

TÜBA-AR

Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi
Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology

16₂₀₁₃
ISSN: 1301-8566

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Prof. Dr. Kutlu Emre
(21.05.1932 - 25.12.2014)

Saygıyla anıyoruz...

TÜBA-AR

Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi
Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology

Sayı: 16
Volume: 16
2013

TÜBA Arkeoloji (TÜBA-AR) Dergisi

SciMago tarafından taranan hakemli dergidir.

TÜBA Journal of Archaeology (TÜBA-AR)

TÜBA-AR is a peer-reviewed journal included in the SciMago.

Sahibi / Owner:

Türkiye Bilimler Akademisi adına Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR (Başkan / President)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Managing Editor

Prof. Dr. Kenan ÇAĞAN

Basın ve Halkla İlişkiler Press & Public Relations

Asiye KOMUT

Grafik Tasarım / Graphic Design

Fatih Akın ÖZDEMİR

TÜBA-AR İletişim Asistanı

Communication Assistant

Cansu AKTAŞ

Baskı: Ses Reklam Paz. Tur. San. Tic. Ltd. Şti.

Tel: 0.312 215 62 00

Sayı: 16/2013 (1500 adet)

Basıldığı Tarih: 2015

ISSN: 1301-8566

TÜBA-AR Yazışma Adresi

Correspondence Address

TÜBA İstanbul Ofisi
İTÜ Maçka Yerleşkesi
Yabancı Diller Yüksek Okulu 34367,
Maçka-İSTANBUL
Tel: 0212 219 16 60
Faks: 0212 225 20 66
E-posta: cansu.aktas@tuba.gov.tr

Türkiye Bilimler Akademisi

Turkish Academy of Sciences

Piyade Sokak, No: 27, 06690 Çankaya- ANKARA
Tel: 0312 442 29 03
Faks: 0312 442 72 36
www.tuba.gov.tr
E-posta: tuba-ar@tuba.gov.tr

© Türkiye Bilimler Akademisi, 2015
© Turkish Academy of Sciences, 2015
(All rights reserved.)

Bu derginin tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz, CD ya da manyetik bant haline getirilemez.
(Kaynağı belirtilmemiş görseller, makalelerin yazarlarına aittir.)

TÜBA-AR YEREL VE SÜRELİ BİR YAYINDIR

Kapak Fotoğrafi

Roma Cumhuriyet Dönemi

Gümüş Sikkeler (MÖ 135), Oluz Höyük (Ş. Dönem)

TÜBA-AR

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ ARKEOLOJİ DERGİSİ

TÜBA-AR, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından yıllık olarak yayınlanan SciMago indeksince taranan uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin yayın politikası, kapsamı ve içeriği ile ilgili kararlar, Türkiye Bilimler Akademisi Konseyi tarafından belirlenen Yayın Kurulu tarafından alınır.

DERGİNİN KAPSAMI VE YAYIN İLKELERİ

TÜBA-AR dergisi ilke olarak, dönem ve coğrafi bölge sınırlaması olmadan arkeoloji ve arkeoloji ile bağlantılı tüm alanlarda yapılan yeni araştırma, yorum, değerlendirme ve yöntemleri kapsamaktadır. Dergi arkeoloji alanında yeni yapılan çalışmalara yer vermenin yanı sıra, bir bilim akademisi yayın organı olarak, arkeoloji ile bağlantılı olmak koşuluyla, sosyal bilimlerin tüm uzmanlık alanlarına açıktır; bu alanlarda gelişen yeni yorum, yaklaşım, analizlere yer veren bir forum oluşturma işlevini de yüklenmiştir.

Dergi, arkeoloji ile ilgili yeni açılımları kapsamlı olarak ele almak için belirli bir konuya odaklanmış yazıları “dosya” şeklinde kapsamına alabilir; bu amaçla çağrılı yazarların katkısının istenmesi ya da bu bağlamda gelen istekler Yayın Kurulu tarafından değerlendirir. Kazı ve yüzey araştırmaları da dahil olmak üzere, yeni yorum ve açılım getirmeyen, yalnızca malzeme tanıtımı içeren, ön rapor niteliğindeki yazılar dergi kapsamının dışındadır. Kültür tarihi açısından önemli bir yenilik getiren önemli buluntular “haber” olarak dergiye kabul edilebilir. Yazarlar dergiye makale gönderdiklerinde, söz konusu yazının daha önce, çeviri olarak bile başka bir yerde yayımlanmadığını ya da yayımlanmak üzere bir başka dergiye gönderilmemiş olduğunu kabul etmiş sayılırlar.

TÜBA-AR

TURKISH ACADEMY OF SCIENCES JOURNAL OF ARCHAEOLOGY

TÜBA-AR is an internationally referenced journal, published annually by the Turkish Academy of Sciences (TÜBA) and covered by the SciMago index. Decisions related to the publication policy, the coverage, and the contents of the journal are admitted by the Editorial Board, formed by the Council of the Turkish Academy of Sciences.

COVERAGE AND PUBLICATION PRINCIPLES OF THE JOURNAL

Principally, the TÜBA-AR journal covers all recent studies, comments, evaluations, and methods in archaeology, and in adjacent areas related to archaeology, without limitation to any periods or geographic regions. In addition to studies carried out in the field of archaeology, as a publication organ of an academy of science, the journal is open to all professional fields of the social sciences, provided that they are related to archaeology; it has also undertaken the function to create a forum covering recent interpretations, approaches, and analyses developing in these fields.

The journal may feature writings focused on a specific subject as a “file” in order to comprehensively cover new initiatives related to archaeology; and to this end, the Editorial Board decides whether contributions of invited writers are required, or evaluates any requests received in that context. Articles that do not introduce new interpretations and initiatives, but are rather in the form of a preliminary report containing only introductions to materials, including archaeological excavations and surface researches, are out of the scope of the journal. Important findings introducing significant innovations in terms of the cultural history can be accepted as pieces of “news”. When writers send articles to the journal, they are deemed to have agreed and undertaken that the article in question has not been published in any other journal, including its translations into any languages, and that it has not been submitted to any other journal for publication, including its translations.

TÜBA-AR

Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi
Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology

Kurucu (Founder): Prof. Dr. Ufuk ESİN

Onursal Yayın Kurulu (Honorary Members of The Editorial Board)

Prof. Dr. Nimet ÖZGÜÇ - Prof. Dr. Refik DURU - Prof. Dr. Veli SEVİN
Prof. Dr. Harald HAUPTMANN

Yayın Kurulu Başkanı (Editor in Chief)

Prof. Dr. Şevket DÖNMEZ

Editörler (Editors)

Prof. Dr. Musa KADIOĞLU, Doç. Dr. Harun ÜRER, Yrd. Doç. Dr. Gamze SART
Prof. Dr. Gocha R. TSETSKHLADZE

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Gülsün UMURTAK, Prof. Dr. Aynur ÖZFIRAT, Prof. Dr. Engin AKDENİZ
Prof. Dr. Yılmaz Selim ERDAL, Doç. Dr. Mehmet IŞIKLI, Yrd. Doç. Dr. Fethi Ahmet YÜKSEL
Yrd. Doç. Dr. Aslıhan YURTSEVER BEYAZIT

Danışma Kurulu (Editorial Advisory Board)

Tarihöncesi Arkeolojisi (Prehistory)

Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN, Prof. Dr. Burçin ERDOĞU, Prof. Dr. Turan TAKAOĞLU
Doç. Dr. Metin KARTAL

Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi (Protohistory and Near Eastern Archaeology)

Prof. Dr. Aliye ÖZTAN, Prof. Dr. Gülsün UMURTAK, Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU
Prof. Dr. Tayfun YILDIRIM, Prof. Dr. Aynur ÖZFIRAT, Prof. Dr. S. Yücel ŞENYURT
Prof. Dr. Engin AKDENİZ, Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN, Prof. Dr. Tunç SİPAHİ
Prof. Dr. Vasıf ŞAHOĞLU, Doç. Dr. Özlem ÇEVİK,
Doç. Dr. Mehmet IŞIKLI, Yrd. Doç. Dr. Aslıhan YURTSEVER BEYAZIT

Klasik Arkeoloji (Classical Archaeology)

Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL, Prof. Dr. Musa KADIOĞLU, Prof. Dr. Turgut HACI ZEYREK
Prof. Dr. Kutalmış GÖRKAY, Prof. Dr. Gül IŞIN, Prof. Dr. Zeynep ÇİZMELİ-ÖĞÜN
Prof. Dr. Gürcan POLAT, Prof. Dr. Ralf von den HOFF, Doç. Dr. Veli KÖSE,
Doç. Dr. Daniş BAYKAN

Karadeniz Arkeolojisi (Black Sea Archaeology)

Prof. Dr. Gocha R. TSETSKHLADZE, Prof. Dr. Şevket DÖNMEZ

İran – Orta Asya Arkeolojisi (Iran – Central Asia Archaeology)

Prof. Dr. Aiman DOSSYMBAYEVA, Doç. Dr. İbrahim ÇEŞMELİ, Doç. Dr. Anıl YILMAZ
Yrd. Doç. Dr. Farshid İREVANİ GHADİM

Türk - İslam Arkeolojisi (Turkish - Islamic Archaeology)

Prof. Dr. Bozkurt ERSOY, Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ, Prof. Dr. Kenan BİLİCİ
Doç. Dr. Harun ÜRER , Doç. Dr. Mustafa ÖZER, Yrd. Doç. Dr. Rüstem BOZER

Ortaçağ Arkeolojisi (Medieval Archaeology)

Prof. Dr. Zeynep MERCANGÖZ, Prof. Dr. Ayşe AYDIN, Prof. Dr. Yüksel SAYAN
Prof. Dr. Osman ERAVŞAR, Doç. Dr. Ferudun ÖZGÜMÜŞ, Doç. Dr. Lale DOĞER,
Doç. Dr. V. Macit TEKİNALP, Yrd. Doç. Dr. Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Emel Emine DÖNMEZ

Eskiçağ Tarihi (Ancient History)

Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR, Prof. Dr. Turgut YİĞİT, Prof. Dr. Turhan KAÇAR
Prof. Dr. Mustafa ADAK, Yrd. Doç. Dr. Bülent ÖZTÜRK

Hititoloji (Hittitology)

Prof. Dr. Aygül SÜEL

Mısırbilim (Egyptology)

Yrd. Doç. Dr. Hasan PEKER

Arkeojeofizik (Archaeogeophysics)

Doç. Dr. Selma KADIOĞLU, Yrd. Doç. Dr. Fethi Ahmet YÜKSEL

Arkeojeoloji (Archaeogeology)

Prof. Dr. Yusuf Kağan KADIOĞLU

Arkeometalurji (Archaeometallurgy)

Prof. Dr. Ünsal YALÇIN

Arkeozooloji (Archaeozoology)

Prof. Dr. Vedat ONAR, Doç. Dr. Levent ATICI

Arkeobotanik (Archaeobotanic)

Doç. Dr. Evangelia PİŞKİN

Antropoloji (Anthropology)

Prof. Dr. Yılmaz Selim ERDAL, Prof. Dr. Ayla SEVİM, Doç. Dr. Ömür Dilek ERDAL
Yrd. Doç. Dr. Gamze SART

Sosyoloji (Sociology)

Prof. Dr. Kenan ÇAĞAN

Kültürel Mirasın Korunması / Koruma Amaçlı Planlama (Protection of Cultural Heritage / Protection Planning Policies and Approaches)

Doç. Dr. Kübra CİHANGİR ÇAMUR

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Şevket DÖNMEZ Sunu / Presentation	7
Ergül KODAŞ Jerf El-Ahmar EA 30 Binası ve Yakınoğu'nda PPNA-PPNB'ye Geçiş Dönemine ait Kamu Binaları 9 <i>Bâtiment EA 30 de Jerf El-Ahmar Et Bâtiments Communautaires au PPNA-PPNP du Proche-Orient</i>	9
Şevket DÖNMEZ Öntarih ve Klasik Dönemlerde Amasya: Güncel Arkeolojik Bulgular 21 <i>Amasya in the Protohistoric Times and Classical Antiquity: Current Archaeological Evidence</i>	21
Fusun TÜLEK - Birgül ÖĞÜT The Iron Age in East Plain Cilicia – A First Assessment of the Iron Age Pottery from the Osmaniye Survey 57 <i>Doğu Ovalık Kilikya'da Demir Çağ - Osmaniye Araştırması Demir Çağı Seramikleri Ön Değerlendirmesi</i>	57
Sedat AKKURNAZ A Mountain Settlement in the Southern Aiolis: Melanpagos 81 <i>Güney Aiolis'de Bir Dağ Yerleşimi: Melanpagos</i>	81
Zeliha GİDER BÜYÜKÖZER Isaura Antik Kenti'nden Yakınındaki Yerleşim Alanlarına Taşınmış Korinth Başlıkları 97 <i>Corinthian Capitals Moved from the Ancient City of Isaura to the Closest Settlement Areas</i>	97
Aylin Ü. ERDEM Arkeolojik ve Etnografik Veriler Işığında Doğu Anadolu Tandırları 111 <i>Archaeological and Ethnographic Evidence on Eastern Anatolian Tandirs</i>	111
Yücel KARADAŞ - Timur DEMİR Günümüz Türkiye'sinde Akademisyen Arkeologların Sosyal Profili ve Teorik Yönelimleri Üzerine Bir Anket Çalışması 133 <i>A Questionnaire Study on Social Profile and Theoretic Tendencies of Academician Archaeologists in Present Turkey</i>	133
TÜBA-AR 16. Sayı Hakemleri	144
TÜBA-AR Yazım Kuralları	145

SUNU

Kazı başkanlığını yapmakta olduğum Amasya yakınlarındaki Oluz Höyük'te, paydosa yarım saat kala höyüğü baştan sona gezerim. Kazının gidişatı ile ilgili düşüncelerimi, tilkilerin yuva yapmak amacıyla kazdığı çukurları ve üzerlik otlarının oluşturduğu güzellikleri izleyerek olgunlaştırır, bir zamanların önemli kentinin toprağa dönüşmüş olduğu bu görkemli tepeyi bazen keşif merakı ile bazen de hüznle seyredirim. Benzer duyguları, kazılarına büyük bir aşkla bağlı diğer kazı başkanlarının da hissettiğine eminim. 1925 yılında Th Makridi Bey'in Ankara Garı'nın arkasında bulunan tümölüslerde yaptığı sondajlar ile başlayan Türkiye Cumhuriyeti'nin arkeolojik kazıları, 90 yılda Türk arkeologlarının üstün çabalarıyla bilimsel açıdan yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Türkiye arkeolojisinin yükselişi, hiç kuşku yok ki Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün çok önemli ve hayati katkıları ile gerçekleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin arkeoloji politikalarını belirleyen bu kurumun, her yıl artan kazı sayısına rağmen, ödenekleri düzenli bir şekilde yükseltmesi Anadolu arkeolojisine büyük bir ivme kazandırmıştır.

Türkiye arkeolojisinin kendisini başarı ile ifade edebilmesinin önemli aktörlerinden biri de nitelikli süreli yayınlar olmuştur. Yakın geçmişe değin yazılarımızı yayınlamak için sıraya girdiğimiz Avrupa'nın köklü arkeoloji dergilerine yönelimin azalmasında, son yıllarda geliştirilen başarılı yayın politikamız etkili olmuştur. Belleten, Anadolu Araştırmaları/Jahrbuch für Kleinasiatische Forschung, Anadolu/Anatolia, Türk Arkeoloji Dergisi, Olba ve Adalya gibi periyodiklere 1998 yılında eklenen TÜBA-AR, Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) güvenirliği ile akademik ağırlığını arkeoloji yayıncılığına taşımıştır. 2011 yılında ara verdiği yayın sürecine 2014 yılı Kasım ayında 15. Sayı ile yeniden başlayan dergimi-

zin, Türkiye arkeolojisinde ne kadar önemli bir yer kapladığı, ne denli arandığı ve özleildiğini büyük bir gurur ve mutlulukla izliyoruz. 16. Sayımızın, bir öncekinden yalnızca beş ay sonra basılmış olması, üstüne üstlük 17. Sayı yazılarının hazır duruma gelmiş olması, benzerine az rastlanır bir durumdur. Bugüne değin 70'e yakın makalenin yayın programına alınması talebi ile Sekreteryamıza gönderilmiş bulunması, TÜBA-AR'ın eski çağ bilimlari ile uğraşan bilim insanları gözündeki önemi ve değerini çok iyi anlatmaktadır.

16. sayımızı hızlı ve nitelikli bir şekilde yayınlamamıza olanak sağlayan TÜBA Başkanı Prof.Dr. Ahmet Cevat Acar'a, koordinasyon görevini gerçekleştiren Danışma Kurulu üyemiz Prof. Dr. Kenan Çağan'a, Editör, Yayın ve Danışma kurullarındaki değerli hocalarım ile meslektaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum. 16. Sayının teknik ve bürokratik işlerini başarı ile tamamlayan Asiye Komut, Fatih Akın Özdemir ve Cansu Aktaş'a çok teşekkür ederim. Bu sayımızı kısa bir süre önce kaybettiğimiz, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi'nin temel taşlarından, değerli hocamız Prof.Dr. Kutlu Emre'nin aziz hatırasına ithaf ediyoruz. Hocamız Prof. Dr. Kutlu Emre, Yanarlar, Sultanhanı, Yassıdağ, Hanözü ve Karakuyu kazılarını gerçekleştirmiştir. Ayrıca, Prof. Dr. Tahsin Özgüç başkanlığındaki Kültepe, Altıntepe, Maşat Höyük ve Kululu ile Prof. Dr. Nimet Özgüç Başkanlığındaki Acem Höyük kazılarında heyet üyesi olarak görev almıştır. Kendisini saygıyla anıyoruz.

Arkeolojik kazıların sonsuza kadar devam etmesi dileği ile.

Prof. Dr. Şevket Dönmez
TÜBA-AR Yayın Kurulu Başkanı

PRESENTATION

I walk around the mound from one end to the other half an hour before we call it a day at Oluz Höyük located near the Amasya Province, where I serve as the Excavation Director. I bring my thoughts about the progress of the excavation to maturity by watching the burrows dug by foxes and the beautiful scenery created by Syrian ruins, and behold this magnificent hill, where a city that was once very important has turned into soil, sometime with passion for discovery and sometimes with gloom. I am sure that other excavation directors, who are passionately devoted to their excavations, also have similar feelings. The archaeological excavations, which had begun with the drillings carried out by Th. Makridi Bey in the tumulus located behind the Ankara Train Station, in the Turkish Republic in 1925 has achieved considerably high levels in scientific terms owing to the superior efforts of the Turkish archaeologists for 90 years. Rise of the archaeology in Turkey has undoubtedly been achieved with very important and vital contributions of the General Directorate of Cultural Heritage and Museums. This Directorate that determines the archaeology policies of the Republic of Turkey regularly increases the funds in spite of the ever increasing number of excavations, and it has lent great impetus to the Anatolian archaeology.

One of the important actors that played a role in enabling the Turkish archaeology to identify itself with success has been high-quality periodicals. Our successful publication policy that has been improved in recent years has been effective in the decline in tendency towards the long-established archaeology magazines of Europe, where we would queue to have our papers published until recently. Having been included in the periodicals such as “Belleten”, “Anadolu Araştırmaları/Jahrbuch für Kleinasiathe Forschung”, “Anadolu/Anatolia”, “Türk Arkeoloji Dergisi”, “Olba” and “Adalya” in 1998, TÜBA-AR has conveyed its academic significance to the archaeology publications with the reliability of the Turkish Academy of Sciences (TÜBA). Our periodical that had suspended its publication in 2011 resumed with the 15th issue in November 2014, and we enjoy the pride

and happiness to see how significant place it takes up in the Turkish archaeology, and how it has been sought and yearned. The fact that our 16th issue was published only 5 months after the previous one, and what is more, the articles to be published in our 17th issue are already ready, is a rare situation. Total of approximately 70 articles have been sent to our Secretariat with the request for inclusion in the publication schedule, and this fact clearly reveals the importance and value of TÜBA-AR in the eyes of the scholars involved in the ancient subjects.

I would like to extend my gratitude to Prof. Ahmet Cevat Acar, Chairman of TÜBA; to Prof. Kenan Çağan, member of our Advisory Committee, who served as coordinator; to our esteemed professors in our Editorial, Publication and Advisory Committees, as well as to all my colleagues, who enabled us to publish our 16th issue swiftly and with great quality. I also thank Asiye Komut, Fatih Akın Özdemir and Cansu Aktaş, who successfully completed the technical and bureaucratic works for the 16th issue. We dedicate this issue to the revered memory of Prof. Kutlu Emre, who was one of the cornerstones of the Protohistory and Near Eastern Archaeology and passed away a short time ago. Prof. Dr. Kutlu Emre carried out the excavations of Yanarlar, Sultanhanı, Yassıdağ, Hanözü and Karakuyu. Furthermore, she participated in Kültepe, Altıntepe, Maşat Höyük and Kululu excavations under directorship of Prof. Dr. Tahsin Özgün, as well as Acem Höyük excavations under directorship of Prof. Dr. Nimet Özgüç as an excavation team member. We will always remember her with respect.

I wish archaeological excavations continue forever.

Prof. Dr. Şevket Dönmez
TÜBA-AR Editor in Chief

JERF EL-AHMAR EA 30 BİNASI VE YAKINDOĞU'DA PPNA-PPNB'YE GEÇİŞ DÖNEMİNE AİT KAMU BİNALARI

BÂTIMENT EA 30 DE JERF EL-AHMAR ET BÂTIMENTS COMMUNAUTAIRES AU PPNA-PPNB DU PROCHE-ORIENT

Ergül KODAŞ*

Anahtar Sözcükler: Kamu Binaları, Jerf el-Ahmar, EA 30 Binası, Yakındoğu Neolitiği, Neolitikleşme, Orta Fırat.
Mots-clef: Bâtiments communautaires, Jerf el-Ahmar, Bâtiment EA 30, Néolithique proche-oriental, Néolithisation, Moyen Euphrate

ÖZET

Halep (Suriye) yakınlarında Fırat'ın batı kıyısında bulunan Jerf el-Ahmar'da PPNA'dan PPNB'ye geçiş dönemine tarihlenen tabakalarda merkezinde EA 30 Kamu Binasının bulunduğu üç ayrı yerleşim birimi çok net tespit edildi; evler, evleri birleştiren açık alan ve kendi kolektif alanına sahip kamu binası. Sosyal ve ekonomik olarak da merkez konumunda olan EA 30 binası yerleşme düzeni içerisinde de merkeze yerleştirilmiş gibi görünmektedir. Bu kamu binası içerisinde ortaya çıkarılan insan kalıntıları ölü gömme adetleri üzerinden yürütülen bazı sosyal organizasyonların da kült binası üzerinde uygulandığını düşündürmekte. Bununla birlikte mutfak olarak tabir edilebilecek bir binanın bulunması topluluğun geneline hitap eden bir mutfak binasının varlığına işaret etmektedir.

RÉSUMÉ

C'est sur le site de Jerf el Ahmar à l'Est d'Alep (Syrie) sur la rive Est de l'Euphrate qu'un village ouvert ponctué de place cernée par des habitations au PPNA-PPNB transition ; à chaque groupe de maisons, la nécessité d'une place les unifiant. Au centre de ce tissu et nettement à « l'abris » du Bâtiment EA 30 (grenier et lieu de réunion). Trois espaces sont donc perceptibles; l'espace privé (maison), l'espace collectif d'un groupe de maisons (place) et le bâtiment communautaire avec son espace collectif. Le Bâtiment EA 30 se trouve au milieu de l'organisation spatiale, qui est elle-même placée au centre des organisations économiques et culturelles. La présence des restes humains dans le bâtiment communautaire EA 30 fait penser la possibilité d'un lien social entre le monde vivant et celui des morts sur un plan intergénérationnel. Outre, l'existence d'un édifice culinaire suggère une organisation culinaire, probablement, à l'échelle collective.

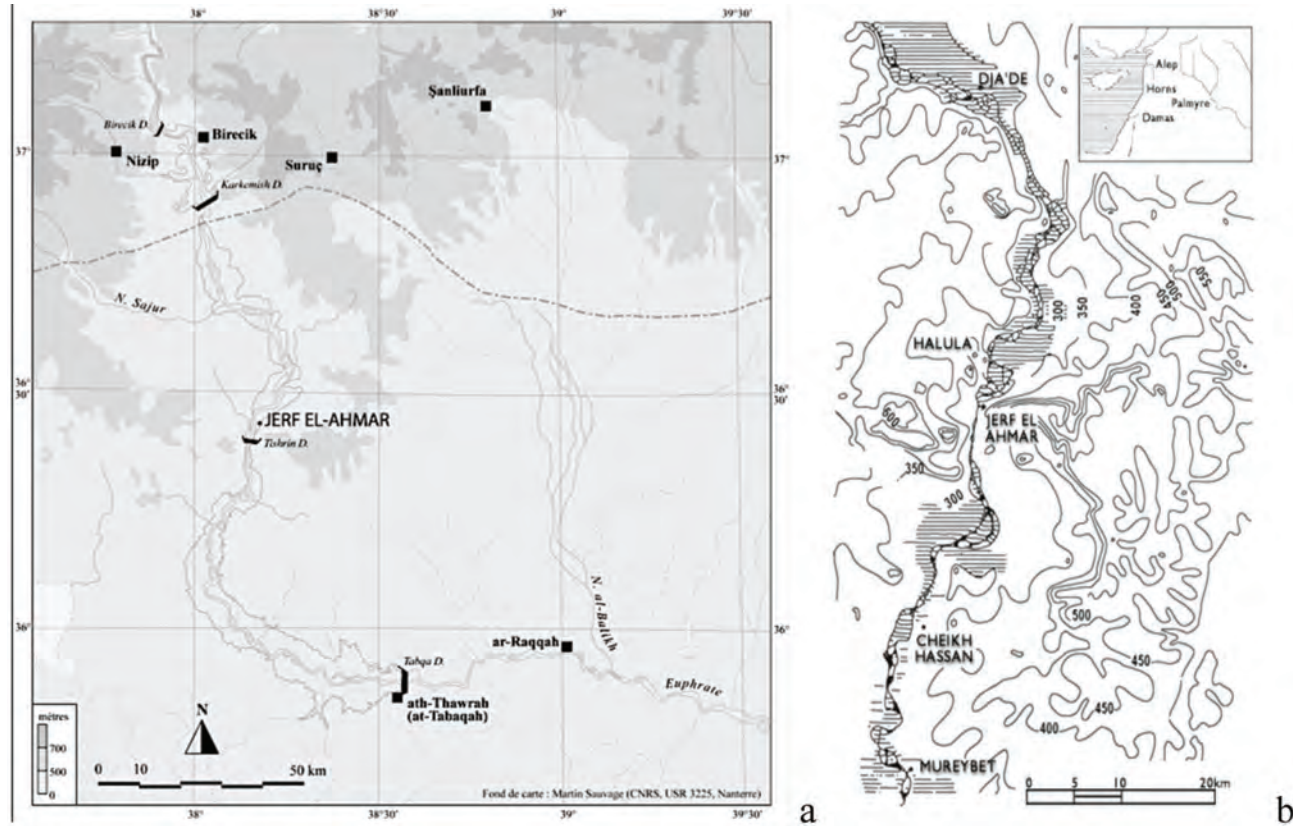
* Dr. Ergül KODAŞ, Yakındoğu Arkeolojisi, Paris 1 Panthéon-Sorbonne, VEPMO-ArScAn, CNRS Paris, e-posta: ergulkodas@gmail.com

Giriş

Yakındoğu Neolitikleşme sürecinde anıtsal binalar önemli bir mimari kalıntı olarak karşımıza çıkmaktadır. Anıtsal binalar mimari planları ve iç düzenlemelerindeki işlevsel özellikleri dışında, mekânsal önemlerinden kaynaklı yerleşim düzenlemesinde ve alan seçiminde de belirleyici etken olmuşlardır. Diğer bir yandan anıtsal binalar daha çok mimari ve sembolik özellikleriyle öne çıkarılmış ve bu bağlamda kült binası, kolektif bina, megalitik yapılar, depolama binası, özel yapılar olarak adlandırılmıştır. 1970'lerde Suriyedeki Orta Fırat kesiminde J. Cauvin¹ ve ekibi tarafından yürütülen Mureybet kazıları ve 1990 yıllarında yürütülen Jerf el-Ahmar², Dja'de³ ve Tell Abr 3⁴ kazıları bu bölgede gelişen Neolitik Dönem anıtsal bina mimari geleneği üzerine önemli katkılar sunmuşlardır. Irak Cezire bölgesinde 1990 yıllarda yürütülen, Nemrik⁵ ve Qermez Dere⁶ projeleri de bölgenin kendine özgü anıtsal bina geleneği yeterince incelenmemesine karşın önemli bilgiler sunmaktadır. 1960-1990 yılları arasında yürütülen Çayönü kazıları⁷ ve 1980-1990'lı yıllarda gerçekleştirilen Hallan Çemi⁸,

Nevalı Çori⁹ ve 1995 den günümüze kadar devam eden Göbekli Tepe¹⁰ ve son dönemlerde devam etmekte olan Gusir Höyük¹¹ ve Hasankeyf Höyük¹² kazılarında ortaya çıkarılan bazı binalar, anıtsal bina mimarisinin bölgesel ve fonksiyonel özellikleri üzerine yeni teoriler üretilmesin zemin hazırladı. Fakat, bu anlamda D. Stordeur'un¹³ öne sürdüğü kamu binası (« Bâtiment communautaire, Community Building »), terimi tarafsız bir tanımlama olup evlerden farklı olarak inşa edilmiş bir veya birden fazla fonksiyona sahip "kolektif" kullanıma açık binaları tasvir etmektedir. Kamu binalarının mimari plan ve iç düzenlemelerindeki çeşitlilik bu yapıların birbirinden farklı, ve bazı durumlarda da çok fonksiyonlu özelliklere sahip olduklarını göstermektedir. Aynı zamanda, binaların içerisinde ve çevresinde ortaya çıkarılan simgesel objeler (figürin, heykeller, vb.) ve mimari kalıntılar (steller, duvar boyaları, vb.) sembolik ve dinsel yansımalar olarak yorumlanmaktadır¹⁴.

Hiç kuşkusuz bu tür kamu binaları yerleşik hayata geçişle birlikte ortaya çıktığı düşünülen sosyal farklılaş-

Figür 1: Jerf el Ahmar Yerleşiminin Lokalizasyonu / Localisation du site de Jerf el-Ahmar (Stordeur 2012: Fig. 1/1)

¹ Cauvin 1997.

² Stordeur/Abbès 2002; Stordeur 2012.

³ Coqueugniot 2009.

⁴ Yartah 2004.

⁵ Kempisty 1990.

⁶ Watkins 1987.

⁷ Çambel/Braidwood 1980; Çambel/Braidwood/Özdoğan 1983; Özdoğan/Özdoğan 1998.

⁸ Rosenberg 2011.

⁹ Hauptmann 2011; Hauptmann/Schmidt 2000.

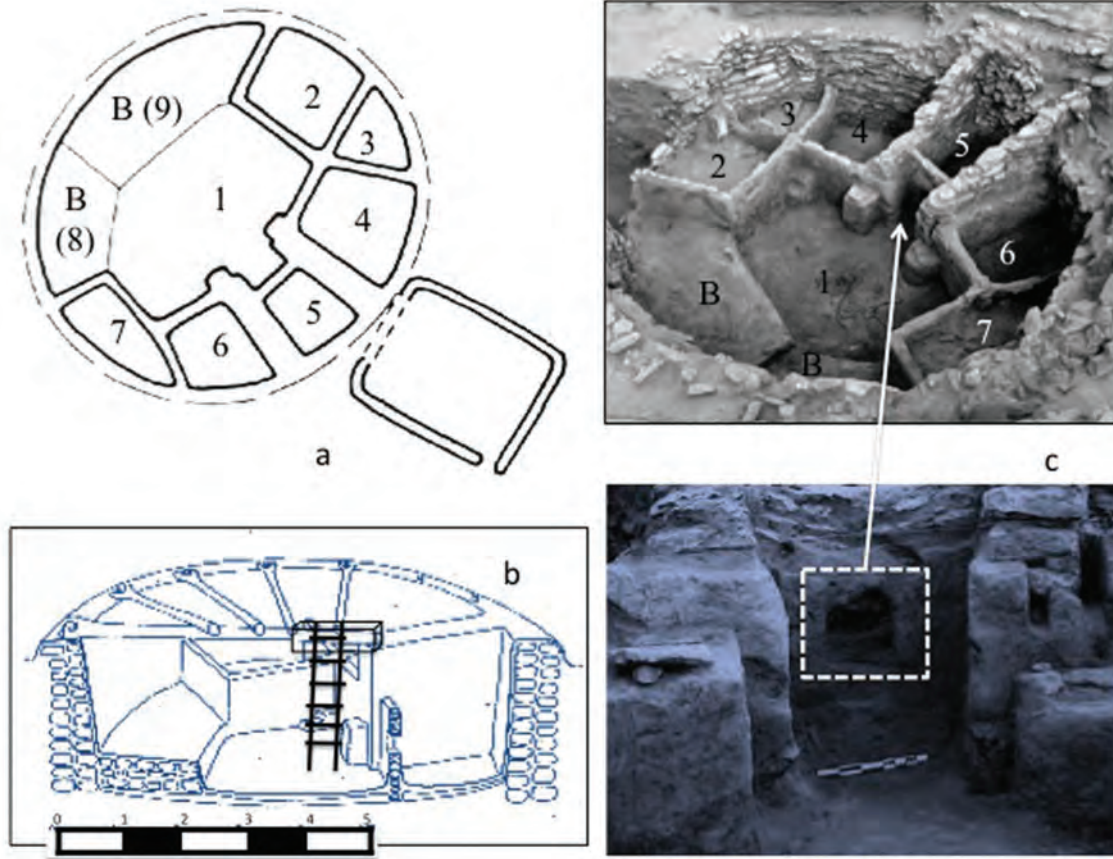
¹⁰ Schmidt 1998; Schmidt 2007.

¹¹ Karul 2011.

¹² Miyake/Maeda/Tanno/Honno/Gündem 2013.

¹³ Stordeur/Reox/Aprahamian/Brenet 2000; Stordeur/Abbès 2002; Stordeur 2012.

¹⁴ Hauptmann 2011; Hauptmann/Schmidt 2000; Stordeur/Abbès 2002; Yartah 2002.

Figür 3: EA 30 Binası, Plan ve Fotoğrafları / Photos et plans du bâtiment EA 30 (Stordeur 2000b: Fig. 3; Stordeur/Reox/Aprahamian/Brenet 2000: Fig. 5; Stordeur/Abbès 2002: Fig. 15/1; Stordeur/Willcox 2009: Fig. 3/1 ve 4)

EA 30 Binası: Plan, Mekân ve Yerleşme Düzeni

Jerf el-Ahmar yerleşmesinde ortaya çıkarılan kamu binalarından biri olan ve PPNA'dan PPNB'ye geçiş dönemine tarihlenen EA 30 yapısı Orta Fırat bölgesi PPNA²² kamu binaları geleneğinin devamı niteliğinde olup avcı-toplayıcı yaşam tarzından besin üretimine geçiş dönemine denk gelir. Karbon 14 sonuçları MÖ cal. 9119-8484 tarihlerini vermektedir²³. Bu döneme tarihlenen benzer binalar Mureybet²⁴, Tell Abr 3 ve Dja'de²⁵ yerleşimlerinde de açığa çıkarılmışlardır ve birbirlerine benzer planlar üzerinde inşa edilmişlerdir. Yuvarlak planlı olan EA 30 binası yüzey seviyesinden yaklaşık iki metre derine yarı gömülü olarak inşa edilmiştir. binanın duvarları 40-50 cm genişliğinde olup dıştan 0,50 m içten 2,50 m yüksekliğe kadar korunmuştur²⁶.

Binanın yarıçapı dıştan 7,50 m ve içten 6,80 m boyutlarındadır²⁷. Bu ölçüler yaklaşık 40 m²'lik bir alana tekabül eder. İç cephede duvarlar yaklaşık 2-2,50 m ye dış cephede ise 0,40-0,50 m yüksekliğinde korunmuştur. Mimari ölçülerini göz önüne alarak baktığımızda yarıçapı 7,50 m'den olan binanın inşası için 110 m³ (m³ başı yaklaşık 1,5 ile 1,8 ton²⁸) bir toprağın kazılması ve atılması gerekmektedir. Bu ölçüler 150-200 ton arası toprağın işlenmesine denk gelir ki bu durum önemli bir iş gücünü gerektirir. Bu da ortak yürütülen kolektif bir çalışmanın varlığına işaret eder.

Bina altı ayrı hücreye bölünmüştür, hücreler ve hücreleri oluşturan duvarların boyutları düzensiz ölçülere sahip asimetrik bir plana sahiptir (Fig. 3a). Hücrelerin karşısında, binanın batı duvarına yapışık bir seki bulunmaktadır. Hücreler ve sekinin ortasında kalan kısımda çokgen planlı boş alan hücreler arası ulaşımı sağlayan merkez konumundadır (Hücre 1)²⁹. Banketin karşısında bulunan ve 5 numaralı hücreyi oluşturan

²² Yartah 2004 ; Stordeur/Abbès 2002 ; Stordeur 2012 ; Aurenche/Kozłowski 2000.

²³ Stordeur/Abbès 2002 : 592.

²⁴ Yartah 2004.

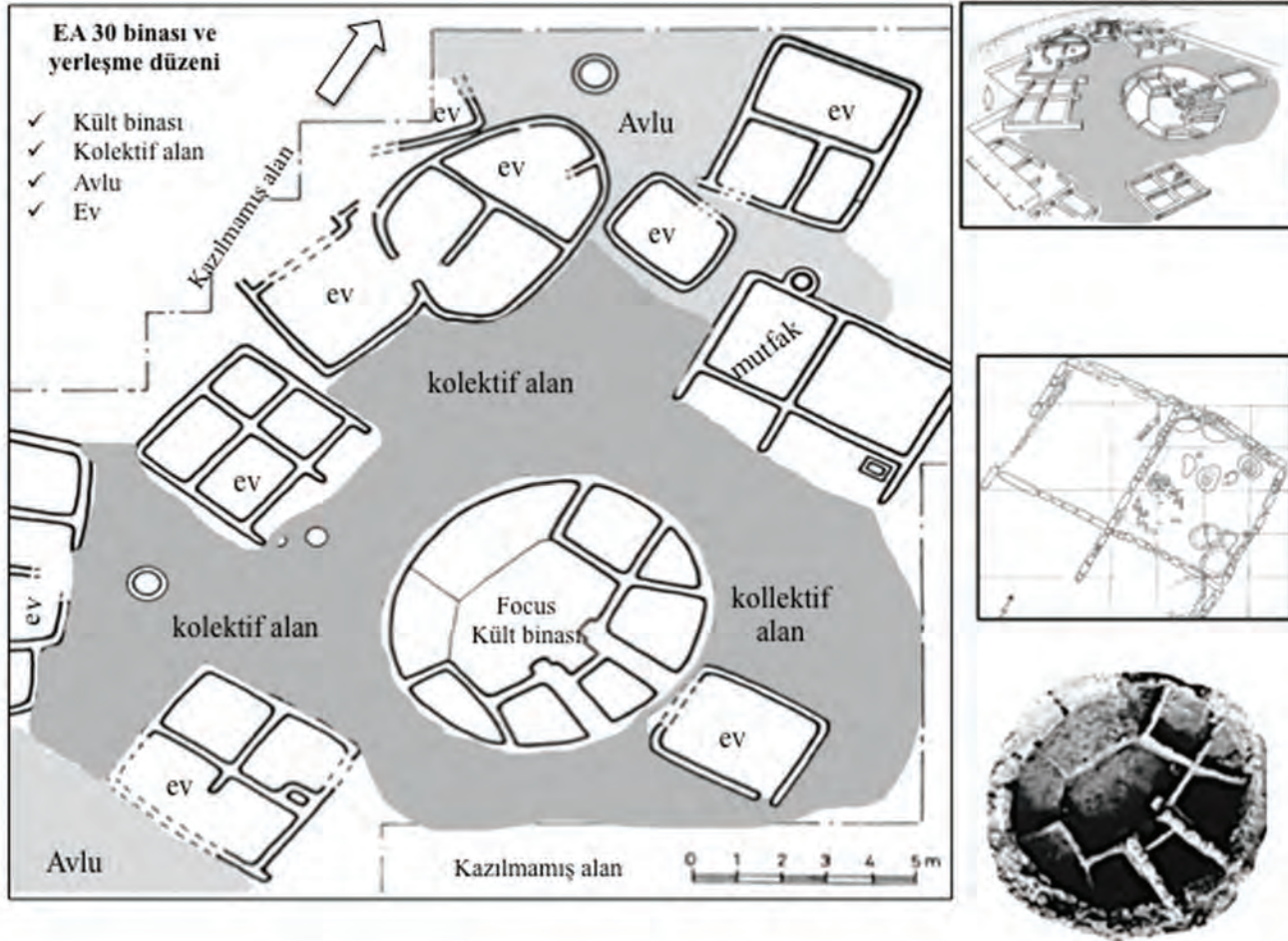
²⁵ Coqueugnot 2009.

²⁶ Stordeur/Abbès 2002.

²⁷ Stordeur/Reox/Aprahamian/Brenet 2000: 33-34.

²⁸ Kodaş (Baskıda).

²⁹ Stordeur/Reox/Aprahamian/Brenet 2000: 33-34; Stordeur 2012: 39; Stordeur/Abbès 2002: 575-576.

Figür 4: EA 30 Binası ve Mekan Organizasyonları / *Bâtiment EA 30 et organisation spatiale du niveau II/W*, (Stordeur/Abbès 2002: Fig. 4; Stordeur/Willcox 2009: Fig. 3/2; Stordeur/Abbès 2002: Fig. 4)

ve birbirine paralel olan iki duvar aynı zamanda çatıyı taşıyan ana “kolon” görevini de görmekteler (Fig. 3b). 2, 3 ve 7 numaralı hücreler diğer hücelere oranla daha küçük boyutludur ve bu hücreleri oluşturan duvarlar daha alçaktır³⁰.

D. Stordeur ve F. Abbès³¹ bu üç hücrede (2, 3 ve 7) çakmaktaşı aletlerin ve havanellerinin bulunmasından dolayı bu hücrelerin daha çok aletlerin depolandığı yerler olduğu savunulmaktadır. Buna karşın 4, 5 ve 6 numaralı hücreler daha büyük boyutludur ve duvarları daha yüksektir³². Üstelik bu üç hücre sekinin tam karşısında bulunmaktadır. Bu hücreler birkaç parça tahıl kalıntısı dışında tamamen boştur. D. Stordeur ve F. Abbès³³ bu hücrelerin tahıl depolamak için kullanıldıklarını düşünmektedir, fakat bina içerisinde çok az tahıl kalıntısı tespit edilmiştir. Stordeur ve Willcox³⁴ binanın terkedilmeden önce bilinçli olarak boşaltıldığını veya binanın, özellikle tahıl depolamamak için kullanılan hücrelerinin, boş olduğu bir dönemde terkedildiğini savunmaktadır. Belirtilmesi gereken

diğer önemli nokta ise 5 numaralı hücreye ulaşım banketin tam karşısına küçük bir delikle sağlanır ve binaya çatıdan açılan bir boşlukla sağlandığı düşünülmektedir (Fig. 3c)³⁵. Bu giriş 5 numaralı hücreyi oluşturan iç duvarların bitimine denk gelmektedir ve 1 numaralı hücreye girişi sağlamaktadır³⁶. Stordeur ve Willcox³⁷ olası bir tahıl depolama, binanın sosyal işlevinin yanı sıra ekonomik önemini yansıttığını savunmaktadırlar. Bu bina içerisinde tahıl depolanması Neolitik Dönem’de ortaya çıkarılan kamu binalarının günlük hayatta ekonomik açıdan da önemli bir konumda olduğunu ve bu tür binaların kolektif bir ekonomik organizasyonun içerisinde de yer aldıklarını göstermektedir³⁸.

EA 30 Binasının Yerleşim Düzeni İçindeki Yeri ve Mekân-Alan İlişkisi:

EA 30 binasına ait tabakada ortaya çıkarılan evlerin bazıları yuvarlatılmış köşeli bazıları ise keskin dönüşlü dik-

³⁰ Stordeur 1999; Stordeur 2012; Stordeur/Margueron 1998; Stordeur 2012.

³¹ Stordeur/Abbès 2002.

³² Stordeur/Abbès 2002 ; Stordeur/Willcox 2009.

³³ Stordeur/Abbès 2002.

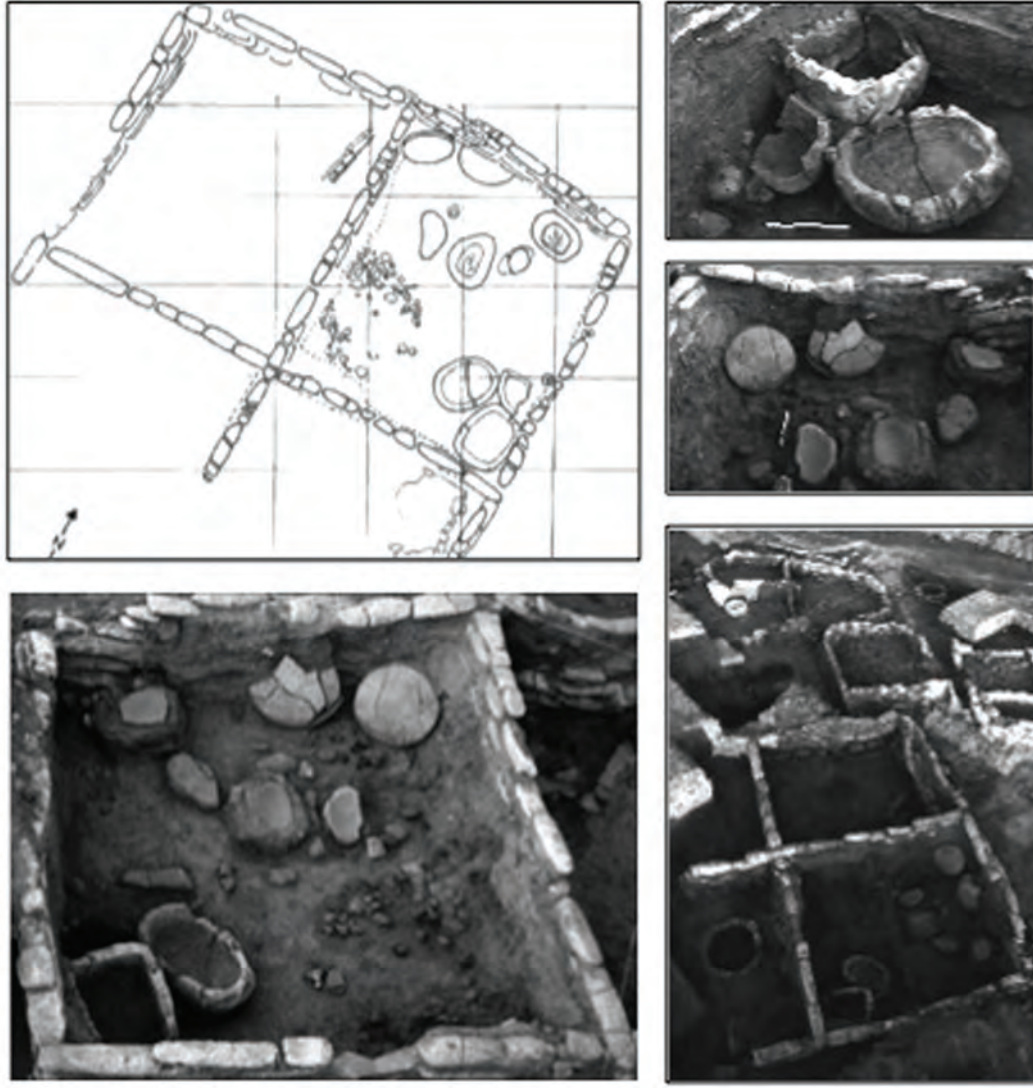
³⁴ Stordeur/Willcox 2009.

³⁵ Stordeur/Abbès 2002: 575-576 ; Stordeur/Willcox 2009 : 700.

³⁶ Stordeur/Abbès 2002: 575-576.

³⁷ Stordeur/Willcox 2009.

³⁸ Stordeur 2000a; Stordeur 2000b; Stordeur/Reox/Aprahamian/Brenet 2000; Stordeur/Abbès 2002; Stordeur 2012; Kodaş (Baskıda).

Figür 5: Ev EA 10; Mutfak Binası / *Maison EA 10; cuisine* (Stordeur/Willcox 2009: Fig. 5/3-4)

dörtgen planlıdır³⁹. Çoğu EA 30 binasının etrafındaki boş alana dairesel bir düzenle sıralanmış olan evlerin boyutları 15-25 m² kare arasındadır. Bu evler derin olmayan temel çukurları üzerine tek veya iki sıralı taş temeller üzerine inşa edilmişlerdir. Fakat yerleşimin kuzeyinde ve güneyinde bulunan bazı evler EA 30 binasının etrafında bulunan alana değil de açık avlular olarak tabir edilebilecek boş alanlar etrafına inşa edilmişlerdir (Fig. 4). EA 30 binasının etrafındaki boş alan ve yerleşimin kuzey ve güneyinde bulunan boş alanlar “açık ortak yaşam” alanlarıdır ve evler arasında “ortak kullanım alanı” olarak işlev görmüşlerdir. Yerleşim içi bu açık alanlarda ortaya çıkarılan ocaklar da bu “ortak kullanım alanlarının” önemli bir parçası olmalıdır.

Tüm bu düzenlemeler göz önüne alındığında EA 30 binası yerleşme düzeni içerisinde merkezde bulunmaktadır. Ortak kullanım alanları EA 30 binasının etrafında sistematik bir yerleşme organizasyonu üzerine planlan-

mış, evler EA 30 binası etrafındaki boş alanın etrafına ve yerleşimin kuzey ve güneyinde bulunan küçük iki alan etrafına inşa edilmişlerdir⁴⁰. Bu yerleşim düzenine dayalı baktığımızda üç ayrı yerleşim biriminin olduğunu görüyoruz : evler, küçük avlular ve kendi müşterek açık alanına (açık avlu) sahip olan ve tüm bu yerleşme düzeninin ortasında bulunan EA 30 Kamu Binası.

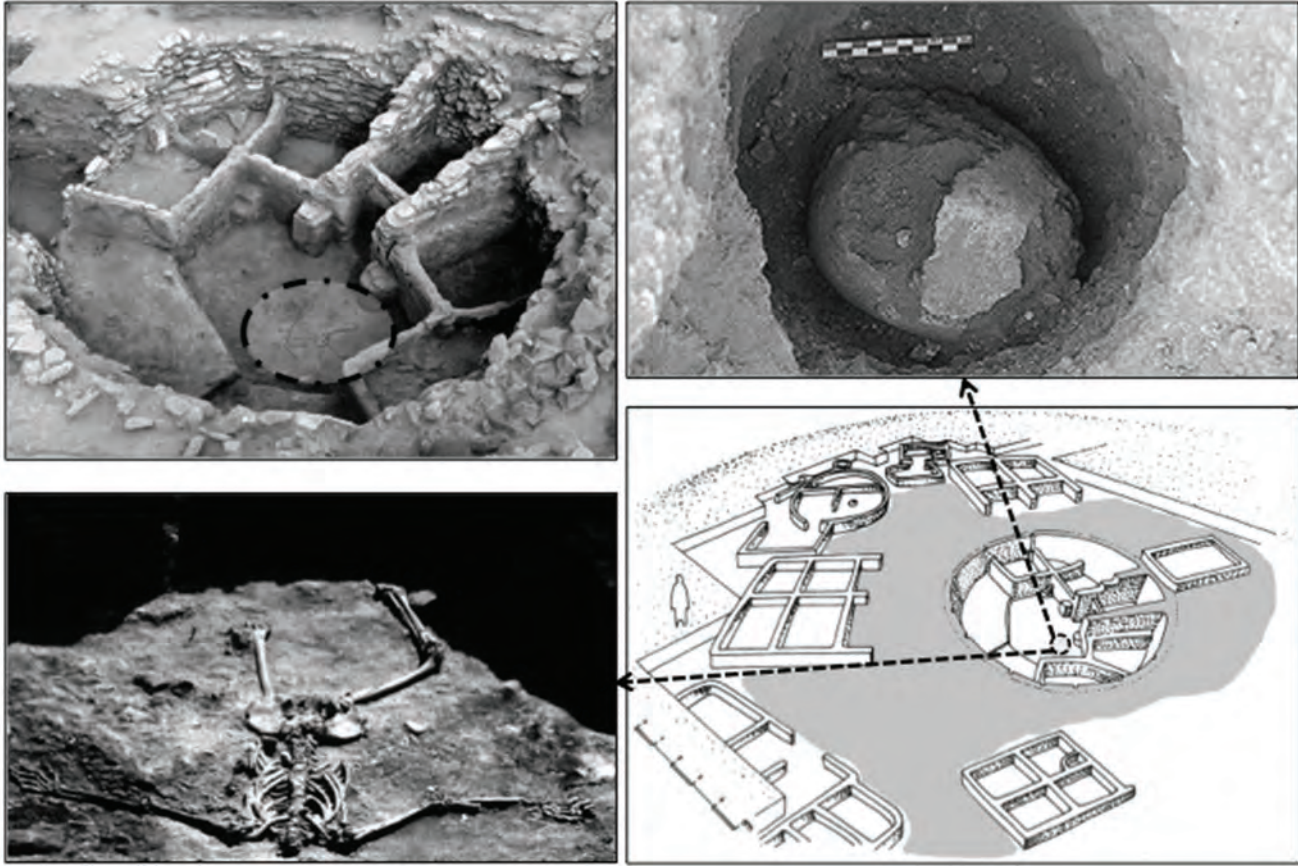
Ortak Mutfak = Kolektif Tüketim ve Mekân İlişkisi:

Mutfak gıdaların hazırlanması ve tüketim ilişkisi içerisinde gündelik beslenme organizasyonunun karşılandığı yerdir. Ev içi ve ev etrafında organize ocaklar, havan ve havanelleri üzerinden arkeolojik olarak tespit edilen bu günlük aktivitenin en net arkeolojik kalıntılarını oluşturmaktadır. Jerf el-Ahmar II/ batı seviyesinde mutfak organizasyonunun sadece bir binada (EA 10 numaralı ev, Fig. 5) tespit edilmesi kayda değer ayrı bir özelliktir⁴¹. Bina-

³⁹ Stordeur/Abbès 2002: 569; Stordeur/Willcox 2009: 698; Stordeur 2012: 39-41.

⁴⁰ Stordeur/Abbès 2002: 573, 576-577; Stordeur/Willcox 2009: 704-705; Kodaş (Baskıda).

⁴¹ Stordeur/Willcox 2009: 705.

Figür 6 a-b: Başsız İskelet ve EA 30 Binası İçerisindeki Konumu, c; İzole Kafatası ve d; Jerf el-Ahmar 2 Batı Tabakasının Rekonstrüksiyonu / (a-b), *Squelette sans crâne et son emplacement dans le bâtiment EA 30*, (c) *crâne isolé* et (d) *reconstitution du niveau II/W* (Stordeur 2000b : Fig. 3; Stordeur/Abbès 2002: Fig. 4 et 15/1; Stordeur/Abbès 2002: fig. 4)

nın boyutları yaklaşık 3 metre genişliğinde ve 5 metre uzunluğundadır. Bu bina içerisinde çok miktarda büyük boyutlu taş kaplar (55-65 cm yarıçaplarında küçük silo kapları), yoğun miktarda havan ve havanelerinin ortaya çıkarılması ve diğer evlerde bu tip buluntuların neredeyse hiç olmaması binanın işlevi hakkında bilgi veren en önemli buluntuları oluşturur⁴². Üstelik bina içerisinde yoğun miktarda tespit edilen tahıl kalıntıları ve tahılları işlemeye yarayan aletlerin yoğunluğu, ve bu aletlerin büyük boyutlu olmaları, bu “mutfak binasının” bir ev halkına ait olmaktan çok daha kalabalık bir kitleye açık olduğunu düşündürmektedir. Mutfak Binası EA 30 binasının etrafındaki müşterek alanda bulunmaktadır ve yerleşme düzeni içerisinde bir öneme sahip değildir. Plan ve boyut olarak diğer evlerden çok farklılık göstermeyen bu bina topluluğun ortak yaptığı “yemekler veya ziyafetler” için kullanılmış bir yapının varlığına işaret etmektedir⁴³.

Alet topluluğu, Ortak Depolama Alanı ve İş Gücü:

Havanelleri, kemik ve çakmaktaşı aletlerin EA 30 binasına ait iki hücrede bulunması, ki bu aletler tahıl üretimi ve tüketimine bağlı araç topluluğu içerisinde, binanın bazı aletlerin depolanması ve dağıtım ilişkisi içerisinde

de önemli bir yere sahip göstermektedir. Stordeur’un⁴⁴ bu aletlerin üretiminin ve depolanmasının da bina üzerinden yürütülebileceğini ve bir “zanaatkâr” kesiminin de EA binasına bağlı bir üretim, depolama ve dağıtım ilişkisi içerisinde olduğunu düşündürmektedir.

“Kafatası Kültü” ve EA 30 Binası:

Kafatası kültü başın iskelet üzerinden veya yumuşak dokular yoklamadan kadavra alınması⁴⁵, bazı durumlarda sıvanması ve tek veya toplu halde yeniden gömülmesiyle sonuçlanan ve Yakınoğu neolitiğinde yaygın olan bir ikincil gömü geleneğidir⁴⁶. Karışık bir yapı gösteren bu gelenek aynı zamanda Neolitik Dönem topluluklarının sosyal ve dinsel uygulamalarının bir yansıması olarak da kabul edilmektedir⁴⁷. EA 30 binasında, 1 numaralı hücrede, ortaya çıkarılan başsız bir iskelet (Fig. 6a-b) ve hemen yanında başka bir bireye ait izole bir kafatasının (Fig. 6c) bulunması bu binanın diğer önemli özelliklerinden bir diğeridir⁴⁸. Fakat buradaki en önemli sorun bu insan ka-

⁴⁴ Stordeur 2000 a: 36.

⁴⁵ Kodaş 2014.

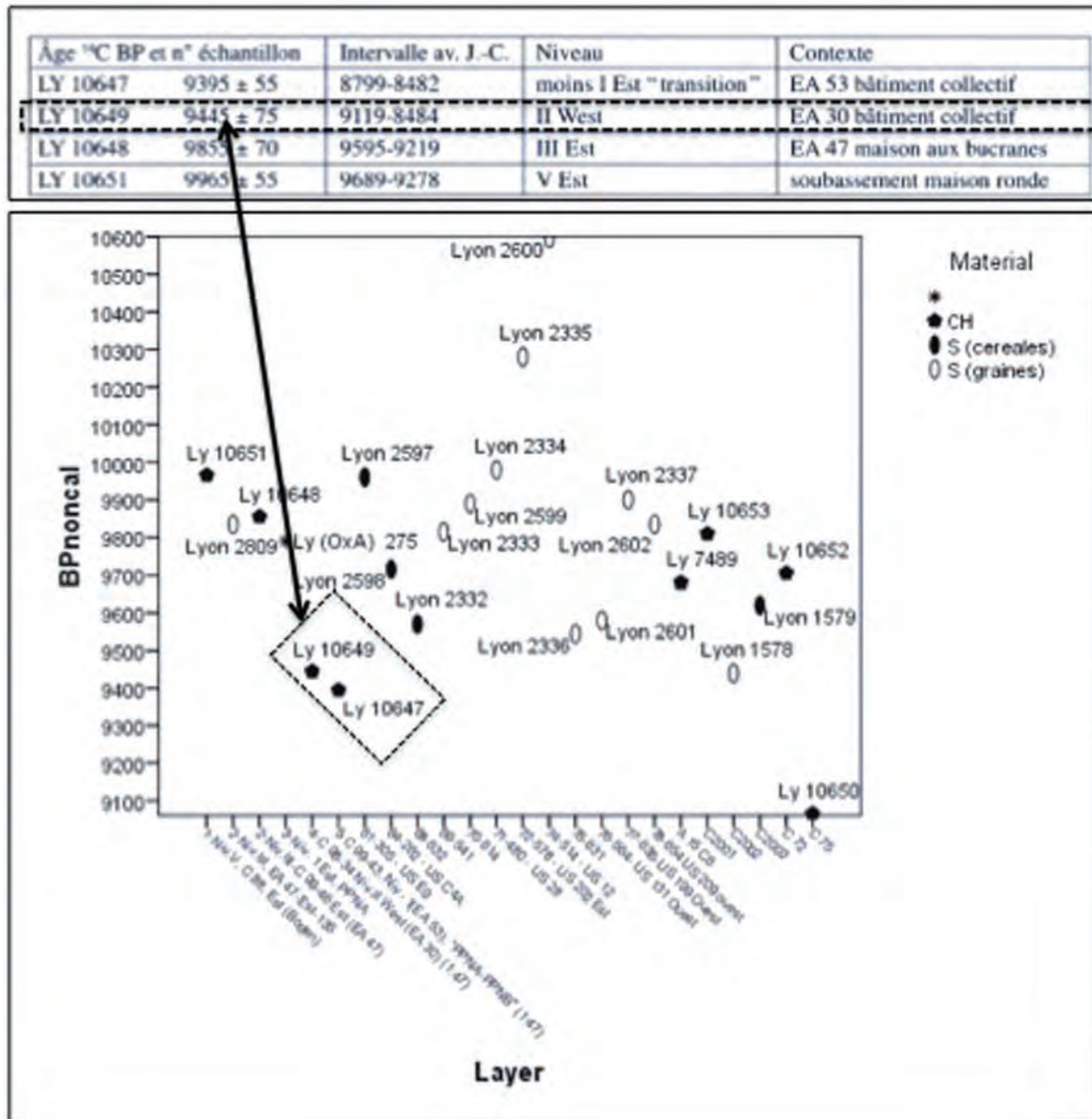
⁴⁶ Kuijt 2008; Bienert 1991; Croucher 2012.

⁴⁷ Kuijt 2008; Bienert 1991; Croucher 2012; Kodaş 2014.

⁴⁸ Stordeur/Abbès 2002: 566; Stordeur/Margueron 1998: 37; Kodaş (Baskıda).

⁴² Stordeur/Willcox 2009: 705; Stordeur 2012: 38.

⁴³ Stordeur/Willcox 2009: 704-705; Kodaş (Baskıda).

Figür 7: Jerf el-Ahmar Yerleşimi Neolitik Dönem Tabakaları C14 sonuçları / *Datations du C14 de niveaux néolithique de Jerf el-Ahmar* (Stordeur/Abbès 2002: Tab. 2-3; <http://www.exoriente.org/bildbrowser/images/ppnd/JerfelAhmar1.jpg>)

İntıların bina içerisinde bulunması kadar gömüldükleri zaman dilimidir. Örneğin bir kadına ait olduğu tespit edilen bir iskelet el ve kolları iki yana açık şekilde binanın tabanı üzerine sırt üstü uzatılmış. Başı eksik olan bu iskeletin boyun omurlarında kesik izi bulunmamaktadır. Bu durum başın yumuşak dokular yok olduktan sonra alındığını göstermektedir⁴⁹. D. Stordeur'e göre bina büyük ihtimalle bilinçli olarak yakılmıştır ve bilinçli olarak hızlı bir şekilde doldurularak terkedilmiş olmalıdır⁵⁰. İskeletin binanın tabanı üzerine yatırılması ve bina yıkımı sırasında ortaya çıkan molozlarla iskeletin üzerinin kapatılması bireyin bina fonksiyon halinde iken gömülmediğini göstermektedir. Birey bina terkedilirken taban üzerine ya-

tırılmış olmalıdır ve omur kemiklerinde kesik izlerinin bulunmaması kafatasın iskeletin yumuşak dokuları yok olduktan sonra alınmış olduğunu göstermektedir. Tüm bu veriler binanın bir kapanış seremonisiyle terk edildiğine işaret etmektedir ve bu seremonide bir kadının taban üzerine uzatılması ve başının daha sonra alınması önemli bir yer tutmaktadır⁵¹. İkinci durum ise izole kafatasının taban altında gömülü olmasıdır. Burada ise izole bir kafatasının binanın kullanıldığı sırada gömüldüğü düşünülebilir ki bu da binanın kafatası kültü ile ilişkili ve topluluğun geneline hitap eden bir ritüelin de yapıldığı yer olduğunu düşündürmektedir. Benzer bir durum Jerf el-Ahmar EA7 binasında da tespit edilmiştir⁵², üç izole kafatası binanın inşası sırasında ahşap direğin oturduğu çukura gömülmüştür.

⁴⁹ Kodaş 2014.

⁵⁰ Stordeur 2000a; Stordeur 2000b; Stordeur/Reox/Aprahamian/Brenet 2000; Stordeur/Abbès 2002 ; Stordeur 2012.

⁵¹ Kodaş (Baskıda).

⁵² Stordeur/Abbès 2002: 583.

Her üç örneği de ele aldığımızda, kafatası alımları ya da bina içerisine izole kafatası gömülerinin binanın inşası, kullanım süreci ve terk edilişi sırasında önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. “Kafatası kültü” olarak nitelenen bu gelenek kamu binalarının tüm aşamalarında merkezde bulunmakta ve binanın inşası, terkedilişi ve yeniden inşası ile bağlantılı görünmektedir. Bu noktada EA 30 Kamu Binası ve kafatası alımları üzerinden gelişen bir “yenilenme kültü” den bahsedilebilir⁵³. Bu verileri bir arada düşündüğümüzde kafatası alımları EA 30 Kamu Binası içerisine entegre edilmiş gibi görünmektedir (Fig. 6d). Bu geleneğin bu bina içerisinde organize edilmesi kafanın alınması ve yeniden gömülmesi geleneğinin topluluğun geneline hitap eder bir pozisyonda olduğunu göstermektedir. Bu uygulamalar hem binanın inşası (temel çivisi gibi), hem kullanım aşamasında hem de terkediliş sürecinde (kapanış seremonisi) önemli bir yere sahip gibi görünmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Kamu binaları PPNA ile başlayan ve Neolitikleşme süreci içerisinde çeşitli değişimler gösteren bir yapı tipi olarak mimari açıdan en öne çıkan buluntular arasındadır. Hem kronolojik hem de bölgesel çeşitlilik gösteren bu binaların ekonomik, politik ve sosyal yanlarının bulunduğu net bir şekilde görülmektedir. Bununla birlikte Jerf el-Ahmar da ortaya çıkarılan EA 30 binası PPNA dan PPNB'ye geçiş döneminde çoklu fonksiyonel yapısı ve yerleşme düzeninde göstermiş olduğu önemi itibarıyla dikkate değer bir kamu binasıdır. EA 30 Kamu Binası yerleşik hayata bağlı avcı toplayıcı besin ekonomisinden üretime bağlı beslenme ekonomisine geçiş dönemine tarihlenir ki bu durum kamu binalarının avcı toplayıcı yaşam tarzından besin üretimine bağlı yaşam tarzına (PPNA-PPNB) geçiş döneminin getirdiği ekonomik ve kültürel değişimlerin içerisinde yeni bir boyut kazandığını göstermektedir. EA 30 binasının sosyokültürel ve sosyoekonomik organizasyonların yanı sıra yerleşim düzeninin merkezinde bulunması beslenme ekonomisine geçişin getirdiği yeni ve köklü değişim sürecine bağlı olarak gelişen bir durum olarak görünmektedir⁵⁴. Evler ve ortak kullanılan avlular EA 30 binasının etrafına sistematik bir intizam içerisinde inşa edilmişlerdir (Fig. 7)⁵⁵.

Diğer yandan EA 30 binası içerisinde tespit edilen insan kalıntıları (başsız iskelet ve izole kafatası) “kafatası kültü” ve “yenilenme kültüne” bağlı bir uygulamanın EA 30 binası üzerinden yürütüldüğünü ve ata kültü olarak tabir edilen bu geleneğin, en azından Jerf el-Ahmar yerleşiminde, kolektif bir boyutta uygulandığını göstermektedir. Üstelik bu gelenek EA 30 Kamu Binasının hem kullanım aşamasında hem de terkediliş sürecinde uygulanmıştır.

Topluluğun geneline hitap eden bir mutfak binasının varlığı da bu yerleşme düzeni içerisinde ayrı bir yere sahip olmasa da ekonomik anlamda çok özel bir yerde bulunmaktadır.

Bu veriler bir bütün olarak düşünüldüğünde EA 30 binası hem sosyal, kültürel, ekonomik, “ritüel” ve politik anlamda hem de yerleşme düzenlemelerinde merkez konumunda bulunmaktadır. Topluluğun tüm sosyokültürel, sosyoekonomik ve sosyopolitik özellikleri EA 30 binası üzerinde toplanmış ve bina da yerleşme yerinin merkezine oturtulmuştur. Bu durum topluluğun sosyal ve ekonomik organizasyonlarını ortak kullanıma açık bir kamu binası üzerinde yansımasıdır. Bu yapılanmaya bağlı olarak EA 30 binası yerleşme düzeninin de merkezine oturtulmuştur. Bina Jerf el-Ahmar'da yaşayan bu topluluğun “grup kimliğini” oluşturan elemanları kolektif boyutta üzerine toplamakta ve geçmiş, gelecek ve mevcut nesiller arasında bir köprü oluşturmaktadır. EA 30 binası üzerinden yürütülen bu sosyal yapılanma topluluğunun kuşaklar arası sosyokültürel yapılanmasını da yansıtan ana öğelerinden biridir.

Değişik terminolojilerle tanımlanan ve bizim Kamu Binası olarak tarif ettiğimiz binalar Neolitik Dönemde yerleşme düzenlerinin önemli bir parçası olmakla birlikte sosyal, dinsel, ekonomik organizasyonları da üzerinde toplayan yapılardır. Bu binalar aynı zamanda tüm bunların değişim ve dönüşüm süreçlerinde de ana rolü oynayan merkez yapı olarak düşünülebilir ve Neolitik Dönem toplumsal kimliğinin hem yansıması hem de kreatörü olarak tanımlanabilir.

Teşekkürler

Bu makalenin hazırlanmasında en önemli katkı hiç kuskusuz Jerf el-Ahmar kazısını yürüten Danielle Stordeur'e aittir. Fakat bu konu üzerine çalışmama izin ve sınırsız destek veren Frédéric Abbès'e en içten teşekkürlerimi gönderiyorum. Makalenin yazım ve binaların yorumlanması aşmasında benden desteğini eksik etmeyen sayın hocalarım Prof. Dr. Yılmaz Selim Erdal ve Prof. Dr. Pascal Butterlin'a, ve makalenin düzenlemesinde emeği geçen sevgili arkadaşlarım Savaş Sarialtun ve Abdullah Bilen'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

⁵³ Kodaş (Baskıda).

⁵⁴ Stordeur 2012 : 41.

⁵⁵ Kodaş (Baskıda).

Kaynakça

- AURENCHE, O/KOZLOWSKY, S. K. 2000.
La naissance du néolithique au Proche-Orient, Editions Errance, Paris.
- BIENERT, H.D. 1991.
“Skull Cult in the Prehistoric Near East”, *Journal of Prehistoric Religion* 5: 9-21.
- CAUVIN J, 1997.
Naissance des divinités et de l’agriculture : La révolution des symboles au Néolithique. CNRS Edition, Paris.
- COQUEUGNIOT, E. 2009.
“Dja’Dé el Mughara (Syrie), Rapport scientifique 2007”, *Archéorient, Maison de l’Orient et de la Méditerranée*, Lyon.
- CROUCHER, K. 2012.
Death and Dying in the Neolithic Near East. Oxford.
- ÇAMBEL, H/BRAIDWOOD, R. J. 1980.
İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları Karma Projesi : 1963-1972 Çalışmalarına Toplu Bakış. İstanbul.
- ÇAMBEL, H/BRAIDWOOD, R. J./ÖZDOĞAN, M. 1983.
“Çayönü Kazısı 1981 Yılı Çalışmaları”, *Kazı Sonuçları Toplantısı* 4. Ankara: 9-24.
- HAUPTMANN, H/SCHMIDT, K. 2000.
“Frühe Tempel, frühe Götter?”, *Archäologische Entdeckungen, die Forschungen des Deutschen Archäologischen Institut im 20. Jahrhundert, Mainz am Rhein*: 258-266.
- KARUL, N. 2011.
“Gusir Höyük.”, *The Neolithic in Turkey* (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P.Kuniholm). İstanbul: 1-19.
- KEMPISTY, A. 1990.
“Architectur”, *Pre-Pottery Neolithic Site in Irak. Volume 2* (Ed. S.K. Kozlowski). Nemrik 9: 13-34.
- KENYON, K. 1981.
“The Architecture and Stratigraphy of the Tell”, *Excavations at Jericho 3, 1.* (Ed. T.A. Holland). London: 1-393.
- KODAŞ, E. 2014.
Le culte du crâne, dans son contexte architectural et stratigraphique, au Néolithique au Proche-Orient (Yakındoğu’da Neolitik Dönem Kafatası Kültünün Mimari ve Stratigrafik Tabakalanması İçerisinde İncelenmesi). Paris 1, Panthéon (Sorbonne).
- KODAŞ, E. (Baskıda)
““Les bâtiments communautaires et leur rôle sociopolitique au PPNA-PPNB ancien à Jerf el- Ahmar : espaces collectifs et espaces privés”, *Archéo. Doct. 8, Actes de la 8e journée doctorale d’archéologie de l’école doctorale d’archéologie de l’Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne. Le 22 Mai 2013, à INHA, Paris.*
- KUIJT, I. 1996.
“Negotiating Equality through Ritual: A Consideration of Late Natufian and Pre-Pottery Neolithic A Period Mortuary Practices”, *Journal of Anthropological Archaeology* 15/4: 313-336.
- MIYAKE, Y/MAEDA, O/TANNO, K/HONGO, H/GÜNDEM, C.Y. 2013.
“New Excavations at Hasankeyf Höyük : A 10 th Millennium cal. BC Site on the Upper Tigris, Southeast Anatolia”, *NEO-LITHICS* 1/12: 3-7.
- ÖZDOĞAN, M/ÖZDOĞAN, A. E. 1998.
“Buildings of Cult and the Cult of Buildings”, *Light on Top of the Black Hill Studies Presented to Halet Çambel* (Eds. G. Arsebük/M. J. Mellink/W. Schirmer). İstanbul: 581-601.
- ROSENBERG, M. 2011.
“Hallan Çemi”, *The Neolithic in Turkey* (Eds. M. Özdoğan/N. Başgelen/P.Kuniholm). İstanbul: 61-78.
- SCHMIDT, K. 1998.
“Frühneolithische Tempel, Ein Forschungsbericht zum präkeramischen Neolithikum Obermesopotamiens”, *Mitteilungen des Deutschen Orient- Gesellschaft* 130: 17-49.
- SCHMIDT, K. 2007.
“Göbekli Tepe: Sanctuarios de la Edad de Piedra en la Alta Mesopotamia”, *Boletín de Arqueología PUCP* 11, *Procesos y Expresiones de Poder, Identidad y Orden Tempranos en Sudamérica*, Segunda Parte: 263-288.
- STORDEUR, D. 1999.
“Organisation de l’espace construit et organisation sociale dans le Néolithique de Jerf el-Ahmar (Syrie, Xe-IXe millénaires av. J.C.)”, *Habitat et société, XIXe Rencontres Internationales et d’Archéologie et d’histoire d’Antibes* (Eds. F. Braemer/S. Cleuziou S/A. Coudart). Antibes: 131-149.
- STORDEUR, D. 2000a.
“Jerf el-Ahmar et l’émergence du Néolithique au Proche-Orient”, *Premiers paysans dans le monde : naissance des agricultures* (Ed. J. Guilaine). Paris: 33-59.

STORDEUR, D. 2000b.

“New Discoveries in Architecture and Symbolism at Jerf el Ahmar (Syria), 1997-1999”, *NEO-LITHICS* 1/00:1-4.

STORDEUR, D. 2014.

“Jerf el-Ahmar entre 9500-8700 cal. BC. Un village des débuts de l’agriculture. Une société complexe”, *La Transition Néolithique en Méditerranée*. (Eds. C. Manen/T.Perrin/ J. Guillaîne). Paris: 27-46.

STORDEUR, D/ABBES, F. 2002.

“Du PPNA au PPNB : mise en lumière d’une phase de transition à Jerf el Ahmar (Syrie).”, *Bulletin de la Société Préhistorique Française* 99/3: 563-595.

STORDEUR, D/MARGUERON, T. 1998.

“Espace naturel, espace construit à Jerf el Ahmar sur l’Euphrate.” *Espace naturel, espace habité en Syrie du Nord (10e-2e millénaires av. J.-C)*. Actes Colloque Univ. Laval (Québec) 5-7 mai 1997. Canadian Society for Mesopotamian Studies Bull (Eds. M. Fortin/O. Aurenche). Lyon: 93-108.

STORDEUR, D/ROUX, J.C/APRAHAMIAN, G.D/BRENET, M. 2000.

“Les bâtiments communautaires de Jerf el Ahmar et Mureybet Horizon PPNA (Syrie).”, *Paléorient* 26/1: 29-44.

STORDEUR, D/WILLCOX, G. 2009.

“Indices de culture et d’utilisation des céréales à Jerf el Ahmar”, *De Méditerranée et d’ailleurs. Mélanges offerts à Jean Guillaîne*. Archives d’Ecologie Préhistorique. Toulouse: 693-710.

STORDEUR, D. 2012.

“Les villages et l’organisation des groupes au Néolithique précéramique A. L’exemple de Jerf el-Ahmar, Syrie du Nord”, *Du village néolithique à la ville syro-mésopotamienne* (Ed. J.L. Montero Fenollos). Espagne: 35-54.

WATKINS, T. 1987.

Qermez Dere, Tell Afar, Interim Report No 1, Project Paper 2, Edinburgh, University of Edinburgh, Department of Archaeology.

WATKINS, T. 2006.

“Architecture and the Symbolic Construction of New Worlds.”, *Domesticating Space. Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment* 12 (Eds. E. Banning/M. Chavan). Berlin: 15-24.

YARTAH, T. 2004.

“Tell Abr 3, un village du néolithique précéramique (PPNA) sur le Moyen Euphrate. Première approche”, *Paléorient* 30/2: 141-158.

ÖNTARİH VE KLASİK DÖNEMLERDE AMASYA: GÜNCEL ARKEOLOJİK BULGULAR

AMASYA IN PROTOHISTORIC TIMES AND CLASSICAL ANTIQUITY: CURRENT ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE

Şevket DÖNMEZ*

Anahtar Sözcükler: Amasya, Harşena Kalesi, Kızlar Sarayı, Demir Çağı, Hellenistik Dönem

Keywords: Amasya, Harşena Fortress, Kızlar Sarayı, Iron Age, Hellenistic Period

ÖZET

Amasya ili sınırlarının kapladığı alan içinde büyüklü küçüklü çok sayıda höyüklerle karakterize olan Öntarih yani Protohistorik Dönem yerleşimleri bulunmasına karşın, kent merkezinin ilk olarak ne zaman ve kimler tarafından iskan edildiği bilinmemektedir. Hitit Krallığı Dönemi'nde, Maraşşantiya (Kızılırmak) Kavsi İçi ve yakın çevresine lokalize edilen Hatti Ülkesi sınırında olduğu anlaşılan Amasya, Yukarı Ülke'nin bir parçasıydı. Yukarı Ülke'nin en önemli kentlerinden Hakmiş olduğu düşünülen kent merkezi ve Harşena Kalesi'nde bugüne değin bu durumu kanıtlayacak bir arkeolojik bulgu ele geçmemiştir. Son yıllarda artan arkeolojik araştırmalar, Amasya'nın erken yerleşimlerinin Kızlar Sarayı Mevkii ve güneyindeki teraslarda kurulmuş olabileceğine işaret etmektedir. 2009 yılında İstanbul Üniversitesi adına Yrd.Doç.Dr. E. Emine Dönmez başkanlığında bir ekip tarafından Harşena Kalesi'nde başlatılan sistematik arkeolojik kazılar, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinin yanısıra, Amasya'nın Öntarihi ile ilgili yeni ve önemli bulgulara ulaşılmasını sağlamıştır. Anadolu'nun en önemli antik yazarlarından Herodotos'un Amasya'dan bahsetmemiş olması, MÖ 5. yüzyılda Kızlar Sarayı merkezli yerleşmenin dikkat çekici özelliklere sahip olmadığını göstermektedir. Kazılarda ele geçmiş olan bitkisel ve geometrik motiflerle bezenmiş boya bezekli çanak-çömlek parçaları ile İskit tipi mahmuzlu tunç okuçlarının varlıkları, Herodotos'un yaşadığı dönemde, Kızlar Sarayı Mevkii'nde politik olarak Akhaimenid (Pers) egemenliğinde, geleneksel olarak ise Phryg kültürü etkisinde bir yerleşmenin olduğunu kanıtlamaktadır. MÖ 3. yüzyılda Pontos Krallığı'nın kurulması ile başlayan süreçte inşasına başlandığı anlaşılan ve Strabon'un krallara ait olduğunu belirten ifadesi nedeniyle "Kral Kaya Mezarları" olarak ün yapan anıt mezarlar ve sağlam surlarla karakterize olan Kızlar Sarayı Mevkii ile yamaçlarının Yeşilirmak'a ulaşan kademeli ve yumuşak topografyası, söz konusu alanın erken yerleşim için jeostratejik konum ve savunma temelinde tercih nedeni olduğunu göstermektedir. En eski iskândan, günümüz yerleşmesine uzanan tarihsel süreç içinde Amasya'nın sürekli bir şekilde aynı alanda yaşamış olması, kale ve çevresindeki kimi kalıntıların yeniden kullanımları temelinde onarımlarla ayakta kalmasına olanak sağlarken, pek çok antik dönem kentsel ögesinin toprak altında kalmasına ya da yok olmasına yol açmıştır. Bu bağlamda kentin topografyasının Hellenistik ve Roma dönemleri ile Geç Antik Çağ

* Prof.Dr. Şevket DÖNMEZ, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı. Beyazıt 34453 İstanbul. e-posta: donmezsevket@gmail.com

Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı erken dönem buluntularını yayınlamama izin veren, Yrd.Doç.Dr. E. Emine Naza-Dönmez ile yazının hazırlanma aşamasında destek olan Amasya Müzesi müdürü Celal Özdemir, aynı müzeden sanat tarihçisi Muzaffer Doğanbaş ile desinatör Nurcan Koç ve arkeolog-desinatör Fidane Abazoğlu'na teşekkür ederim.

ve Ortaçağ'da çok fazla değişmediği anlaşılmaktadır. Geç Antik Çağ'dan 17. yüzyıla uzanan süreçte, kentin özellikle Yeşilirmak'ın güney kıyısı boyunca uygun zemin bularak büyüdüğü, mahallelerin kent surlarının dışına doğru genişlediği ve nehrin iki kıyısını birbirine bağlayan köprülerin sayısının buna koşut olarak çoğaldığı anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi'nin 17. yüzyılda kent ile ilgili bildirdiği hususların Strabon'un aktarımları ile kabaca uygunluk göstermesi, kentin değişmeyen topografyasını ifade etmektedir.

ABSTRACT

The known history of Amasya goes back 3500 years, but it has not been possible so far, based on archaeological evidence, to identify who founded Amasya and when. There is, except in the city center, a significant number of larger and smaller mounds in the Amasya Province that mark settlements from the Protohistoric Period (5000 – 2000 BC). During the Hittite Kingdom Period (1650 – 1190 BC), Amasya appears to have been part of the Upper Land on the border of the Hatti Land in the Kızılırmak (Maraşşantiya) Bend and its vicinity, roughly corresponding to today's Tokat and Sivas. The escalation in recent years of archaeological surveys indicates that Amasya's early settlements emerged around Kızlar Sarayı (the Palace of the Maidens) and on the terraces south of it. In 2009, a team led by Professor E. Emine Naza-Dönmez PhD. from Istanbul University embarked upon systematic archaeological excavations of the Harşena Fortress. Besides finds from the Seljuk and Ottoman periods, they also made new and significant discoveries about Amasya's Protohistory. From the areas around Yukarı Kale (Citadel) and Kızlar Sarayı, they obtained some objects in the Ottoman Period strata that indicated settlement predating urban Amasya, even though they were found in a different stratification. Since one of the most important recorders, Herodotos (484 – 420 BC) from Halikarnassos, did not mention Amasya in his book Historia, it must be presumed that the 5th century BC Kızlar Sarayı settlement was not noteworthy. The magnificent fortress and rock-cut tombs of the Pontos kings had not yet been built, and when Amasya's historical events, characters, and geographical aspects did not attract the attention of an observer and chronicler like Herodotos, the conclusion must be clearly made that they were rather mundane. Potsherds decorated with vegetative and geometrical designs, and Scythian-type bronze arrowheads with spurs, prove that the Kızlar Sarayı in Herodotos' time was under Achaemenid (Persian) domination politically, and traditionally was influenced by Phrygian culture. The ancient cults played a very significant role in Pontika Kappadokia. Amaseia, Zela (Zile) and Komana Pontika (Gümenek) were the three major faith centres in the region. Zela and Komana Pontika were temple-states ruled by priests, and in Amaseia was located the Ahura Mazda cult and altar, probably due to the Persian roots of Amaseia's kings. Not much is known about the Ahura Mazda cult in the Pontos Kingdom. Important archaeological discoveries, however, reveal the cult's existence in Roman era. A coin minted in AD 224 features the portrait of Emperor Severus Alexander (AD 222 - 235) on the obverse and Amaseia Fortress and the Kızlar Sarayı in relief on the reverse. It depicts high city walls and towers surrounding a magnificent fortress rising high above them. The coin provides very valuable visual information about Amaseia, its entities and important buildings in the 3rd century AD. There is a relief at the bottom of the coin showing the front of a tetrastyle temple on a podium with a triangular pediment and a saddle roof where the Seljuk period bath is in today's Kızlar Sarayı district. At the top of the coin is a portrayal of the peak of Mount Harşena where the fortress now is. At the centre of the area there is a temple with a triangular pediment and two columns at the front. On the right side of the temple on a plinth, a cylindrical fire altar depicted with huge flames is situated. The temple near the fire altar must be linked to the main god of the Zoroaster religion, Ahura Mazda. This religion's most powerful element of ritual is the fire cult, and it seems to have produced an architectural dimension to the religious practices of Amaseia's population in Roman era. During the rescue excavation carried out in Harşena Fortress in 2007 by Amasya Museum, it was observed that the position of the temple and the fire altar coincided with the uncovered Yıldırım Han Mosque. This site that has had a temple tradition since the Hellenistic Period with many faiths and cults would, as Amaseia became Turkified, eventually and naturally acquire a mosque in the Ottoman Period.

Resim 1: Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı, Genel Görünüş, Amasya / Harşena and Kızlar Sarayı, General View, Amasya Fortress

Arkeolojik bulgular temelinde bilinebilen tarihi günümüzden yaklaşık 3500 yıl önceye uzanan Amasya'nın, kimler tarafından ve hangi tarihte kurulduğu bugüne değin saptanamamıştır. Kent merkezinin aksine, Amasya ili sınırlarının kapladığı alan içinde büyüklü küçüklü çok sayıda höyüklerle karakterize olan Öntarih yani Protohistorik Dönem (MÖ 5000 - 2000) yerleşimleri bulunmaktadır¹. Hitit Krallığı Dönemi'nde (MÖ 1650 - 1190), *Maraşsantiya* (Kızılırmak) Kavsi İçi ve yakın çevresine lokalize edilen *Hatti* Ülkesi sınırında olduğu anlaşılan Amasya, kabaca bugünkü Tokat ve Sivas'la eşitlenen Yukarı Ülke'nin bir parçası durumundaydı. Hitit Krallığı'nın Yukarı Ülke'deki bir eyalet merkezi olan *Hakmiş*'in (*Hakpiş*), Amasya kent merkezi, hatta Harşena Kalesi (Res.1) olduğuna dair görüşler vardır. *Hakmiş*'in Amasya olduğu hipotezi², Harşena Kalesi'nde bugüne değin Hitit Dönemi'ne ait hiçbir mimari kalıntı ve bulgu ele geçmemesi, daha da önemlisi Harşena Dağı'nın Hititler'in yerleşim tarzına uygun bir topografyaya sahip olmaması nedeniyle, bilimsel açıdan ciddiye alınacak bir içerik taşımamaktadır.

¹ Amasya ilinin Öntarih (Protohistorik) yerleşimleri için bkz. Özsait 1988: 239-256; Özsait 1989: 287-300; Özsait 1990a: 367-380; Özsait 1990b: 124-130; Özsait 1991: 45-54; Özsait/Koçak 1996: 273-292; Özsait/Dündar 1997: 171-192; Özsait 1998: 143-162; Özsait/Özsait 1998: 457-468; Dönmez 1999: 513-536; Özsait 2000: 335-341; Dönmez 2000a: 330-334; Dönmez 2000b: 229-244; Özsait 2001: 307-312; Dönmez, 2001a: 302-307; Dönmez 2001b: 27-30; Dönmez 2001c: 89-99; Özsait/Özsait 2002a: 79-95; Özsait/Özsait 2002b: 17-24; Özsait/Özsait 2002c: 527-552; Dönmez 2002a: 873-903; Dönmez 2002b: 243-293; Özsait 2003: 127-140; Dönmez 2003: 1-17; Dönmez 2005a: 468-497; Dönmez 2005b: 65-74; Dönmez 2006: 63-97; Dönmez 2007a: 1-14; Dönmez 2007b: 1295-1310; Dönmez 2009: 179-199; Dönmez 2010a: 113-120; Dönmez 2010b: 137-196.

² *Hakmiş*'in yeri konusundaki tartışmalar için bkz. Ünal 2014: 327-340.

Amasya'nın 25 km güneybatısında yer alan ve Hattuşa (Boğazköy) - Alaca Höyük (Arinna?) - Eskiyaşar (Tahurpa?)'nin bulunduğu Hatti Ülkesi'nden, Şakadunuva (Karadağ)³ ile Kırklar Dağı'nın (bkz. Harita.1) arasındaki vadiden (Res.2) gelen yolun üzerindeki Doğantepe'de (Res.3; eski Zara) fırtına tanrısı Teşup'a ait olduğu düşünülen tunç Hitit heykelciği (Res.4 a-d) ile yine tunçtan bir damga mühür ele geçmiştir⁴. Hititler'in kuzeydeki en önemli dinsel merkezi fırtına tanrısının kutsal kenti olan Nerik idi. Yakın yıllarda başlayan Vezirköprü - Oymaağaç Höyük (Res.5) kazılarında ele geçen çivi yazılı tabletlerde Nerik adının okunması ile bu kutsal kentin Oymaağaç olduğu neredeyse kanıtlanmış durumdadır⁵. Ahmet Ünal ise, Oymaağaç Höyük'ün Nerik olamayacağını, Hitit yazılı kaynaklarında sel baskınına uğradığı belirtilen bu kült merkezinin Tokat yakınlarındaki Bolus - Aktepe (Res.6) ile eşitlenebileceğini belirtmiştir⁶. Nerik, II. Hantili döneminde (MÖ 1490 - 1480) Karadeniz Bölgesi'nin Hitit düşmanı göçebeleri Kaşka halkı tarafından ele geçirilmiştir⁷. Bu olaydan sonra, Fırtına Tanrısı kültü sürdürülebilirlik temelinde zorunlu olarak Hakmiş'e taşınmıştır⁸. Doğantepe'de bulunan tanrı heykelciğinin Nerik'ten taşınan fırtına tanrısı kültü ile ilgili bir bulgu olması kuvvetli bir ihtimaldir. Bu bağlamda, Doğantepe - Hakmiş eşitliği tarihsel kayıtlar ve arkeolojik bulgular temelinde oldukça mantıklı görünmektedir⁹.

Son yıllarda artan arkeolojik araştırmalar Amasya'nın erken yerleşimlerinin, Kızlar Sarayı Mevkii ve güne-

³ Alp 1977: 646.

⁴ Alp 1963: 91-126/217-243.

⁵ Czichon 2010: 157-162; Czichon 2013: 298-309.

⁶ Ünal 2014: 328-330.

⁷ Ünal 2014: 328.

⁸ Ünal 2014: 328-330.

⁹ Dönmez/Özdemir 2010: 229-230.

Resim 2: Kırklar Dağı ile Karadağ Arasındaki Vadi / *The Valley between Kırklar Mountain and Kara Mountain*

Resim 3: Doğanstepe, Genel Görünüş, Amasya / *Doğanstepe, General View, Amasya*

Resim 5: Oymaağaç Höyük (Höyük Tepe), Genel Görünüş, Vezirköprü / Oymaağaç Höyük (Höyük Tepe), Vezirköprü General View

Resim 6: Bolus-Aktepe, Genel Görünüş, Tokat / Bolus-Aktepe, General View, Tokat

yindeki teraslarda (Res.7) kurulmuş olabileceğine işaret etmektedir. Günümüzde kısmen Harşena Kalesi ile karakterize olan kısmen de Yeşilirmak'ın iki kıyısını kaplayan ve modern yapılaşmanın altında kalmış bulunan eski yerleşmelerin, tam olarak ne zaman kentleşme sürecine girdiği ise henüz saptanamamıştır.

2009 yılında İstanbul Üniversitesi adına Yrd.Doç.Dr. E. Emine Naza Dönmez başkanlığında bir ekip tarafından Harşena Kalesi'nde başlatılan sistematik arkeolojik kazılar¹⁰, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinin yanısıra, Amasya'nın Öntarihi ile ilgili yeni ve önemli bulgulara ulaşılmasını sağlamıştır. Yukarı Kale ve Kızlar Sarayı Mevkii'nde (Res.8) yoğunlaşan çalışmalar sırasında, Osmanlı Dönemi tabakaları içinde ele geçen kimi bulgular, dönemlerine ait olmayan başka bir katmanlaşma içinde bulunmuş olsalar da, mevcudiyetleri ile Amasya'nın kentleşme öncesi yerleşimine işaret etmektedir.

Anadolu'nun en önemli antik yazarlarından Herodotos'un (MÖ 484 - 420) Amasya'dan bahsetmemiş olması, MÖ 5. yüzyılda Kızlar Sarayı merkezli yerleşmenin dikkat çekici özelliklere sahip olmadığını göstermekte-

¹⁰ Naza-Dönmez 2011: 111-120; Naza-Dönmez 2012: 267-281; Naza-Dönmez 2013: 427-436; Naza-Dönmez 2014: 29-49; Naza-Dönmez/Parlak 2014: 279-291.

Foto. 4a

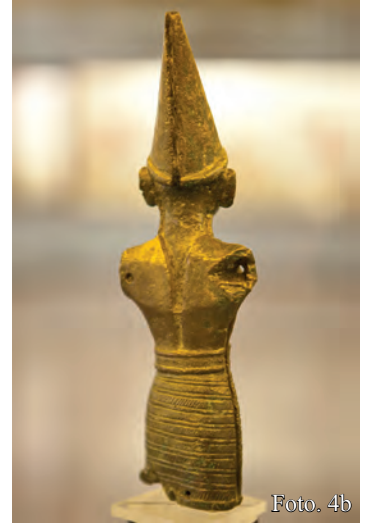

Foto. 4b

Foto. 4c

Foto. 4d

Resim 4 a-d: Fırtına Tanrısı Heykelciği, Tunç, Hitit Büyük Krallık Dönemi, Doğantepe / The Storm God Statuette, Bronze, Hittite Great Kingdom Period, Doğantepe

dir. Görkemli kale ile Kral Kaya Mezarları'nın inşa edilmiş olduğu MÖ 5. yüzyılda, Amasya'nın Herodotos gibi tarihsel olayları, şahsiyetleri ve coğrafya öğelerini aktarmış bir gözlemci ve kaydedicinin dikkatini çekmemiş olması, yerleşimin sıradanlığına işaret etmesi bakımından önemli bir sonuçtur. Yrd.Doç.Dr. E. Emine Naza-Dönmez başkanlığındaki kazılarda ele geçmiş olan bitkisel ve geometrik motiflerle bezenmiş boya bezekli çanak-çömlek parçaları ile İskit tipi mahmuzlu tunç okuçlarının varlıkları, Herodotos'un yaşadığı dönemde, Kızlar Sarayı Mevkii'nde (Res.8) politik olarak Akhai-menid (Pers) egemenliğinde, geleneksel olarak ise Phryg kültürü etkisinde bir yerleşmenin bulunduğunu kanıtlamaktadır. Amasya'nın 25 km güneybatısında yer alan Oluz Höyük'de benzer bir süreç yaşanmış olduğu kanıtlanmıştır¹¹ (bkz. Harita 2).

Demir Çağı çanak-çömlekleri içinde, içe dönük ağız kenarlı ve omurgalı çanaklar (Lev.1/1-2) yaygındır. Kah-

¹¹ Dönmez 2013: 103-140.

Resim 7: Kızlar Sarayı Mevkii ve Kral Kaya Mezarları, Genel Görünüş, Amasya / *Kızlar Sarayı and Rock-Cut Tombs of the Pontos Kings, General View, Amasya*

Resim 8: Kızlar Sarayı Mevkii ve Kral Kaya Mezarları, Genel Görünüş, Amasya / *Kızlar Sarayı and Rock-Cut Tombs of the Pontos Kings, General View, Amasya*

verengi ve kızılımsı devetüyü hamurlu ve astarlı olan bu çanaklardan, kazı ve çentik bezekli olanlar dikkat çekicidir (Lev.1/1). Diğer bir çanak grubu, hafif içe dönük ağız kenarlı ve yuvarlak dönüşe sahip gövdelidir (Lev.2/1-4, 3/1-4, Res.9-10). Çanaklara ait son grup ise derin gövdelerden oluşmaktadır. Bazıları “S” profilli olan (Lev.4/2-3) bu çanakların, düz yükselen (Lev.4/1) ve dışa açılan ağız kenarlı tipleri de (Lev.4/4, Res.10) görülmektedir. Bezemeler bej ve kahverenginin tonlarında yatay bantlar şeklinde hem iç hem de dış yüzey (Lev.4/1), bazen yalnızca dış yüzey (Lev.4/4, Res.11) üzerine uygulanmıştır. Devetüyü grupların yanı sıra gri ve tonlarındaki hamur ve astarları ile teknik yapı bakımından farklılık gösteren kap parçaları da gözlenmektedir. Amorflardan oluşan gri renklilerin bazıları bezemesiz (Lev.5/1), bazıları ise çizgi ve çukur nokta bezemelidir (Lev.5/2, Res.12). Bunların dışındaki diğer gri amorfların dış yüzeyleri küçük ve yuvarlak kabartılar (Lev.5/3), kertik (Lev.5/4) ve kazı-kertik (Lev.5/5-6) tekniğindeki bezemelerden oluştuğu

Resim 9: Çanak Ağız Parçası, Pt, Geç Demir Çağı, Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı / Bowl Rim Sherd, Clay, Late Iron Age, Harşena Fortress and Kızlar Sarayı

Resim 10: Çanak Ağız Parçası, Pt, Geç Demir Çağı, Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı / Bowl Rim Sherd, Clay, Late Iron Age, Harşena Fortress and Kızlar Sarayı

Resim 11: Çanak Ağız Parçası, Pt, Geç Demir Çağı, Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı / Bowl Rim Sherd, Clay, Late Iron Age, Harşena Fortress and Kızlar Sarayı

Resim 12: Gövde Parçası, Pt, Geç Demir Çağı, Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı / Body Sherd, Clay, Late Iron Age, Harşena Fortress and Kızlar Sarayı

Resim 13: Gövde Parçası, Pt, Geç Demir Çağı, Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı / Body Sherd, Clay, Late Iron Age, Harşena Fortress and Kızlar Sarayı

Resim 14: Gövde Parçası, Pt, Geç Demir Çağı, Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı / *Body Sherd, Clay, Late Iron Age, Harşena Fortress and Kızlar Sarayı*

Resim 17: Gövde Parçası, Pt, Geç Demir Çağı, Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı / *Body Sherd, Clay, Late Iron Age, Harşena Fortress and Kızlar Sarayı*

Resim 15: Gövde Parçası, Pt, Geç Demir Çağı, Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı / *Body Sherd, Clay, Late Iron Age, Harşena Fortress and Kızlar Sarayı*

Resim 18: Gövde Parçası, Pt, Geç Demir Çağı, Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı / *Body Sherd, Clay, Late Iron Age, Harşena Fortress and Kızlar Sarayı*

Resim 16: Gövde Parçası, Pt, Geç Demir Çağı, Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı / *Body Sherd, Clay, Late Iron Age, Harşena Fortress and Kızlar Sarayı*

Resim 19: Riton Parçası, Pt. Geç Demir Çağı, Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı / Rhyton Fragment, Clay, Late Iron Age, Harşena Fortress and Kızlar Sarayı

gözlenmektedir. Amorfların çoğu boya bezemelidir. Bu amorflarda kahverenginin tonlarında devetüyü zeminler üzerine yerleştirilmiş kalın ve ince boya bantlar görülür (Lev.6/1-6). Bunlardan biri yuvarlak bir dibe sahip bir çömleğin alt kısmıdır (Lev.6/5). Diğer bir grup amorf üzerinde ise yine kahverengi ve kızilımsı devetüyünün tonları ile devetüyü zeminler üzerine yapılmış yatay ince bantlar görülmektedir (Lev.7/1-5). Bu ince bantların bazıları açık renk zeminli alanlara da uygulanmıştır

(Lev.7/5). Bazı boya bant bezemelerin dikey olarak da uygulanmış olduğu gözlenmektedir (Lev.7/6-7, Res.13).

Kalın ya da ince bantların dışında kahverengi ile oluşturulmuş düzensiz (Lev.8/1, Res.14) ya da yuvarlak hatlı motifler (Lev.8/2) göze çarpmaktadır. Yine kahverengi veya kızilımsı kahverengi ile yapılmış çapraz karakterli bezemeler (Lev.8/3-4, Res.15-16) ve kısa çizgilerle doldurulmuş bantlar (Lev.8/5-6, Res.17-18) görülmektedir. Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Geç Demir Çağı boya bezekli çanak-çömleğinin en özellikli buluntuları bitkisel motiflerle karakterize olan amorflardır. Bunlar içinde kızilımsı kahverengi tonlarındaki sarmaşık yaprakları ile bezenmiş çömlek parçasının (Lev.9/1) bezeme açısından yakın benzerleri Oluz Höyük 2B Mimari Tabakası'ndan (MÖ 425 - 300) bilinmektedir¹². Bitkisel motiflerle bezenmiş kapların sayısının daha da fazla olduğuna işaret eden başka amorflar da bulunmaktadır (Lev.7/2).

Kızlar Sarayı'nda (Res.8) 2008 yılında bir kurtarma kazısı gerçekleştirmiş olan Müze müdürü Celal Özdemir'in, Kızlar Sarayı Mevkii'nin Yeşilirmak'a inen terasları üzerindeki gecekonduların kaldırıldığı alanlarda bulunduğu fisto motifli bezekli boyalı bir testi parçası¹³ (Lev.9/3), Demir Çağı yerleşmesinin nehre doğru uzandığını gösteren önemli bir arkeolojik bulgu olmasının yanı sıra, söz konusu terasların erken yerleşmeler içeren kültür dolgularına da sahip olduğuna işaret etmektedir. MÖ 3. yüzyılda Pontos Krallığı'nın kurulması ile başlayan süreçte inşasına başlandığı anlaşılan ve Strabon'un krallara ait olduğunu belirten ifadesi (*Geographika*, XII, III, 39) nedeniyle "Kral Kaya Mezarları" olarak ün yapan anıt mezarlar (Res.23) ve sağlam surlarla karakterize olan Kızlar Sarayı Mevkii (Res.8) ile yamaçlarının Yeşilirmak'a ulaşan kademeli ve yumuşak topografyası, söz konusu alanın erken yerleşim için jeostratejik konum ve savunma temelinde tercih nedeni olduğunu göstermektedir.

Bunların dışında Amasya Müzesi'nin Kızlar saray Mevkiinde gerçekleştirdiği kazılarda bulunmuş olan bir pişmiş toprak riton parçası dikkat çekicidir. Kısa çizgilerle bezenmiş boynuz biçimindeki riton parçası (Lev.10/1, Res.18) koç biçiminde bir kaba ait olmalıdır. MÖ 6 ya da 5. yüzyıla tarihlendirilebilecek söz konusu riton parçası Geç Demir Çağı çanak-çömlekleri ile aynı bağlamda değerlendirilmelidir. Kızlar Sarayı Geç Demir Çağı buluntuları içinde tunçtan yapılmış İskit tipi 2 okucu (Lev.10/2-3, Res.20-21) oldukça önemlidir. Akhaimenid Dönemi'ne tarihlenen Oluz Höyük 2B Mimari Tabakası'nda (MÖ 425-300) bulunan okuçları¹⁴ ile benzerlikler gösteren Kızlar Sarayı okuçları, çanak-çömlekler dışında bir bulguya rastlayamadığımız Demir Çağı yerleşmesine ait en güçlü bulguları oluşturmaktadır.

Resim 20: Okucu, Tunç, Geç Demir Çağı, Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı / Arrowhead, Bronze, Late Iron Age, Harşena Fortress and Kızlar Sarayı

Resim 21: Okucu, Tunç, Geç Demir Çağı, Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı / Arrowhead, Bronze, Late Iron Age, Harşena Fortress and Kızlar Sarayı

¹² Dinarlı 2014: Res.43-44, Lev.25/59, 26/60.

¹³ Özdemir 2001: 9.

¹⁴ Dönmez/Yurtsever Beyazıt 2013: Res.13; Dönmez/Yurtsever Beyazıt 2014: Res.11.

Resim 22: Harşena Kalesi ve Yeşilırmak Vadisi, Genel Görünüş / *Harşena Fortress and the Yeşilırmak Valley, General View*

Resim 23: Kral Kaya Mezarları, Genel Görünüş / *The Rock-Cut Tombs of the Pontos Kings, General View*

Amasya, tarihin derinliklerinden gelen adını (*Amasea*, *Amaseia*, *Amasseia*, *Amaseia Hadriane*, *Amaseia Severiane Antoniane*, *Amaseia Severeia Alexandraia*) neredeyse hiçbir değişikliğe uğramaksızın koruyan ender Anadolu kentlerindendir. Hitit metinlerinde “*Kummešmaha*”, antik dönemde ise “*Iris*” olarak anılan Yeşilırmak’ın kireçtaşı ve traverten kayalıklar arasında yarıdığı batı – doğu yönünde uzanan dar bir boğaz üzerinde konumlanmış olan Amasya (Res.22), nehrin kuzeyinde hemen dikleşen Harşena Dağı ile kentin kalesini de içerir. Bu kent tasarımı çerçevesinde, yerleşme büyüdükçe ve kent ölçeğine yaklaştıkça barındırdığı ekonomik değerin büyümesi sonucu ciddi güvenlik ihtiyacı hissetmiş olmalıdır. Bunun sonucunda Harşena Dağı’na kale inşa edilmeye başlanmış, savunma sistemlerinin inşası geliştikçe de yerleşmenin yamaçlardan vadi tabanına doğru inmiş olduğu anlaşılmaktadır. Buradaki vadi tabanının dar ancak yerleşmeye uygun olması, iskânın Yeşilırmak Vadisi boyunca batı – doğu yönünde uzunlamasına da yayılım göstermiş olduğuna işaret etmektedir.

Amasya, eski ismi temelinde antik kaynaklardan izlenebilen önemli bir *Pontika Kappadokia* kentidir. Yeşilırmak gibi önemli bir nehir üzerinde kurulmuş olması, Amasya’yı her dönem yerleşme için cazip hale getirmiştir. Bununla birlikte *Khiliokomon* (Bin Köylü Ova; bugünkü Suluova - Merzifon)¹⁵, *Diakopene* (Gümüşhacıköy) ve *Gazakene* (Amasya ovası) gibi bereketli arazilerden oluşan terriorium, tarımsal faaliyetlerin Amasya için önemli bir ekonomik gelir olmasını sağlamıştır.

Amasya hakkında en kapsamlı ve ayrıntılı bilgileri, kentte doğmuş olan Anadolu’nun ünlü coğrafyacısı, Strabon (MÖ 64 – MS 21) aktarmaktadır. Strabon *Amaseia*’yı anlatırken, biraz da kendi memleketi olmasının verdiği gururla, insan emeği ve doğanın, kentin güzelliği ve cazibesine yaptığı katkıdan bahseder. Strabon’a göre, *Iris*’e doğru dik eğimle inen kayaların üzerinde *Amaseia*’nın güçlü savunmaya sahip kalesi vardır ve bu kaleden ayrılan sur duvarları nehre kadar inmektedir. Bu sur duvarları *Iris*’in sol sahili (kuzey) boyunca uzanarak kenti kuşatmaktadır. Strabon, kente bir köprü ile doğrudan, diğer bir köprü ile de kırlardan bağlandığı hususlarını özellikle belirtmiştir (*Geographika*, XII, III, 39).

En eski iskândan günümüz yerleşmesine uzanan tarihsel süreç içinde Amasya’nın sürekli bir şekilde aynı alanda yaşamış olması, kale ve çevresindeki kimi kalıntıların yeniden kullanımları temelinde onarımlarla ayakta kalmasına olanak sağlarken, pek çok antik dönem kentsel ögesinin toprak altında kalmasına ya da yok olmasına yol açmıştır. Bu bağlamda kentin topografyasının Hellenistik ve Roma dönemleri ile Geç Antik Çağ ve Ortaçağ’da çok fazla değişmediği anlaşılmaktadır. Geç Antik Çağ’dan 17. yüzyıla uzanan süreçte, kentin özellikle Yeşilırmak’ın güney kıyısı

Resim 24: Alçak Köprü, Genel Görünüş / The Alçak Bridge, General View

boyunca uygun zemin bularak büyüdüğü, mahallelerin kent surlarının dışına doğru genişlediği ve nehrin iki kıyısını birbirine bağlayan köprülerin sayısının buna koşut olarak çoğaldığı anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi’nin 17. yüzyılda kent ile ilgili bildirdiği hususların Strabon’un aktarımları ile kabaca uygunluk göstermesi¹⁶ kentin değişmeyen topografyasını ifade etmektedir.

Amasya’nın Yeşilırmak tarafından ikiye ayrılmış mahalleleri, günümüze ulaşmış beş köprü marifetiyle birbirlerine bağlanır. Batıdan doğuya Meydan (İstasyon) Köprüsü, Mağdanus Köprüsü, Alçak Köprü, Helkis/Selkis (Hükümet) Köprüsü ve Kunç (Kuş) Köprüsü. Bunlardan kesme taşlarla inşa edilmiş tonozlardan oluşan Alçak Köprü, Roma Dönemi’ne uzanan işçiliği ile diğerlerinden ayrılır. Büyük olasılıkla Strabon’un tarifindeki kente doğrudan bağlanan köprü olan Alçak Köprü (Res.24) dışındakiler değişerek gelmiş olsalar da Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait olmalıdırlar.

Pontos Krallığı’nın kurulması (MÖ 301) ile Amasya’daki yerleşimin kente dönüşmeye başlaması eş zamanlı biçimde gerçekleşmiş olmalıdır. İlk kral I. Mithradates’in (MÖ 301 - 266) kenti başkent yapması (MÖ 281), o güne değin Kızlar Sarayı Mevkii ve yakın çevresinde (Res.7) büyük olasılıkla kasaba ölçeğinde bir yerleşme durumundaki Amas-

¹⁵ Kocabıyık 2014: 209-229.

¹⁶ Tuzcu 2013: 74-86.

Resim 25: Kızlar Sarayı Mevkii Sur Duvarı / Kızlar Sarayı, Fortification Wall

Resim 26: Yalıboyu Evleri ve Roma Dönemi Sur Duvarı / Yalıboyu Houses and Fortification Wall, Roman Period

ya'da kentsel dönüşümlerin başlamasına neden olmuştur. Bu bağlamda, özellikle Kızlar Sarayı Mevkii ve Yukarı Kale'deki (Harşena) savunma sistemlerinin kentin diğer kesimlerine göre daha arkaik görünümüne sahip düzgün kesme taşlarla oluşturulmuş olması (Res.25), bu surların MÖ 3. yüzyıldan itibaren inşa edilmeye başlandığına işaret etmektedir. Bu tarihe değin Kızlar Sarayı Mevkii'nden Yeşilirmak'a uzanan kademeli yamaçlar ile yakın çevresinde kurulup gelişmeye başlayan Demir Çağı Amasya'sından, Pontos Krallığı ile birlikte Yukarı Kale, Kızlar Sarayı Mevkii ve Yeşilirmak kıyısındaki Aşağı Kent'ten

(Osmanlı Dönemi'ndeki Enderun) oluşan üç birimli bir kent sistemine geçildiği anlaşılmaktadır¹⁷. Günümüzde, Yeşilirmak kenarındaki Yalıboyu evlerinin zemininde yer alan ve nehir boyunca uzanan düzgün ve sağlam surlarlarının (Res.23, 26) Roma Dönemi'nde inşa edildiği düşünülmekle birlikte, MÖ. 3. yüzyıla kadar uzanan bir geçmişe sahip olabileceği de bir ihtimal olarak değerlendirilmelidir.

Amaseia kentinin çekirdek bölgesini oluşturan Kızlar Sarayı Mevkii'nde, başkentlik kazanımı ile birlikte kaya mezarları (Res.23) ile karakterize olan krali nekropolün oluşmaya başlaması, bu alanın Mithradatlar Hanedanı için saygınlık ve gelenek temelinde önemini gösteren arkeolojik ve tarihsel bir gerçekliktir. Strabon'un bu alanı "basileia" olarak adlandırmış olması (*Geographika*, XII, III, 39), Hellenistik Dönem saraylarının Kızlar Sarayı Mevkii'nde (Res.7-8) olabileceğine işaret etmesi açısından oldukça önemli bir bilgidir.

Geleneksel tarih yazımında, Yeşilirmak Havzası'nda kurulmuş, ilk başkenti *Amaseia* olan bu Hellenistik Dönem devleti "Pontos Krallığı" olarak kayda geçmiştir. MÖ 301 – 47 tarihleri arasında yaşamış olan bu devletin krallarının kendilerinden hiçbir zaman Pontos (Pontus) kralı, ülkelerinden de Pontos Krallığı olarak bahsetmemiş olmaları çelişkisi bugüne değin bilimsel platformda gündeme getirilmemiştir. Üstüne üstlük darbettikleri sikkelerde geleneksel isimleri olan Mithradat (Mithridat) ve Pharnake kralı unvanlarını kullanmışlar, Pontos ya da buna benzeyen bir kelimeyi hiçbir zaman tercih etmemişlerdir. Pontos Krallığı adı hiç kuşku

yok ki bölgenin tarihsel coğrafya tanımlamasıyla da ilişkilidir. Bununla birlikte, Kuzey – Orta Anadolu'da Büyük İskender sonrası kurulan bu küçük krallık Romalılar'ın ilgisini IV. Mithradates (Philopator Philadelphus) döneminden (MÖ 160 - 150) itibaren çekmiştir. Tarihsel kayıt temelinde Pontos ismi, politik bir oluşum olarak, ilk defa bu kralın ölümünden sonra Roma belgelerinde yer almaya başlamıştır. IV. Mithradates (Philopator Philadelphus) döneminde Roma ile başlayan iyi ilişkiler, yeğeni V. Mithradates (Euergetes)'in (MÖ 150-120) 3. Kartaca Savaşı sırasında (MÖ 149-146) destek amacıyla Roma'ya

gemiler dolusu askeri birlikler göndermesi ile daha da güçlenmiştir. Oluz Höyük kazılarının 2012 döneminde bulunan Roma'da darbedilmiş gümüş bir sikke Roma Cumhuriyeti ile Pontos krallığı ilişkilerine arkeolojik bir boyut getirmiştir¹⁸. Bülent Öztürk tarafından yapılan inceleme sonucunda gümüş Roma sikkesinin (Res.27 a-b) MÖ 135'de Caius Curiatius Filius Trigeminus isimli para basımıyla ilgilenen bir memur (magistratus) tarafından bastırıldığına işaret etmektedir. Roma darplı gümüş sikkenin Oluz Höyük'teki varlığı, büyük olasılıkla 3. Kartaca Savaşı'nda Roma'ya destek vermek için gemilerle gönderilen askerlerle ilişkilidir. V. Mithradates Euergetes'in Roma'daki askerlerinden savaş sonrasında hayatta kalanlarının bir kısmı İtalya'da belli bir süre yaşadktan sonra yurtlarına geri dönmüş olmalıdırlar. Bunların bazıları belki de Oluz Höyük kökenliydi. Bu desteğin karşılığı olarak konsül Manius Aquillius krala Büyük Phrygia'nın (*Phrygia Maior*) hediye edilmesini teklif etmişse de, bu öneri Roma Senatosu tarafından uygun bulunmamıştır. Bu olumsuz olay Mithradates hanedanlığı ile Roma arasında VI. Mithradates (Eupator) döneminde yaşanacak büyük nefretin nedenini oluşturmuş olmalıdır. Bu bağlamda, Roma ile Pontos Krallığı arasında artmaya başlayan diplomasi ile birlikte, MÖ 2. yüzyılın ortalarından itibaren Mithradatlar

hanedanı tarihsel kayıtlardaki yerini Pontos Krallığı olarak almaya başlamıştır. Dönemin modasına uyan pek çok antik yazar gibi Strabon da bu tanımlamayı kullanmıştır (*Geographika*, XII, III, 29; XII, V, 2).

Resim 27 a-b: Sikke, Gümüş, Roma Cumhuriyet Dönemi, Oluz Höyük / Coin, Silver, Roman Republic, Oluz Höyük

¹⁷ Naza-Dönmez 2014: 29-49.

¹⁸ Söz konusu sikke Oluz Höyük sistematik arkeolojik kazıları numizmatik uzmanı Yrd.Doç.Dr. Bülent Öztürk tarafından yayına hazırlanmaktadır.

Türk bilim insanlarının Amasya’da 2007 yılından itibaren geliştirdikleri arkeolojik araştırmaların bir sonucu olarak, bazen geleneksel tarih yazımı bazen de arkeopolitika temelinde kullanılmasında ısrar edilmiş bu ve benzeri terimlerin gözden geçirilmesi noktasında bölgenin tarihsel arkeolojisi ile eskiçağ tarihinde Pontos Krallığı teriminin yerine “Kuzey *Kappadokia* Krallığı” gibi yeni tanımlamaların oluşması ve kullanılması doğal karşılanmalıdır. Zaten, tarihsel süreç içinde Kuzey – Orta Anadolu MÖ 4. yüzyıla değin *Kappadokia*’nın bir parçası durumundaydı. Akhaimenid İmparatorluğu sürecinde, Toroslar’dan kuzeyde Karadeniz kıyılarına değin Anadolu’nun orta bölümünü kapsadığı anlaşılan *Kappadokia* (*Katpatuka*) Satraplığı MÖ 360 yılı civarında ikiye bölünmüş, bunlardan güneyde kalanına “asıl *Kappadokia*”, “Tauros yakınındaki *Kappadokia*” ya da “Büyük *Kappadokia*”, Amasya’nın da sınırları içinde bulunduğu kuzeydeki bölüme ise “*Kappadokia Pontika*” adı verilmiştir¹⁹. Bu nedenle Yeşilırmak Havzası’nı Pontika *Kappadokia* olarak tanımlamak, bu süreçten sonra kurulmuş devleti de Kuzey *Kappadokia* Krallığı olarak isimlendirmek, Pontos Krallığı terimini kullanmak kadar doğru ve bilimsel bir yaklaşım olacaktır.

Pontos Krallığı’nın ilk dönemleri hakkında tarihsel kayıt ve arkeolojik bulgu temelinde çok az bilgi bulunması, Amasya’nın kentleşme sürecindeki gelişimini anlamamızı güçleştirmektedir. İlk kral olan I. Mithradates (Ktistes)’in (MÖ 301 - 266) Amaseia ile birlikte *Gaziura* (Turhal) ve *Zela*’yı (Zile) ele geçirmesi sonucu kurulan devletin çekirdek bölgesini Yeşilırmak Havzası’nın oluşturduğu anlaşılmaktadır. I. Mithradates (Ktistes)’i Arziabarzanos (MÖ 266 - 250), onu da II. Mithradates (MÖ 250 - 220) izlemiştir. MÖ 278 – 277’de Anadolu’ya paralı asker olarak giren Galatlar’ın (Keltler) Trokmi kabilesinin krallığın toprakları ile ilgilenmesi Pontus Krallığı’nı rahatsız etmiş, II. Mithradates Galatlar’la olan mücadelesinden galip çıkmayı başarmıştır. II. Mithradates’in ölümü üzerine tahta III. Mithradates (MÖ 220 - 198) çıkmıştır. III. Mithradates’ten sonra kral olan I. Pharnakes (MÖ 197 - 160), Yeşilırmak Havzası’nı krallığın geleceği için yeterli görmemiş ve yüzünü batıya, Batı Karadeniz Bölgesi topraklarının oluşturduğu Paphlagonia’ya çevirmiştir. Bölgeye gerçekleştirdiği

askeri operasyonlar sonucu, Orta Anadolu’nun stratejik liman kenti durumundaki Sinope’yi (Sinop) ele geçirmiş ve burayı MÖ 183’de başkent yapmıştır. Pontos Krallığı’nın ilk siyasi yönetim merkezi olan Amaseia’nın, Sinope’nin başkent olmasından etkilenmediğini, Yeşilırmak Havzası’nın ekonomik merkezi olmaya devam ettiğini VI. Mithradates (Eupator) ve sonrasında Romalılar’ın kentte sikke darbına devam etmeleri gibi gelişmelerden anlayabilmekteyiz.

Pontos Krallığı’nın son dört kralı olan IV. Mithradates (MÖ 160 - 150), V. Mithradates (MÖ 150 - 120), VI. Mithradates (MÖ 120 - 63) ve II. Pharnakes (MÖ 63 - 47) dönemlerinde Amaseia siyasi yönetim merkezi olmamasına karşın, kuruluş kenti ve ilk başkent özelliği nedeniyle, söz konusu kraların saygı, ilgi ve buna koşut olarak da yatırımlarını sürekli şekilde almayı başarmıştır.

Pontika Kappadokia antik kültür bakımından oldukça önemli bir bölge idi. *Amaseia*, *Zela* (Zile) ve *Komana Pontika* (Gümenek) bölgenin üç büyük dinsel merkezi idi. *Zela* ve *Komana Pontika*’da rahiplerin egemen olduğu tapınak – devlet sistemi²⁰ varken, *Amaseia*’da kralların Pers kökenli olmaları nedeniyle kurulmuş olduğu düşünülen Ahura Mazda kültü ve sunağı bulunmaktaydı. Ahura Mazda kültürünün kökenine ilişkin Pontos Krallığı döneminden fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Buna karşın bu kültürün varlığının Roma Dönemi içlerine değin güçlenerek yaşamış olduğuna ilişkin önemli arkeolojik bulgular mevcuttur. MS 224 yılında basılmış bir

sikkenin ön yüzünde İmparator Severus Alexander’in (İS 222-235) portresi bulunurken²¹ (Res.28 a-b) arka yüzüne *Amaseia* kentinin kalesi ve Kızlar Sarayı Mevkii kabartma olarak resmedilmiştir (Res.28b). Burada etrafı yüksek sur duvarları ve kulelerle çevrili, zirveye doğru yükselerek son bulan görkemli bir kale betimi bulunmaktadır. Söz konusu sikke, MS 3. yüzyıl *Amaseia* kentinin dokusu, birimleri ve önemli yapılarını yansıtan çok değerli görsel bilgiler içermektedir. Sikkenin alt kısmında, bugünkü Kızlar Sarayı Mevkii’nde yer alan Selçuklu Dönemi hamamının bulunduğu yerde, bir podyum üzerinde cepheden, üçgen alın-

Resim 28 a-b: Sikke, Tunç, Roma İmparatorluk Dönemi, Amasya / Coin, Bronze, Roman Imperial, Amasya

¹⁹ Dönmez 2013: 103-140.

²⁰ Sökmen 2005.

²¹ Yüce 2004: 23-24.

Resim 29: Ateş Sunağı Kaide Boşluğu, Roma Dönemi, Harşena Kalesi / The Pedestal Socket of the Fire Altar, Roman Period, Harşena Fortress

Resim 30: Zeus Stratios Kutsal Alanı ve Sunağı, Uydu Görünümü, Roma Dönemi, Yassıçal, Amasya / The Cult Centre of Zeus Stratios, Satellite Image, Roman Period, Yassıçal, Amasya

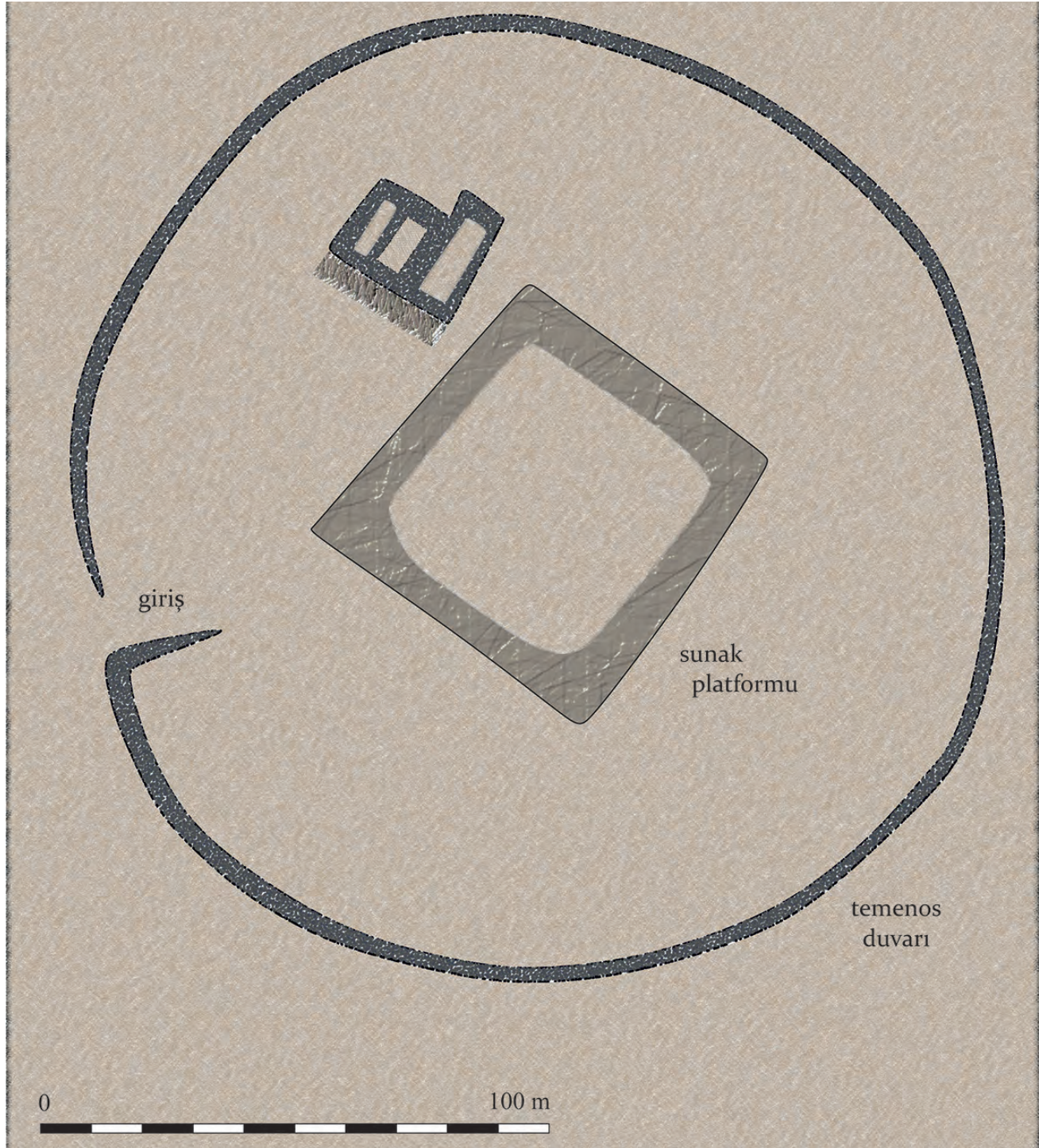
lıkl, semerdam çatılı, cephe girişi dört sütunlu “Tetrastyl” tarzında bir tapınak kabartma olarak resmedilmiştir. Üst kısımda ise, Kale’nin yer aldığı Harşena Dağı’nın tepe kısmı betimlenmiştir. Buradaki alanın merkezinde üçgen alınlıklı ve ön cephesi iki sütunlu bir tapınak yer almaktadır. Bu tapınağın sağ yanında bir kaide üzerinde yuvarlak şekilli, silindirik gövdeli ve üzerinde dev alevler yükselen bir ateş sunağı betimlenmiştir. Yakınında bulunan tapınak ile ilişkili olduğu gözlenen ateş sunağı, Zerdüşt dininin baştanrısı olan Ahura Mazda ile bağlantılı olmalıdır. Amasya Müze Müdürlüğü tarafından 2007 yılında Yukarı Kale mevkiinde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında²² açığa çıkarılan bazı bölümleri işlenmiş kayalık alandaki yuvarlak şekilli boşluğun (Res.29), söz konusu Roma İmparatorluk Dönemi sikkesinde betimlenmiş olan ateş sunağının yeri olması kuvvetle muhtemeldir. Amaseia’da basılmış sikke üzerinde betimlenmiş olan sitadelde, üzerinde dev alevler yükselen durumda resmedilmiş ateş sunağının kaide yuvasını oluşturan yuvarlak biçimli boşluğa doğudan kayaya oyulmuş dört adet basamakla ulaşılmaktadır. Kaide boşluğunun batı

kenarında günümüze değin ulaşmış düzgün kesilmiş iki adet blok taş, Roma dönemi sikkesi üzerinde gözlenen ateş sunağının büyük olasılıkla Hellenistik Dönem’de (MÖ 334 - 30) inşa edilmiş olabileceğine işaret etmektedir. Yuvarlak biçimli kaide boşluğundan dolayı silindirik şeklinde olduğu anlaşılan ateş sunağının, sikke üzerinde hemen solunda olduğu gözlenen, bulunan tapınak ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. *Amaseia* ateş sunağı, Zerdüşt dininin baştanrısı olan Ahura Mazda ile bağlantılı olmalıdır. Bu dinin en güçlü ritüel ögesi olan Ateş Kültü’nün, Hellenistik ve Roma dönemlerinde *Amaseia* halkının inanç pratiğinde yer aldığı ve kültün mimari boyut kazanmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Hellenistik Dönem’den itibaren tapınak geleneği olan, tarihsel süreçte din ve kült birikimleri içeren bu alanın *Amaseia*’nın Türkleşmesi ile birlikte Osmanlı Dönemi’nde bir camiye dönüştürülmüş olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Amasya’ya bağlı Yassıçal Kasabası’nın (eski Ebemi) 3 kilometre güneybatısında yer alan Zeus Stratios kutsal alanı (Res.30) yüzyılı aşkın bir süredir arkeoloji dünyasına tanınmaktadır²³. Buradaki ilk ciddi bilimsel çalışmalar David French tarafından 1984 ve 1986 yıllarında

²³ Dönmez 2010c: 524. Yakın bir zamanda (2014) yayınlanmış olan “Space, Place and Identity in Northern Anatolia” adlı kitapta “Topographies of Worship in Northern Anatolia” (Summerer 2014: 189-213) başlıklı bir bölüm kaleme almış olan Latife Summerer’in, 2010 yılında yayınlanan “Ancient Sacred Monuments in the Black Sea” adlı kitapta yer alan “Sacral Monuments of the North-Central Anatolia” (Dönmez 2010c: 515-562) başlıklı makalem vasıtasıyla şahsımı hedef aldığı eleştirileri gündeme getirmenin ve Karadeniz Arkeolojisi ile ilgili bazı konulardaki taraflı yaklaşımları değerlendirmenin yararlı olacağı kanısındayım. Dr. Summerer’in eleştirdiği makalem çerçevesinde, 1883 yılında Kavak – Çamurlu Tepe/Çirişlitepe (Bailey 1975: 79) çalışmaları ile başlayan ve bugüne değin toplamda 130 yılı aşan Karadeniz Bölgesi arkeoloji araştırmaları tarihinde ilk kez, Öntarih (Protohistorya) Dönemi’nden başlayarak Roma Dönemi içlerine değin uzanan süreçteki tapınaklar, kutsal mekânlar ve kült alanları ile kaya mezarları, kronolojik ve sistematik temelde incelenerek önemli değerlendirmeler yapılmıştır. “Sacral Monuments of the North-Central Anatolia” başlıklı makalem ile Karadeniz Bölgesi’nde tapınak, kutsal mekânlar ve kült alanları geleneğinin Hellen kolonizasyonu ile başlamadığı, en azından İkiztepe kazılarının kanıtladığı üzere Erken Tunç Çağı’ndan (MÖ 3500) itibaren bölgede var olduğu vurgulanmış, Kuzey – Orta Anadolu’nun dinler ve kültürler açısından zenginliğini arkeolojik kanıtlarıyla göz önüne serilmiştir. Latife Summerer’in anakronizm yaparak, bir döneme bakıp başka dönemle ilgili sonuçlar çıkararak, bölge sistemine bile uymadan kaleme aldığı makalesi (Summerer 2014: 189-213) ise, Öntarih Dönemi bir yana, Kurupelit - Çakalca Karadoğan Höyük’de açığa çıkarılmış megaron kompleksinin (Akyüz 2013: 33-50) bir tapınak olduğunu yansıtmayacak kadar yüzeysel bir yazı durumundadır. Latife Summerer, Hellen arkeopolitikası temelinde hazırlamış olduğu “Topographies of Worship in Northern Anatolia” başlıklı makalesinde tapınaklar, kutsal mekanlar ve kült alanları ile ilgili tanımlamalarda yetersiz kalmış, sorunlara herhangi bir çözüm getirememiş, yalnızca konu ile ilgili Hellen temelli eski görüşleri tekrarlamıştır.

²² Doğanbaş 2009: 11-28.

Plan 1: Zeus Stratios Kutsal Alanı, Roma Dönemi, Yassıçal, Amasya / *The Cult Centre of Zeus Stratios, Roman Period, Yassıçal, Amasya*

gerçekleştirilmiştir²⁴. Yaklaşık 190 m çapında yuvarlak planlı bir temenos duvarının çevirdiği kutsal alan ve sunakta, (Plan 1; Res.30-31) 2006 yılında Amasya Müzesi tarafından tek sezonluk kurtarma kazısı yapılmıştır. Roma Çağı'nda yoğun bir biçimde kullanılmış olan sunak alanı kare bir plana sahiptir. Üst yapısının tamamen tahrip edilmiş olduğu arkeolojik kazılar sonucu anlaşılmıştır. Sunağın alt yapısını oluşturan bölümlerin düzgün işlenmiş blok taşlardan inşa edildiği gözlenmiştir (Res.32-33). Kurtarma kazılarında Roma Dönemi ka-

lıntılarına ulaşılan sunağın Hellenistik Dönem'de, büyük olasılıkla sonraki görüntü ve görkemden oldukça uzak, daha küçük bir alanda Zerdüştlük temelinde kurulduğu tarihsel kayıtlardan anlaşılmaktadır. MÖ 117 yılında (VI.) Mithradates Eupator'un Zeus Stratios'u genç bir prens iken ziyaret ettiği ve babası (V.) Mithradates Euergetes'in buradaki ateş kurbanı törenlerini anımsadığı bilinmektedir²⁵. Mithradates Eupator MÖ 80 yılı civarında, Murena'ya karşı kazandığı zaferi kutlamak için Zeus Stratios sunağına gelmiş ve Karadeniz'den bile gö-

²⁴ French 1996: 75-92.

²⁵ Mayor 2010: 90.

Resim 31: Zeus Stratios Kutsal Alanı Temenos Duvarı, Roma Dönemi, Yassıçal, Amasya / *The Cult Centre of Zeus Stratios, The Temenos Wall, Roman Period, Yassıçal, Amasya*

Resim 32: Zeus Stratios Kutsal Alanı, Mimari Kalıntılar, Roma Dönemi, Yassıçal, Amasya / *The Cult Centre of Zeus Stratios, Architectural Remains, Roman Period, Yassıçal, Amasya*

Resim 33: Zeus Stratios Kutsal Alanı, Mimari Kalıntılar, Roma Dönemi, Yassıçal, Amasya / *The Cult Centre of Zeus Stratios, Architectural Remains, Roman Period, Yassıçal, Amasya*

Resim 34: Zindan, Sarnıç, Roma Dönemi, Harşena Kalesi, Amasya / *Zindan, Cistern, Roman Period, Harşena Fortress, Amasya*

rülebilecek görkemde bir kurban ateşi yakmıştır. Töreni ayrıntıları ile aktaran Appian, Mithradates Eupator'un ateşe süt, bal, şarap ve yağ ile çeşitli tütsüler döktüğünü belirtmiştir (*Appian Mith.* 66). Bu önemli tarihsel veriler ışığında ve Harşena Kalesi'nde varlığı saptanan Ahura Mazda'ya adanmış Roma Dönemi ateş sunağını da temel alarak, Zeus Stratios kültürünün kökeninde Ateş Kültü ve Zerdüşt dini olabileceği sezinlenmektedir.

Harşena Kalesi'nde, Strabon'un da bizzat aktardığı üzere, kayalara oyulmuş derin su sarnıçları bulunmaktadır (*Geographika*, XII, III, 39). Kaya tüneli tekniğinde basamaklı olarak oyulmuş bu sarnıçlardan Cılanbolu ve Zindan (Res.34) olarak adlandırılan iki tanesi son yıllarda Amasya Müzesi'nin çalışmaları ile temizlenmiştir. Cılanbolu Sarnıcı Yukarı Kale'de yer almaktadır. Zindan Sarnıcı ise Kızlar Sarayı Mevkii'nin kuzeybatısındaki dik yamaçtadır. Her iki sarnıcın Strabon'un bahsettiği su yapıları olduğu düşünüldüğünde, en azından MÖ 1. yüzyılda oyuldukları anlaşılmaktadır.

Amaseia antik kentinin bilinen üç büyük nekropolü vardır. Roma Dönemi'ne tarihlenen mezarların oluşturduğu Şamlar ve Kurşunlu nekropollerinin kalenin güney ve güneydoğusunda konumlanmış olup, aynı zamanda Roma kentinin bu bölgedeki yerleşim sınırını da çizmektedir. Diğer büyük nekropol Yeşilirmak'ın güney yakasında olup, kente batıdan gelen yolun yamaçlarındadır. Günümüzde Memi Dede Mezarlığı olarak bilinen mevkideki mezarlık alanının yakınında, sonraki dönemlerde Ermeniler'in "Venk" dediği bir Hristiyan mezarlığı oluşmuştur.

Alçak Köprü (Res.24), Yalıboyu Evleri'nin üzerinde yükseldiği Yeşilirmak'ın kuzey kıyısındaki sur duvarları (Res.26) ve nekropoller dışında Roma Dönemi *Amaseia*'sından günümüze ulaşmış görülebilir pek fazla kalıntı olmadığı düşünülmektedir. Buna karşın, günümüzde Gökmederese Mahallesi'nde yer alan Halifet Gazi Medresesi (1209/1210) ile onun güneydoğu köşesine bitişik

Resim 35: Halifet Gazi Türbesi, 13. Yüzyıl, Genel Görünüş, Amasya / The Tomb of Halifet Gazi, 13th Century AD, General View

Resim 36: Halifet Gazi Türbesi ve Medrese Kalıntıları, 13. Yüzyıl, Genel Görünüş, Amasya / The Tomb of Halifet Gazi and the Madrasah Remains, 13th Century AD, General View, Amasya

Resim 37: Halifet Gazi Türbesi İçindeki Lahit, Roma İmparatorluk Dönemi, Genel Görünüş, Amasya / The Sarcophagus in the Tomb of Halifet Gazi, Roman Imperial Period, General View, Amasya

Resim 38: Halifet Gazi Türbesi İçindeki Lahit, Roma İmparatorluk Dönemi, Detay, Amasya / The Sarcophagus in the Tomb of Halifet Gazi, Roman Imperial Period, detail, Amasya

durumdaki Halifet Gazi Türbesi²⁶ (Res.35-36), bünyelerinde barındırdıkları devşirme malzemelerle kentin Roma Dönemi'ne ışık tutan önemli kalıntılara sahiptir. Tipik bir Ortaçağ Türk Dönemi (MS 13. yüzyıl) mezar yapısı olan Halifet Gazi Türbesi'nin üst katında, mumyalanmış ceset için kullanıldığı düşünülen, Roma İmparatorluk Dönemi'ne (MS 2 - 3. yüzyıl) ait bir mermer lahit (Res.37) yer almaktadır. Alt katlarında mumyalık olan kümbet tipi Ortaçağ Türk mezar yapıları içinde yegâne örneği oluşturan devşirme lahitli gömü, bazı sorunları doğal olarak gündeme getirmektedir. Türk ve İslam kökeni olduğu düşünülen Ortaçağ Amasyası için önemli bir şahsiyetin defninin nasıl bir anlayış çerçevesinde Pagan döneminden kalma bir lahitle gerçekleştirilmiş olduğu bugüne değin anlaşılamamış bir konu durumundadır. Üstüne üstlük lahit bezemesiz bir eser olmayıp, bir yüzünde kabartma olarak betimlenmiş eroslar, medusalar (Res.38) ve koç başları (Res.39) gibi figürlü öğeler içermektedir.

²⁶ Cantay 1977: 21-25.

Resim 39: Halifet Gazi Türbesi İçindeki Lahit, Roma İmparatorluk Dönemi, Detay, Amasya / *The Sarcophagus in the Tomb of Halifet Gazi, Roman Imperial Period, detail, Amasya*

Halifet Gazi'nin kökeninde bulunan bir gayrimüslimlik yüzünden mi bu tercih yapılmıştır, yoksa dönemin İslam sanatı anlayışında figür yasağı olmaması nedeniyle mi böyle bir durum oluşmuştur gibi sorular konunun uzmanlarınca yanıtlanmalıdır. İkinci bir durum ise, özenli bir işçilik yansıtan lahdin nereden getirilmiş olduğu konusudur. Halifet Gazi Türbesi'nin konumu lahdin çok da uzaktan getirilmemiş olduğuna işaret etmektedir. Medrese ve türbeye çok yakın konumdaki Venk Mezarlığı'nın Roma geçmişi düşünüldüğünde, söz konusu lahdin buradan taşınmış olduğu büyük bir olasılıktır. Bunlar dışında, medrese kalıntıları içinde, ikisi Grekçe kitabeli (Res.40-

Resim 40-41: Halifet Gazi Türbesi Bitişigindeki Yazıtlı Mimari Parça, Amasya / *The Roman Architectural Remains with Inscription next to the Tomb of Halifet Gazi, Amasya*

41) olmak üzere, gözlenen çok sayıdaki antik lento parçası (Res.42), söz konusu alanın Roma Dönemi kentinin batı kapısı olabileceğine işaret etmektedir.

Amaseia antik kenti ve yakın çevresinden günümüze kalan 20'ye yakın kaya mezarı Anadolu anıt sanatının *Pontika Kappadokia*'daki görkemli örneklerini oluşturur. *Amaseia*'ya kuzeyden gelen yolun görüş açısı

Resim 42: Halifet Gazi Türbesi Bitişigindeki Mimari Parçalar, Amasya / *The Architectural Remains of the Tomb of Halifet Gazi, Amasya*

Resim 43: Kral Kaya Mezarları, Hellenistik Dönem, Genel Görünüş, Harşena Kalesi, Amasya / The Rock-Cut Tombs of the Pontos Kings, Hellenistic Period, General View, Harşena Fortress, Amasya

üzerinde kurgulanmış olan Kızlar Sarayı Mevkii'ndeki anıtsal beş kaya mezarı (Res.23), Hellenistik dünyada Kuzey – Orta Anadolu'nun o güne değin gördüğü en önemli krallığın başkentine yakışır bir görüntü oluşturmaktadır. Doğuda yer alan ve araştırmacılar tarafından sağdan itibaren “A”, “B”, “C” olarak kodlanmış üç mezar (Res.43) ile daha batıda “D” ve “E” olarak adlandırılmış iki mezar (Res.44) krali bir nekropol algısı yapmaktadır²⁷. Söz konusu kaya mezarları Amaseia'nın bölgede Anadolu anıt sanatının başarı ile uygulandığı ilk ve tek kent olduğuna işaret etmektedir. Bugüne değin pek çok kez araştırılan mezarların sağdan sola doğru sıralı bir şekilde harflendirilmesi temelinde, erkenden geçe doğru düzenlenen bir kurgunun da oluştuğu gözlenmektedir. Görsel bakımdan mezarların orijinal dekorasyonundan günümüze fazla bir şey kalmamış olsa da, özellikle Robert Fleischer'in araştırmaları²⁸, anıt niteliğindeki kaya mezarlarının belirgin biçimde eklektik bir görünüme sahip olduklarına işaret etmektedir. “A”, “B” (Res.43) ve “D” (Res.44) mezarlarının altı ya da dört İonik sütunu ve aynı tarzda alınlıkları olduğu düşünülmektedir. Buna karşın, sütunsuz ön cepheleri ve kemerli alınlıkları olan “C” (Res.43) ve “E” (Res.44) mezarları İon geleneğinden ziyade eski Anadolu mimarisinden köken almış gibi görünmektedir.

Kızlar Sarayı Mevkii'ndeki bu beş mezarın, (Res.23) Pontos krallarından Amaseia'nın başkent olduğu dö-

nemde tahtta olan ilk beşine ait olduğu hipotezi genel olarak kabul görmektedir. Buna karşın hangi mezarın hangi krala ait olduğu bugünkü bilgiler ışığında belirlemek oldukça güçtür. Mezarlardan biri hariç diğerlerinin herhangi bir yazıt ya da benzeri bir bulgu içermemesi bu lokalizasyon sorununu daha da güçlendirmektedir. Bir çanak şeklindeki Kızlar Sarayı Mevkii ile kaya mezarlarının bulunduğu alanın tanımında Strabon, kralların hem sarayları (*basileia*) hem de mezarlarının bulunduğunu bildirmektedir (*Geographika*, XII, III, 39). *Iris* manzaralı ve güçlü surlarla koruma altına alınmış alanda Strabon'un aktarımlarındaki saraylarla ilgili olarak bugüne değin herhangi bir kalıntı ya da bulgu ele geçmemiş olmasına karşın, günümüze mevkii ismi olarak ulaşan “Kızlar Sarayı” adı noktasında alanın, Hellenistik'i izleyen Roma, Geç Antik, Ortaçağ, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de büyük olasılıkla aynı işlevi sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Kızlar Sarayı Mevkii'nde yer alan beş kaya mezarı ile F Mezarı ve Rahip Tes'in Mezarı olarak bilinen diğer iki anıtsal mezar²⁹, taşıdıkları farklı özellikler temelinde pek çok araştırmacı tarafından ayrıntılı biçimde araştırılmıştır.

Amaseia kentinin önemli mezarlarını genel olarak değerlendirdiğimizde, Mezar A, B ve D'de, yani üçgen alınlıklı mezarlarda, basamaklarla çıkılan bir podyum ve ön giriş bölümü, taşıyıcı kenarlar, üçgen alınlıklar ve mezar yapısını anakayadan ayıran koridor gibi özelliklerle bir tapınak cephesine öykünme çabası vardır. Üçgen alınlık-

²⁷ Kral Kaya Mezarları için bkz. Perrot/Guillaume/Delbet 1862; Özdemir 2001: 89-115; Fleischer 2009: 109-120; Dönmez 2014: 21-27.

²⁸ Fleischer 2009: 109-120.

²⁹ Özdemir 2001: 89-115; Fleischer 2009: 109-120.

Resim 44: Kral Kaya Mezarları, Hellenistik Dönem, Genel Görünüş, Harşena Kalesi, Amasya / The Rock-Cut Tombs of the Pontos Kings, Hellenistic Period, General View, Harşena Fortress, Amasya

lık dışında Mezar C ve E’de de yukarıda sıralanan tüm özellikler mevcuttur. Mezarların inşası sırasında hepsinin etrafının koridorlarla çevrelenmesi planlanmış gibi görünmektedir. Böylelikle tek başlarına duran anıtsal mezar görünümü kazanmaları amaçlanmıştır.

Sonuç

Yakın geçmişte başlayan Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı sistematik arkeolojik kazıları, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinin yanısıra Amasya kent merkezinin Öntarih ve Erken Tarihsel dönemleri hakkında da önemli bilgiler sağlamaya başlamıştır. Geç Demir Çağı öncesi dönemleri hakkında bilinmeyenlerin bilinenlerden fazla olduğu ve Harşena Kalesi’nin Hellenistik Dönem’le başlayan kentleşme sürecinin çekirdek bölgesi olduğu anlaşılmaktadır. Değişmez ve vazgeçilmez kent topografyası nedeniyle Roma, Bizans ve Türk dönemlerinde yerleşim sistemi değişmeyen ve önemi azalmayan Amasya, Kral Kaya Mezarları ile Kuzey –Orta Anadolu’nun en görkemli ve dikkat çekici antik kenti olmuştur.

Katalog

Levha 1

1. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Devetüyü hamuru ince mineral katkılı. Kızılımsı devetüyü astarlı. Orta pişmiş. Hafif açkılı. AÇ 24,1 cm, Y 5.2 cm, K 0.4 cm.

2. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Devetüyü hamuru ince mineral katkılı. Hamurunun renginde astarlı. İyi pişmiş. Orta açkılı. AÇ 18,3 cm, Y 3.4 cm, K 0.6 cm.

Levha 2

1. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Açık devetüyü hamuru ince mineral katkılı. Devetüyü astarlı. İyi pişmiş. Orta açkılı. AÇ 20,2 cm, Y 2.5 cm, K 0.4 cm.

2. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Açık devetüyü hamuru ince ve orta mineral katkılı. Koyu devetüyü astarlı. Orta pişmiş. Orta açkılı. AÇ 18.9 cm, Y 2.8 cm, K 0.7 cm.

3. Ağız parçası (Res.9). Pt. Çark yapımı. Devetüyü hamuru ince mineral katkılı. Hamurunun renginde astarlı. İyi pişmiş. Orta açkılı. AÇ 16.3 cm, Y 3.2 cm, K 0.3 cm.

4. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Koyu devetüyü hamuru ince mineral katkılı. Hamurunun renginde astarlı. İyi pişmiş. Orta açkılı. AÇ 18.1 cm, Y 3.0 cm, K 0.3 cm.

Levha 3

1. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Açık devetüğü hamuru ince ve orta mineral katkı. Hamurunun renginde astarlı. İyi pişmiş. Orta ağıkılı. AÇ 14.2 cm, Y 2.5 cm, K 0.4 cm.

2. Ağız parçası (Res.10). Pt. Çark yapımı. Devetüğü hamuru ince mineral katkı. Hamurunun renginde astarlı. İyi pişmiş. Orta ağıkılı. AÇ 15.2 cm, Y 2.5 cm, K 0.5 cm.

3. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Açık devetüğü hamuru ince mineral katkı. Hamurunun renginde astarlı. İyi pişmiş. Orta ağıkılı. AÇ 19, 3 cm, Y 2.7 cm, K 0.7 cm.

4. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Devetüğü hamuru ince mineral katkı. Koyu devetüğü astarlı. İyi pişmiş. İyi ağıkılı. AÇ 16.5 cm, Y 3.5 cm, K 0.4.

Levha 4

1. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Açık devetüğü hamuru ince mineral katkı. Hamurunun renginde astarlı. İyi pişmiş. İyi ağıkılı. İç ve dış yüzeyleri kahverengi, devetüğü ve kızılımsı devetüğü ile bezenmiş. AÇ 18.2 cm, Y 4.7 cm, K 0.5 cm.

2. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Devetüğü hamuru ince mineral katkı. Hamurunun renginde astarlı. İyi pişmiş. İyi ağıkılı. Dış yüzeyi kızılımsı devetüğü boya astarlı. AÇ 10.5 cm, Y 4.0 cm, K 0.4 cm.

3. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Devetüğü hamuru ince mineral katkı. Hamurunun renginde astarlı. İyi pişmiş. Orta ağıkılı. AÇ 10.7 cm, Y 2.7 cm, K 0.3 cm.

4. Ağız parçası (Res.11). Pt. Çark yapımı. Açık devetüğü hamuru ince ve orta mineral katkı. Hamurunun renginde astarlı. İyi pişmiş. Orta ağıkılı. Dış yüzeyi kızılımsı devetüğü ile bezenmiş. AÇ 17.5 cm, Y 4.2 cm, K 0.5 cm.

Levha 5

1. Gövde parçası. Pt. Çark yapımı. Grimsi devetüğü hamuru ince ve orta mineral katkı. Koyu gri astarlı. Orta pişmiş. Zayıf ağıkılı. Y 3.7 cm, K 0.5 cm.

2. Gövde parçası (Res.12). Pt. Çark yapımı. Gri hamuru ince mineral katkı. Hamurunun renginde astarlı. Orta pişmiş. Dış yüzeyi kazı ve çukur nokta teknikleri ile bezenmiş. Y 2.7 cm, K 0.2 cm.

3. Gövde parçası. Pt. Çark yapımı. Açık devetüğü hamuru orta mineral katkı. Hamurunun renginde astarlı. Orta pişmiş. Orta ağıkılı. Dış yüzeyi küçük ve yuvarlak kabartılarla bezenmiş. Y 3.2 cm, K 0.5 cm.

4. Gövde parçası. Pt. Çark yapımı. Koyu devetüğü hamuru ince ve orta mineral katkı. Kızılımsı devetüğü astarlı. İyi pişmiş. Orta ağıkılı. Dış yüzeyi kertik tekniği ile bezenmiş. Y 2.5 cm, K 0.2 cm.

5. Gövde parçası. Pt. Çark yapımı. Koyu devetüğü hamuru ince ve orta mineral katkı. Kızılımsı devetüğü astarlı. Orta pişmiş. Orta ağıkılı. Dış yüzeyi kazı ve kertik teknikleri ile bezenmiş. Y 2.7 cm, K 0.4 cm.

6. Gövde parçası. Pt. Çark yapımı. Koyu devetüğü hamuru ince ve orta mineral katkı. Kızılımsı devetüğü astarlı. Orta pişmiş. Orta ağıkılı. Dış yüzeyi kazı ve kertik teknikleri ile bezenmiş. Y 2.2 cm, K 0.5 cm.

Levha 6

1. Gövde parçası. Pt. Çark yapımı. Açık devetüğü hamuru ince mineral katkı. Devetüğü astarlı. İyi pişmiş. İyi ağıkılı. Dış yüzeyi pembemsi devetüğü ile bezenmiş. Y 4.2 cm, K 0.3 cm.

2. Gövde parçası. Pt. Çark yapımı. Açık devetüğü hamuru ince mineral katkı. Devetüğü astarlı. İyi pişmiş. İyi ağıkılı. Dış yüzeyi kahverengi ve portakalımsı devetüğü ile bezenmiş. Y 3.8 cm, K 0.4 cm.

3. Gövde parçası. Pt. Çark yapımı. Açık devetüğü hamuru ince mineral katkı. Devetüğü astarlı. İyi pişmiş. İyi ağıkılı. Dış yüzeyi kahverengimsi devetüğü ile bezenmiş. Y 2.2 cm, K 0.3 cm.

4. Gövde parçası. Pt. Çark yapımı. İyi pişmiş. İnce mineral katkı. Açık devetüğü hamurlu. Devetüğü astarlı. İyi ağıkılı. Dış yüzeyi kahverengimsi devetüğü ile bezenmiş. Y 3.8 cm, K 0.4 cm.

5. Dip parçası. Pt. Çark yapımı. Devetüğü hamuru ince ve orta mineral katkı. Devetüğü astarlı. İyi pişmiş. İyi ağıkılı. Dış yüzeyi portakalımsı devetüğü ile bezenmiş. DÇ 2.5, Y 6.2 K 0.6 cm.

6. Gövde parçası. Pt. Çark yapımı. Açık devetüğü hamuru ince mineral katkı. Devetüğü astarlı. İyi pişmiş. İyi ağıkılı. Dış yüzeyi pembemsi devetüğü ile bezenmiş. Y 3.8 cm, K 0.4 cm.

Levha 7

1. Gövde parçası. Pt. Çark yapımı. Açık devetüğü hamuru ince mineral katkı. Hamurunun renginde astarlı. İyi pişmiş. Orta ağıkılı. Dış yüzeyi kızılımsı devetüğü ile bezenmiş. Y 7.5 cm, K 0.7.

2. Gövde parçası. Pt. Çark yapımı. Koyu devetüğü hamuru ince mineral katkı. Kahverengimsi devetüğü astarlı. İyi pişmiş. Orta ağıkılı. Dış yüzeyi kızılımsı kahverengi ile bezenmiş. Y 2.5 cm, K 0.5 cm.

3. Gövde parçası. Pt. Çark yapımı. Devetüğü hamuru ince mineral katkı. Koyu devetüğü astarlı. İyi pişmiş. Orta astarlı. Dış yüzeyi kahverengi ve portakalımsı devetüğü ile bezenmiş. Y 2.6 cm, K 0.4 cm.

4. Gövde parçası. Pt. Çark yapımı. Devetüyü hamuru ince mineral katkılı. Koyu devetüyü astarlı. İyi pişmiş. Orta açık. Dış yüzeye koyu kahverengimsi devetüyü ve kahverengi ile bezeme yapılmış. Y 2.1 cm, K 0.4 cm.

5. Gövde parçası. Pt. Çark yapımı. Devetüyü hamuru ince mineral katkılı. Hamurunun renginde astarlı. İyi pişmiş. Orta açık. Dış yüzeyde bej zemin üzerine pembe devetüyü ve kahverengi ile bezeme yapılmış. Y 3.5 cm, K 0.9 cm.

6. Gövde parçası (Res.13). Pt. Çark yapımı. Devetüyü hamuru ince mineral katkılı. Hamurunun renginde astarlı. İyi pişmiş. Orta açık. Dış yüzeyde bej zemin üzerine kahverengi ve kızılımsı kahverengi ile bezeme yapılmış. Y 3.4 cm, K 0.3.

7. Gövde parçası. Pt. Çark yapımı. Açık devetüyü hamuru ince mineral katkılı. Devetüyü astarlı. İyi pişmiş. Orta açık. Dış yüzeyde bej zemin üzerine portakalımsı devetüyü ve kahverengi ile bezeme yapılmış. Y 3.2 cm, K 0.5 cm.

Levha 8

1. Gövde parçası (Res.14). Pt. Çark yapımı. Devetüyü hamuru ince mineral katkılı. Hamurunun renginde astarlı. İyi pişmiş. Zayıf açık. Dış yüzeye koyu kahverengi ile bezeme yapılmış. Y 3.5 cm, K 0.2 cm.

2. Gövde parçası. Pt. Çark yapımı. Açık devetüyü hamuru ince mineral katkılı. Devetüyü astarlı. İyi pişmiş. Orta açık. Dış yüzeye kahverengi ile bezeme yapılmış. Y 3.7 cm, K 0.4 cm.

3. Gövde parçası (Res.15). Pt. Çark yapımı. Devetüyü hamuru ince mineral katkılı. Hamurunun renginde astarlı. İyi pişmiş. Orta açık. Dış yüzeyde kirli bej zemin üzerine kahverengi ve koyu kahverengi ile bezeme yapılmış. Y 4.2 cm, K 0.4 cm.

4. Gövde parçası (Res.16). Pt. Çark yapımı. Devetüyü hamuru ince mineral katkılı. Koyu devetüyü astarlı. İyi pişmiş. Orta açık. Dış yüzeyde kirli bej zemin üzerine koyu kahverengi ile bezeme yapılmış. Y 3.5 cm, K 0.4 cm.

5. Gövde parçası (Res.17). Pt. Çark yapımı. Devetüyü hamuru ince mineral katkılı. Kahverengimsi devetüyü astarlı. İyi pişmiş. Orta açık. Dış yüzeyde bej zemin üzerine koyu kahverengi ve kızılımsı kahverengi ile bezeme yapılmış. Y 1.8 cm, K 0.4 cm.

6. Gövde parçası (Res.18). Pt. Çark yapımı. Devetüyü hamuru ince mineral katkılı. Kahverengimsi devetüyü astarlı. İyi pişmiş. Orta açık. Dış yüzeyde bej zemin üzerine koyu kahverengi ve kızılımsı kahverengi ile bezeme yapılmış. Y 2.6 cm, K 0.6 cm.

Levha 9

1. Gövde parçası. Pt. Çark yapımı. Devetüyü hamuru ince mineral katkılı. Hamurunun renginde astarlı. İyi pişmiş. İyi açık. Dış yüzeyde bej zemin üzerine koyu kahverengi ve kızılımsı kahverengi ile bezeme yapılmış. Y 6.5 cm, K 0.5 cm.

2. Gövde parçası. Pt. Çark yapımı. Devetüyü hamuru ince mineral katkılı. Hamurunun renginde astarlı. İyi pişmiş. Orta açık. Dış yüzeyde bej zemin üzerine koyu kahverengi ile bezeme yapılmış. Y 2.5 cm, K 0.3 cm.

3. Testi gövde parçası. Pt. Çark yapımı. Açık devetüyü hamuru ince mineral katkılı. Hamurunun renginde astarlı. İyi pişmiş. Zayıf açık. Dış yüzeye koyu kahverengi ile bezeme yapılmış. Y 12.6 cm, K 0.9 cm.

Levha 10

1. Rhyton parçası (Res.19). Koç boynuzu biçimli. Pt. El yapımı. Devetüyü hamuru ince mineral katkılı. Koyu bej astarlı. İyi pişmiş. Orta Astarlı. Dış yüzeye koyu kahverengi ve kızıl kahverengi ile bezeme yapılmış. Y 8.2 cm, K 3.5 cm.

2. Okucu (Res.20). Tunç. Kovanlı sapı mahmuzlu. Yaprak biçimli namlulu. U 3.3 cm, G 1.1 cm, K 0.5 cm.

3. Okucu (Res.21). Tunç. Kovanlı sapı mahmuzlu. Yaprak biçimli namlulu. U 2.5 cm, G 1.2 cm, K 0.7 cm.

Kaynakça

- AKYÜZ, U. 2013.
“Samsun-Kurupelit’de Ele Geçen Bir Grup Mezar Steli ve Çakalca-Karadoğan Höyük Üzerine Bir İnceleme”, Kubaba 22. Arkeoloji-Sanat Tarihi-Tarih Dergisi: 33-50.
- ALP, S. 1963.
“Amasya Civarında Zara Bucağında Bulunan Hitit Heykeli ile Diğer Hitit Eserleri/Eine Hethitische Bronzestatuette und Andere Funde aus Zara bei Amasya”, Anadolu/Anatolia VI: 91-126/217-243.
- ALP, S. 1977.
“Maşat Höyük’te Keşfedilen Hitit Tabletlerinin Işığı Altında Yukarı Yeşilirmak Bölgesinin Coğrafyası Hakkında”, Belleten XLI/164: 637-647.
- BAILEY, D.M. 1975.
A Catalogue of the Lamps in the British Museum I. London.
- CANTAY, T. 1977.
“Bir Kuzey-Batı Anadolu Gezisinden Notlar”, Sanat Tarihi Yıllığı VII: 21-25.
- CZICHON, R.M. 2010.
“Zur Lage von Nerik”, VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri/Acts of the VIIth International Congress of Hittitology I. Cilt/Vol. I. Ankara: 157-162.
- CZICHON 2013.
“Oymaağaç Höyük/Nerik(?)”, Hititler. Bir Anadolu İmparatorluğu/Hittites. An Anatolian Empire (Eds. M. Doğan-Alparslan – M. Alparslan). İstanbul: 298-309.
- DİNARLI, G. 2014.
Oluz Höyük Demir Çağı Bitkisel Bezemeli Çanak-Çömleği (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Edirne.
- DOĞANBAŞ, M. 2009.
“Amasya Merkez Harşena Kalesi 2007 Yılı Kurtarma Kazısı”, 17. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu. Ankara: 11-28.
- DÖNMEZ, Ş. 1999.
“Sinop-Samsun-Amasya İlleri Yüzey Araştırması, 1997”, XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II. Ankara: 513-536.
- DÖNMEZ, Ş. 2000a.
“Orta Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırması”, Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (Ed. O. Belli). Ankara: 330-334.
- DÖNMEZ, Ş. 2000b.
“Sinop-Samsun-Amasya İlleri Yüzey Araştırması, 1998”, 17. Araştırma Sonuçları Toplantısı-2. Ankara: 229-244.
- DÖNMEZ, Ş. 2001a.
“The Central Black Sea Region Survey”, İstanbul University’s Contributions to Archaeology in Turkey (1932-2000)(Ed. O. Belli). İstanbul: 302-307.
- DÖNMEZ, Ş. 2001b.
“Amasya Müzesi’nden Merzifon Kökenli Dört Çömlek”, Olba IV: 27-30.
- DÖNMEZ, Ş. 2001c.
“Amasya Müzesi’nden Boya Bezekli İki Çanak Işığında Kızılırmak Kavsi Geç Demir ve Helenistik Çağları Çanak-Çömleğine Yeni Bir Bakış”, TÜBA-AR 4: 89-99.
- DÖNMEZ, Ş. 2002a.
“1997-1999 Yılları Yüzey Araştırmalarında İncelenen Samsun-Amasya İlleri İ.Ö. 2. Binyılı Yerleşmeleri”, Belleten LXV/244: 873-903.
- DÖNMEZ, Ş. 2002b.
“The 2nd Millennium BC Settlements in Samsun and Amasya Provinces, Central Black Sea Region, Turkey”, Ancient West & East I/2: 243-293.
- DÖNMEZ, Ş. 2003.
“Yeni Bulguların Işığında Orta Karadeniz Bölgesi Demir Çağı Çanak-Çömleğine Bir Bakış”, Anadolu/Anatolia 24: 1-17.
- DÖNMEZ, Ş. 2005a.
“1997-1999 Yüzey Araştırmalarında İncelenen Amasya İli Demir Çağı Yerleşmeleri”, Belleten LXIX/255: 468-497.
- DÖNMEZ, Ş. 2005b.
“Amasya Province in the Iron Age”, Anatolian Iron Ages 5. Proceedings of the Fifth Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Van, 6-10 August 2001 (Eds. A. Çilingiroğlu/G. Darbyshire) London 2005: 65-74.
- DÖNMEZ, Ş. 2006.
“Orta Karadeniz Bölgesi’nin İlk Tunç Çağı II Öncesi Kültürel Gelişimi Üzerine Yeni Gözlemler/Recent Observations on the Cultural Development of the Central Black Sea Region Before Early Bronze Age II”, Black Sea Studies Symposium Proceedings/Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri (Eds. D. Erciyas/E. Koparal). Ankara: 63-97.

DÖNMEZ, Ş. 2007a.

“Amasya İlinde Tahrip Edilmiş Bir Geç Kalkolitik-İlk Tunç Çağı Yerleşmesi: Hamamözü-Paralı Tepe”, *Anadolu Araştırmaları/Jahrbuch für Kleinasiatistische Forschung* XVIII/2: 1-14.

DÖNMEZ, 2007b.

“Protohistorik Çağ’da Amasya”, I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri. 13-15 Haziran 2007, Amasya. Amasya: 1295-1310.

DÖNMEZ, Ş. 2009.

“Orta Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırmaları (1997-2004). Yeni Değerlendirmeler ve Genel Sonuçlar”, *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu. Cilt II* (Ed. G. İltar). Ankara: 179-199.

DÖNMEZ, Ş. 2010a.

“Suluova’nın Öntarih-Tarihsel Dönemleri ve Tarihi Coğrafyası”, *Tarihten Geleceğe Suluova* (Ed. C. Ekici). Ankara: 113-120.

DÖNMEZ, Ş. 2010b.

“Yeni Arkeolojik Gelişmeler Işığında Orta Karadeniz Bölgesi Demir Çağı Kültürüne Genel Bir Bakış”, *Anadolu Araştırmaları/Jahrbuch für Kleinasiatistische Forschung* XIX/1: 137-196.

DÖNMEZ, Ş. 2010c.

“Sacral Monuments of the North-Central Anatolia”, *Ancient Sacral Monuments in the Black Sea* (Eds. E.K. Petropoulos/A.A. Maslennikov). Thessaloniki: 515-562.

DÖNMEZ, Ş. 2013.

“Oluz Höyük: Kuzey-Orta Anadolu’nun Kralî Pers Merkezi”, *Güneş Karadeniz’den Doğar. Sümer Atasoy Armağanı/Lux ex Ponto Euxino. Studies Presented in Honour of Sumer Atasoy* (Ed. Ş. Dönmez). Ankara: 103-140.

DÖNMEZ, Ş. 2014.

“Amaseia Antik Kenti”, *Amasya. Yar ile Gezdiğim Dağlar* (Ed. F. Özdem). İstanbul: 9-27.

DÖNMEZ, Ş./ÖZDEMİR, C. 2010.

“Amasya İlinde Yeni Araştırmalar: Oluz Höyük ve Doğantepe Kazıları”, VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri/ Acts of the VIIth International Congress of Hittitology I. Cilt/Vol. I. Ankara: 227-244.

DÖNMEZ, Ş./YURTSEVER-BEYAZIT, A. 2013.

“Oluz Höyük Kazısı Altıncı Dönem (2012) Çalışmaları: Değerlendirmeler ve Sonuçlar”, *Colloquium Anatolicum* XII: 165 - 192.

DÖNMEZ, Ş./YURTSEVER-BEYAZIT, A. 2014.

“Oluz Höyük Kazısı Yedinci Dönem (2013) Çalışmaları: Değerlendirmeler ve Sonuçlar”, *Colloquium Anatolicum* XIII: 103 - 130.

DÖNMEZ, Ş. 2003.

“The Achaemenid Impact on the Central Black Sea Region”, *The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia* (Ed. İ. Delemen). İstanbul.

DÖNMEZ, Ş. 2010

“Amasya ve Yakın Çevresinin Tarihi Coğrafya Sorunlarına Genel Bir Bakış”, *Amasya-Oluz Höyük. Kaşku Ülkesi’nin Önemli Kenti. 2007 ve 2008 Dönemi Çalışmaları Genel Değerlendirmeler ve Ön Sonuçlar/The Principal Site of Kaşku Land. The Preliminary Reports of 2007 and 2008 Seasons General Evaluations and Results* (Ed. Ş. Dönmez). Ankara: 13-17.

FLEISCHER, R. 2009.

“The Rock - Tombs of the Pontic Kings in Amaseia (Amasya)”, *Mithridates VI and the Pontic Kingdom* (Ed. J.M. Højte). Aarhus: 109-120.

FRENCH, D. 1996.

“Amasian Notes 5. The Temenos of Zeus Stratios at Yassıçal”, *Epigraphica Anatolica* 27:75-92.

KOCABIYIK, C. 2014.

“Chiliocomum, ‘Bin Köylü Ova’ Amasya’nın Kuzey Batısında Hellenistik ve Roma Dönemi Yerleşim Düzeninde Meydana Gelen Değişiklikler/Chiliocomum, The Plain of Thousand Villages: Investigation of the Rural Settlements in NW of Amasya during the Hellenistic and Roman Periods by Using GIS”, *Arkeoloji’de Bölgesel Çalışmalar Sempozyum Bildirileri/Regional Studies in Archaeology Symposium Proceedings* (Eds. D.B. Erciyas/E. Sökmen). İstanbul: 209-218/219-229.

MAYOR, A. 2010.

Mithradates. Zehirlerin Kralı. Roma’nın En Amansız Düşmanının Hayatı ve Efsanesi (Çev. G. Ergin). İstanbul.

NAZA-DÖNMEZ, E.E. 2011.

“Amasya – Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2010 Yılı Sonuçları”, 32. Kazı Sonuçları Toplantısı – 4. Ankara: 111-120.

NAZA-DÖNMEZ, E.E. 2012.

“Amasya – Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2010 Dönemi Çalışmaları”, 33. Kazı Sonuçları Toplantısı – 3. Ankara: 267-281.

NAZA-DÖNMEZ, E.E. 2013.

“Amasya – Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2011 Dönemi Çalışmaları”, 34. Kazı Sonuçları Toplantısı – 3. Çorum: 427-436.

NAZA-DÖNMEZ, E.E. 2014.

“Amasya – Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazıları”, Amasya. Yar ile Gezdiğim Dağlar (Ed. F. Özdem). İstanbul: 29-49.

NAZA-DÖNMEZ, E.E./PARLAK, S. 2014.

“Amasya – Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2012 Dönemi Çalışmaları”, 35. Kazı Sonuçları Toplantısı – 3. Muğla: 279-290.

ÖZDEMİR, C. 2001

Amasya Kalesi ve Kral Kaya Mezarları. Amasya.

ÖZSAİT, M. 1988.

“1986 Yılı Amasya-Ladik Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları”, V. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II. Ankara: 239-256.

ÖZSAİT, M. 1989.

“1987 Yılı Amasya-Suluova Tarihöncesi Araştırmaları”, VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Ankara: 287-300.

ÖZSAİT, M. 1990a.

“1988 Yılı Gümüşhacıköy Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları”, VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Ankara: 367-380.

ÖZSAİT, M. 1990b.

“Orta Karadeniz Bölgesi’nde Yeni Prehistorik Yerleşmeler”, Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri. Cilt II-1. Samsun: 124-130.

ÖZSAİT, M. 1991.

“1989 Yılı Göynücek Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları”, VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Ankara: 45-54

ÖZSAİT, M. 1998.

“1995 ve 1996 Yıllarında Amasya Merzifon ve Gümüşhacıköy Yüzey Araştırmaları”, XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II. Ankara: 143-162.

ÖZSAİT, M. 2000.

“Orta Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırmaları”, Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (Ed. O. Belli). Ankara: 335-341.

ÖZSAİT, M. 2001.

“Surveys in the Central Black Sea Region”, İstanbul University’s Contributions to Archaeology in Turkey (1932-2000) (Ed. O. Belli). Ankara: 307-312.

ÖZSAİT, M. 2003.

“2001 Yılı Samsun ve Amasya Yüzey Araştırmaları”, 20. Araştırma Sonuçları Toplantısı-2. Ankara: 127-140.

ÖZSAİT, M/DÜNDAR, A. 1997.

“1995 Yılı Amasya-Gümüşhacıköy ve Hamamözü Yüzey Araştırmaları”, XIV Araştırma Sonuçları Toplantısı-II. Ankara: 171-192.

ÖZSAİT, M/KOÇAK, Ö. 1996.

“1994 Yılı Amasya-Taşova Yüzey Araştırmaları”, XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II. Ankara: 273-292.

ÖZSAİT, M/ÖZSAİT, N. 1998.

“Amasya’da M.Ö. II. Bin Yılı Yerleşmeleri”, III. Uluslararası Hititoloji Kongresi. Ankara: 457-468.

ÖZSAİT, M/ÖZSAİT, N. 2002a.

“Les Ceramiques du Fer Ancien (“L’ Age Obscur”) dans la Region Amasya-Merzifon”, Anatolia Antiqua X: 79-95.

ÖZSAİT, M/ÖZSAİT, N. 2002b.

“Amasya’da Erken Demir Çağ Keramikleri”, Arkeoloji ve Sanat 107: 17-24.

ÖZSAİT, M/ÖZSAİT, N. 2002c.

“Amasya-Merzifon Araştırmaları”, Anadolu Araştırmaları/Jahrbuch für Kleinasiatistische Forschung XVI: 527-552.

PERROT, G/GUILLAUME, E/DELBET, J. 1862.

Exploration archéologique de la Galatie et de la Bithynie. Paris.

SÖKMEN, E. 2005.

‘Tempel States’ of Pontus: Comana Pontica and Zela (Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.

SUMMERER, L. 2014.

“Topographies of Worship in Northern Anatolia”, Space, Place and Identity in Northern Anatolia (Ed. T. Bekker-Nielsen). Stuttgart: 189-213.

TUZCU, A. 2013.

Seyahatnamelerde Amasya. Amasya.

ÜNAL, A. 2014.

Anadolu Toplumlarında Puduhepa ve Zamanı. Kadın Anayanlı Bir Hitit Kraliçesi. Ankara.

YÜCE, A. 2004.

Amasya Müzesi. Ankara.

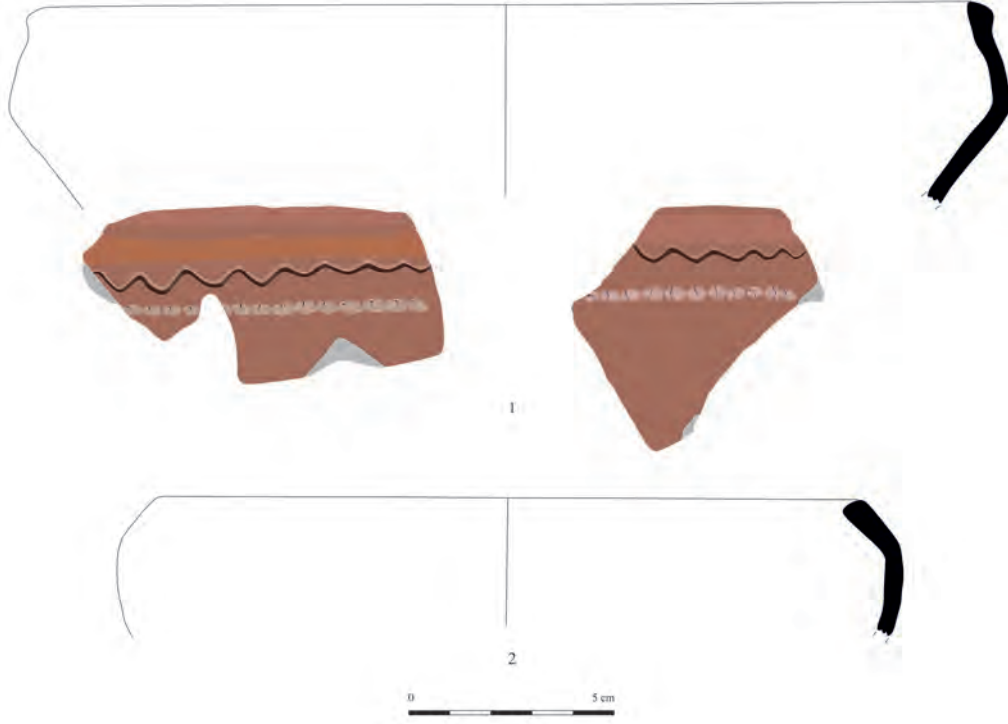
13.04.2015 15:46

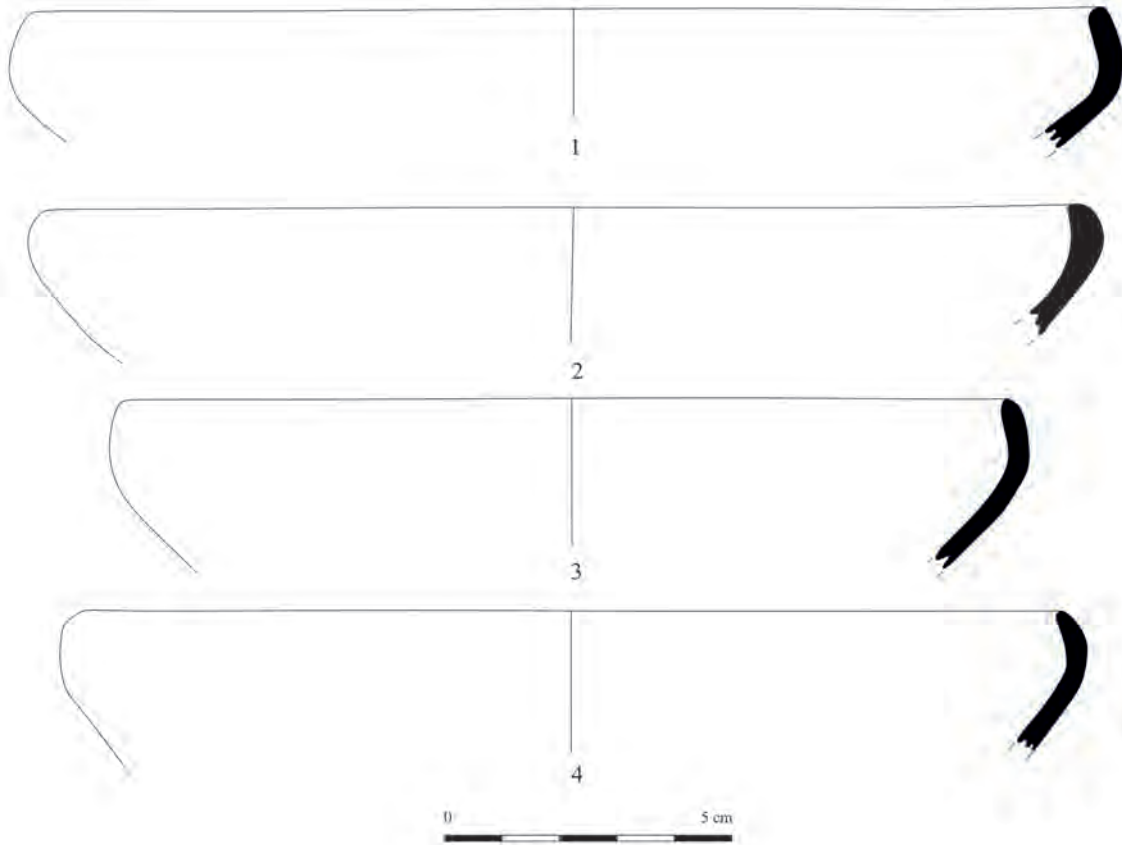
Harita 2: Geç Demir Çağı'nda Amasya ve Yakın Çevresi / Amasya and Its Vicinity during the Late Iron Age

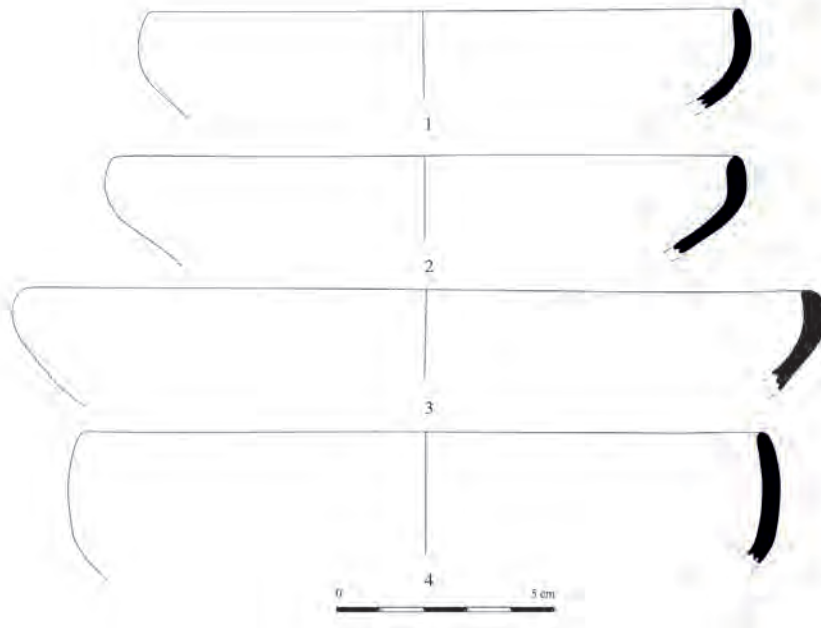
Levha 1

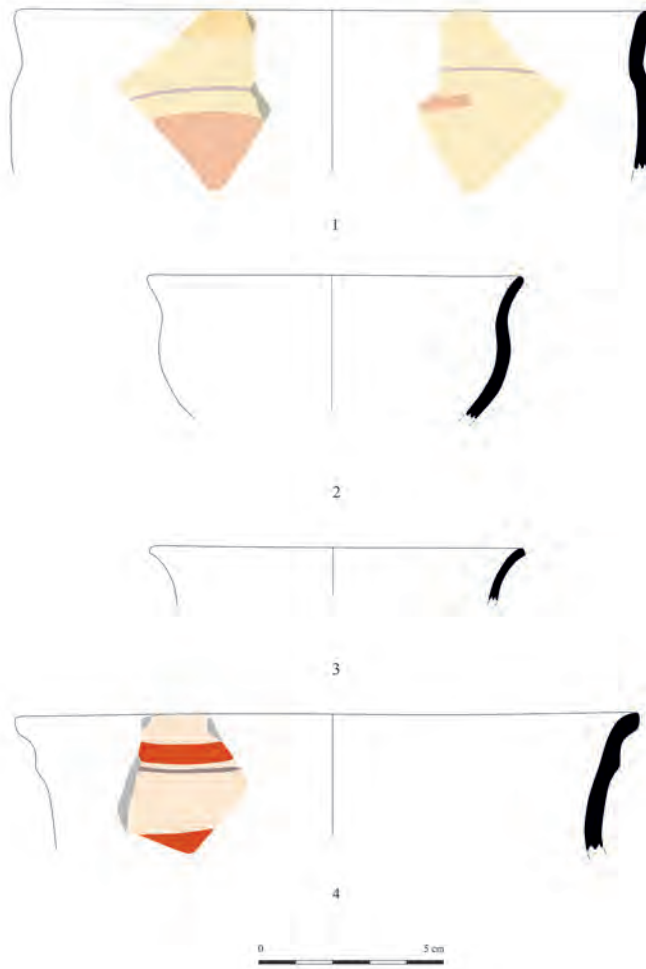
Levha 2

Levha 3

Levha 4

Levha 5

1

2

3

4

5

6

Levha 6

1

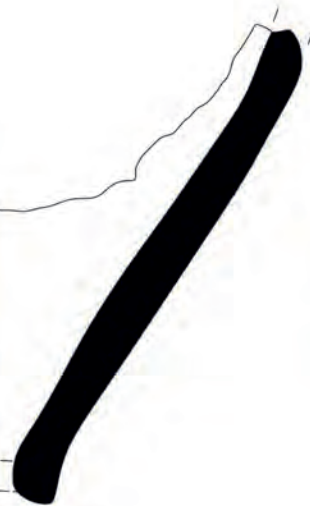
2

3

4

5

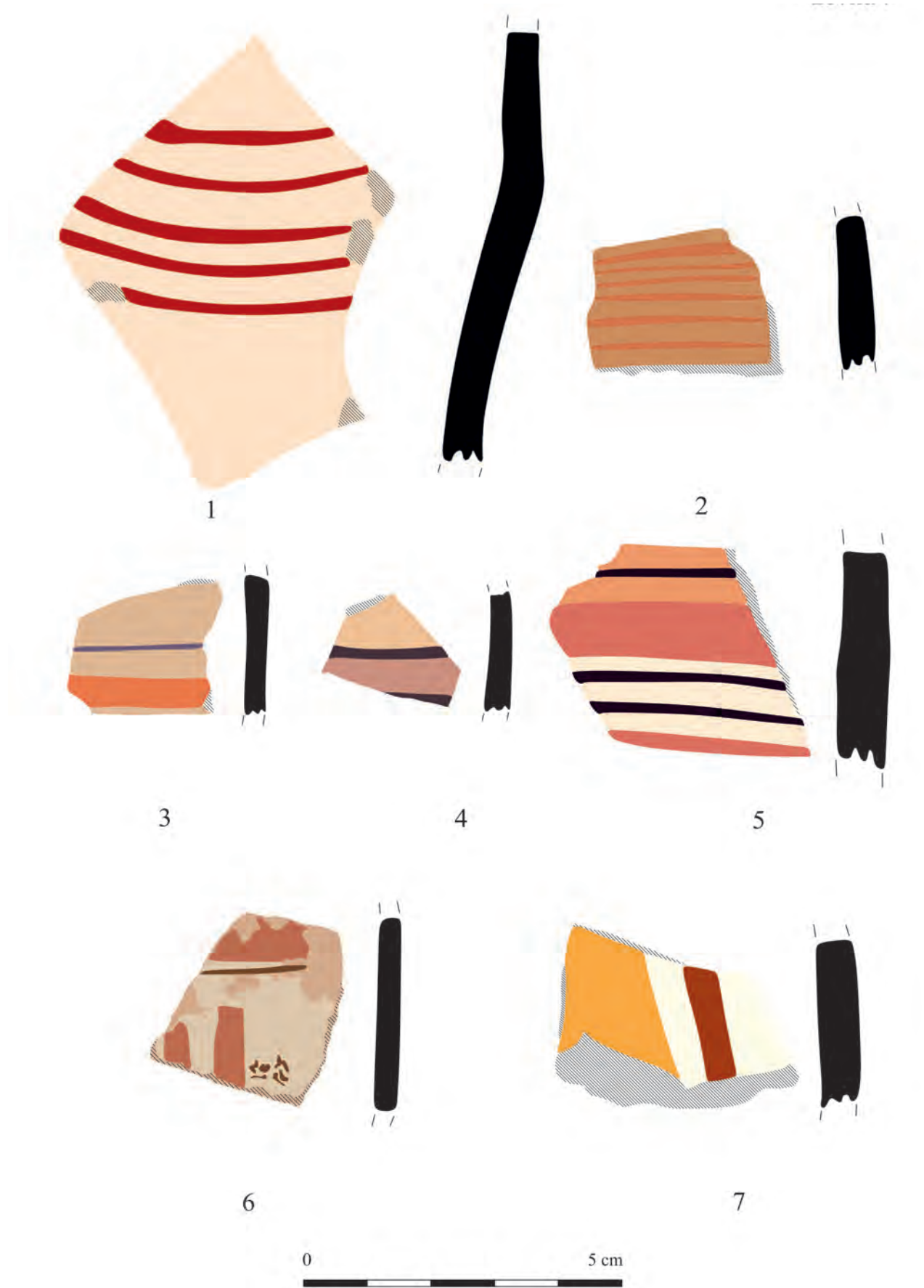

6

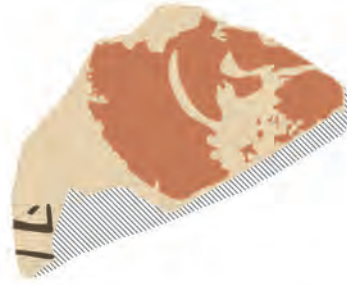
Levha 7

Levha 8

1

2

3

4

5

6

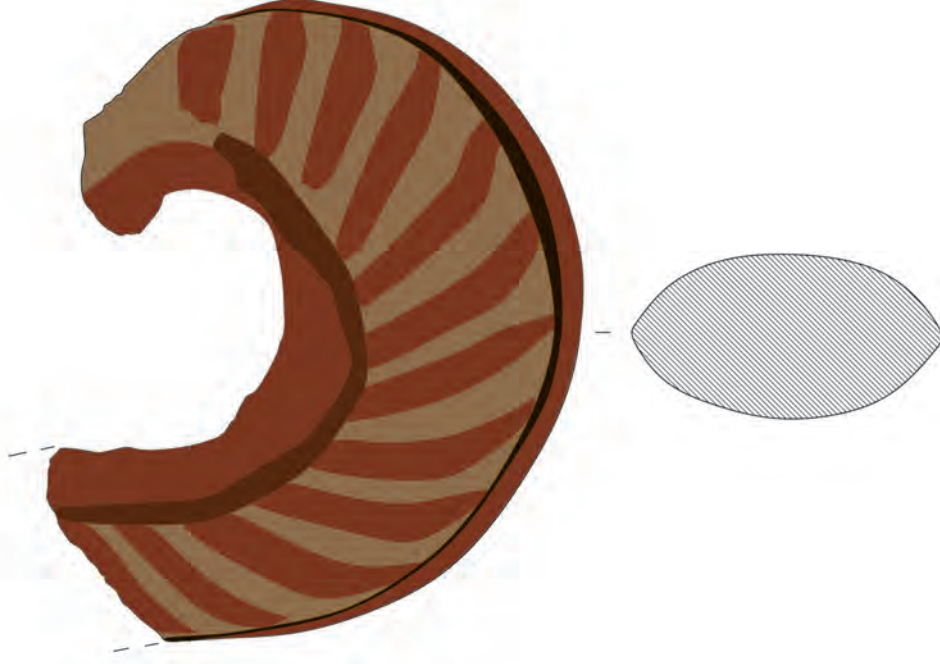

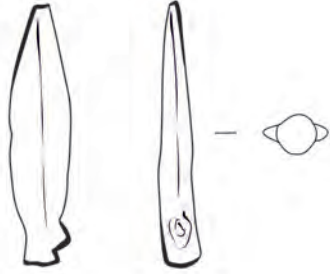
Levha 9

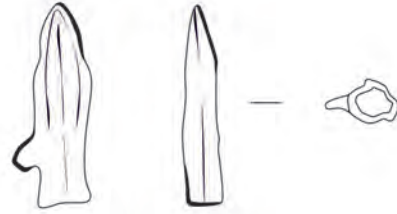
Levha 10

1

2

3

THE IRON AGE IN EAST PLAIN CILICIA – A FIRST ASSESSMENT OF THE IRON AGE POTTERY FROM THE OSMANIYE SURVEY

DOĞU OVALIK KİLİKYA’DA DEMİR ÇAĞ - OSMANIYE ARAŞTIRMASI DEMİR ÇAĞ SERAMİKLERİ ÖN DEĞERLENDİRMESİ

Füsun TÜLEK* – Birgül ÖĞÜT**

Keywords: Plain Cilicia, Osmaniye, Iron Age, Pottery, Mound

Anahtar Sözcükler: Ovalık Kilikya, Osmaniye, Demir Çağı, Seramik, Höyük

ABSTRACT

New investigations in the region of the East Plain Cilicia offer remarkable insights into the Iron Age history of this region. The Osmaniye Archaeological Survey, being conducted since 2005, comprises more than 40 archaeological mounds that have yielded a large variety of material culture, from the Neolithic period to medieval times. In this article, the Iron Age pottery of the survey will be analyzed and compared with other sources from Osmaniye, as well as from the surrounding areas. Even though the influences of the neighboring areas were continuous and strong, the results of this analysis emphasize the existence of different traditions, mostly independent of the influences of foreign cultures, such as the Assyrian, Greek, Phoenician, Cypriot, and Persian cultures that dominated the area politically or commercially and, unlike the local population, left a large quantity of written sources. Although the pottery survey should be handled with care regarding definite chronological statements, it provides highly valuable information through comparative analysis with stratified material.

ÖZET

Doğu Ovalık Kilikya Bölgesi’nde yapılan son araştırmalar bölgenin Demir Çağ tarihine ilişkin yeni bilgiler sunmaktadır. 2005 yılından beri yürütülen Osmaniye Arkeolojik Yüzey Araştırması Neolitik dönemden Ortaçağ’a kadar dönemlere ait değişik kültür malzemeleri taşıyan 40 höyük yerleşimini belgelemiştir. Bu çalışmada, araştırmacının tespiti Demir Çağ seramikleri incelenerek Osmaniye ve bölge dışında tespit edilmiş olanlar ile kıyaslanacaktır. Her ne kadar, komşu bölgelerden etki sürekli ve güçlü olsa da, bu incelemenin sonuçları, siyasi ve ekonomik olarak bölgede hüküm sürmüş ve yerel halka tezat çok fazla yazılı kaynak bırakmış Asur, Grek, Fenike, Kıbrıs ve Pers gibi yabancı kültürlerinin etkileri altında olmayan farklı geleneklerin varlığını vurgulamaktadır. Çalışma, Yüzeyden derlenmiş seramik örneklerin kesin zaman dizinsel tanımlanmasında çok dikkatli olmak gerekse de, güvenli kültür tabakalarından edinilmiş malzemeler ile karşılaştırmalı bir inceleme yaparak çok değerli bilgi sağlamaktadır.

* Doç.Dr. Füsun TÜLEK, Kocaeli Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, e-posta: tulek2001@yahoo.com

** Birgül ÖĞÜT (MA), Freie Universitaet Berlin, Fachbereich Geschichts- und Kulturwissenschaften Insitute für Voreasiatische Archäologie, e-posta: ogut@zedat.fu-berlin.de

Introduction and Chronological Frame

Due to the relatively numerous written sources, the chronological setting gathered from the finds of systematic archaeological investigations is essential, and offers an enormous advantage by contrast with most parts of the Near East. Therefore, the excavations in Tarsus¹, Mersin², Porsuk³ and Al Mina⁴, which were fixed on the base of comparison with reliable non-local material from Anatolia, Syria, Greece, Cyprus and the Levant, comprise the foundation of the chronological frame that is generally used for the East Plain Cilicia region⁵.

The aim of our research is to present tendencies based on comparisons with stratified material, since non-stratified material from archaeological surveys cannot be dated for certain. For convenience, we have decided to use a simplified division of the Iron Age in three periods, in accordance with the classification of Arslan⁶. We assume a time period for the Early Iron Age from the end of the Hittite Empire, ca. 1200 BC, to the destruction levels in Porsuk dated to 850 BC. According to this model, the Middle Iron Age lasts from around 850 until 700 BC, when destruction levels in Tarsus are detected⁷. The Late Iron Age can be divided in an earlier phase of Assyrian control, from ca. 700 to 600 BC, and from 600 to 300 BC when Hellenization began in the Near East.

Plain Cilicia – Geographical Settings and Brief Archaeological Research History

The area of Plain Cilicia known in Roman period as Cilicia Pedias, now comprising the southeast coast of Anatolia, was an important crossing point for commercial and military enterprises throughout all periods of historical time and up to the present day, due to its location between the Amanus and Taurus Mountains and the Mediterranean Sea, which is of genuine strategic importance. Mountain passes and harbors offer connections for trade routes, and in the case of the latter, the possibility of controlling access for friends or foes. This strategic advantage is strengthened by the very fertile land of the coastal plain, which ensures efficient agricultural production due to the fertile soil and the rivers: Ceyhan/Pyramus, Seyhan/Sarus, and Tarsus Çay/Cydnus.

Human activity in Plain Cilicia has been known from Neolithic times onwards. Despite the evidence from

surveys confirming a high density of settlements in Plain Cilicia, only a few archaeological excavations have been conducted, especially compared with neighboring regions⁸. Until recent decades, excavations had been limited to a handful of sites, mainly Gözlü Kule/Tarsus⁹, Yumuktepe¹⁰, Karatepe¹¹, and Domuztepe mounds¹². However, the number of new investigations at already known and newly discovered sites is increasing, such as in Soli Höyük¹³, Yumuktepe¹⁴, Tarsus¹⁵, Sirkeli Höyük¹⁶, Tatarlı Höyük¹⁷, and Kinet Höyük¹⁸.

Plain Cilicia in the 2nd Millennium BC

The first known written reference to Plain Cilicia can be dated to the first half of the 2nd Millennium BC, mentioning a Land of Kawa¹⁹ that was most probably controlled by local rulers²⁰. During the Middle Bronze Age this region belonged to the kingdom of Kizzuwatna and, after temporarily coming under the power of Mitanni, it became a part of the Hittite Empire around 1350 BC²¹.

The foreign impact on the material culture of the 2nd millennium BC is evidenced by Mycenaean ceramics, which were broadly spread over this region during the Late Bronze Age²². However, local traditions often show connections to Northern Syria, that is, Syro-Cilician wares show influences from or themselves influenced the regions south-east of Cilicia. In the transition between the Late Bronze and the Early Iron Age, this influence even reached areas in the northwest of Cilicia, for example in Porsuk²³, where a preference for Anatolian ware was replaced by a great attraction to ware from Plain Cilicia and North Syria²⁴.

Plain Cilicia during the 1st Millennium BC

After the fall of the Late Bronze Age powers, two new kingdoms emerged in the former land of Kizzuwatna: Hilakku in the north and Que in the south²⁵. From the neighboring city state of Sam'al/Zincirli comes the Phoenician inscription

¹ Goldman 1963; Hanfmann 1963.

² Garstang 1953.

³ Dupré 1983.

⁴ Gjerstad 1974.

⁵ Arslan 2011: 20, Fig. 7.

⁶ Arslan 2011.

⁷ Hanfman 1963: 110-117.

⁸ Seton-Williams 1954; Gates/Özgen 1993; Hrouda 1997; Salmeri/O'Agata/Falesi/Buxton 2001.

⁹ Goldman 1950; Goldman 1953; Goldman 1963.

¹⁰ Garstang 1953.

¹¹ Çambel/Özyar 2003.

¹² Çambel 1985.

¹³ Yağcı 2003.

¹⁴ Caneva/Sevin 2004.

¹⁵ Özyar 2005.

¹⁶ Hrouda 1997; Ehringhaus 1999; Ahrens/Kozal/Kümmel/Novak 2008.

¹⁷ Girginer/Özdemir 2008.

¹⁸ Gates 2001.

¹⁹ Novák 2010: 402, 410.

²⁰ Salmeri/O'Agata/Falesi/Buxton 2001: 37-46.

²¹ Novák 2010: 400-406.

²² Jasink/Bombardieri 2008: 28; French 1975: 61-62.

²³ Dupré 1983.

²⁴ Jasink/Bombardieri 2008: 33).

²⁵ Starke 1999: 529-230; Hawkins 2000: 38-45; Jasink 1995: 117-124.

of Kulamuwa (KAI 24) dating to ca. 830 BC, which mentions a king of the Danunians. The etymologically related Adana was the capital of Que, against which Kulamuwa claims to have “hired” the Assyrian king²⁶. This is confirmed by the Assyrian sources that report details about the campaigns of Shalmanassar III (858-824 BC) against the kingdoms in this area²⁷. However, the Assyrians were never able to get total control of Que in this period, as is shown by the fact that Shalmanassar III crossed the Amanus at least four times in order to consolidate his rule. In the inscriptions from Azatiwataya from the beginning of the 8th century BC, King Awarik (Urikki in Assyrian sources) of the house of Mopsos is called king of the Danunians²⁸. The same king is mentioned in the Çineköy Land of Hiyawa inscription²⁹.

In the second half of the 8th century BC, Assyrian pressure under Tiglath-Pileser III (747-724 BC) increased, until Que became an Assyrian province under Shalmaneser V (726-722 BC)³⁰. After the rise of the Neo-Babylonians it was subject to their Empire called Hume as well. Unified with the region of Hilakku and the region of modern Silifke, it became a province in the Achaemenid Empire³¹.

By comparison with the written sources, the material culture shows a different picture of foreign influences during the Iron Age. A good example is provided by the iconography, since it can be described as a local form of the Syro-Hittite tradition. In contrast

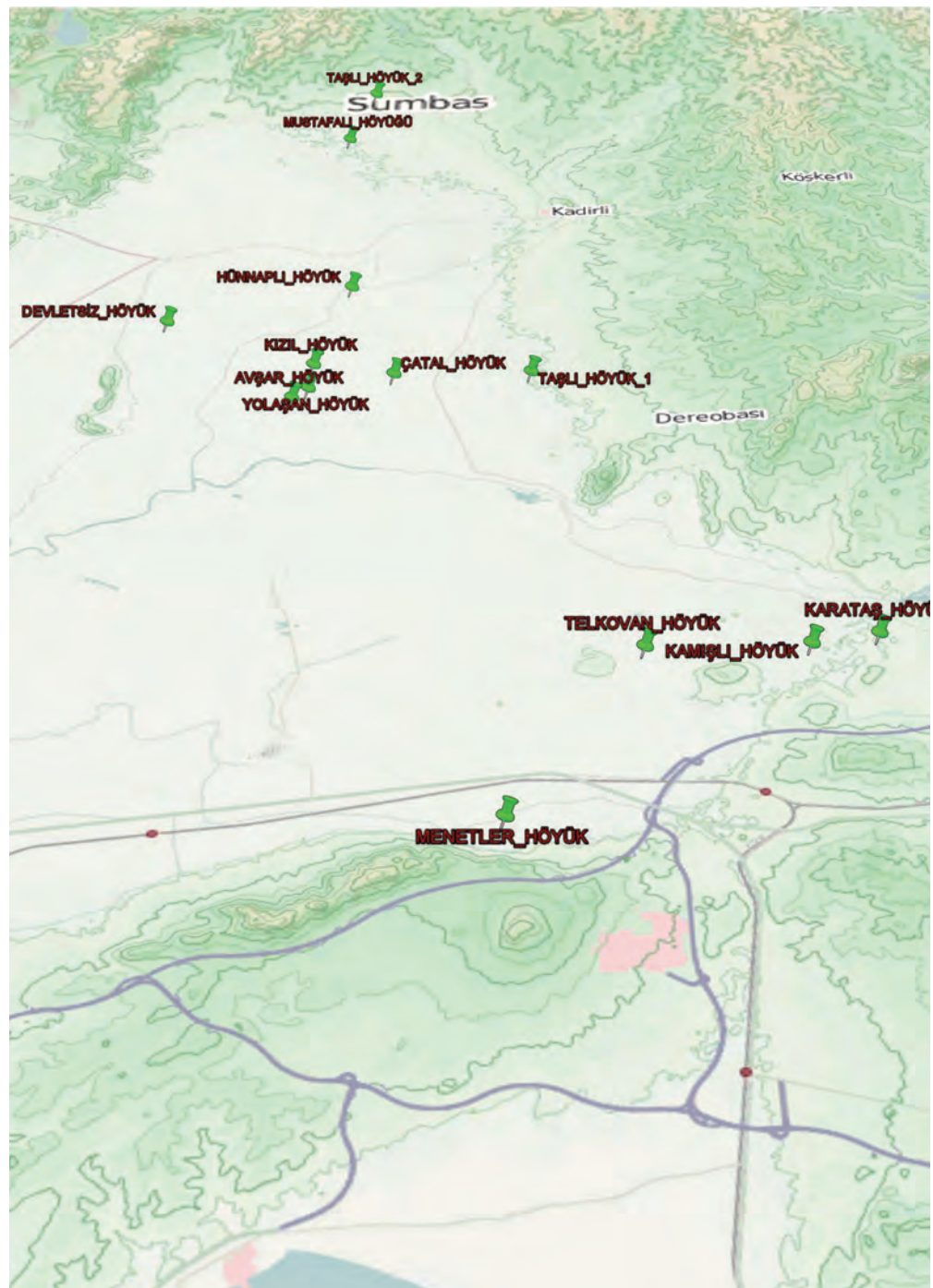

Figure 1a: Topographic Map of Iron Age Mounds of East Plain Cilicia - Osmaniye Province / *Topografik Haritada Osmaniye Bölgesi Demir Çağı Höyükleri Konumları*

to this, the pottery shows a large contingent of imported wares from Cyprus and, later in the 7th century BC, from Greece (e.g. Rhodian and East-Ionian)³². In addition, a large number of local imitations have come to light³³. However, genuine local pottery without any influence is elusive. Presumably, the imitations have to be regarded as “local” ware.

²⁶ Novák 2010: 406-407.

²⁷ Grayson 1996: 55, 58, 60, 68, 78, 80; in: RIMA - The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods 3, A.O.102.10-12, 14, 16; Yamada 2000: 198; Fuchs 2008: 47.

²⁸ Çambel 1999: 51; Novák 2010: 407.

²⁹ Tekoğlu/Lemaire 2000.

³⁰ Fuchs 1994: 455, Lanfranchi 2005.

³¹ Casabonne 2004.

³² Lehmann 1996; Kozal 2006; Meyer/Pohl/Sayar/Ehling 2004: 11.

³³ “Ausgehend von der Keramik könnte man fast von einer koiné zwischen dem Ebenen Kilikien und Zypern sprechen”, (Novák 2010: 408).

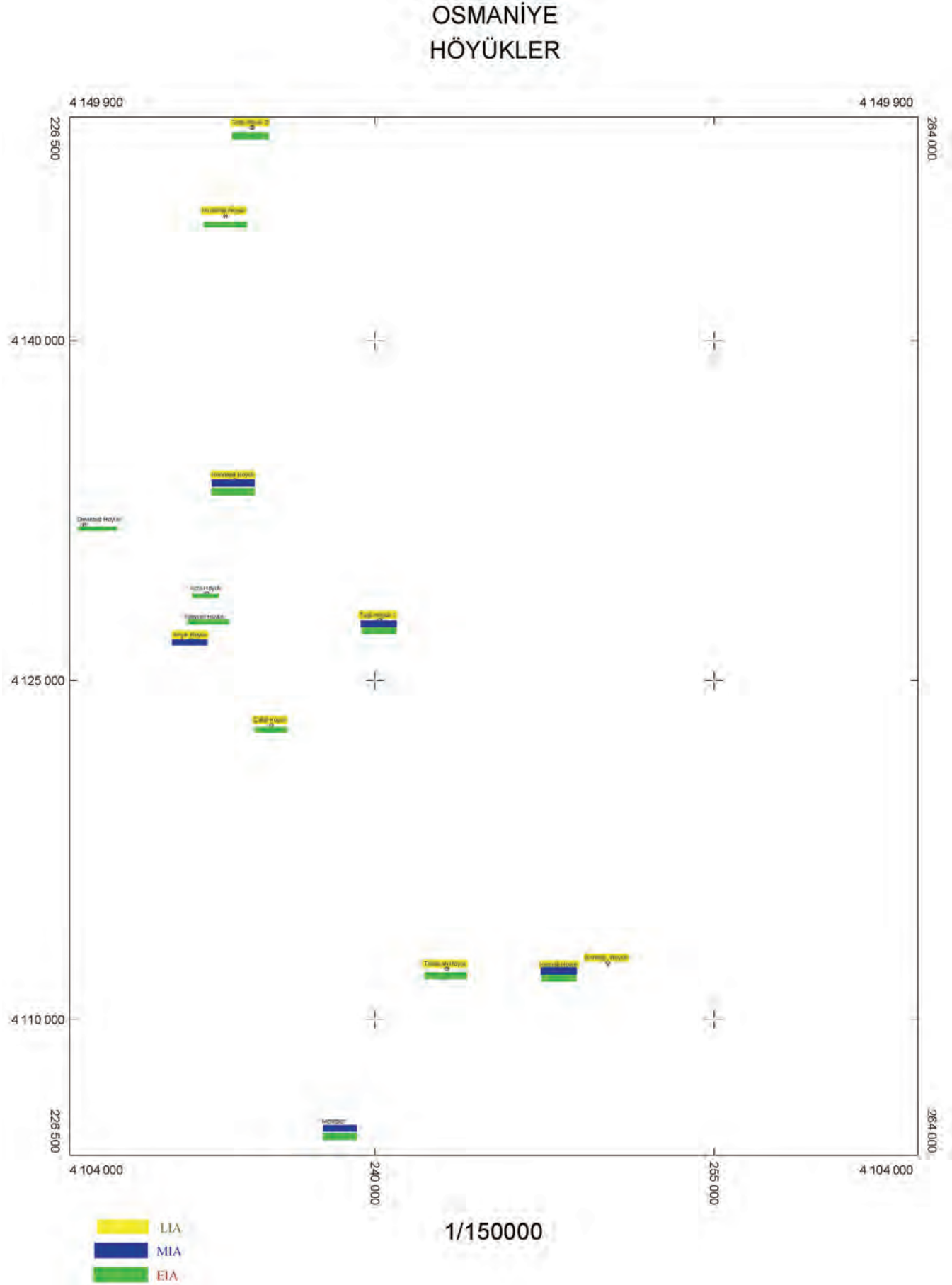

Figure 1b: Map of Distribution of the Osmaniye Iron Age Mounds Illustrating EIA- MIA- LIA Layers Contained / EDÇ- ODÇ- GDÇ Tabakalarını Kapsayan Osmaniye Demir Çağ Höyükleri Gösterimi

The Osmaniye Archaeological Survey

The archaeological survey encompasses the entire area of Osmaniye Province, which constitutes the easternmost part of the Plain Cilicia region. The Cilicia region, both west and east parts, Rough and Plain Cilicia, stretches along the Mediterranean. However, to the far east of the region, a volcanic formation, the Deli Halil Basalts, extends eastwards along a west-east axis from the northeastern tip of the Iskenderun Gulf, blocking access from the Plain to the sea. The Amanus and Taurus mountain ranges, which converge and enclose the Plain at the northeast, create an isolated and well-secluded land, namely East Plain Cilicia. Streams flow from the creeks and gorges of the mountains to form branches of the Ceyhan River, which runs in meanders, irrigating the plain, and heads to the western part of the Plain to reach the sea. Two major branches of the Ceyhan River, the Kesik and Savrun, running along a north-south axis to merge with the riverbed before the river leaves East Plain Cilicia, form a natural boundary between the western and eastern parts of Plain Cilicia. Thus, the land of Osmaniye Province is composed of both highlands and flat land in the eastern and northeastern half of Plain Cilicia.

The land of Osmaniye Province, which constitutes East Plain Cilicia, with a well-irrigated plain and numerous secluded valleys full of streams among the highlands, is a fertile and a pleasant place to establish settlements, which have mostly been aligned along the numerous land and river routes, both in the past and in modern times.

To date, the Osmaniye Archaeological Survey has focused on more than 40 archaeological mounds, 27 of which contain an astonishing high number and variety of pottery from the Neolithic/Chalcolithic period to the Late Iron Age³⁴. In this first stage of our research, 13 of these settlements have been found to contain Iron Age material. Geographically, the settlements are in three groups.

The first group consists of Karataş (KRTS), Kamışlı (KMSL), Telkovan (TLKV) and Menetler (MNTL), and the mounds are both along the meandering riverbed of the Ceyhan (Pyramus) River, and along the major military and trade route entering the Plain from the east, passing the Arslanlı Bel in the Amanus mountains and heading west to the Tarsus- Gözlükule mound. These first group mounds are also open to close interaction with travelers coming from the Mediterranean Sea via the Erzin-Iskenderun Plain.

The second group of mounds: Hünnaplı (HNPL), Devletsiz, Kızıl, Yolaşan (YLS), Avşar (AVS), Taşlı 1

and Çatal (CTL), shown in the center of the map (Fig.1) at the western borders of Osmaniye Province, are also more or less gathered in north-south direction along the riverbed of one of the major branches of Ceyhan River, the Savrun River.

Similarly, at the very northwest of Osmaniye Province the two mounds that constitute the third group of settlements, Taşlı 2 and Mustafalı (MST), are situated along the Kesik River, which meanders in a north-south direction.

The Iron Age Pottery from Osmaniye

“Surface pottery, often the most accessible evidence of past archaeological landscapes, constitutes an awkward analytical dataset. Rather than resulting from any single

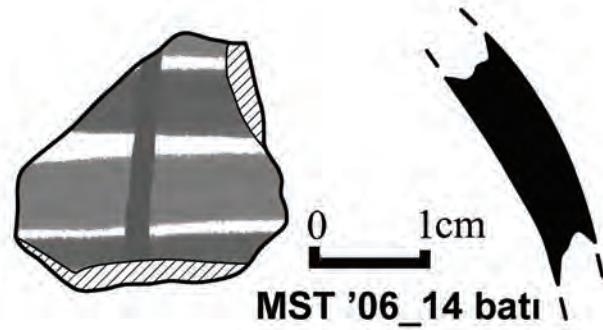

Figure 2: Osmaniye, Sumbas Town, Mustafalı Mound, potshard no MST West '06_14 / Osmaniye, Sumbas İlçesi, Mustafalı Höyük, seramik no MST Batı '06_14

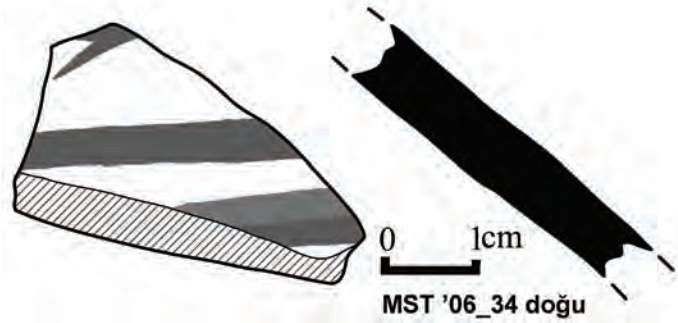

Figure 3: Osmaniye, Sumbas Town, Mustafalı Mound Fragment no MST East '06_34 / Osmaniye, Sumbas İlçesi, Mustafalı Höyük, seramik no MST Doğu '06_34

Figure 4: Osmaniye, Kadirli Town, Yolaşan Mound, potshard no YLS '06_19 / Osmaniye, Kadirli İlçesi, Yolaşan Höyük, seramik no YLS '06_19

³⁴ Initial results for these early periods were already presented in 2008, see Tülek/Büyükulusoy/Büyükulusoy 2010.

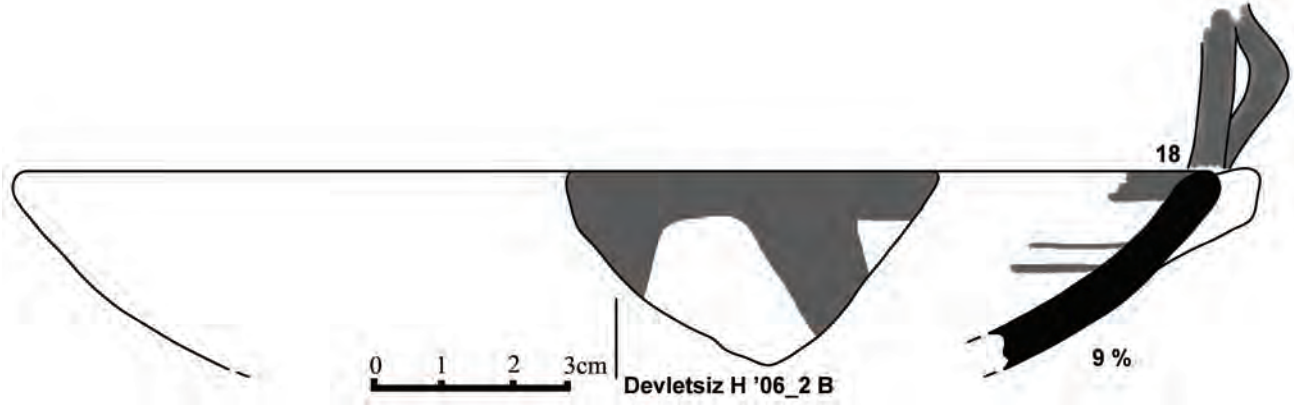

Figure 5: Osmaniye, Kadirli Town, Devletsiz Mound, potshard no Devletsiz '06_2 B / *Osmaniye, Kadirli İlçesi, Devletsiz Höyük, seramik no Devletsiz '06_2 B*

archaeological or post-depositional process, surface material typically represents a palimpsest, the spatially and temporally averaged material residue of a range of processes³⁵.

Iron Age pottery from the Osmaniye Archaeological Survey is examined in detail and collected in a catalogue, presenting results of macroscopic analysis in the appendix. In the catalogue, settlements yielding Iron Age pottery are given in alphabetical order, and the Iron Age ceramic shards are given as number, part of the vessel (e.g. rim, body), diameter (of rim or bottom), percentage (of the complete rim or bottom preserved), surface treatment, paste or biscuit, and the suggested date³⁶.

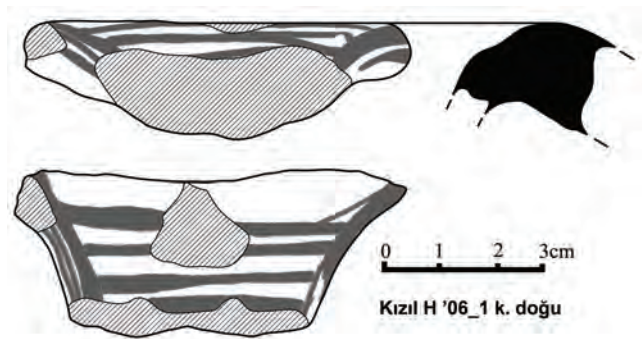

Figure 6: Osmaniye, Kadirli Town, Kızıl Mound, potshard no Kızıl Northeast '06_1 / *Osmaniye, Kadirli İlçesi, Kızıl Höyük, seramik no Kızıl Kuzeydoğu '06_1*

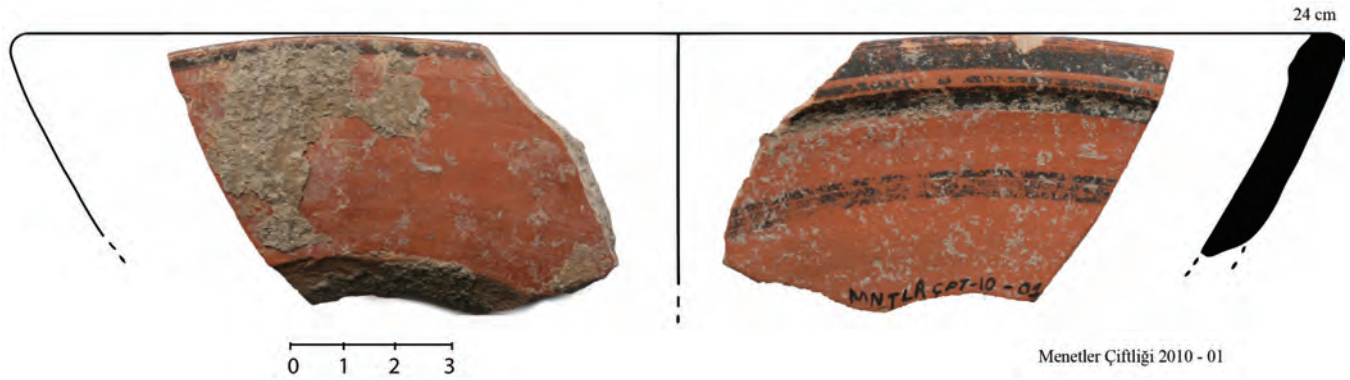

Figure 7: Osmaniye, Toprakkale Town, Menetler Mound, potshard no MNTL '10_01 / *Osmaniye, Toprakkale İlçesi, Menetler Höyük, seramik no MNTL '10_01*

Figure 8: Osmaniye, Kadirli Town, Avşar Mound, potshard no AVŞ North '06_29 / *Osmaniye, Kadirli İlçesi, Avşar Höyük, seramik no AVŞ Kuzey '06_29*

³⁵ Markofsky/Bevan 2012: 428.

³⁶ The collected ceramics were drawn and photographed, and the paste was macroscopically analyzed.

A FIRST ASSESSMENT OF THE IRON AGE POTTERY FROM THE OSMANIYE SURVEY

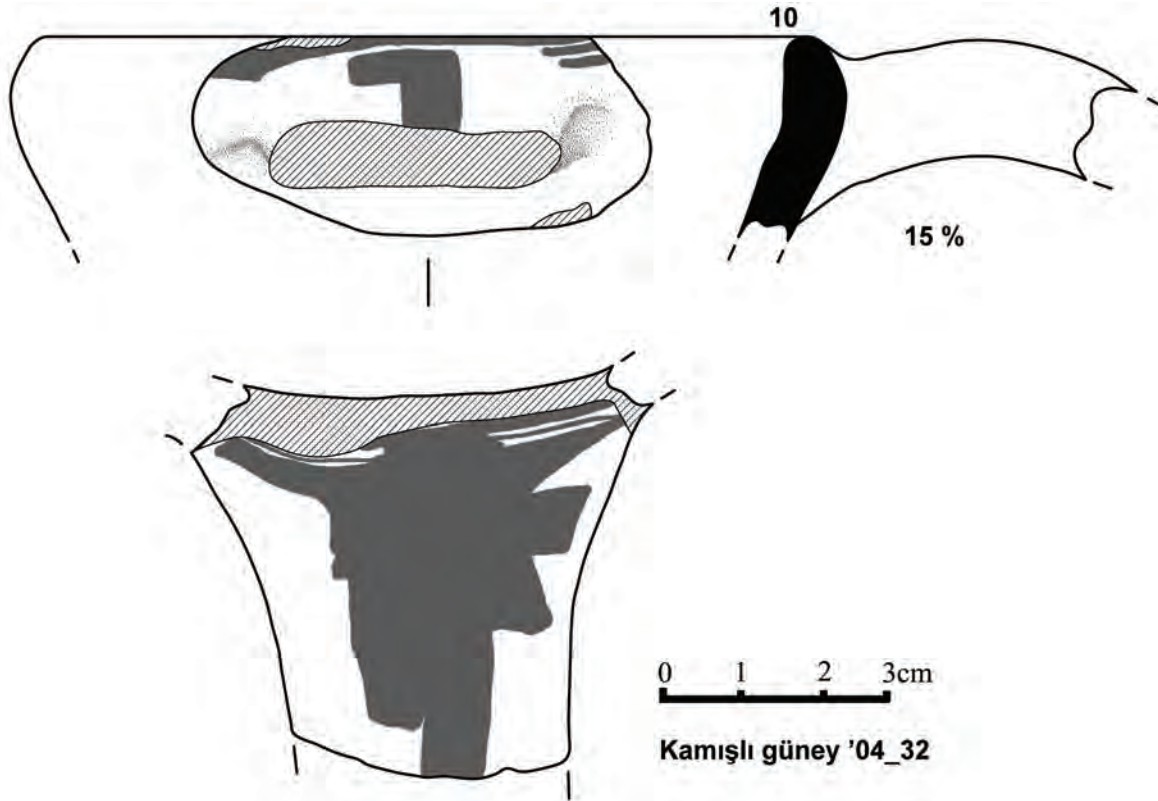

Figure 9: Osmaniye, Merkez Town, Kamışlı Mound, potshard no KMSL South 2005_32 / *Osmaniye, Merkez İlçe, Kamışlı Höyük, seramik no KMSL Güney 2005_32*

Figure 10: Osmaniye, Merkez Town, Kamışlı Mound, potshard no KMSL South 2005_32 / *Osmaniye, Merkez İlçe, Kamışlı Höyük, seramik no KMSL Güney 2005_32*

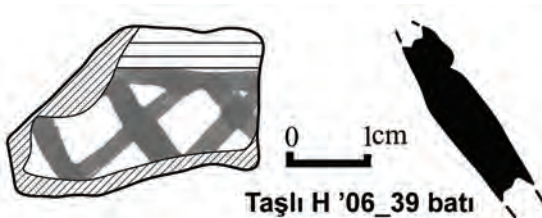

Figure 11: Osmaniye, Kadirli Town, Taşlı 1 Mound, potshard no Taşlı 1 West '06_39 / *Osmaniye, Kadirli İlçesi, Taşlı 1 Höyük, seramik no Taşlı 1 Batı '06_39*

During the survey, no complete vessel was found. Most of the pieces are very small and, due to exposure on the surface, often very calcified and weathered. Determination of the dating has to be based on comparative analysis with published pottery from surveys and excavations from the already mentioned sites. Since some of these

excavations have not yet been completely published, we decided to use the closest settlement as a basis for the following general assessment, which is Tarsus³⁷.

Late Bronze Age-Early Iron Age Pottery (LBA- EIA)

Various Cilician wares described in Tarsus provide a basis for analysis of the Early Iron Age pottery from Osmaniye³⁸. Even if we were not able to define each sub-ware in our repertoire, most sites dated to the Early Iron Age have Cilician painted wares³⁹, which can often be identified by the painting. In this category, the Bichrome ware was the most often-collected ware (see MST'06-14 B, MST'06-34 Doğu, YLS'06-19), and was usually in brown, black, and red colors (Figs. 2-4)⁴⁰. Among the easily distinguishable Cilician wares is Black-On-Red ware. In this group, we can identify the Cilician Black-On-Red ware (see Devletsiz H'06-2, Kızıl H'06-1 K.Doğu and MNTL 2010-01) as in Tarsus (Figs.5-7), whereas not enough pottery was found to define imported Cypriot or Cilician versions of this ware⁴¹.

³⁷ However, it was not possible to establish an exact correlation. Therefore, we only present tendencies, often without direct parallels from the published material.

³⁸ Goldman 1963: 48-92.

³⁹ Goldman 1963: 45.

⁴⁰ Goldman 1963: 51-55.

⁴¹ Hanfmann 1963: 50, Fig. 61, 194. The distinction is even more complicated since the Cypriot Black-on-Red ware "is not completely homogenous" (Goldman 1963: 50).

Figure 12: Osmaniye, Toprakkale Town, Menetler Mound, potshard no MNTL 2010_05 / *Osmaniye, Toprakkale İlçesi, Menetler Höyük, seramik no MNTL '010_05*

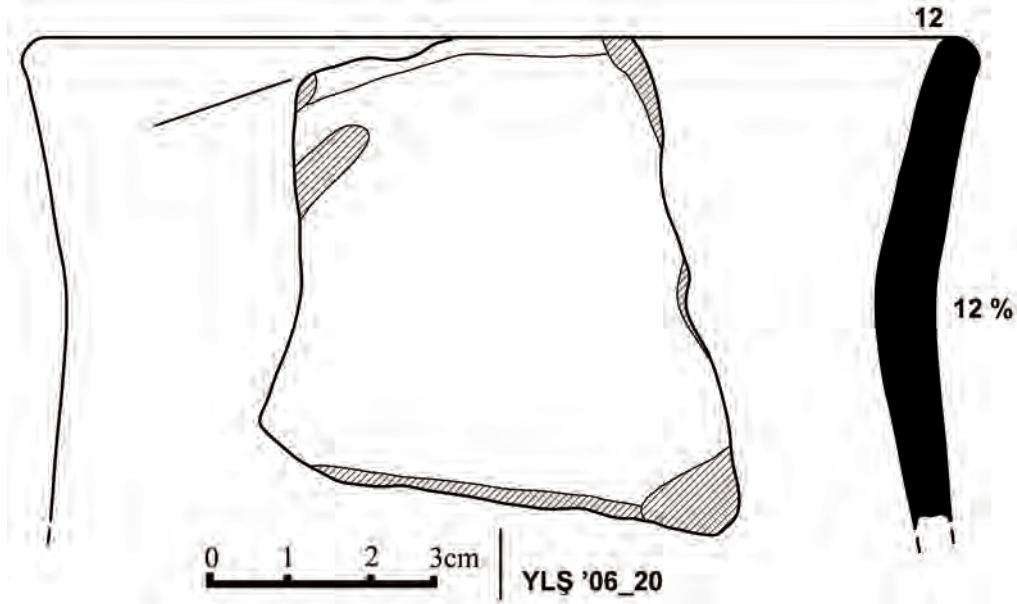

Figure 13: Osmaniye, Kadirli Town, Yolaşan Mound, potshard no YLS '06_20 / *Osmaniye, Kadirli İlçesi, Yolaşan Höyük, seramik no YLS '06_20*

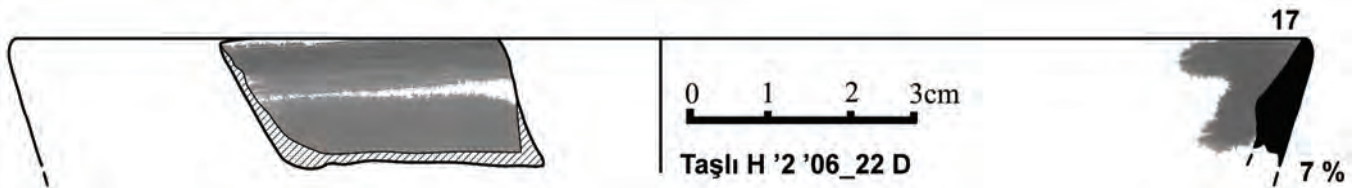

Figure 14: Osmaniye, Sumbas Town, Taşlı 2 Mound, potshard no Taşlı 2 '06_22 / *Osmaniye, Sumbas İlçesi, Taşlı 2 Höyük, seramik no Taşlı 2 '06_22*

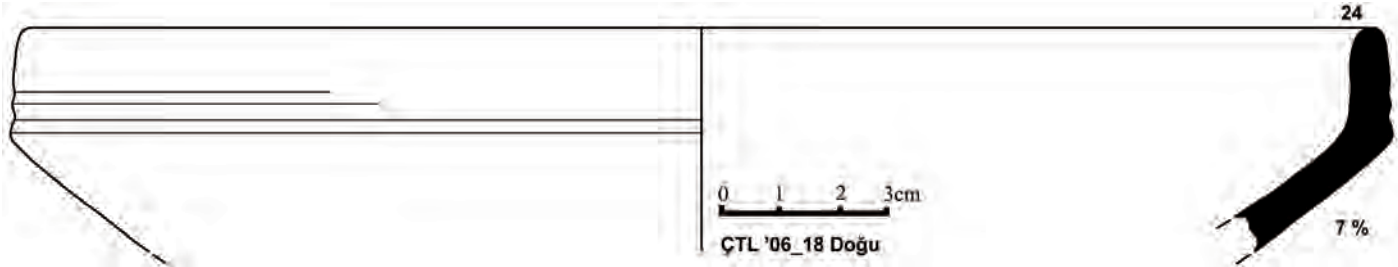

Figure 15: Osmaniye, Kadirli Town, Çatal Mound, potshard no ÇTL East '06_18 / *Osmaniye, Kadirli İlçesi, Çatal Höyük, seramik no Doğu ÇTL '06_18*

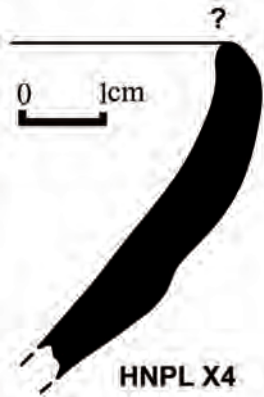

Figure 16: Osmaniye, Kadirli Town, Hünnaplı Mound, potshard no HNPL X- 4 / *Osmaniye, Kadirli İlçesi, Hünnaplı Höyük, seramik no HNPL X- 4*

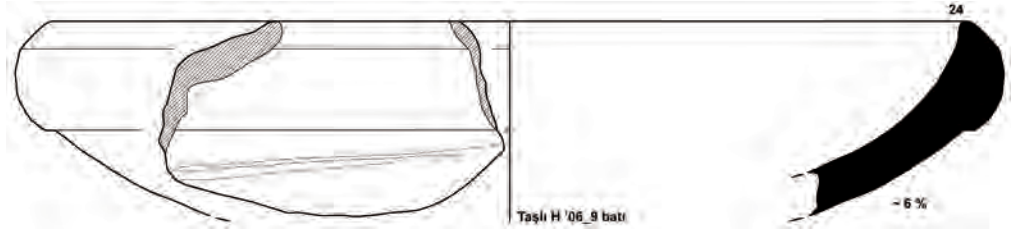

Figure 17: Osmaniye, Kadirli Town, Taşlı 1 Mound, potshard no Taşlı 1 West '06_9 / *Osmaniye, Kadirli İlçesi, Taşlı 1 Höyük, seramik no Taşlı 1 Batı '06_9*

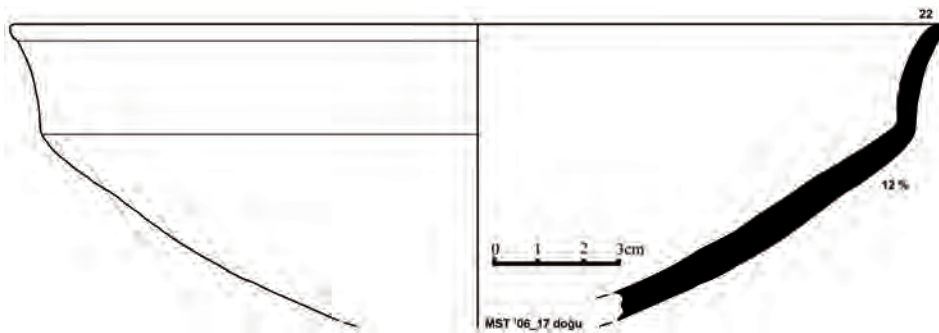

Figure 18: Osmaniye, Sumbas Town, Mustafalı Mound, potshard no MST East '06_17 / *Osmaniye, Sumbas İlçesi, Mustafalı Höyük, seramik no MST Doğu '06_17*

Pottery with a buff slip (see AVS 06-29 Kuzey) and forms like in KMSL 05-32 (Figs.8, 9) appear in Porsuk in the Middle Iron Age, the latest one probably datable to the transition from the Middle to the Late Iron Age⁴². Presumably dating to the same period is KMSL 05-21 (Fig.10), with parallels from Tarsus⁴³. Wheel made, burnished, self-slipped pottery with a hatch motif, like in Taşlı 1 '06- 39 Batı (Fig.11), is comparable to finds from Gözlükule dating to the transition from the Late Bronze to the Early Iron Age⁴⁴.

⁴² Dupré 1983: Pl. 88, 230, Pl. 81-153.

⁴³ Hanfmann 1963: Fig. 73, 615.

⁴⁴ Ünlü 2005: 160-161, Fig. 4a.

Middle Iron Age – Late Iron Age

Conspicuous and easy to identify are the painted pottery shards with concentric circles, as in MNTL 2010-05 (Fig.12). They resemble the Greek Geometric pottery that is distributed all over the Eastern Mediterranean, and can be regarded as a local imitation⁴⁵. The so-called Cilician Geometric pottery, dated to the 8th to 7th century BC Potshard MNTL 2010-05 in particular, has a very close parallel in Sirkeli⁴⁶.

Within the collected pottery, some burnished pieces (see YLS'06-20, YLS'06-19, MST'06-28 Doğu; Fig. 13) may be connected to the Burnished wares from Tarsus⁴⁷. The

⁴⁵ Coldstream 1977: 231-232.

⁴⁶ Arslan 2011: 127, Lev. 39, nr. 116.

⁴⁷ Goldman 1963: 60.

EIA	MIA	LIA
-	Avşar A	Avşar PH/P
Çatal CY	?	Çatal PH/P
Devletsiz L	-	-
Hünnaplı L	Hünnaplı PH/G	Hünnaplı PH/G
Kamışlı L	Kamışlı L/A	Kamışlı G
-	-	Karataş PH/G
Kızıl L/CY	-	-
Mustafalı L/CY	?	Mustafalı? P
Taşlı 1 L	Taşlı 1 CY?	Taşlı 1 G
Taşlı 2? L?	-	Taşlı 2? G
Telkovan L?	?	Telkovan? G
Yolaşan L?	-	-
Menetler L/CY	Menetler CY/PH	-

Table 1: Chronological Distribution of the Settlements with Iron Age Material (influence tendencies: L= Local; CY= Cyprus; A= Anatolia; PH= Phoenicia; G= Greek; P= Persian) / *Demir Çağ Malzemesi Bulunan Yerleşimlerin Zaman Dizinsel Dağılımı* (Etki Eğilimleri: L= Yerel; CY= Kıbrıs; A= Anadolu; PH= Fenike; G= Grek; P= Pers)

same holds true for the Red Slip wares, while this category was not very common in Osmaniye. Compared to other sites in the Mediterranean basin where it occurs very frequently, this lack of large amounts of Red Slip ware is noticeable⁴⁸.

The most common pottery shape in Osmaniye Iron Age pottery repertoire is the open shaped bowl. In particular, hemispheric, carinated, or bowls with S-shaped profiles can be distinguished within the bowl repertoire. Bowls with small vertical handles may be imports from Cyprus. Persian pottery was found in only a few cases. The S-shaped, very thin and fine bowls had an orange or brown burnish treatment (see Taşlı 2'06-22 D; Fig.14). This type is exemplified by ÇTL '06-18 Doğu (Fig.15) which can be compared to finds from Çimin Tepe⁴⁹, or HNPL X 4 (Fig.16) with Susa⁵⁰, and Taşlı 1'06- 9 Batı (Fig. 17) to Akarçay Höyük⁵¹ or Tille Höyük⁵². Whether the rim MST '06-17 Doğu (Fig.18) is comparable to Achaemenid pottery found in Nimrud is not clear, but it certainly has some affinities with it⁵³.

Although a large quantity of painted pieces in small fragments has been collected, there are hardly any fragments bearing features comparable to representative shards. Some shards with a larger preserved profile are linked to some examples mainly from the Levantine area. Among them are the beaker-like carinated bowls (ÇTL'06-35) from Al-Mina⁵⁴ dated to 580-440 BC, flat carinated bowls (HNPL

'06 Batı 8) from Sarafand dated to 720-700 BC, and a so-called "mortar" (KRTS 05-19) from Zincirli dateable to 540-360 BC⁵⁵.

Influences and Affinities in the Material Culture from Osmaniye

At first glance, the material from Osmaniye is comparable to the general trends from Tarsus⁵⁶. Pottery from the Early Iron Age has mostly local or Cypriot parallels, and shows a tendency to a continuation of the material from the Late Bronze Age. By contrast, the Middle Bronze Age pottery seems like a transition to a phase increasingly influenced by foreign traditions, which is obvious in the Late Iron Age. During this period, an increase in imported or imitated pottery from Greek or Phoenician repertoires can be recognized.

Incorporation into the Assyrian empire left no traces in the ceramic assemblages, and the same holds true for the Neo-Babylonian and Achaemenid expansion. The increasing number of Greek and Phoenician pottery finds in the region, on the other hand, may be evidence of the economic relations of Cilicia. In particular, the finds from the Osmaniye hinterland point to the assumption that products from the Phoenician harbor cities were the common pottery.

Chronological Distribution of the Finds

The results of the present analysis show a chronological distribution of settlements in Osmaniye as follows: (see Fig. 1)

⁵⁵ Lehmann 1996: Taf. 16, 84c/1; Taf. 29, 177/3. This object was found without a stratified context in Lehmann 1996: 394.

⁵⁶ Goldman 1963: 154-160.

⁴⁸ Goldman 1963: 117.

⁴⁹ Lyonnet 2005: 139, Fig.4-4.

⁵⁰ Lyonnet 2005: 139, Fig.3-2.

⁵¹ Mergen/Deveci 1999: 23, Fig. 3.3.

⁵² Blaylock 1999: Fig 14.

⁵³ Curtis 2005: Fig 4.

⁵⁴ Lehmann 1996: Taf. 21, 123/2.

Early Iron Age

Çatal Höyük, Kızıl, Mustafalı, Menetler Çiftlik, Devletsiz, Hünnaplı, Kamışlı, Taşlı 1, Taşlı 2, Telkovan, and Yolaşan are mounds where Early Iron Age settlements were presumably present.

Menetler, Telkovan and Kamışlı, in the south of the research area, were probably linked to each other in some way. In the northernmost part, it seems that Mustafalı and Taşlı 2 mounds define another closely connected group of settlements. However, for the most part the settlements are concentrated in the western part of Osmaniye, with the Çatal, Kızıl, Devletsiz, Hünnaplı and Yolaşan mounds⁵⁷. It is not surprising that the northern area of Osmaniye, close to the mountains, has a low density of settlements. In the Early Iron Age the harbor cities or the main trade routes were likely to have been the most important bases for the local economy, and the need for protection was presumably best covered by a dense community of small villages like in the western area of Osmaniye.

Middle Iron Age

Avşar, Hünnaplı, Kamışlı, Taşlı 1, and Menetler Çiftlik are mounds where Middle Iron Age settlements were presumably present.

The present results indicate a dramatic decrease of 50 % during the Middle Iron Age, to only 5 settlements. Of course, this could be due to the unidentified Middle Iron Age material in general⁵⁸. It seems that the northern settlements of the Osmaniye Plain were abandoned, while in the western part only three mounds: Avşar, Hünnaplı, and Taşlı 1, survived. Compared to the other areas, the southern part of the Plain, with Kamışlı and Menetler Çiftlik mounds, presents a consistent settlement pattern. Thereafter in this period, a decrease in the number of settlements can be surmised in the northern and western parts of the province.

Late Iron Age

Avşar, Çatal Höyük, Hünnaplı, Karataş, Mustafalı, Taşlı 1, Taşlı 2, Kamışlı, and Telkovan are mounds where it is presumed that Late Iron Age settlements were present.

In the Late Iron Age, a slight increase in the number of settlements by comparison with the Middle Iron Age can be recognized. Çatal, Karataş, Mustafalı, Taşlı 2, and Telkovan mounds seem to have been resettled. This can probably be attributed to political changes or shifts in the trade routes of Osmaniye.

Final Observation and Conclusions

As the present study is a preliminary examination and a first assessment of the Iron Age material from the Osmaniye Archaeological Survey, it is likely that the ongoing survey may produce new examples to be added to the analysis, and could change the present picture.

Currently, the Iron Age pottery from Osmaniye shows a high level of human activity in the Iron Age in Plain Cilicia. The Osmaniye Survey material highlights the density of settlements in this area. Following a comparative analysis of the collected material, we are able to emphasize that this region consisted of a tight network of settlements between the mountains in the north and the Mediterranean Sea in the south.

Geographically, the Iron Age settlements are not gathered in the south of Osmaniye Province. They might have been expected to have lined the major land route along an east-west axis instead, they are mostly concentrated to the west of Osmaniye Plain, along the meanders of the Ceyhan River and its branches. Presumably river travel and transport was still the most convenient trade route throughout the Iron Age in East Plain Cilicia.

The pottery wares we found exhibit a high affinity with the pottery from Tarsus, while some links to the Levantine and Mediterranean basin are visible. In spite of the domination of the Assyrian or the Persian Empire, they left hardly any traces in the material culture. Only a few pottery shards show links to the respective pottery. Therefore, it seems that at least some parts of daily life were unaffected by the political upheavals of the Late Iron Age.

⁵⁷ It should be borne in mind that Karatepe lies in the eastern part and Tatarlı Höyük near the southern border of this area. Karatepe may have been the major political center of this area in the Iron Age, with these settlements forming part of its sphere of influence.

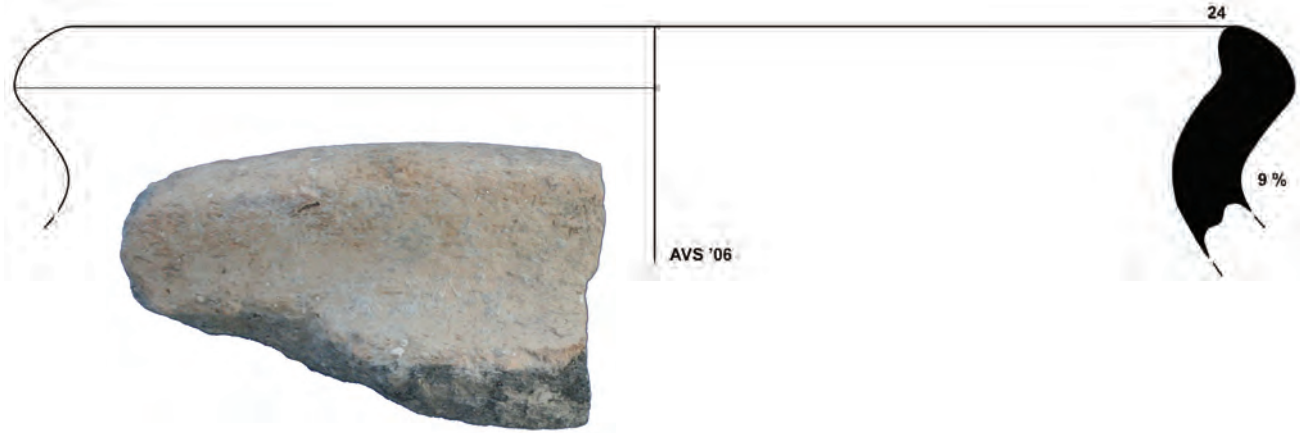
⁵⁸ An important point is that Early and Late Iron Age material from Çatal, Mustafalı, Taşlı 2, and Telkovan mounds is attested, but no material from Middle Iron Age was found. It is not out of question that these settlements were populated during the Middle Iron Age.

Catalogue

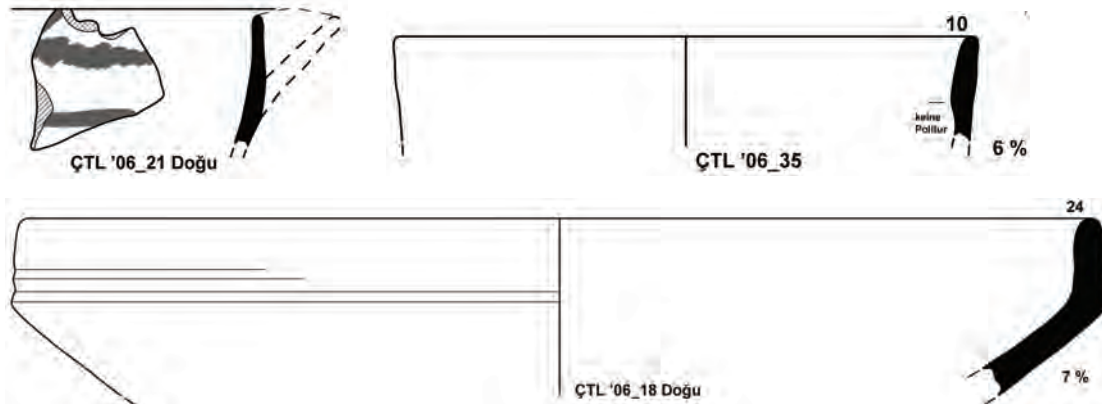
1. Avşar Höyük

Number	Area	Dm.	%	Surface	Paste	Munsell Outside (O)	Inside (I)	Fracture	painting	Date
AVS '06-29 Kuzey	Rim	9	24	slip	soft, very porous, with much organic material tempered	10 YR 8/4	like O	black		MIA

2. Çatal Höyük

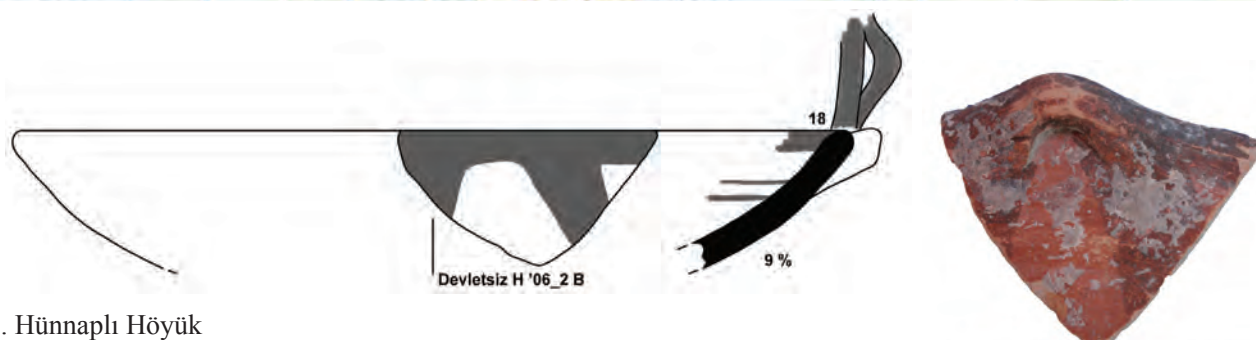
Number	Area	Dm.	%	Surface	paste	Munsell Outside (O)	Inside (I)	Fracture	painting	Date
CTL '06-21 Doğu	rim/pouring lip	-	not determinable	Reddish paint on orange, smoothed ground	dense no temper	orange	like O	like O	2,5 YR 5/8	EIA
CTL '06-35	Rim	6	10	orangebrown burnished with horizontal burnished strips	hard, very dense, some glimmer	orange	orange	orange		580-440 B.C.
CTL '06-18 Doğu	Rim	7	24	Lightbrown burnished	hard, dense, some chalk	7,5 YR 5/4	like O	Grey		IA/Pers.?

A FIRST ASSESSMENT OF THE IRON AGE POTTERY FROM THE OSMANIYE SURVEY

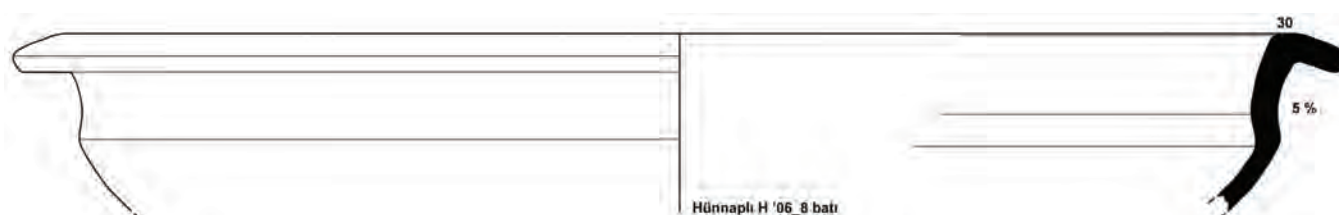
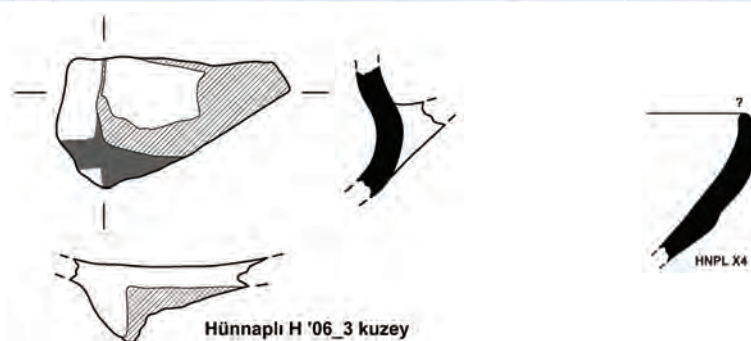
3. Devletsiz Höyük

Number	Area	Dm.	%	Surface	Paste	Munsell Outside (O)	Inside (I)	Fracture	Painting	Date
Devletsiz '06-2	Rim	39	18	dark paint on orange slip	very hard, very dense, no temper	orange	orange	light	dark	EIA

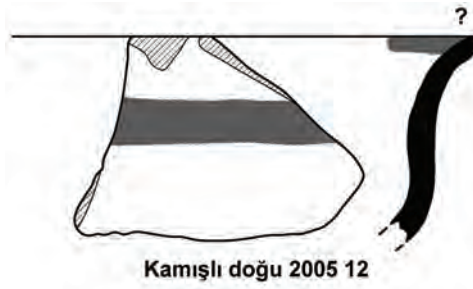
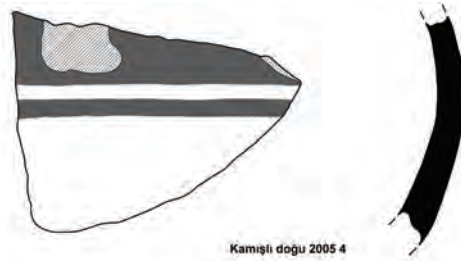
4. Hünnaplı Höyük

Number	Area	D m.	%	Surface	Paste	Munsell Outside (O)	Inside (I)	Fracture	Painting	Date
HNPL '06-3 Kuzey	rim/handle	-	-	Light red paint on Selfslip	hard, very dense, barely temper	10 YR 8/2	like O	like O	10 YR 4(3)	EIA?
HNPL '06 Batı 8	Rim	5	30	Smoothed	middle hard, dense, very few reddish little stones	5 YR 6/8	like O	like O		720-700 B.C.
HNPL X 4	Rim	-	not determinable	inside burnished in horizontal strips, outside smoothed	very dense, very few chalk (very fine)	7,5 YR 6/4	like O	dark grey		pers?
HNPL '06 Batı 26	Rim	7	8	dark brown paint on Selfslip	hard, dense, some mineral tempered	10 YR 8/2	like O	rötlich	10 YR 3/2	LI/hellen.?
HNPL '06 Batı 38	Rim	11	10	Smoothed	hard, dense, with grit (reddish), very fine chalk	7,5 YR 7/4	like O	red orange		hellen.?
HNPL X 5	Rim	-	not determinable	wash, burnished	hard, some porous, some mineral. Tempered	10 YR 4/6	like O	7,5 YR 7/4		hellen.?

5. Kamışlı Höyük

Number	Area	Dm.	%	Surface	paste	Munsell Outside (O)	Inside (I)	Fracture	painting	Date
KMSL Doğu '05 4	Body	-	-	darkbrown paint on Selfslip	hard, dense, some mineral. Material	10 YR 8/4	10 YR 7/4	Like I	2,5 YR 3/1	EIA
KMSL 12	Rim	-	not deter minable	orange strip O, browne I	hard, dense, some mineral. Material	7,5 YR 7/3	10 YR 7/4	Like I	2,5 YR 5/6 (A), 2,5 YR 2,1 (I)	EIA?
KMSL 21	Body	-	-	Darkbrown paint	hard, dense, some mineral. Material	pink	10 YR 7/4	Like I	2,5 YR 3/1	MIA
KMSL 32	handle	-	-	darkbrown paint	hard, dense, some chalk	10 Yr 7/4	like O	orange	10 YR 4/1	MIA-LIA
KMSL Güney '05-38	Body	-	-	darkrede paint	hard, dense, some chalk	5 YR 7/4	10 YR 7/2	Grey	5 YR 2,5/2	Hellen.?

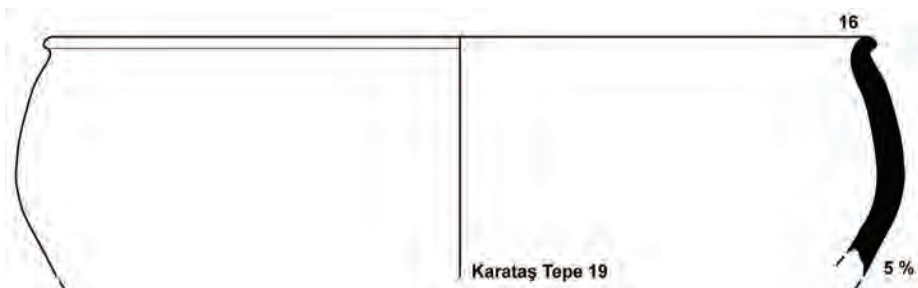

A FIRST ASSESSMENT OF THE IRON AGE POTTERY FROM THE OSMANIYE SURVEY

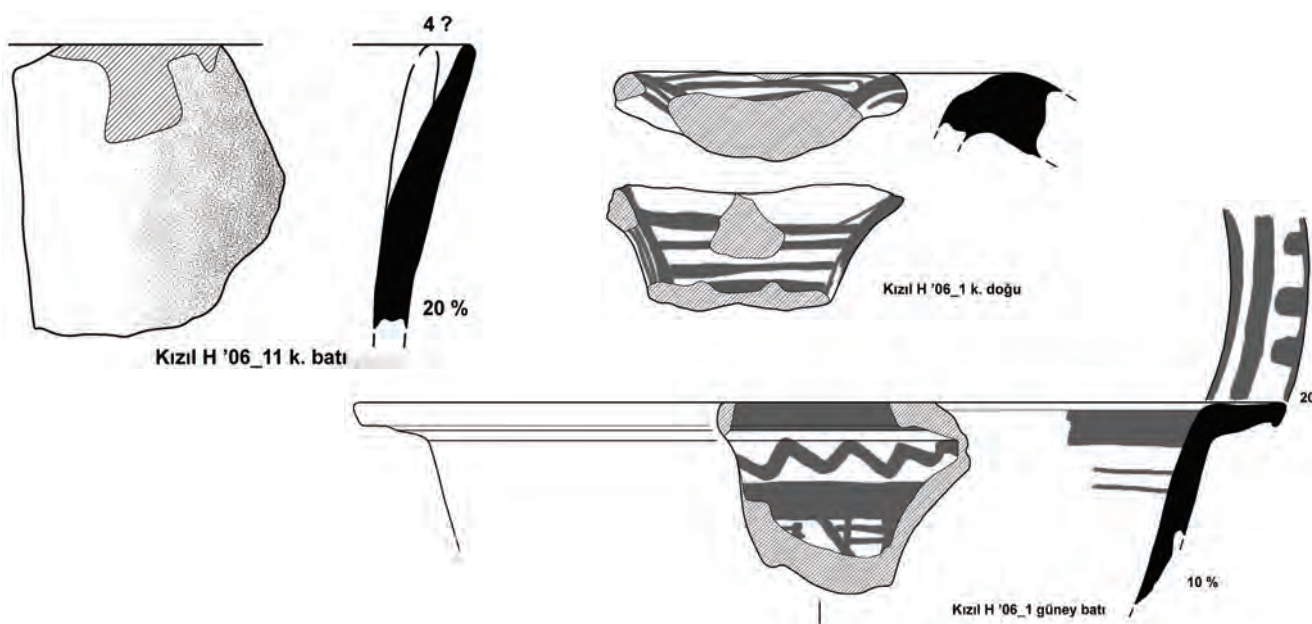
6. Karataş Höyük

Number	Area	Dm.	%	Surface	Paste	Munsell Outside (O)	Inside (I)	Fracture	Painting	Date
KRTS 19	Rim	?	33	smoothed	hard, dense, with some chalk	lightbrown	Like O	pink		LIA 540-360 BC

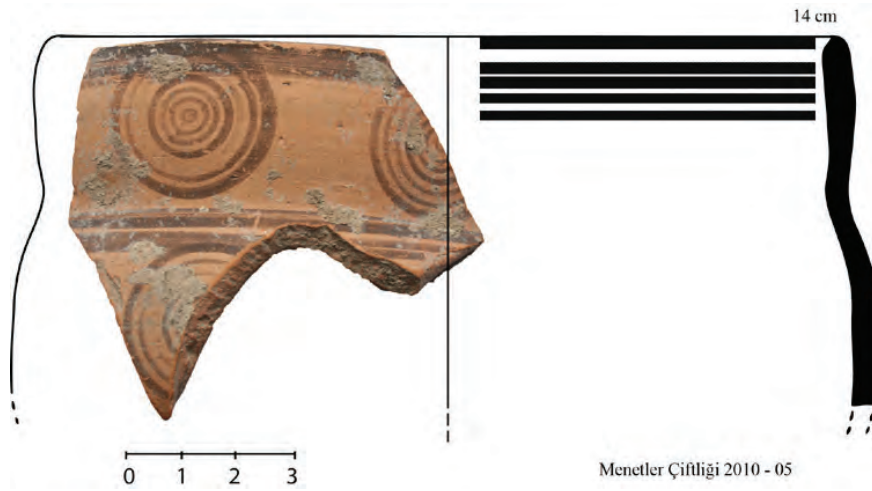
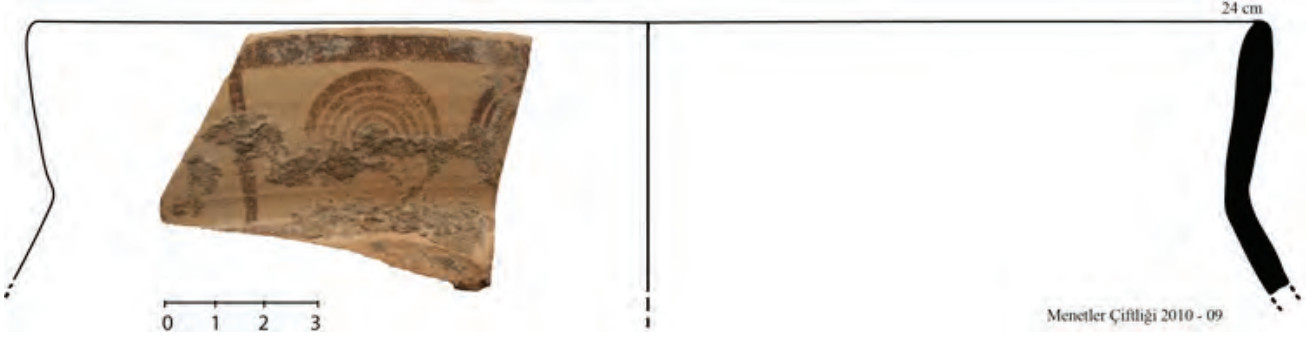
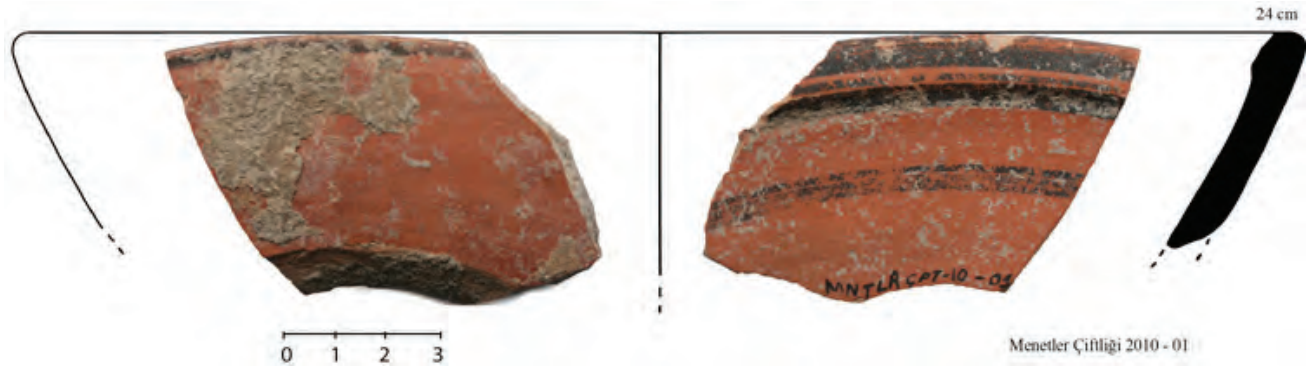
7 Kızıl Höyük

Number	Area	Dm.	%	Surface	Paste	Munsell Outside (O)	Inside (I)	Fracture	Painting	Date
Kızıl '06-11 K.Batı	Rim	20	4?	Smoothed	very hard, dense barely temper	10 YR 7/4	like O	grey		EIA?
Kızıl '06-1 K.Dogu	rim/handle	-	not determinable	Darkbrown paint on smoothed ground	some porous, with much chalk	10 YR 7/4	Wie O	Wie O	2,5 YR 2,5/2	EIA
Kızıl '06_1 G.Batı	Rim	10	20	strip and Muster on slip	middle hard, porous, coarse, with some mineral. material, some chalk	2,5 Y 8/3	like O	like O	10 YR 4/2	EIA

8 Menetler Höyük

Number	Area	Dm.	%	Surface	Paste	Munsell Outside (O)	Inside (I)	Fracture	Painting	Date
MNTL 2010-01	Rim	24	10	Red slip	Mineral temper, very few little stones	I	5 YR 7/6 reddish yellow	5 YR 7/6 reddish yellow	5 YR 7/6 reddish yellow	EIA
MNTL 2010-09	Rim	24	15	Selfslip	Mineral temper, very few little stones	10 YR 8/3 very pale brown	10 YR 8/3 very pale brown	10 YR 6/4 light yellowish brown	10 YR 4/3 brown	
MNTL 2010-05	Rim	14	30	Selfslip	Mineral temper, very few little stones	7,5 YR 8/4 pink	7,5 YR 8/4 pink	7,5 YR 6/4 light brown	10 YR 4/3 brown	

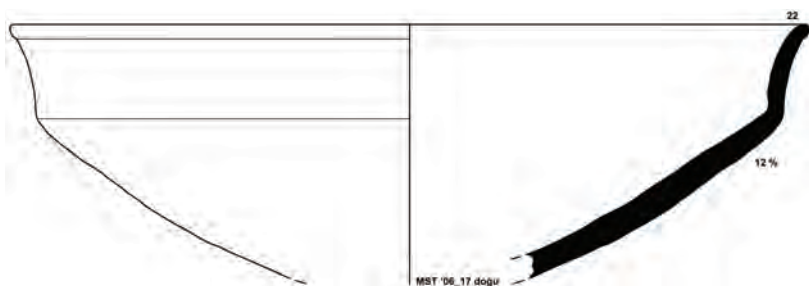
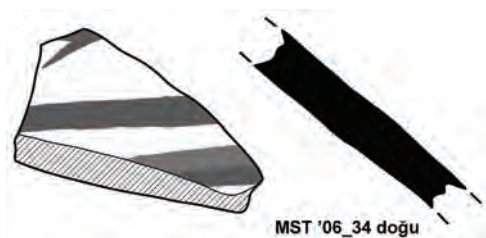
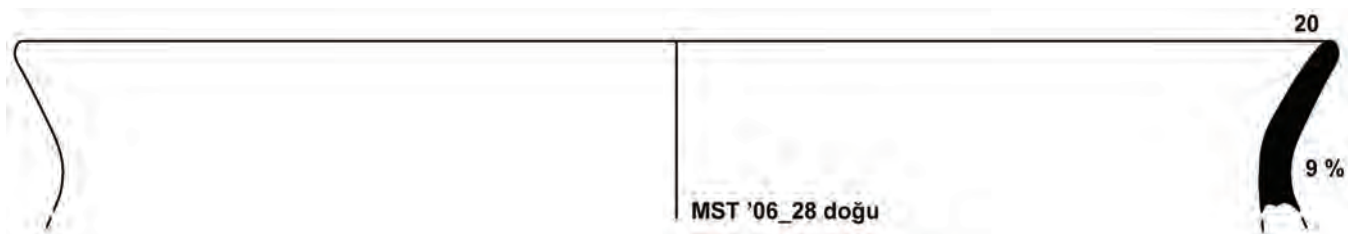
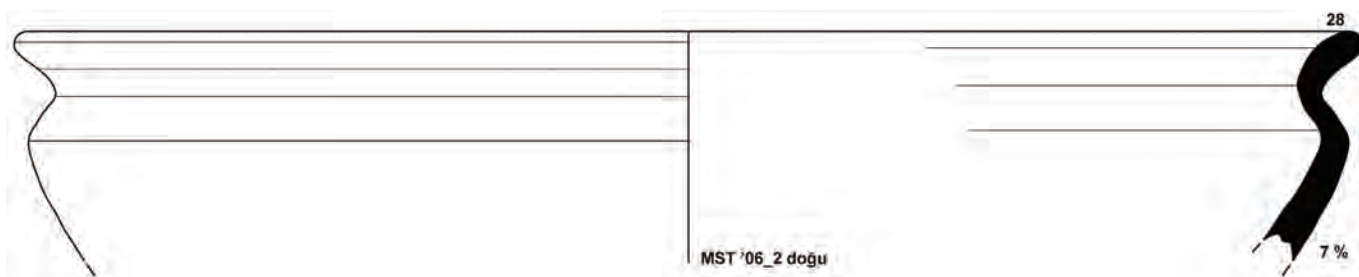

A FIRST ASSESSMENT OF THE IRON AGE POTTERY FROM THE OSMANIYE SURVEY

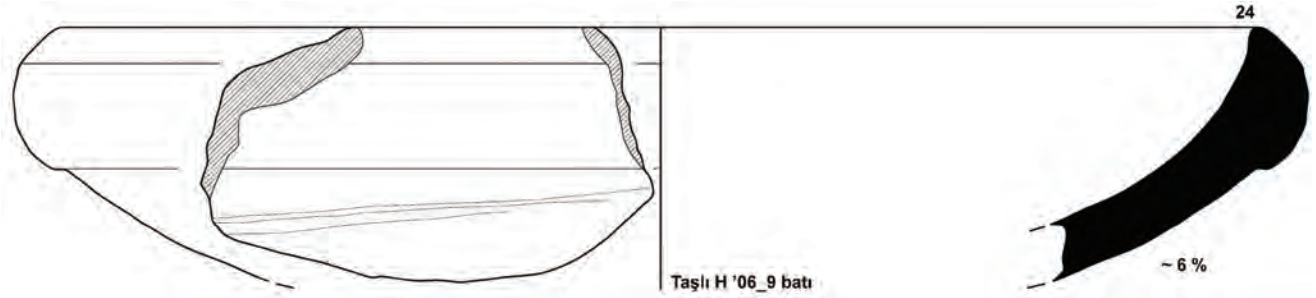
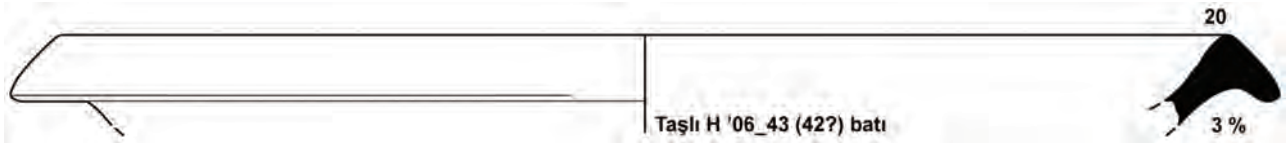
9 Mustafalı Höyük

Number	Area	Dm.	%	Surface	Paste	Munsell Outside (O)	Inside (I)	Fracture	Painting	Date
MST '06-14 B	Body	-	-	brown and buff paint	dense, with very few mineral.r temper, chalk	7,5 YR 8/4	Wie O	like O	7,5 YR 3/1 and 6/4	EIA
MST '06-2 Doğu	Rim	7	28	inside light burnished	hard, dense, barely tempered, some chalk	10 YR 6/4	7,5 YR 7/6	dark		1. Jt.?
MST '06-28 Doğu	Rim	9	20	outside and inside light burnish	hard, dense, barely tempered, some chalk	5 YR 6/6	like O	dark		1. Jt?
MST '06-16 Doğu	Body	-	-	smoothed	middle hard, dense, some chalk	10 YR 7/4	like O	pink		1. Jt?
MST '06-34 Doğu	Body	-	-	dark paint on burnished ground	hard, very dense, no temper	7,5 YR 7/3	7,5 YR 5/1	grey	7,5 YR 7/3	IA
MST '06-17 Doğu	Rim	12	22	smoothed	hard, dense, barely temper	5 YR 7/6	like O	like O		Possible Pers.

10 Taşlı Höyük 1

Number	Area	Dm.	%	Surface	Paste	Munsell Outside (O)	Inside (I)	Fracture	painting	Date
Taşlı 1 '06-39 Batı	Body	-	-	paint on smoothed ground	hard, very dense, barely tempered	5YR 6/6	7,5 YR 7/4	5 Yr 7/4	5 YR 6/4-5/4	LBA/EIA
Taşlı 1 '06-43 Batı	Rim	3	20	Selfslip outside and rim	hard, dense, barely temper, grit and chalk very fine	7,5 YR 7/4	7,5 YR 8/3	7,5 YR 6/4		720-700 BC
Taşlı 1 '06-9 Batı	Rim	6	24	Smoothed	hard, very dense, barely tempered	10 YR 7 /4	like O	5 YR 7/6		LIA/Pers?

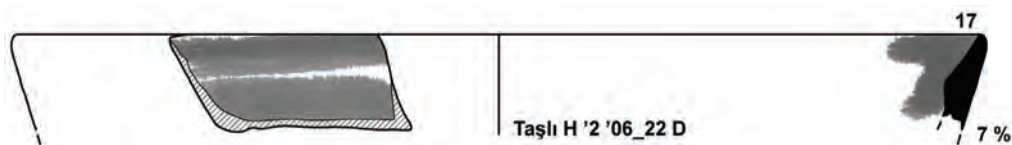
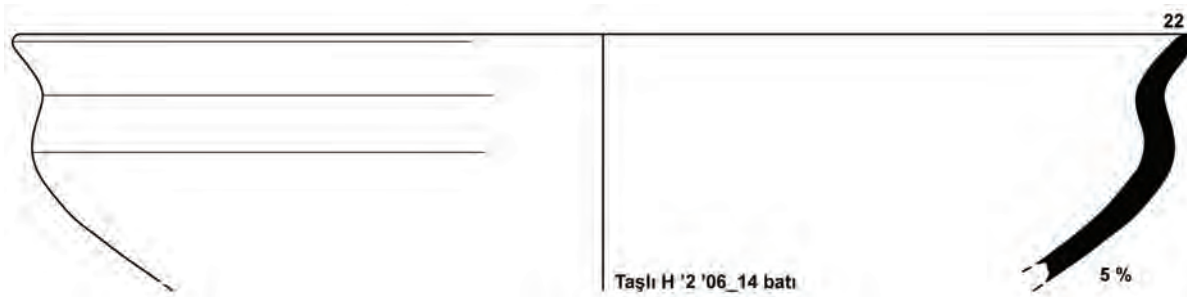
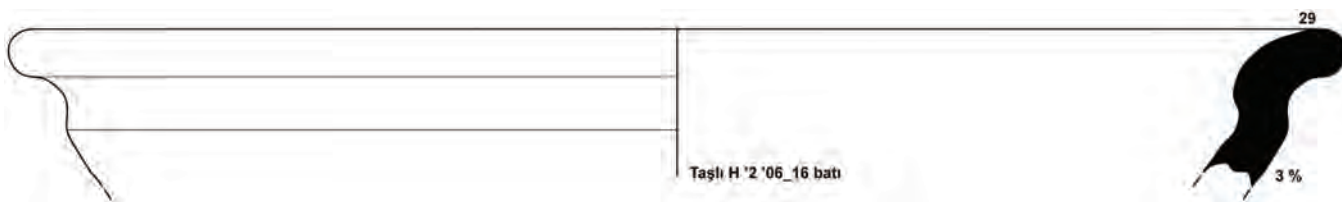

A FIRST ASSESSMENT OF THE IRON AGE POTTERY FROM THE OSMANIYE SURVEY

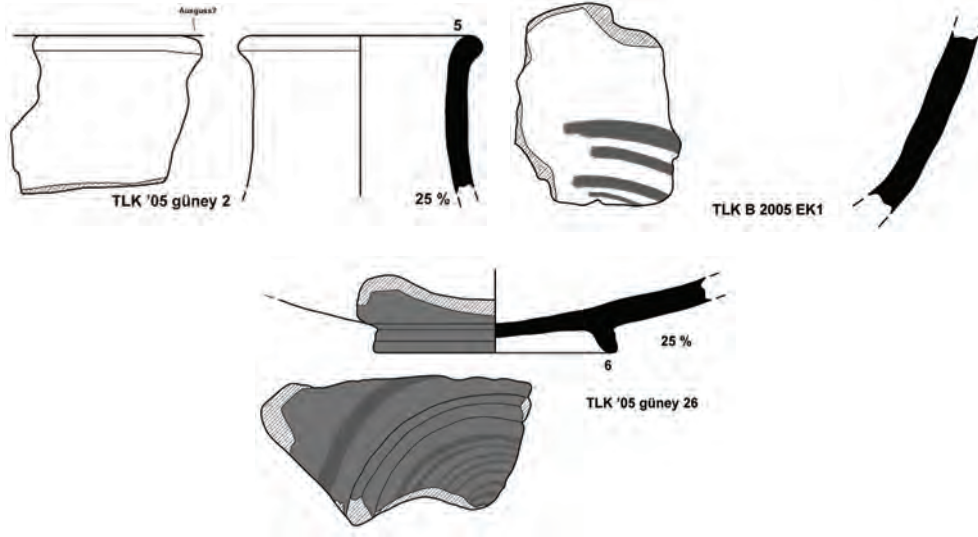
11 Taşlı Höyük 2

Number	Area	Dm.	%	Surface	Paste	Munsell Outside (O)	Inside (I)	Fracture	Painting	Date
Taşlı 2 '06-16 B	Rim	3	29	paint in outsider der rim	hard, some porous with much chalk and some grit, some organic material	beige	like O	like O	Red	EIA?
Taşlı 2 '06-14 B	Rim	5	22	smoothed	hard, some porous with much chalk and some grit, some organic material	Orange-red	like O	like O		EIA?
Taşlı 2 '06-22 D	Rim	7	17	Red orange paint on ground	hard, dense, no temper	10 YR 7/4	like O	like O	5 YR 5/3, 5 YR 7/8	pers?

12 Telkovan Höyük

Number	Area	Dm.	%	Surface	Paste	Munsell Outside (O)	Inside (I)	Fracture	painting	Date
TLKV Güney 2-2005	Rim	25	5		hard, dense, some with chalk and hellen. little stones tempered	7,5 8/4	like O	like O		EIA
TLKV '05 Güney 27	Body	-	-	paint on smoothed ground	hard, dense, some with chalk tempered	7,5 YR 8/3	like O	Pink	7,5 YR 3/2	EIA?
TLKV 2005 Ek 1	Body	-	-	paint on burnished ground	hard, dense, with grit tempered.	5,YR 6/6			2,5 YR 4/4	EIA?
TLKV '05 Güney 26	Rim									

13 Yolaşan Höyük

Number	Area	Dm.	%	Surface	Paste	Munsell Outside (O)	Inside (I)	Fracture	painting	Date
YLS '06-19	body	-	-	dark paint on smoothed ground	very hard, very dense, no temper	very light	like O	like O	10 YR 4/2	EIA
YLS '06-20	Rim	12	12	orangebrown burnished I and O	hard, dense, very few organic material, very few mineral. Material	7,5 YR 7/4	like O	Grey		EIA

Bibliography

- AHRENS, A/KOZAL, E/KUMMEL, C/LAUBE, I/NOVÁK, M. 2008.
“Sirkeli Höyük – Kulturkontakte in Kilikien. Vorbericht über die Kampagnen 2006 und 2007 der türkisch-deutschen Mission”, *Istanbuler Mitteilungen* 58: 67–107.
- ARSLAN, N. 2011.
Kilikya Demir Çağ Seramiği. İthal Boyalı Seramikler ve İlişkiler. İstanbul.
- BAKER, H.D/COLLON, D/HAWKINS, J.D/POLLARD, T/POSTGATE, J.N. 1996.
“Kilise Tepe 1994”, *Anatolian Studies* XLV: 139–192.
- BING, J. 1969.
A History of Cilicia during the Assyrian Period (Indiana University Unpublished PhD Thesis). Ann Arbor.
- BLAYLOCK, S. R. 1999.
“Iron Age Pottery from Tille Höyük, South Eastern Turkey”, *Iron Age Pottery in Northern Mesopotamia, North Syria and South-Eastern Anatolia* (Eds. A. Hausleiter/A. Reiche). *Altertumskunde des Vorderen Orients* 10. Münster: 263–286.
- BOARDMAN, J. 1965.
“Tarsus, Al Mina and the Greek Chronology”, *Journal of Hellenic Studies* 85: 5–15.
- BRYCE, T. R. 2003.
“History”, *The Luwians, Handbook of Oriental Studies. Section 1 The Near and Middle East* 1/68 (Ed. H.C Melchert). Leiden: 27–127.
- CANEVA, I/SEVİN, V. 2004.
Mersin-Yumuktepe: A. Reappraisal. Galatina.
- CASABONNE, O. 2004.
La Cilicie à L’époque achéménide. Paris.
- ÇAMBEL, H. 1985.
“Karatepe – Aslantaş ve Domuztepe 1984 Yılı Çalışmaları”, *Kazı Sonuçları Toplantısı* 7. Ankara: 271–285.
- ÇAMBEL, H. 1999.
Corpus of the Hieroglyphic Luwian Inscriptions II: Karatepe–Aslantaş. Untersuchungen zur indogermanischen Sprach- und Kulturwissenschaft 8.2. Berlin.
- ÇAMBEL, H/ÖZYAR, A. 2003.
Karatepe–Aslantaş. Azatiwataya. Die Bildwerke. Mainz.
- COLDSTREAM, J. N. 1977.
Geometric Greece. London.
- CURTIS, J. 2005.
“The Achaemenid Period in Northern Iraq”, Colloque organisé au Collège de France par le “Réseau International d’études et de recherches achéménides,” (GDR 2538 CNRS) 21–22 novembre 2003 (Eds. P. Briant/R. Boucharlat). Paris: 175–195.
- DUPRÉ, S. 1983.
La céramique de l’Âge du Bronze et de l’Âge du Fer. Paris.
- EHRINGHAUS, H. 1999.
“Vorläufiger Bericht über die Ausgrabung auf dem Sirkeli Höyük, Provinz Adana/Türkei im Jahre 1997”, *Istanbuler Mitteilungen* 49: 83–140.
- FRENCH, E. 1975.
“A Reassessment of the Mycenaean Pottery at Tarsus”, *Anatolian Studies* 25: 53–75.
- FUCHS, A. 1994.
Die Inschriften Sargons II. aus Khorsabad. Göttingen.
- FUCHS, A. 2008.
“Über den Wert von Befestigungsanlagen”, *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie* 98: 45–99.
- GARSTANG, J. 1937.
Prehistoric Mersin. Oxford.
- GARSTANG, J. 1953.
Prehistoric Mersin. Yumuktepe in Southeastern Turkey. Oxford.
- GATES, CH. 2001.
“Research in Late Bronze Age and Iron Age Cilicia: Whence and Whither?”, *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux* (2eillénnaire av. J.-C. - 4e siècle ap. J.-C.) ‘Actes de la Table Ronde Internationale d’ Istanbul 2–5 novembre 1999 (Eds. E. Jean/A.M. Dinçol/S. Durugönül). İstanbul: 265–268.
- GİRGİNER, K.S/ÖZDEMİR, H.F. 2008.
“Çukurova Üniversitesi Ceyhan Arkeolojik Yerleşim Envanteri Çalışmaları ve Ceyhan-Tatarlı Höyük Kazısı Projesi”, *İdol* 35–36:13–20.
- GJERSTAD, E. 1974.
“The Stratification at al-Mina (Syria) and Its Chronological Evidence”, *Acta Archaeologica* 45:107–123.

- GOLDMAN, H. 1950.
Excavations at Gözlü Kule, Tarsus. The Hellenistic and Roman Periods. Volume I. Princeton.
- GOLDMAN, H. 1956.
Excavations at Gözlü Kule, Tarsus. From the Neolithic through the Bronze Age. Vol. II. Princeton.
- GOLDMAN, H. 1963.
Excavations in Gözlü Kule, Tarsus, Vol. III. Princeton.
- GRAYSON, A. K. 1996.
Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC II (858-745 BC). The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods, Vol. 3. Toronto.
- HAIDER, P.W. 1996.
"Griechen im Vorderen Orient und in Ägypten bis 590 v. Chr.", Wege zur Genese griechischer Identität: die Bedeutung der früharchaischen Zeit (Ed. C. Ulf). Berlin: 59-115.
- HANFMANN, G. M. A. 1963.
"Iron Age", Excavations at Gözlü Kule, Tarsus, Volume III (Ed. Goldman). Princeton.
- HAWKINS, J.D. 2000.
Inscriptions of the Iron Age, in Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions. Vol. I. New York.
- HROUDA, B. 1997.
"Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungsergebnisse auf dem Sirkeli Höyük / Südtürkei von 1992–1996", Istanbul Mitteilungen 47: 91–150.
- JASINK, A. M. 1995.
"Gli Stati Neo-Ittiti", Studia Mediterranea 10. Pavia.
- JASINK, A.M/BOMBARDIERI, L. 2008.
"Assyrians, Phoenicians, Cypriots and Greeks: The Co-existence of Foreign Cultural Influences in the Çukurova Plain during the Iron Age", Olba 16: 23-56.
- JEAN, E. 2003.
"From Bronze to Iron Ages in Cilicia", Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions (Eds. B. Fischer/H. Genz/E. Jean/K. Köroğlu). İstanbul.
- KOZAL, E. 2006.
Anatolien im 2. Jt. v.u.Z. und die Hinterlassenschaften materieller Kultur aus dem Ostmittelmeerraum, insbesondere Zyperns. Dissertation. Tübingen, in: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bsz:21-opus-24811>.
- LAFLI, E. 2001.
"Geschichte und Perspektiven der archäologischen Erforschung des eisenzeitlichen Kilikien", Akten des IV Internationalen Kongresses für Hethitologie, Studien Zu Den Bogazkoy-Texten 46 (Ed. G. Wilhelm). Wiesbaden.
- LAFRANCHI, G.B. 2000.
"The Ideological and Political Impact of the Assyrian Imperial Expansion on the Greek World in the 8th and 7th Centuries B.C.", The Heirs of Assyria, Melammu, Symposia 1 (Eds. S. Aro/R.M. Whiting). Helsinki: 7-34.
- LANFRANCHI, G.B. 2005.
"The Luwian-Phoenician Bilingual of Çineköy and the Annexation of Cilicia to the Assyrian Empire", Von Sumer bis Homer. Festschrift für Manfred Schretter zum 60. Geburtstag am 25. February 2004 (Ed. R. Rollinger). Münster: 481-496.
- LEHMANN, G. 1996.
"Untersuchungen zur späten Eisenzeit in Syrien und Libanon. Stratigraphie und Keramikformen zwischen ca. 720 bis 300 v. Chr.", Altertumskunde des Vorderen Orients 5. Münster.
- LEMAIRE, A. 2001.
"Les languages du royaume de Sam'al aux IXe–VIIIe s. av. J.-C. et leurs relations avec le royaume de Qué", La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux (2e millénaire av. J.-C. - 4e siècle ap. J.-C.) 'Actes de la Table Ronde Internationale d'Istanbul 2-5 novembre 1999 (Eds. E. Jean/A.M. Dinçol/S. Durugönül). İstanbul: 185–193.
- LYONNET, B. 2005.
"La présence achéménide en Syrie du Nord-Est", Colloque organisé au Collège de France par le Réseau International d'études et de recherches achéménides (Eds. P. Briant/R. Bouchardat). 21-22 novembre 2003. Paris: 129-149.
- MARKOFISKY, S. / BEVAN, A. 2012.
"Directional Analysis of Surface Artefact Distributions. A Case Study from the Murghab Delta, Turkmenistan", Journal of Archaeological Science. 39/2: 428-439 (doi: 10.1016/j.jas.2011.09.031).
- MELLINK, M. J. 1992.
"Anatolian Chronology", Chronologies in Old World Archaeology (Ed. R. W. Erich). Chicago: 207-20.
- MERGEN, Y./ DEVECİ, A. 1999.
"Akarçay Höyük 1998: Ön Araştırma Raporu/Akarçay Höyük 1998: Preliminary Report", Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1998 Yılı Çalışmaları / Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilısu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 1998 (Eds. N. Tuna/J. Velibeyoğlu). Ankara: 19-44.

- MEYER, M/POHL, D/SAYAR, M.H/EHLING, K. 2004
“Historischer Überblick: Das Ebene Kilikien als Brückenland”, *Kulturbegegnung in einem Brückenland. Gottheiten und Kulte als Indikatoren von Akkulturationsprozessen im Ebenen Kilikien. Asia Minor Studien 53* (Eds. M. Meyer/R. Ziegler). Münster: 7–33.
- NOVÁK, M. 2010.
“Kizzuwatna, Hiyawa, Quwe – Ein Abriss der Kulturgeschichte des Ebenen Kilikie”, *Kulturlandschaft Syrien – Zentrum und Peripherie, Festschrift für Jan-Waalke Meyer, Alter Orient und Altes Testament 371* (Eds. J. Becker/R. Hempelmann/E. Rehm). Münster: 397-425.
- ORTHMANN, W. 1971.
Untersuchungen zur späthethitischen Kunst. Bonn.
- OZANER, S. 1993.
“İskenderun Körfezi Çevresindeki Antik Yerleşim Alanlarının Jeomorfolojik Yönden Yorumu”, *Arkeometri Sonuçları Toplantısı VIII*. Ankara: 337-355.
- ÖZGEN, E. 1993.
“Metalwork in the Gaziantep and Adana Museums. An Addendum”, *Anatolian Studies* 43: 109-110.
- ÖZGEN, İ. / GATES, M.-H. 1993.
“Report on the Bilkent University Archaeological Survey in Cilicia and the Northern Hatay: August 1991”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı X*. Ankara: 387-394.
- ÖZYAR, A. 2005.
Field Seasons 2001–2003 of the Tarsus-Gözlükule Interdisciplinary Research Project. İstanbul.
- SALMERI, G/O’AGATA, A.L/FALESİ, L/BUXTON, B. 2001.
“Cilicia Survey”, *Araştırma Sonuçları Toplantısı 19*. Ankara: 39- 44.
- SETON – WILLIAMS, M. V. 1954.
“Cilician Survey”, *Anatolian Studies* IV: 121-174.
- STARKE, F. 1999.
“Kleinasien, III.C. Hethitische Nachfolgestaaten, 1. Historischer Überblick”, *Der Neue Pauly Band 6*: 518–533.
- TEKOĞLU, R/LEMAIRE, A. 2000.
“La bilingue royale louvito-phénicienne de Çineköy”, *Comptes Rendus de l’Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*: 961–1007.
- TÜLEK, F. 2012.
“2010 Yılı Osmaniye Arkeolojik Araştırmaları”, *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1*. Ankara: 491-504.
- TÜLEK, F. 2011.
“Osmaniye Arkeolojik Yüzey Araştırması 2009 Yılı Çalışması”, *28. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1*. Ankara: 373-387.
- TÜLEK, F/BÜYÜKULUSOY Ü/BÜYÜKULUSOY K. 2010.
“Prehistoric Pottery from Five Mounds in Eastern Plain Cilicia”, *Proceedings of the 6th International Congress of the Archaeology of the Ancient Near East 2*: 715-731.
- ÜNLÜ, E. 2005.
“Locally Produced and Painted Late Bronze Age to Iron Age Transitional Period Pottery of Tarsus- Gözlükule”, *Field Seasons 2001-2003 of the Tarsus- Gözlükule Interdisciplinary Research Project* (Ed. A. Yener). İstanbul: 145-168.
- YAĞCI, R. 2003.
“The Stratigraphy of Cyprus WS II & Mycenaean Cups in Soli Höyük Excavations”, *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions* (Eds. B. Fischer/H. Genz/E. Jean/K. Köroğlu). İstanbul: 93–106.
- YAKAR, J. 2001.
“The socio-Economic Organisation of the Rural Sector in Kizzuwatna- An Archeological Assessment”, *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux (2eillénnaire av. J.-C. - 4e siècle ap. J.-C.) ‘Actes de la Table Ronde Internationale d’ İstanbul 2-5 novembre 1999* (Eds. E. Jean/A.M. Dinçol/S. Durugönül). İstanbul: 37-46.
- YAMADA, S. 2000.
The Construction of the Assyrian Empire. A Historical Study of the Inscriptions of Shalmaneser III (859–824 BC) Relating to His Campaigns to the West. Culture and History of the Ancient Near East 3. Leiden.

A MOUNTAIN SETTLEMENT IN THE SOUTHERN AIOLIS: MELANPAGOS

GÜNEY AIOLIS'DE BİR DAĞ YERLEŞİMİ: MELANPAGOS

Sedat AKKURNAZ*

Keywords: Melanpagos, Southern Aiolis, Defensive Systems, Architecture, Sanctuary, Archaeology.

Anahtar Kelimeler: Melanpagos, Güney Aiolis, Savunma Sistemi, Mimari, Kutsal Alan, Arkeoloji.

ABSTRACT

Melanpagos, in the Southern Aiolis, is located on a hill at the northern slope of Mount Amanara (Yamanlar Mount) overlooking the Hermus Valley. The primary purpose of this study is, to the best of our current knowledge, introduce Melanpagos, a small mountain settlement that existed from the beginning of the Archaic Period until the end of Hellenistic Period, to the world of archaeology by identifying and evaluating it. In the Archaic Period, the settlement had characteristics of a sanctuary shaped around a small Aioli Temple, and due to its strategic position was later used as a fortress checking the roads to Smyrna from the north in the Achaemenid Period. In the various researches carried out in the region since the end of the 19th century, boundary stones providing the location and exploration of Melanpagos were found. Those boundary stones show that a large part of the plateau belonged to Melanpagos in the Hellenistic Period. As a result of examining the pottery on the settlement, it is understood that the settlement was abandoned in a period that we can accept as an early date for the archaic age : in other words, by the second half of the 2nd century BC, when the Romans began to dominate Anatolia. The main purpose of this study is to introduce the Melanpagos settlement and remains that can be seen in the area to the world of Archaeology in detail, by also considering the researches carried out in the area before. The boundary stones of Melanpagos and the remains showing that the settlement was used as a sanctuary in Archaic Period were served in the light of the former researchers. Melanpagos defensive walls belonging to various periods are handled for the first time and examined in detail with the help of comparative examples. Finally, some stone-cist graves of the settlement are briefly introduced.

ÖZET

Melanpagos, Güney Aiolis'de Hermos'un güneyindeki dağlık bölgeyi oluşturan Yamanlar Dağı'nın (Amanara), Hermos Vadisi'ne bakan kuzey yamaçlarında bir tepe üzerindedir. Bu çalışmanın öncelikli amacı, şuan ki bilgilerimiz çerçevesinde, en azından Arkaik Dönemden başlayıp, Hellenistik Dönem sonuna kadar iskan edilmiş küçük bir dağ olan Melanpagos'u tanımlayıp, değerlendirek arkeoloji dünyasına tanıtmaktır. Arkaik Dönemde küçük bir Aioli tapınağı çevresinde şekillenmiş kutsal bir köy niteliği taşıyan yerleşim, Akhaemenid Döneminde stratejik konumundan dolayı kuzeyden Smyrna'ya ulaşan yolları kontrol eden bir karakol olarak kullanılmıştır. 19. yy'ın sonundan itibaren bölgede yapılan çeşitli araştırmalarda, Melanpagos'un konumlandırılmasını ve keşfedilmesini sağlayan sınır taşları bulunmuştur. Söz konusu sınır taşları, Hellenistik Dönemde platonun büyük kısmının Melanpagos'a ait olduğunu göstermektedir. Arazide görülen seramiklerin incelenmesi sonucu yerleşimin, antik çağ için erken bir tarih olarak kabul edebileceğimiz bir dönemde, yani Romalıların Anadolu'ya hakim olmaya başladıkları MÖ 2. yy'ın ikinci yarısından itibaren terk edildiği anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın ana hedefi, daha önceden yapılmış araştırmaları da dikkate alarak, Melanpagos yerleşimini ve arazide görülebilen kalıntıları Arkeoloji dünyasına detaylı bir şekilde tanıtmaktır. Melanpagos'un sınır taşları ve yerleşimin Arkaik Dönemde Kutsal Alan olarak kullanıldığını gösteren kalıntılar, önceki araştırmacıların bilgileri ışığında sunulmuştur. Çeşitli dönemlere ait Melanpagos savunma duvarları ise, bu çalışmada ilk defa ele alınmış olup, karşılaştırmalı örnekler yardımı ile detaylıca incelenmiştir. Son olarak ise yerleşimden birkaç taş sanduka mezar kısaca tanıtılmıştır.

* Assist. Prof. Dr. Sedat AKKURNAZ, Adnan Menderes University Faculty of Letters and Sciences Department of Archaeology 09100 Aydın/Turkey e-posta: sakkurnaz@gmail.com

I thank Assoc. Prof. Dr. Suat ATEŞLİER for permitting to use of his photographs.

History of the Researches about Melanpagos

The first researches in Melanpagos¹ started in the later 19th century. Ramsay, who made research in southern Aiolis, mentions a boundary stone which he had found at

the south of Hermus on which the names Melanpagos and Herakleia could be read². Ramsay (1881) and later researchers; Weber³ (1892), Kiepert⁴ (1894) and Keil-Von

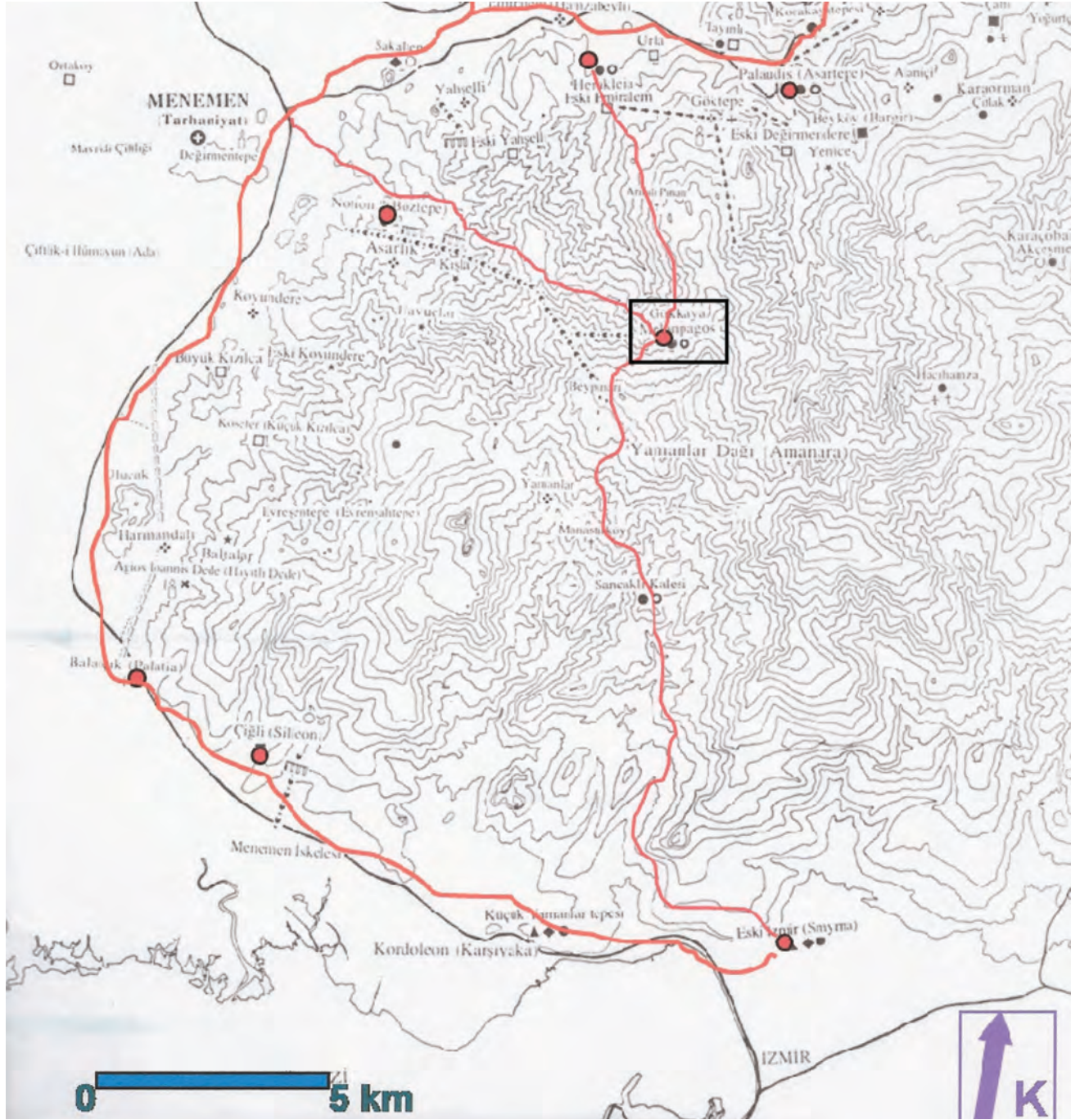

Figure 1: Map of the Southern Aiolis (from Doğer 1998: Fig. 22) / *Güney Aiolis Haritası*

¹ It can be questioned whether; Melanpagos was a settlement reaching stature of city or was just a small mount settlement shaping around a sanctuary. When the remnants' characteristics are considered, the settlement does not exactly show any qualifications a city would show. But, as the boundary stones show (see Doğer 1995: 65) Melanpagos has a larger land than the neighbour settlements. However, when architectural factors are regarded Melanpagos can be defined as a holy mount settlement.

Premmerstein⁵ (1908) tried to localize these settlements in their publications⁶. The study that mentions only Me-

² Ramsay 1881: 296-297; RE XV.1 391; Doğer 1995: 61.

³ Weber 1892: Pl. XVIII.

⁴ Kiepert 1894: 4.

⁵ Keil/Premmerstein 1908: 17.

⁶ Doğer 1995: 61; Doğer/Gezgin 1998: 17.

lanpagos was made by Keil⁷. Afterwards, an article, entitled “Melampagos”, was presented relying on Ramsay and Keil and the original inscription written on the stone was included in this article. OPIA MEΛANΠAΓITΩN is written on the inscription⁸. Although the name of the settlement was mentioned as “Melampagos” in the initial resources⁹ relevant to this matter, it is “Melanpagos” as it was seen in the original inscription¹⁰ and subsequent researchers also referred the name of the settlement as “Melanpagos”¹¹ as in the original inscription.

In the 1990’s, Doğer examined the boundary stones in the area and added new ones to them by carrying out surface explorations in and around Melanpagos¹². Doğer and Gezgin, in the article they published in 1998, determined that Melanpagos served as a defensive fortress against the hazards that could be originated from the north to Smyrna in Achaemenid Period¹³. During the surface researches that Doğer carried out on the southern Aioliis, an Aiolic ante capital was found in Melanpagos and with reference to this capital, two articles were published by Ateşlier in 2000 and 2006¹⁴. Umar, by benefiting from Doğer’s opinions, gave limited knowledge about Melan-

pagos in his book introducing the cities of Aioliis Area which he published in 2002¹⁵.

Apart from the scientific studies carried out about Melanpagos so far, another matter that must be emphasized with care is that the illegal excavations are being done on the sanctuary of the settlement, at the bottom of city walls and near the necropolis area. During our surveys, evidence about illegal excavations were still found and it was seen that the smugglers, with a great courage, had hidden their digging tools near the excavation site. The illegal excavations are especially centered on the sanctuary of the settlement. Out of the sanctuary, in the necropolis area located on the southern part, many graves unearthed and subsequently damaged by illegal excavations have been encountered.

Geographical Position of Melanpagos

The coastal region between Hermios Kolpos (İzmir Bay) and Adremyttenos Kolpos (Edremit Bay) in Western Anatolia, was mentioned as Aioliis District in Ancient Period¹⁶. Although Herodotos had counted 12 Aioliis cities¹⁷, the number of the cities in the region was much more than that. Any knowledge about Melanpagos wasn’t encountered in the texts of Herodotos and following ancient authors. Melanpagos, located on the southern border of Aioliis District, is a mountain settlement securing its northern side by being protected by a rugged and sharp rocky place called Gökkaya and is a mountain settlement located on a pass on the northern ridges of Mount Amanara (Yamanlar) with that natural barrier¹⁸ (Fig. 1).

For defense, the settlement leaning back to a 40 m. height – vertical rocky place (Fig. 2) has two adjacent settlements one in the north as Herakleia and one in the southwest as Palaudis. Those three settlements are separated from each other by the boundary stones¹⁹. The first boundary stone was found by Ramsay²⁰ in late 19th century and many researchers examined the matter by considering that boundary stone²¹. Afterwards, Doğer, by reconsidering the matter, mentioned three boundary stones, one of which was the one Ramsay had found in the area near Melanpagos²². “OPIA MEΛANΠAΓITΩN” is written on the sides of boundary stones looking towards Melanpagos²³. Those boundary stones on the plateau between Mount Amanara and Emiralem Lowland show

Figure 2: View of Gökkaya from Melanpagos / *Melanpagos'dan Gökkaya'ya Bakış*

⁷ Keil 1913: 163-168.

⁸ RE XV.1: 391.

⁹ Ramsay 1881: 297; Kiepert 1894, 4; Keil/Premenstein 1907: 95; Keil 1913: 163-168; RE XV.1, 391.

¹⁰ The reason why it was referred as Melampagos by the first researchers despite how it Melanpagos was written on the boundary stone, it is the result of the differences between spelling and pronunciation of some ancient greek words. According to greek grammar rules, “N”(Nu) gets changed when it comes before a lip letter. Because “IT”(Pi) is also a lip letter, “N”(Nu) is turned to “M” (Mu) (see Sinanoğlu/Türkkan 1979, 196, eg. ἐν-ποδών=ἐμποδών, ἐν-ποιέω=ἐμποιέω). Consequently, since Melanpagos is this kind of a word, both pronunciations can be accepted.

¹¹ Doğer 1995: 61-70; Doğer 1998: 290; Doğer/Gezgin 1998: 24; Ateşlier 2000: 71-79; Gezgin 2001: 185; Umar 2002: 70; Doğer 2005: 110-111; Ateşlier 2006: 59-68.

¹² Doğer 1995: 61-70.

¹³ Doğer/Gezgin 1998: 24; Gezgin 2001: 185.

¹⁴ Ateşlier 2000: 71-79; Ateşlier 2006: 59-68.

¹⁵ Umar 2002: 70.

¹⁶ Sevin 2001: 75, Fig. 11.

¹⁷ Herodotos, I, 149; Sevin 2001: 74.

¹⁸ Doğer 1998: 290; Umar 2002: 70.

¹⁹ Doğer 1995: 61.

²⁰ Ramsay 1881: 296-297.

²¹ Weber 1892: Pl. XVIII; Kiepert 1894: 4; Keil/Premenstein 1908: 95; Keil 1913: 163-166; Doğer 1995: 61.

²² Doğer 1995: 61-70.

²³ Ramsay 1881: 296; Keil 1913: 164; Doğer 1995: 69-70.

that there were conflicts about the land in the area in Hellenistic Period²⁴. One of those boundary stones was found in the northwest of the plateau, in “Osmantepe”, and other boundary stones were found in the northern part of the plateau, in “Vakıf Melengiç” and “Çetili Yaka”²⁵. The name “Melanpagos” is read on the sides of the boundary stones looking towards the south on “Osmantepe” and “Vakıf Melengiç” locations and the name “Herakleia” is read on the sides of the boundary stones looking towards the north, in other words, towards Emiralem, so, those boundary stones draw the line between Melanpagos in Gökkaya and Heraklia located on “Balık Kayası” on the slope of Old Emiralem Village²⁶. The boundary stone on “Çetili Yaka” location is also drawing the line between Melanpagos and Dere Neighborhood on Palaudis (Asartepe) settlement²⁷. As the boundary stones show, a much larger part of the plateau must have belonged to Melanpagos in Ancient Period²⁸.

The name of Melanpagos settlement was determined in regard to the scriptures on the boundary stones found on the area²⁹. Researchers mentioned that Melanpagos means “Darkhill, Blackstone, Blackhill or Darkbluehill” in Ancient Greek³⁰. In Ancient Greek, “Melas” (Μέλας) is an adjective of “Three Finite Oxyton” meaning “Dark=Black=Ebon” and “Melan” (Μέλαν) is the neutrum version of that adjective³¹. “Pagos” (Πάγος) is a kind of masculine name which means “Mountain, or hill”³². So, combining the words “Melan” and “Pagos”, the name of “Melanpagos” (Μελανπαγος) meaning “Blackhill” was given to the settlement. It can be easily inferred that the

Figure 3: Appearance of the Archaic Sanctuary / *Arkaik Kutsal Alandan Görünüm*

²⁴ Doğer 1995: 66-67; Doğer 1998: 222. For geographical and economical causes of disputes about land conflicts, see Doğer 2005:110-111.

²⁵ Doğer 1998: 222, 289-290.

²⁶ Doğer 1995: 66; Doğer 1998: 289-290.

²⁷ Doğer 1995: 67; Doğer 1998: 29, 222, 289.

²⁸ Doğer 1998: 223.

²⁹ Keil 1913: 165-168; Doğer 1998: 291; Umar 2002: 70.

³⁰ Doğer 1998: 291; Umar 2002: 70.

³¹ Sinanoğlu/Türkkan 1979: 215.

³² Sinanoğlu/Türkkan 1979: 223.

name of the settlement, in other words, the word “Melanpagos” meaning “Blackhill” is related to Gökkaya which is rising just near the settlement and which contains an ebony volcanic rock named radiolarite.

The settlement leaning its back to a steep incline in the north of Değirmendere Valley between Emiralem Lowland and Mount Amanara (Yamanlar) is on a location which is dominant to both Emiralem Lowland and Değirmendere Valley. It has a position that would control the ridge way coming down to Smyrna through Değirmendere Valley and Mount Amanara (Yamanlar)³³. Because of that characteristic of it, it is thought that Melanpagos was an important preserved fortress (a military signal station) in the Achaemenid Period³⁴.

Archaeological Remains in Melanpagos

It is not known when it was first subjected to settling because there weren't any scientific excavations done to Melanpagos. The oldest findings in the settlement are the Aiolic ante capitals belonging to an important structure and various architectural blocks belonging to the same structure dated between 540-520 BC by Ateşlier³⁵. Those architectural blocks show that Melanpagos had a holy characteristic in Archaic Period. Another important finding group was the defensive walls showing the strategic importance of the settlement and dated to the Achaemenid Period. Finally, stone-cist graves located around the settlement and having distinctive forms are the archaeological remains worth mentioning. As a result of examining the pieces of ceramics found in the settlement, it can be inferred that the city was abandoned in about the second half of the 2nd century, in other words, in the period when Romans started to rule West Anatolia³⁶. Archaeological remains in Melanpagos were examined in detail below under the titles of Archaic Sanctuary, Defensive Systems, and Necropolis.

Archaic Sanctuary

A dense structuring is being seen on pass located in the southwest of Gökkaya (Fig. 3). At this place, while Doğer was doing survey on the South Aiolis District, he found an ante capital and took it to Ege University's private museum. The capital that was being exhibited in the museum of that university was published by Ateşlier in 2000³⁷. Afterwards, during the expedition that we carried out with the students of our department, architectural pieces belonging to a temple probably revealed

³³ Doğer 1998: 29. Today, it can be follow paths that woodmen use on this line.

³⁴ Doğer 1995: 61-70; Gezin 2001: 185. Defensive walls which belong to different houses in Melanpagos specified below in detail.

³⁵ Ateşlier 2000: 71-79, fig. 1-6; Ateşlier 2006: 60-62, Fig. 11-16.

³⁶ Doğer 1995: 69; Doğer 1998: 291; Umar 2002: 70.

³⁷ Ateşlier 2000: 71-79, Fig. 1-6.

Figure 4: Melanpagos Archaic Wall / *Melanpagos Arkaik Duvar*Figure 5: First Phase Wall of the Military Signal Station / *Askeri Gözlem Karakolu'nun İlk Evre Duvarı*

during the illegal excavations³⁸ and another ante capital were seen in the sanctuary. This second Aiolic ante capital which shows similarity with the one that was found by Doğer and architectural items on the location were published by Ateşlier by comprehensively evaluating³⁹. Ateşlier has tried to answer the question of which period and what kind of structure the capitals must be belonged to by comparing them with the similar foundlings that were found until that date and he mentioned that the ante capitals must be evaluated together and they might have belonged to a temple built in Melanpagos in Archaic Period⁴⁰. According to Ateşlier, the ante capital which was first found might have been used on the right wall of the ante in the structure and the other capital that is still on the sacred field, on the left wall of the ante⁴¹.

³⁸ There are a large destruction, holes and architectural pieces scattering around at the location.

³⁹ Ateşlier 2006: 60-64.

⁴⁰ Since necessary assessments about potential temple and these items which belong to Archaic Period architecture are made by Ateşlier, will not be repeated. See Ateşlier 2000: 71-79, Fig. 1-6; Ateşlier 2006: 59-68, Fig. 11-16.

⁴¹ Ateşlier 2000: Fig. 6; Ateşlier 2006: 60.

Capitals were processed from local limestone and the stone that the capitals were made of is brown and has a soft structure. Because the stone is fragile and with fine-porous, a smooth craftsmanship could not been displayed on the blocks and the craftsmanship quality is also low in processing the frontage⁴². Two Aiolic ante capitals showing similar characteristics not only flash to the stone architecture of the period in which they were built but also provide us with information about the local wooden architecture craftsmanship in Aiolic Area of early periods, when we think the elements used in stone architecture as a reflection of the wooden architecture. There are many architectural blocks ravaged in the holes opened by the smugglers in the sanctuary. A gutter block belonging to Archaic Period stands out among those blocks⁴³. It is thought that the gutter block made of limestone and crudely processed was probably used in the same structure with the ante capitals ; in other words, it belongs to Aiolic Temple built in Archaic Period⁴⁴.

Two drain blocks for rainwater, which were thought to be of the same period and same temple, were found in the same holes⁴⁵. Those blocks giving a curved profile are made of local limestone and their function can be understood when they are combined. Roughhewn blocks were cascaded inward with two vertical profiles in front.

Gutter block and two blocks to drain rainwater found in Archaic sanctuary in Melanpagos are of quite rare items. Valuable pieces in the area ravaged by the illegal excavations will offer extremely useful information both for the architectural studies of Aiolic in Archaic Period and for the scientific researches that will be carried out in Melanpagos in the future.

At the same area, there is a roughhewn anathyrosis block made of local limestone, which is thought to be revealed by the illegal excavations. On one side of this block, there is a juncture probably combining to another block. The block that was properly trimmed at the top probably belongs to the Aiolic Temple built in Archaic Period. But it is quite difficult to give a data about which part of the structure it belongs to.

⁴² Ateşlier 2000: 71, Fig. 1-6.

⁴³ One similar to this gutter block which is rarely appeared in Archaic Period architecture, is the gutter block which is "U" shaped, belongs to Yria Dionysos Temple's 3rd phase, dated in first half of 7th century BC in Naksos. See Lambrinoudakis 1996: 57, 59, abb. 3, 7.

⁴⁴ Ateşlier 2006: 62, Fig. 15-16.

⁴⁵ Ateşlier 2006: 62, Fig. 11-14.

Figure 6: Second Phase Wall of the Military Signal Station / *Askeri Gözlem Karakolu'nun İkinci Evre Duvarı*

In addition, it was seen that there were many trimmed blocks in the sanctuary although they were not as qualified as the pieces mentioned above. Those blocks roughly processed and made of local limestone were also revealed by the illegal excavations and they stand on the area as open to be ravaged. The stone blocks that stand dispersedly on the sacred field show the existence of a heavy and mass structure, probably an Aiolis Temple, which was built in 6th century BC probably in 540-520 BC in the area in question as Ateşlier confirmed⁴⁶.

As is known, the previous people had assigned religious meanings to high hills, springs, and the places where the great trees had risen. Gökkaya rising just near the settlement, owing to its magnificence and steepness, and because of the easiness of defense it provided for the settlement, in other words, because of its protective position, might have gained a sacred role. Thus the meaning of settlement's name in Ancient Greek is corroborative for this idea. Melanpagos means "Dark blue hill, Blackhill, Swarthill" and is identified with Gökkaya⁴⁷. Although the settlement founded on a high place, it did not have any water shortage thanks to the spring just near it. When it is considered that people showed a special interest in springs and cliffs satisfying their need of protection down the ages, Melanpagos had been a mount settlement drawing interest during the Archaic Period by means of its sanctuary and Gökkaya with religious identity very near to it.

⁴⁶ Ateşlier 2000: 76; Ateşlier 2006: 62.

⁴⁷ Doğer 1998: 291; Umar 2002: 70.

In the future, more reliable information about the sanctuary can be gathered with the help of scientific excavations that will be carried out in the settlement. It can be determined what kind of structuring there was in that area, if the sanctuary had an early or late period, or which god or gods it had been dedicated to. In case of studying on a large number of architectural pieces which straggled in the area, we can get extremely valuable information about those pieces if they belong to one structure or several, about the function of the structure they had been used for, and about Archaic Period architecture of the area.

Melanpagos Defensive System

The settlement founded on a spot which is dominant to Değirmendere Valley and Emiralem Lowland is in a very easy position to defend both for being on a steep side and for the advantage of having the 40 m. high, sharp and craggy cliff just near it. We cannot know in which period Melanpagos was first settled because the scientific excavations⁴⁸ wasn't carried out in the settlement founded around a sanctuary that is known to be existed at least since the Archaic Period and because the lack of scientific researches. Accordingly, we also have no information about the early period housing of the settlement and sanctuary and the early defensive system.

As a result of the observations that we made on the remnants in Melanpagos, we can assess the defensive system of Melanpagos under three headlines. The oldest finding for defensive system in the settlement, in the southwest, is the wall made of polygonal blocks belonging to Archaic Period and just near the sanctuary (Fig. 4). The other group of remnants takes place on the southwest of Gökkaya that was identified as "acropolis" in Doğer's researches⁴⁹. These ruins (Fig. 5-8) built from rectangle blocks and strengthened⁵⁰ with fortification wall with towers belong to a military signal station. These walls that built with different lattice forms show that there have been patches and renewals to the military signal station during 4th century BC.

Another ruin which is found in land that is made for defensive system is the inclined wall⁵¹, made from rectangle and square blocks, placed in the south of the acropolis (Fig.9). According to Doğer, the mentioned inclined wall is the ruins of a city wall built in order to compensate for the lack of defense in this spot of the city⁵². Defensive walls belonging to different periods and the phases of those walls were examined in detail below as subheadings.

⁴⁸ Melanpagos where is not being done scientific excavations and researches in, is sharing the same fate with many ancient settlement unfortunately, is being exposed to illegal excavations.

⁴⁹ Doğer 1998: 290.

⁵⁰ Doğer 1998: 290; Umar 2002: 70.

⁵¹ Keil 1913: 167, Fig. 50.

⁵² Doğer 1998: 290.

a) Wall Ruins Belonging to the Archaic Period

Wall ruins bonded with stones⁵³ (Fig. 4) from the Archaic Period are seen in the west of sacred field (Fig. 3) placing on the pass in the southwest of Gökkaya. Although it is hard to guess for what purpose the wall, of which only four lines left today, made, we must focus on two possibilities. As well as the wall could be the garden wall supporting the sacred field, it could be less likely the ruins of a fortification wall belonging to Archaic Period. If it belongs to city wall, it can be thought that Melanpagos was surround with city walls in the Archaic Period. It is known that there is a structure having an Aiolic ante capital at least in Archaic Period in the sanctuary where is not known if it had early periods because of not having scientific excavations done⁵⁴. That Archaic wall might have surrounded a small settlement built just near that sacred field with the sacred field in which there were Aiolis Temple and probably some more structures.

In the settlement, the Archaic Period wall, the earliest ruin about defensive system, was made of local limestone and its surface was bonded with trimmed polygonal blocks (Fig. 4). There are multangula stone blocks with their sides chipped flatly on polygonal walls. The blocks have five edges with approximately same length that are not parallel to each other. Those edges intersect each other with explicit angles. That's why those kinds of walls resemble a tangled edged net in appearance⁵⁵. The polygonal wall craftsmanship usually seen in Archaic Period was used in the city walls in West Anatolia quite often.

The wall of Archaic Period can be compared with the castle walls⁵⁶ located in Neandreia and dating to the Archaic Period in terms of craftsmanship. Neandreia city walls are made by placing the polygonal blocks on top of another. Only outside of those blocks were trimmed but the inside of them were left as they were⁵⁷. On that sense, Neandreia city walls and Melanpagos Archaic wall resemble each other.

Also the first period city walls dating to Archaic Period in Larissa City near Melanpagos can be compared with Melanpagos Archaic Period walls. Larissa first period city walls were built with polygonal blocks and the walls were placed in Lesbos style⁵⁸. Therefore they are different from Melanpagos Archaic walls. Larissa city walls demonstrate

Figure 7: Third Phase Wall of the Military Signal Station / *Askeri Gözlem Karakolu'nun Üçüncü Evre Duvarı*

an extremely good craftsmanship and uniting edges of the blocks combining the wall were trimmed sharply and the block parts suiting to the corner of the wall were straightened. Corners of the walls have sharp profiles as the corners of the walls with rectogon blocks⁵⁹. From this aspect, Larissa city wall is a little bit different from Melanpagos wall. Craftsmanship of Melanpagos wall has low quality and combining edges are rougher than that of Larissa. Also, the blocks in Melanpagos have a rougher craftsmanship than Larissa wall blocks in terms of the craftsmanship of block surfaces.

Most of the walls that can be seen in Neonteikhos City very near Melanpagos today belong to the second period city walls surrounding acropolis⁶⁰. Those walls in question show similarities with the Archaic Period wall in Melanpagos and they were completely built with polygonal blocks. Combining points of the blocks were cut very smoothly and their front sides were straightened and smoothly left as bossage. Straight stone lines were made in lattice form by placing thin and flat stones amidst the blocks which were usually in the same size⁶¹. The wall of Melanpagos Archaic Period and the second period city walls of Neonteikhos show fair similarities in terms of craftsmanship except the thin and flat stone connections placed between the walls.

The pedestal of the mausoleum called Tantalos' Tomb⁶² and placed on the south slope of Mount Amanara (Ya-

⁵³ Keil 1913: 166, Fig. 48.

⁵⁴ Doğer 1998: 291; Ateşlier 2000: 76; Ateşlier 2006: 60.

⁵⁵ Erdoğan 1991: 33, Res. 2-3, Çiz. 71.

⁵⁶ Winter 1985: 680, Fig. 2; Akarca 1998: 199, Lev. 52.

⁵⁷ Erdoğan 1991: 96, Res. 42-45.

⁵⁸ Winter 1971: 79, 296, Fig. 56.

⁵⁹ Winter 1971: 79.

⁶⁰ Erdoğan 1991: 105, Res. 120-122.

⁶¹ Erdoğan 1991: 105, Res. 118-119.

⁶² Texier 2002: II, 20-21; Weber 1880: 19-20; Dinsmoor 1950: 66; Bean 2001: 38, lev. 2. Although there is not any common idea about whose tomb it is, in order to understand easily the subjects of this study, the naming that was suggested by researchers who identify and name with early assumption as "Tantalos' Tomb" is used. See Doğer 2005: 102-103.

manlar) in the northeast of Melanpagos shows similarity with the Melanpagos wall of Archaic Period in terms of craftsmanship and lattice technique. The tomb consists of a pedestal having outer walls latticed polygonal and an upper cone shaped construction rising above it⁶³. The lattice form technique on the tomb's pedestal was just like Melanpagos Archaic Period wall and outer side of

craftsmanship. The Athena Temple wall blocks surface's having better craftsmanship could be explained by means of the economic differences between the capital and the country. Considering the similar examples found in the Smyrna⁷⁰, Melanpagos Archaic wall could be thought to have been constructed in the second half of the 6th century BC. Thus, when the zoning activity in the area is assessed as a whole, it supports our belief about the construction date of the Archaic wall that the Archaic Aiolis Temple thought to be relevant to that wall dates to the 2nd half of the 6th century B.C, approximately between 540-520 BC⁷¹.

The wall of Archaic Period, which is the earliest remnant of Melanpagos defensive system, were compared and evaluated above with the similar examples in various settlements. In case more systematic researches in and around the sacred field are performed, it will be possible to reach more information about the defense system of the Archaic Period.

Figure 8: Fourth Phase Wall of the Military Signal Station / *Askeri Gözlem Karakolu'nun Dördüncü Evre Duvarı*

the blocks were processed smoothly⁶⁴. Those walls must be assessed together because both walls are in the areas very close to each other.

Because of its location, Melanpagos is a settlement used against the hazards that could come from the north to Smyrna⁶⁵. Therefore, the Archaic wall built in Melanpagos that had close relation with Smyrna can be compared with the Archaic walls in Smyrna. The south wall⁶⁶ of the orientalist platform located in Smyrna City and the west wall⁶⁷ of the main entrance corridor of Athena Temple show similarity with the Archaic Period city walls in Melanpagos. Orientalist platform differs from the Melanpagos wall because it was built with polygonal style and because small stones were placed⁶⁸ between the walls to strengthen them. The west wall of the entrance corridor of Athena Temple⁶⁹ was engraved with polygonal style and shows partial similarity with the wall of Melanpagos Archaic Period in terms of the

b) Wall Ruins of a Military Signal Station

Based on the observations we did on the wall remnants constructed of rectangular blocks on the west of Gökkaya⁷² (Fig. 5-8), it is thought that the walls belong to a military signal station built by being renewed patched a few times probably in Achaemenid Period. There are remnants belonging to a military station built 4th century BC in Palaudis settlement settled on a hill in the west of Dere District located in the northeast Melanpagos⁷³. Palaudis and Melanpagos controlled the Emiralem Plain and Değirmendere Valley in Achaemenid Period. While, in Achaemenid Period, Palaudis controlled the Emiralem Plain located on the road between Menemen and Manisa today, military station in Melanpagos controlled the mountain road passing through Değirmendere Valley and Mount Amanara (Yamanlar) to Smyrna⁷⁴.

When the walls found in the area of Melanpagos military signal station are examined in terms of craftsmanship and lattice forms, they indicate four different phases. While the first one belongs to a structure before the military signal station, other phase walls are related to the military signal station. Those walls are;

⁶³ Dinsmoor 1950: 66; Bean 2001: 38-39, Lev. 2.

⁶⁴ Weber 1880: 19-20; Bean 2001: 39, Lev. 2.

⁶⁵ Doğer 1998: 223; Gezgin 2001: 185.

⁶⁶ Akurgal 1997: 57, Lev. 66.

⁶⁷ Akurgal 1997: 62-63, lev. 80.

⁶⁸ Akurgal 1997: 58, Lev. 66.

⁶⁹ Akurgal 1997: 90, Lev. 80.

⁷⁰ For Archaic walls constructed in Smyrna, see Akurgal 1997.

⁷¹ Ateşleir 2000: 76; Ateşlier 2006: 62.

⁷² Doğer 1998: 290.

⁷³ Doğer 1998: 29.

⁷⁴ Doğer/Gezgin 1998: 17-18, Footnote 64-65; Doğer 1998: 29, 288.

*First phase (Fig. 5) 5th century BC

*Second phase (Fig. 6) early 4th century BC

*Third phase (Fig. 7) 4th century BC

*Fourth phase (Fig. 8) might have been constructed between the late 4th century and early 3rd century BC.

First Phase Wall: Five lines of the wall that were put up from the blocks engraved with light-colored local limestone blocks were preserved. (Fig. 5). The surfaces of the blocks that size about 30 cm x 50 cm were not trimmed properly and were left rough. That wall having rough craftsmanship which indicates that there was a construction just before the building of the military signal station can be seen by the help of a hole that the smugglers dug out in the front face of it. Because a few lines of the wall were preserved and because there was no other wall having the same craftsmanship around it, it is not possible to determine the plan and function of the construction that the wall belongs to.

In Smyrna, located in the position of the main city of Melanpagos, the west walls of Athena Temenos⁷⁵ dating to early 5th century BC resemble in terms of the size of the rocks and lattice forms. While the surfaces of the first phase walls of Melanpagos were left rough, the surfaces of the modern wall blocks in Smyrna were trimmed neatly.

Second Phase Wall: Only five lines of the second phase walls, which we dated to early 4th century BC, running along the north-south on the west slopes of Gökkaya and having put up from the blocks in the same height and almost in the same sizes have reached today (Fig. 6). Because the rest of the wall that we thought it belonged to the first phase of the Military Signal Station used actively in the 4th century was buried under the ground, the length and the construction plan of the wall couldn't be understood. The lattice technique of the wall put up by placing blocks cut approximately in the size of 50x60 cm on the outer line of the wall looking to the sides and filling debris between the stones exactly resembles to the Neandrea southeast wall dating back to the early 4th century BC⁷⁶. The craftsmanship on the blocks of Neandrea and Melanpagos show common characteristics because of the rough surfaces.

Third Phase Wall: The third phase walls of the military signal station dating back to 4th century BC have wrapped pseudo isodomic lattice system consisting of rectogon blocks (Fig. 7) and the blocks used on the walls have been shaped orthogonal. Big blocks nearly square on the lower rows, approximately equally sized rectangular blocks on the middle rows, flattened horizontal at-

tachment blocks, and disorganized wrapped stones have been used on the wall. The surfaces of the blocks have been roughly bossaged. The lattice form of the blocks which was seen on the Melanpagos military signal station and which has had the evened out height since the 5th century BC are usually in two manners⁷⁷. One height of the stones on the wall put up using two bulk stones is equal to the width of the wall and the other is as wide as half of it. The narrow stones were placed co-laterally in pairs placing as the long sides out and the upper surface was closed by horizontal stones. The second lattice form is the walls constructed using one bulk stone. Even height stone rows were acquired by laying the stone rows on one long side and on one short side out in that lattice form. In this way, the stone blocks on the wall don't look equal and they look as the stone line of one row long and one row short on the wall surface⁷⁸. Both of the stone craftsmanship techniques mentioned above was used in Melanpagos military signal station lattice irregularly.

15 rows of the walls, neatly constructed out of light-brown local limestone, have survived until today. The connection points of the blocks roughly engraved by having the sides cut smoothly and the exterior surfaces slightly bossaged could be seen easily. To strengthen the wall, a row of horizontal attachment blocks were placed between the stones during construction. The mentioned horizontal blocks were dark-brown and were processed from the same type of stone (Fig. 7). As seen in the other similar modern walls, a hard edge was built by smoothly trimming the edges of the corner blocks on the turning exterior corner of the military signal station and thus the corners of the walls were made durable against impacts.

The city walls of Larissa in a position very near to Melanpagos and dating back to the 4th century BC⁷⁹ were quite similar to those of the third phase walls in terms of craftsmanship and lattice form. In Larissa's 4th century B.C walls, big blocks nearly square on the lower rows, approximately similar sized rectangular blocks on the middle rows, flattened horizontal attachment blocks, and irregular wrapped stones on the floor border were used. The surfaces of the blocks have been roughly bossaged. This lattice form and craftsmanship completely matches up with that of the Melanpagos military signal station and prove that both of the walls are contemporary.

A tower wall in Neandrea dating back to 4th century BC⁸⁰ and the city wall, a small portion of which has survived on the east entrance of the city of Notion and da-

⁷⁵ Akurgal 1997: 68, Lev. 77b.

⁷⁶ Winter 1985: 682, Fig. 3- 5; Akarca 1998: 196, 199, Lev. 51.

⁷⁷ Erdoğan 1991: 35, Res. 15, Çiz. 34.

⁷⁸ Erdoğan 1991: 36, Res. 17, Çiz. 35.

⁷⁹ Doğer 1998: 285; Akarca 1998: the wall seen on the right in Lev. 13.

⁸⁰ Winter 1985: 682, Fig. 6; Erdoğan 1991: Res. 47; Akarca 1998:199, Lev. 53.

ting back to 3rd century BC⁸¹ fairly resemble to the third phase wall of Melanpagos in terms of lattice form and the craftsmanship quality of the blocks having surfaces slightly bossaged. On each of the three walls, nearly square big blocks at the bottom and the blocks getting shorter and rectangular as going up have been used and irregular vertical wrapping stones were placed between them for connection. Those walls have been put up in a wrapped pseudo isodomic style that can be frequently seen on the walls of the period. There are modern walls having the same characteristics also in Atarneus City near Pergamon⁸².

The third phase walls belonging to the military signal station built in the mid-4th century BC show similarity with the city walls built in the 4th century BC in Assos City⁸³ in terms of craftsmanship and lattice style. While Assos walls were partly preserved up to 20 m of height, the city walls that have been preserved were generally on the both sides of the western gate⁸⁴. The height of the blocks used on the wall varies from 30 cm to 40 cm and you can partly come across stone blocks having the height of 45 cm to 50 cm at the upper rows. Wrapping stones were used on every second or third row on the walls⁸⁵. There are similar wrapping blocks on the Melanpagos military signal station as well (Fig. 7). The back sides of the blocks used on the city walls of the city of Assos showed a rough craftsmanship and were slightly trimmed. The exterior surfaces were carefully evened and were bossaged. Although the bossages were not very high, they made various ridges on the surface and the heights of the blocks were completely different from each other. The block heights, like in Assos, are different and there are various ridges on the bossaged surfaces. Because the lattice technique of the Assos city walls built in the 4th century BC⁸⁶ and Melanpagos military signal station are similar, they are thought to have been constructed in the same age.

The city walls of Alabanda dating back to the middle or just after the middle of the 4th century⁸⁷, because of the irregular pseudo isodomic lattice technique with wrapped stone and the craftsmanship of the blocks, are quite important for dating the third phase wall of the military signal station of Melanpagos. On Alabanda city wall⁸⁸, big blocks nearly square on the lower rows, blocks that rectangular and almost in the same size on the middle rows, flattened horizontal attachment blocks and irregu-

lar wrapping stones have been used on the floor borders. While the lattice style is completely the same as that of Melanpagos military signal station, there are some small differences because of the use of local stone in terms of the stone craftsmanship. Just like the Alabanda city walls, Halikarnassos city walls dating back to the 4th century B.C⁸⁹ are also similar with the Melanpagos third phase walls in terms of their craftsmanship and the lattice technique.

The city walls built in Latmos Herakleia in the 4th century BC are quite similar with the third phase walls of the military signal station in Melanpagos in terms of craftsmanship and lattice form. The similar version of the horizontal attachment row⁹⁰ are much more flattened than the others, showing the wrapped lattice technique built by the equal sized stones seen in Herakleia city walls and transition between the floors, and can be also seen on the military signal station of Melanpagos. In the Herakleia example, while the stones that make up the attachment row between the floors having the same kind and color of stones used in the pseudo isodomic lattice form, although the flattened attachment stones in Melanpagos and the other blocks used for lattice are the same kind, they have different colors.

The third phase walls belonging to Melanpagos are similar to the city walls of Priene⁹¹ in terms of craftsmanship and lattice form. The city walls of Priene are important in terms of being a good example of the construction technique and building style used after the mid-4th century BC. With this feature, it forms good criteria for the other cities. The city walls, while having the utmost perfect craftsmanship, display a rectangular craftsmanship with isodomic style⁹². Especially the city walls located on both sides of the western gate of the city of Priene⁹³ are quite similar with the third phase walls of the military signal station in Melanpagos. Because the walls of the military signal station are similar with the city walls of Priene built just after the mid-4th century BC, it must be thought that the third phase walls of the military signal station were built in the mid-4th century BC.

The holes of illegal excavations stand out in the area in which the military signal station foundlings were found. There is a corridor between two walls in those holes. This corridor is thought to be one of the entrances used to enter the military signal station.

⁸¹ Akarca 1998:197, Lev. 15.

⁸² Winter 1985: 682, Fig. 9.

⁸³ Erdoğan 1991: 41, Res. 15-16, Çiz. 41; Serdaroğlu 1995: 23.

⁸⁴ McNicoll 1997: 185-187.

⁸⁵ Erdoğan 1991: 41, Res. 18-19.

⁸⁶ Erdoğan 1991: 41, Res. 14-19.

⁸⁷ McNicoll 1997: 10, Tab. 4.

⁸⁸ Tırpan 1990: 173, Res.18; McNicoll 1997: 34, Pl. 16, 19.

⁸⁹ Winter 1971: 236-237, Fig. 248-249; Karlsson 1994: 144, Fig. 2; Pedersen 1994: 221, Fig. 16, 20.

⁹⁰ Peschlow-Bindokat 1996: 29-30, abb. 38-40.

⁹¹ Karlsson 1994: 147, Fig. 3; McNicoll 1997: 51, Pl. 23; Rumscheid 2000: 42-43, Fig. 31-32.

⁹² Erdoğan 1991: 155-163, Res. 217.

⁹³ Erdoğan 1991: 156, Res. 217.

Fourth Phase Walls: The six rows of the walls belonging to the fourth phase of Melanpagos military signal station and dating from the late 4th century BC and the early 3rd century BC have survived until today (Fig. 8). The fourth phase wall running along eastward and westward on the slopes of Gökkaya uprightly leans on the second phase wall running along northward and southward by trimming the surface of that second phase wall. A very delicate craftsmanship can be seen on the attachment point of the mentioned wall. A profile has been made on the side of the wall running along from north to south and the other wall has been put up aligned to it. This situation shows that the fourth phase wall was put up for a different function while the early wall was continuing its own function.

The fourth phase wall was constructed by using two bulk blocks cut out of gray colored local limestones. The first group of rocks consisting of rectangular blocks having the same height was mainly the lattice stone of the wall and irregular vertical wrapping blocks for attachment were placed between those blocks. The second bulk blocks, as well as being more flattened than the other stones, were also in a rectangular form and were used as a horizontal wrapping stone on the wall and one row of that horizontal wrapping stone can be seen on the wall. The craftsmanship and the size of these blocks used on that wall differ from the walls of the previous phases. The surfaces of the blocks engraved in two kinds of sizes have more proper bossages than the blocks belonging to previous phases.

As the last phase of the Melanpagos military signal station, the fourth phase wall that we can roughly date to the early Hellenistic Period can be compared with the walls of Priene and Latmos Herakleia city walls dating to Early Hellenistic Period. Melanpagos wall built in wrapped pseudo isodomic style by using two bulk stones is considered contemporary with the city wall belonging to the Early Hellenistic phase in Herakleia⁹⁴ and the walls and the blocks having bossaged surfaces on the tower at the Priene acropolis⁹⁵ in terms of the craftsmanship and the lattice form. Because the similar examples were dense tower walls, it was thought that Melanpagos fourth phase wall was a tower wall, so it supports that idea that

the second phase wall was built attached to this wall by trimming.

When Kaunos west city wall having the walls being put up of equally high rectangular blocks and having the vertical wrapping blocks placed between them⁹⁶ and the walls of Tekekale military signal station⁹⁷ are compared with Melanpagos fourth phase wall having the similar

Figure 9: Melanpagos Inclined Wall / *Melanpagos Eğimli Duvar*

lattice system, it proves that those blocks on the walls belong to the same period because they are in the flattened rectangular forms. Although the vertical wrapping blocks in Tekekale wall placed on the wall surface sticking out show the difference between those two walls, it exhibits the same craftsmanship in terms of trimming with a fine craftsmanship and leaving the centers of the flattened rectangular blocks on both Tekekale and Melanpagos military signal station walls swollen and bossaged. The wall of Melanpagos is extremely similar with the Lysimakhos walls of the city of Ephesos.⁹⁸ dating to Early Hellenistic Period in terms of the craftsmanship on the surface of the blocks and the lattice form. These characteristics indicate that both walls were built in close dates.

Lower Hermos Valley, in which Melanpagos military signal station takes place, is one of the most important places having strategic importance in West Anatolia. This area, in the Achaemenid Period, especially in the 4th century BC, was politically unstable⁹⁹. In order to

⁹⁴ Karlsson 1994: 150, Fig. 5.

⁹⁵ Winter 1971: 162, Fig. 142.

⁹⁶ Ögün/Işık 2001: 38, Res. 22.

⁹⁷ McNicoll 1997: 41, Fig 7.

⁹⁸ Winter 1971: 242, 244, Fig. 258-261.

⁹⁹ Xenophon, III,1,7. For the events that happened in the Lower Hermos Valley in the Achaemenid Period, see Doğer 1998: 26-30.

Figure 10: Stone-Cist Grave from Melanpagos / *Melanpagos'dan Taş Sanduka Mezar*.

control the area, in this unsteady period that Persian and Spartan armies were struggling, new city walls were built to strengthen the defense of the cities in the area and military signal stations were built in strategic points to keep the routes that connect the cities each other under control. For that purpose, while the city walls were being renewed or fortified in the important settlements in the area such as Larissa, Neonteikhos, and Temnos in the 4th century BC, military signal stations were built in the points overlooking the main roads such as Palaudis and Heraklia¹⁰⁰. The military signal station having remnants on the western piedmont of Gökkaya is a military signal station founded on the north of Mount Amanara (Yamanlar) to keep the mountain road under control. Doğer and Gezgın said that there were military garrisons in those kinds of military stations and a “Khiliarkhos” managing them¹⁰¹.

¹⁰⁰ Doğer 1998: 28-29.

¹⁰¹ Doğer/Gezgın 1998: 21; Gezgın 2001: 186. The word “Khiliarkhos” in ancient greek means “the ruler of a thousand”. “Khilioi” (Χίλιοι) is a numeral adjective meaning “one thousand” (Şentuna 1981: 132). “Arkhos” (Ἀρχος) is derived from “Arkhon” (Ἀρχων) and means “ruler” (Sinanoğlu/Türkkan 1979: 187). Thus, when the words “Khilioi” (Χίλιοι) and

Melanpagos military signal station, which has common similar examples in West Anatolia and which stands out with its quality stone craftsmanship will make great contributions to the Anatolian defense architecture by being introduced and evaluated in detail by the help of the scientific studies that will be carried out in the future.

c) Inclined Wall

The inclined wall located on the south of Gökkaya¹⁰² (Fig. 9) was built by using light-colored local limestone and consisted of evenly cut rectangular and square blocks. The inclined wall, only four rows of which have survived until today, has an irregular rectogonal lattice form system. In this form of lattice, because the blocks didn't need to be equal in height, it was extremely inexpensive to get them out the quarry and they have been used very often since the 5th century BC by the help of that characteristic. In many settlements in west Anatolia, that lattice form can be seen very often especially on the inner city walls. Also, that lattice form has been used on the parts of the city walls that were repaired¹⁰³.

The wall in question shows similarity with the third phase city walls¹⁰⁴ built in Kolophon City in terms of craftsmanship. The blocks of the city walls seen on the south and south-east of the city of Kolophon were put up in irregular rectogonal lattice style. The front faces of the blocks have been straightened out and slightly bossaged¹⁰⁵. Also the front faces of the blocks of the inclined wall in Melanpagos were straightened and they were slightly bossaged just like the third phase city walls in Kolophon City.

Like Keil suggested first¹⁰⁶, Doğer, who carried out researches in the area, also mentioned that the wall in question (Fig.9) resembles the Neonteikhos city walls because it was built curvedly¹⁰⁷. Inclined walls take place on the north and north-east of the acropolis of the city of Neonteikhos¹⁰⁸. The inclined wall, which takes place on the

“Arkhos” (Ἀρχος) merge, we ends up with “Khiliarkhos” (Χιλιάρχος) which means the ruler of a thousand. The easiest way to make a sense out of the word is saying that there were garrisons with one thousand soldiers positioned there. However, when how big the Melanpagos military sight station and how many soldiers it can harbor is considered, they should mean central garrisons that have administrative duties rather than remote and solitary garrisons like Melanpagos with “garrisons with one thousand soldiers”.

¹⁰² Keil 1913: 167, Fig. 50.

¹⁰³ Erdoğan 1991: 35, Res. 153-154, Çiz. 30.

¹⁰⁴ The third phase city walls are questionably dated back to the 4th century BC. see Erdoğan 1991: 127-128.

¹⁰⁵ Erdoğan 1991: 127, Res. 154.

¹⁰⁶ Keil 1913: 67, Fig. 50.

¹⁰⁷ Doğer 1998: 290.

¹⁰⁸ Doğer 1998: 282, Res. 8.

north-east of the acropolis of the Neonteikhos city and of which only fourteen rows can be seen today, resembles to the wall in Melanpagos exhibits rectogonal craftsmanship¹⁰⁹ and resembles the wall in Melanpagos from this aspect. The surfaces of the blocks were evened out and you can often come across chip marks. Only a small part of the wall that was built by gathering the blocks perfectly has survived. It is not known for which purpose the wall, not seen in any part of Neonteikhos and had a very regular craftsmanship, was built although it is thought that it was built for defense¹¹⁰.

The Inclined wall on the north of the acropolis of Neonteikhos show signs of polygonal craftsmanship¹¹¹. The wall which shows difference from the inclined wall in Melanpagos has a very rough craftsmanship. The inclined wall leaning towards the base of the city wall that circles the acropolis must have been constructed to support the city wall¹¹². When the inclined wall in Melanpagos and the wall on the north of Neonteikhos acropolis are compared without considering the craftsmanship style, it can be thought that the wall in Melanpagos have been constructed for the same reason. Thus, Doğer, by likening the inclined all in Melanpagos to the ones in Neonteikhos, specified that the wall could be made for the purpose of defense¹¹³. The inclined wall in Melanpagos could also be a ceiling wall as well as being a city wall built for the purpose of defense. Although any ruins can't be seen apparently on the inclined land just over the mentioned wall, it is possible that there can be a construction under the land sliding because of the slope (Fig. 9). So, before the structures were built, the land could have been terraced and the mentioned inclined wall could have been constructed.

Unless a scientific excavation is done or the wall showing interesting characteristics is examined scientifically, it will be difficult to determine why or in which period was the inclined wall built.

The Necropolis of Melanpagos

There are a lot of graves that were opened and ravaged by smugglers in necropolis area having graves on the south of Melanpagos. While the stone craftsmanship of those graves built as stone-cist has similarities, the graves differ in size. There are ones that are extremely narrow or really long alongside the normal sized ones.

One of the graves found as a result of illegal excavations is almost 2.5 m long. One of the long sides of the grave

(Fig. 10) was created from two, and the other was created from placing three stone blocks. While one of the short sides of the grave has a stone block, the other must have been taken out during the illegal excavations. The height of the stone blocks that make up the stone-cist grave size at an average of 50 cm and the width goes between 25 cm and 30 cm. Their lengths differ between 50 cm and 100 cm. The sides of the blocks, made from local limestones, looking into the graves and the narrow sides looking upwards were trimmed delicately and the connecting sides of the stones had rough craftsmanship. The 50 cm deep stone-cist grave is narrower than the other ones with 40 cm width. It is very interesting that the grave is so long and it has a width that a human can fit into it hardly. While there aren't precise data on the surface of the grave in the area, these kinds of graves, as seen from examples, were closed with a few flattened blocks.

Another stone-cist grave seen in the Necropolis is at a size where a normal human can fit with 2.20 m length, 60 cm width and 50 cm depth. The stone-cist grave was made with local limestones like in all the graves in the area. A really big flattened block made out of local limestone, whose purpose was probably to close the grave, was spotted near the grave made out of the blocks having surfaces perfectly trimmed. Another stone-cist grave spotted near the necropolis in Melanpagos, having 3.00 m of length, was made too long for a human to fit. The width of the grave is approximately in the same size with that of other graves, 60 cm, and is enough for an average human to fit. Local limestones have been used like all the other graves in the area and the craftsmanship quality is similar.

Except the graves found during the illegal excavations, there is thought to be many graves around the necropolis that the smugglers couldn't reach. Scientific excavations that will be carried out in the future in the graveyard area open to the smugglers' ravaging or detailed scientific researches that will be carried out on the graves that will be opened will provide important information about the forms of burial and grave types used in the Melanpagos and South Aioliis Area.

¹⁰⁹ Erdoğan 1991: 107, Res. 128.

¹¹⁰ Erdoğan 1991: 107, Res. 129.

¹¹¹ Erdoğan 1991: 107, Res. 130.

¹¹² Erdoğan 1991: 107, Res. 129.

¹¹³ Doğer 1998: 290.

Conclusion

To shortly summarize the results reached in this study; since the beginning of the 19th century, Melanpagos known by the science world for about 100 years is a sanctuary shaped around a small Aiolis Temple in Archaic Period. Although it is not possible to exactly determine the boundaries of the Archaic sanctuary, the wall remnant made out of polygonal blocks shows that the sanctuary were kept by surrounding with a wall.

Then, in the Achaemenid Period, strategic position of Melanpagos went up, a military signal station was built on the settlement that had lost its holy identity, and so the mountain roads on the north of Smyrna were kept under control. The building phases of the military signal station in the 5th and 4th centuries BC were determined and the walls belonging to those phases were evaluated in terms of the craftsmanship and masonry technique. As a result of the evaluation; it was determined that the restorations and additions of that military signal station were made in four different periods. That military signal station must have been actively used in the process about 100-150 years from the mid-5th century BC until the end of the 4th century BC.

Because scientific excavations weren't carried out in Melanpagos, we have insufficient knowledge about its position in Hellenistic Period. Just three boundary stones which were found by the researchers in the area and dating to Hellenistic Period give us information. According to those boundary stones, the boundaries of Melanpagos in Hellenistic Period took up a very large space on the plateau it settled. Stone-cist graves on the area were particular to the settlement because they were really narrower or longer than that of we knew. At the end of Late Hellenistic Period, because the stability occurred in the area with the Roman authority, Melanpagos located on a steep point lost its strategic importance, and the settlement must have been abandoned because of those reasons.

Bibliography

- AKARCA, A. 1998.
Şehir ve Savunması. Ankara.
- AKURGAL, E. 1997.
Eski İzmir I. Yerleşme Katları ve Athena Mabedi. Ankara.
- ATEŞLİER, S. 2000.
"Melanpagos'ta Bulunan Bir Aiöl Ante Başlığı", Olba III: 71-79.
- ATEŞLİER, S. 2006.
"Melanpagos'da Yer Alan Arkaik Aiöl Tapınağı Üzerine Bir Ön İnceleme", Hayat Erkanal'a Armağan. Kùltürlerin Yansıması (Eds. A. Erkanal - Öktü/EÖzgen) İstanbul: 59-68.
- BEAN, G. 2001.
Eski Çağda Ege Bölgesi. İstanbul.
- DINSMOOR, W. B. 1950
The Architecture of Ancient Greece. London.
- DOĞER, E. 1995.
"Some Boundary Stones in Southern Aiolis", Arkeoloji Dergisi III: 61-70.
- DOĞER, E. 1998.
Neolitik Dönemden Yunan İşgaline Kadar Menemen Tarihi. İzmir.
- DOĞER, E. 2005.
"Yamanlar Dağı'nda Geç Antik Çağ İskanları: Kronolojik ve Mekan Organizasyonlarına İlişkin Sorunlar", Olba XII: 101-123.
- DOĞER, E./GEZGİN, İ. 1998 .
"Arkaik ve Klasik Dönemde Smyrna'nın Dış Savunması Üzerine Gözlemler", II. Uluslararası İzmir Sempozyumu 1998: 5-30.
- ERDOĞAN, A. 1991.
Batı Anadolu Şehir Surlarının Gelişimi (Ege University Unpublished Master Thesis). İzmir.
- GEZGİN, İ. 2001.
"Defensive Systems in Aiolis and Ionia Regions in The Achaemenid Period", Proceedings of the First International Symposium on Anatolia in the Achaemenid Period Achaemenid Anatolia 2001. (Eds. T. Bakır/H. Sancisi-Weerdenburg/G. Gürtekin/P. Briant/W. Henkelman). 181-187.

- KARLSSON, L. 1994.
“Thoughts About Fortifications in Caria from Maussolos to Demetrios Poliorketes”, *Fortifications Et Défence Du Territoire En Asie Mineure Occidentale Et Méridionale*, *Revue Des Etudes Anciennes* 96: 141-153.
- KEIL, J. 1913.
“Melampagos Im Sipylosgebirge”, *Jahreshefte des österreichischen archäologischen Instituts in Wien XVI- Beiblatt*: 163-168.
- KEIL, J/ PREMERSTEIN, A. 1908.
Bericht über eine Reise in Lydien und der südlichen Aiolis. Wien.
- KIEPERT, H. 1894.
Formai Orbis Antiqui IX. Berlin.
- LAMBRINOUDAKIS, V. 1996.
“Beobachtungen zur Genese der ionischen Gebälkformen”, *Säule und Gebälk: Diskussionen zur Archäologischen Bauforschung* 6. Berlin: 55-60.
- MC NICOLL, A.W. 1997.
Hellenistic Fortifications from the Aegean to The Euphrates. New York.
- PEDERSEN, P. 1994.
“The Fortifications of Halikarnassos”, *Fortifications et Défence du Territoire en Asie Mineure Occidentale et Méridionale*, *Revue Des Etudes Anciennes* 96: 213-235.
- PESCHLOW – BINDOKAT, A. 1996.
Der Latmos: Eine unbekannte Gebirgslandschaft an der türkischen Westküste. Mainz.
- ÖGÜN, B/IŞIK, C. 2001.
Kaunos. Antalya.
- RAMSAY, W. M. 1881.
“Contributions to the History of Southern Aeolis”, *Journal of Hellenic Studies* 2: 271-308.
- RUMSCHEID, F. 2000.
Priene. Küçük Asya’nın Pompeisi. İstanbul.
- SERDAROĞLU, Ü. 1995.
Assos. İstanbul.
- SEVİN, V. 2001.
Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I. Ankara.
- SİNANOĞLU, S/TÜRKKAN, C. 1979.
Yunanca Uygulama Kitabı. Ankara.
- ŞENTUNA, C. 1981.
Yunanca Gramer. Ankara.
- TEXIER, C. 2002.
Küçük Asya. Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi (Çev. A. Suat). Ankara.
- TIRPAN, A. A. 1990.
“Alabanda”, VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Ankara: 171-190.
- UMAR, B. 2002.
Aiolis. İstanbul.
- WEBER, G. 1880.
Le Sipylos et Ses Monuments: Ancienne Smyrne. Paris.
- WEBER, G. 1892.
Bulletin de Correspondance Hellénique 16: Pl.XVIII.
- WINTER, F. E. 1971.
Greek Fortifications. London.
- WINTER, F. E. 1985.
“Notes on Neandria”, *American Journal of Archaeology* 89/4: 680-683.

ISAURA ANTİK KENTİ'NDEN YAKININDAKİ YERLEŞİM ALANLARINA TAŞINMIŞ KORİNTH BAŞLIKLARI

CORINTHIAN CAPITALS MOVED FROM THE ANCIENT CITY OF
ISAURA TO THE CLOSEST SETTLEMENT AREAS

Zeliha GİDER BÜYÜKÖZER*

Anahtar Kelimeler: Isauria, Isaura, Zengibar, Korinth Başlığı, Acanthus.

Keywords: Isauria, Isaura, Zengibar, Corinth Capital, Acanthus.

ÖZET

Antik dönemde Isauria Bölgesi'nin merkezini oluşturan Isaura antik kentinden yakın çevresindeki Işıklar ve Hacılar köyüne taşınmış beş korinth başlığı tespit edilmiştir. Bu mimari bloklar, Isaura antik kentinde yapılacak olan kazı çalışmalarında açığa çıkması muhtemel, korinth düzeninde inşa edilmiş en az iki farklı yapının varlığını ortaya koymaktadır. KB1, KB2 ve KB3 no'lu başlıkların boyutları ve işçiliği, bunların aynı yapıya ait olduğunun göstergesidir. Daha küçük boyutlu olan KB4 no'lu başlık ise hem mermer olması hem de kaliteli işçiliği bakımından dikkat çekicidir. Isaura çevresinde bulunan korinth başlıklarının biçimi, bunların Aphrodisias Dekorasyon Okulu'nun etkisinde, yerel bir atölye tarafından şekillendirildiğini göstermektedir. Korinth başlıkları stil özellikleri bakımından Geç Antoninler-Erken Severuslar Dönemi'ne tarihlenmektedir. Bu da bölgede yaşanan siyasi istikrar ve refah düzeyine paralel olarak Isaura antik kentinde özellikle MS 2. yy'ın son çeyreği ile MS 3. yy'ın başlarında imar faaliyetlerinde artış olduğunun göstergesidir.

ABSTRACT

Five Corinthian capitals have been identified from the ancient city of Isaura, the capital of the Isaura Region, in the nearby villages Işıklar and Hacılar. The identification of these architectural blocks suggests that at least two monumental buildings are likely to be found upon excavation of Isaura. The capitals numbered KB1, KB2 and KB3 belong to the same building. It is noteworthy that the KB4 capital is made of marble and also has quality workmanship.

The forms of the capitals found in the Isaura area suggest that they had been at a local school, under the influence of the Aphrodisias Decoration School. Based on certain features of style, these Corinthian capitals should be dated to the late Antonine period and early Severan period. Therefore, this indicates an increase in construction activities parallel to the increased political stability and rising level of prosperity in Isaura in the last quarter of the 2nd century AD and the first years of the 3rd century AD.

* Dr. Zeliha GİDER BÜYÜKÖZER., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Konya/TÜRKİYE. e-posta: zgider@gmail.com

Antik Dönem’de Isauria Bölgesi’nin merkezini oluşturan Isaura antik kentinin¹ çevresinde yer alan köylerde, farklı yapılara ait mimari bloklar tespit edilmiştir. Köylülerin ifadesine göre bu blokların neredeyse tamamı Zengibar Kalesi olarak bilinen Isaura antik kentinden taşınmış ve buradaki modern yapılarda devşirme malzeme olarak kullanılmış ya da bahçelerde kısmen koruma altına alınmıştır. Bu çalışmada, Isaura antik kentinden Işıklar ve Hacılar köyüne taşındığı bilinen, korinth düzenine ait beş başlık ele alınmıştır². Amaç, kazı buluntusu olmayan bu eserlerden yola çıkarak, Isaura antik kentinin mimari uygulamalarını, imar faaliyetlerini ve mimari etkileşimini belirleyebilmektir.

Tanım

Başlıkların tamamı mermerden yapılmış olup, KB1, KB2, KB3 ve KB4 no’lu başlıklar Işıklar köyünde, KB5 no’lu başlık parçası ise Hacılar köyünde tespit edilmiştir. Köylülerin ifadesine göre Işıklar’da bulunan dört başlık da köyün hemen yakınında yer alan ve “Köşk Mevkii” olarak adlandırılan alandan taşınmıştır³. Bu alanda yapılan incelemelerde, burada büyük boyutlu kesme taşlarla

Resim 1: KB1 no’lu Başlık / Corinthian Capital no: KB1.

¹ Kent hakkında bkz. Strabon XII. VI. 2; Hamilton 1842: 328-339; Sterrett 1888: 103-121; Jüthner/Knoll/Patsch/Swoboda 1903: 42-49; Ruge 1916: 2055-2056; Swoboda/Keil/Knoll: 1935: 69-97, 119-143. Kentte son yıllarda yapılan yüzey araştırmaları için bkz. Er-Scarborough 1996: 341-342, Res. 12-18; Doğanay 2012: 403-422; Doğanay 2013: 97-104; Doğanay/Köker 2014: 207-212.

² Işıklar köyündeki taş eserler için bkz. Yılmaz 2005: 132-141. Hacılar köyündeki taş eserler için bkz. Sterrett 1888: 122 vd; Swoboda/Keil/Knoll: 1935: 95; Er-Scarborough 1996: 342, Res. 17-18; Yılmaz 2005: 75-84.

³ Işıklar köyü, arasında 1 km mesafe olan iki mahalleden oluşmaktadır. Kuzeyde yer alan mahalle eski köy merkezini, güneyde yer alan mahalle ise yeni köy merkezini oluşturmaktadır. Köşk Mevkii, bu iki mahallenin arasındaki düzlük alandır.

Resim 2: KB1 no’lu Başlığın Diğer Cephesi / Other Side of Corinthian Capital no: KB1.

Resim 3: KB2 no’lu Başlık / Corinthian Capital no: KB2.

Resim 4: KB2 no’lu Başlığın Diğer Cephesi / Other Side of Corinthian Capital no: KB2.

ISAURA ANTİK KENTİ'NDEN YAKININDAKİ YERLEŞİM ALANLARINA TAŞINMIŞ KORINTH BAŞLIKLARI

Resim 5: Kaulis kökü ve Dolgu Yapraklarının Biçimi / The Shape of Caulis and Bracts

Resim 6: KB3 no'lu Başlık / Corinthian Capital no: KB3

Resim 7: KB3 no'lu Başlığın Abakus Çiçeği / Fleuron of no: KB3

inşa edilmiş bir kilisenin temel seviyesinde korunduğu görülmüştür. Yapı kalıntısının etrafında, çoğunluğu Bizans Dönemi'ne ait mimari bloklar vardır. Işıklar köyündeki pek çok evde bulunan, bunların bir kısmını, Isaura antik kentindeki Büyük Mezar'ın⁴ tavan kasetlerinin oluşturduğu bezemeli blokların da yine Köşk Mevkii'nden taşındığı ifade edilmiştir. Bu nedenle kilisenin inşasında kullanılan, içinde korinth başlıklarının da bulunduğu bezemeli mimari blokların Isaura'daki önemli yapılardan taşındığı söylenebilir. Hacılar (Acılar) köyündeki bir evin duvarında devşirme yapı malzemesi olarak kullanılmış olan KB5 no'lu başlığın da köyün doğusunda kalan Isaura antik kentinden getirildiği ifade edilmiştir⁵. KB1, KB2 ve KB3 no'lu başlıklar aynı ölçülere sahip olup, aynı stilde şekillendirilmiştir (Res. 1-7). Dolayısıyla bunlar aynı yapıya aittir. Daha küçük boyutlu olan KB4 no'lu başlıkta, akanthus yapraklarının biçimi Işıklarda bulunan diğer başlıklarla aynıdır (Res. 8-10). KB4 no'lu başlık, Isaura antik kentinde yer alan, korinth düzeninde inşa edilmiş ikinci yapının varlığını belgelemesi açısından önemlidir. Hacılar köyünde bulunan KB5 no'lu başlık yüksekte olduğu için ölçüleri alınamamıştır (Res. 11). Bu nedenle söz konusu başlığın diğer iki yapıyla olan bağlantısını belirlemek güçtür.

Normal korinth başlığı tipindeki üç başlık da çift sıra yaprak ayalı kalathos ve bezemesiz abakus levhasından oluşmaktadır. Korinth başlıklarında, kalathos taban bileziğinin hemen üstünden çıkan akanthus yaprakları derin bir şekilde biçimlendirilmiştir. Alt sıra akanthus yapraklarının her biri, uç yaprakçık ile birlikte beş yaprakçıktan oluşturulmuştur. Bu yaprak kümeleri dört parmaklıdır. Akanthus yapraklarının çerçevesi sivri uçlu yaprak parmakları ile şekillendirilmiş, yaprak parmaklarının yüzeyi V kesitli profilendirilmiştir. Yaprak damarlarını oluşturan kanallar geniş ve derin matkap oyuğu şeklindedir. Yaprakçıklar arasındaki gözler formunu kaybederek, uzun ince yarıklar biçimini almıştır. Akanthus yapraklarının genişlemesiyle birlikte, yaprakların sivri uçlu ve uzun olan parmakları yanlara doğru paralel uzatılarak komşu yaprak uçlarıyla birleştirilmiş, böylece yaprak parmakları arasında geometrik şekilli kapalı boşluklar oluşmuştur. KB2 no'lu başlıkta en alttaki yaprakçık grubunda yer alan ilk iki parmak birbirine temas etmekte iken (Res. 3-4), KB1 ve KB3 no'lu başlıkların sadece iki cephesinde (Res. 1-2, 6), KB4 no'lu başlığın ise tüm cephesinde ikinci yaprakçık grubunun ilk parmakları da uç kısımlarından birleştirilmiştir (Res. 8-9).

KB1, KB2 ve KB3 no'lu başlıklarda hem alt sıra hem üst sıra akanthus yapraklarının orta damarları sadece orta yaprakçık kümesinden gelen bir kanal yardımıyla derince oyulmuş, üst ucu oluşturan yaprakçık kümesinden gelen

⁴ Swoboda/Keil/Knoll: 1935: 139-142, Res. 69-72.

⁵ Yılmaz 2005: 76, Res. 24d.

Resim 8: KB4 no'lu Başlığın Ön Cephesi / The Front of no: KB4

Resim 9: KB4 no'lu Başlığın Yan Cephesi / The Side of no: KB4

Resim 10: KB4 no'lu Başlığın Abaküs Çiçeği / Fleuron of no: KB4

kanallar ise yüzeysel bir hatla belirlenmiştir. Buna karşın KB4 ve KB5 no'lu başlığın akanthus yapraklarında orta damarı, her iki tarafta derince oyulmuş iki kanal sınırlandırmaktadır. Üst ucu oluşturan yaprakçık kümesinden gelen kanallar orta damar üzerinde son bulmakta iken, dört parmaklı orta yaprakçığın derin kanalları kalathos bileziğine dek devam etmektedir.

Alt sıra akanthus yapraklarının arasından çıkan ikinci sıra yaprakların orta damarları kalathos alt sınırına kadar indirilmemiş, yaprakların alt bölümleri prizma şeklinde biçimlendirilmiştir. Sadece KB5 no'lu başlığın mevcut kısmında, bu bölüm plastik olarak işlenmemiştir. İkinci sıra yapraklar yan yaprak uçlarıyla birleşmiş, böylece akanthus yaprakları arasında gelişigüzel şekillendirilmiş yapay zeminler oluşmuştur. KB1 no'lu başlıkta, ilk yaprakçık kümesinin alttan ilk parmağı yukarıya doğru yay şeklinde devam ettirilerek, üstte birleştirilmiş, devamındaki iki yaprak parmağı birbirlerine doğru bükülmüş ancak uçlardan temas ettirilmemiştir. Sadece KB1 no'lu başlıkta ilk parmakların yüzeyi V kesitli profilendirilmiş, diğer başlıkların tamamında bu bölüm yapay zemin şeklinde verilmiştir. KB4 no'lu başlıkta, diğerlerinden farklı olarak bu yapraklar prizma biçimindeki kaulis kökünün yüzeyinde sonlandırılmıştır.

İkinci sıra akanthus yapraklarının yukarıya çekilmesiyle kaulis kökleri iyice kalathos yüzeyine gömülmüş, böylece kaulis'ler, üstteki akanthus yaprakları arasında birer küçük prizma biçimini almıştır. KB5 no'lu başlıkta kaulis kökü diğer başlıklara nazaran kalathos yüzeyine daha fazla gömülmüştür. Başlıkların tamamında kaulis kökünün üst bitişini oluşturması gereken kaulis düğümü işlenmemiştir. Kaulis köklerinden heliks ile volüt saplarını alttan destekleyen dolgu yaprakları çıkmaktadır. KB1, KB2, KB3 ve KB5 no'lu başlıklarda iç dolgu yaprakları ile dış dolgu yapraklarının alt kısımları kaulis kökünün yaklaşık 1 cm üzerinde yarım daire biçiminde birleştirilmiş, böylece dolgu yapraklarının dış sınırına çanak yaprağı izlenimi verilmiştir (Res. 5). Bu başlıklarda, uzun ve uç kısımları sivri işlenen iç dolgu yaprakları kalathos yüzeyinde birleştirilerek, "M" şeklinde betimlenmiş ve yaprakların yüzeyine derin bir kanal açılmıştır. KB4 no'lu başlıkta ise dolgu yaprakları doğrudan kaulis kökünden çıkmakta, uzun ve uç kısımları biraz daha kalın işlenen iç dolgu yaprakları kalathos yüzeyinde değil, ikinci sıra akanthus yapraklarının arkasındaki zeminde birleşmektedir. Diğer başlıklarda görülen iç dolgu yaprakları üzerindeki derin kanallar, KB4 no'lu başlıkta yoktur. Başlıklarda, iç ve dış dolgu yapraklarının ilk parmakları üstte birleştirilerek, bunlar arasında uzun ince yarık biçiminde dikey bir göz oluşturulmuştur. Dış dolgu yapraklarının orta damarı derin bir matkap oyuğu ile belirlenmiştir.

KB1, KB2 ve KB3 no'lu başlıklarda, dolgu yapraklarının arasından çıkan volüt sapları ince, düz yüzeyli ve alçak kabartma olarak işlenmiş olmasına karşın, sağlam korunan volüt'ler güçlü çalışılmıştır. İki kıvrımlı işlenen volüt sarmalı,

salyangoz kabuğu biçiminde dışa doğru taşınmış, volüt gözü açılmamıştır. KB4 no'lu başlık, hem volüt saplarının güçlü çalışmış olması hem de yüzeylerinin kanallı işlenmiş olması bakımından söz konusu başlıklardan ayrılmaktadır (Res. 8-10). Heliks'ler işlenmemiş olup, bunun yerini orak biçimli yaprak motifleri almıştır. KB1 no'lu başlığın üç cephesine işlenen bu yaprak motifleri kaulis kökünden çıkmakta ve yukarıya doğru devam ederek, kalathos dudağının alt sınırında son bulmaktadır. Alçak kabartma olarak işlenen yaprakların yüzeyi düzdür (Res. 1-2). KB2 no'lu başlığın sağlam korunan üç cephesinde görülen, heliks'ler yerine işlenmiş orak biçimli yapraklar, alçak kabartma olarak verilmiş ve kalathos dudağına gelmeden sonlandırılmıştır (Res. 3-5). Başlığın iki cephesinde kaulis kökünden çıkan bu yapraklar, diğer cephede volüt saplarından çıkar şekilde betimlenmiştir. KB3 no'lu başlığın görünen üç cephesinde de heliks'ler yerine işlenmiş orak biçimli yaprak motifleri yoktur (Res. 6-7). KB4 no'lu başlık, yaprakların biçimi bakımından diğer üç örnekten ayrılmaktadır. Dört cephede de volüt saplarından çıkar şekilde betimlenen bu orak biçimindeki iki uzun yaprak yüksek kabartma olarak işlendiğinden, etli bir görünüme sahiptir. Başlığın üç cephesinde yaprakların uçları içe doğru kıvrılarak, düğümlenmiş (Res. 8-10), bir cephesinde ise düz sonlandırılmıştır. Orak biçimli yaprakların sap kısmı uzun işlenerek, yukarıya doğru devam ettirilmiş ve keskin bir dönüş ile aşağıya sarkıtılmış, böylece yapraklar, diğer başlıkların aksine kalathos yüzeyinde yatay bir görünüm almıştır.

Başlıkların tamamında kalathos dudağı hafif içe doğru eğimli ve bezemesizdir. Abakus levhası, altta 6 cm yüksekliğinde içbükey, üstte 4 cm yüksekliğinde dışbükey profilden oluşmaktadır. KB1 no'lu başlığın dört cephesinde de abakus çiçeği kırık ve abakus çiçeği sapı işlenmemiştir. KB2 no'lu başlığın sağlam korunan üç cephesinde, iç dolgu yapraklarının birleştiği noktadan çıkan, ince ip görümlü abakus çiçeğinin sapı, yukarıya doğru kıvrımlı devam etmekte ve abakus çiçeğine ulaşmaktadır. KB3 no'lu başlığın sadece bir cephesinde sağlam durumda korunan abakus çiçeği yüksek kabartma olarak işlenmiş, merkez çizgisinin her iki yanında üçerli yapraklı oluşun, oldukça basit şekillendirilmiş bir bezektir (Res. 7). Abakus çiçeğinin yüksekliği abakus'a eşit verilmiş ve altta kalathos dudağına kadar yaslandırılmıştır. KB4 no'lu başlığın sağlam korunan üç cephesinde abakus levhasının merkezine yerleştirilmiş abakus çiçeği vardır. Ön cephede yer alan abakus çiçeği ile sapı diğerlerinden farklı şekillendirilmiştir. İç dolgu yapraklarının birleştiği noktadan çıkan ve yukarıya doğru kıvrımlı devam eden abakus çiçeğinin sapı, abakus'a ulaştığında iki filize ayrılmaktadır. Sol taraftaki filiz akanthus yaprağı benzeri dikenli bir bitkisel bezekle son bulmuş, sağ taraftaki filiz ise yukarıya doğru devam ederek, abakus'un üst sınırına ulaşmadan sağa döndürülmüş ve uç kısmına dört yapraklı rozet motifi işlenmiştir (Res. 10). Abakus çiçeği kalathos dudağının alt sınırına kadar inmektedir.

Tarihlendirme

Korinth başlıklarında kalathos taban bileziğinin hemen üstünden çıkan akanthus yapraklarının derin bir şekilde biçimlendirilmesi, yaprak damarlarını oluşturan kanalların geniş ve derin matkap oyuğu şeklinde işlenmesi, sivri uçlu yaprak parmaklarının yüzeylerinin V kesitli profilendirilerek, güçlü bir ışık-gölge etkisi yaratılması ve yaprakçıklar arasındaki gözlerin uzun ince yarıklar biçimini alması, M.S. 2. yy'ın 2. yarısında görülen stil özellikleridir⁶. Yapı yazıtına göre İmparator Antoninus Pius'a ithaf edildiği bilinen ve mimari bezemelerinin stil özelliklerinden hareketle M.S. 150 yılından sonraya tarihlendirilen Kremna Antoninus Pius Tapınağı'nın korinth başlıklarında⁷ akanthus yapraklarının biçimi KB1, KB2 ve KB3 no'lu başlıklarla benzerdir ancak Antoninus Pius Tapınağı başlıklarında bozulmuş kalp formundaki gözlerin daha geniş işlendiği görülmektedir. Oysa ki Işıklar köyünde bulunan korinth başlıklarında gözler uzun ince yarıklar biçimindedir ve bu şekliyle M.S. 160-170 yıllarına tarihlenen Miletos Faustina Hamamı⁸, M.S. 160-180 yıllarına tarihlenen Sagalassos Yukarı Agora Nymphaeumu⁹, Geç Antoninler-Erken Severuslar Dönemi'ne tarihlenen (M.S. 180-200) Aphrodisias Bouleuterionu¹⁰ ile Tetrpylonu¹¹, M.S. 178 yılından sonraya tarihlenen Smyrna Agorası¹², Laodikeia Septimius Severus Nymphaeumu¹³ ve M.S. 206/207 yıllarına tarihlenen Hierapolis Tiyatrosu¹⁴ başlıklarına daha yakındır.

Geniş işlenen akanthus yapraklarının sivri uçlu ve uzun olan parmakları yanlara doğru paralel uzatılarak komşu

⁶ Heilmeyer 1970: 97-101; İdil 1979: 480-485; İdil 1981/82: 153-157, 162, 167-186; İdil 1984: 27-31; Başaran 1997: 10-18; Vandeput 1997: 100-101, 172-173; Başaran 1999: 22-36; Kadioğlu 2006: 116-120; Kadioğlu/Görkay/Mitchell 2011: 174-176.

⁷ Mitchell 1995: 91-92, Res. 23, Lev. 35-36.

⁸ von Gerkan/Krischen 1928: 59; Strocka 1981: 20; Strocka 1996: 457.

⁹ Vandeput 1997: 100-105, Lev. 43.3-4.

¹⁰ Yapının detaylı tanımı için bkz. Bier 2008: 145-168. Tarihi için bkz. Erim 1986: 64 (MS geç 1. yy-2. yy); Strocka 1996: 464, dn. 45 (MS 2. yy ortası); Bier 2008: 160-161 (Geç Antoninler-Erken Severuslar); Meinel 1980: 321; Balty 1991: 517 (MS 2. yy-3. yy başı). Korinth başlıkları için bkz. Kadioğlu 2006: 117-118, dn. 623, Lev. 48.5.

¹¹ Yapının tarihi için bkz. Erim 1986: 60; Erim 1990: 9; İdil 1989: 359 (MS 2. yy ortası ya da hemen sonrası); Yegül 1986: 138; Vandeput 1997: 141 (Geç Antoninler); Hoepfner 1966: 83; Koenigs/Radt 1979: 346-347; Paul 1996: 213, Res. 4; Outschar 1996: 224, Res. 16a-b (Erken Severuslar). Korinth başlıkları için bkz. Kadioğlu 2006: 118, dn. 624, Lev. 48.2.

¹² Naumann/Kantar 1950: 107-108, Lev. 28 a-b; Strocka 1981: 21, dn. 61; Vandeput 1997: 173, Lev. 120.1-2; Kadioğlu 2006: 118, dn. 643, Lev. 49.1.

¹³ Şimşek 2013: 147-159, Res. 627.

¹⁴ De Bernardi Ferrero 1966: 59; Ritti 1985: 110, 138; D'Andria 2001: 108; Kadioğlu 2006: 118-119, dn. 173, lev. 49.2; D'Andria 2008: 155-156; Sobrà 2008: 188, Res. 11; Masino 2008: 176, Res. 13.

yaprak uçlarıyla birleştirilmiş, böylece yaprak parmakları arasında geometrik şekilli kapalı boşluklar oluşmuştur. KB2 no'lu başlıkta, en alttaki yaprakçık grubunda yer alan ilk iki parmak birbirine temas etmekte iken (Res. 3-4), KB1 ve KB3 no'lu başlıkların sadece iki cephesinde (Res. 1-2, 6), KB4 no'lu başlığın ise tüm cephesinde ikinci yaprakçık grubunun ilk parmakları da birleşmiş, böylece söz konusu bu üç başlıkta üçer adet geometrik şekilli kapalı boşluk oluşmuştur (Res. 8-9). KB5 no'lu başlıkta yaprak parmaklarının sivri olan uç kısımları zeminden çözülmüş, ikinci yaprakçık grubunun alttan üçüncü parmakları da birbirlerine yaklaşmış, ancak birleşmemiştir (Res. 11). Korinth başlıklarında görülen bu kalathos'u saran ağ biçimli örgü ilk kez, MS 107-114 yıllarına tarihlenen Labraunda Zeus Kutsal Alanı Kuzey Stoa'nın başlıklarında¹⁵ ortaya çıkmış, MS 2. yy ortasında Aphrodisias Dekorasyon Okulu'nun etkisiyle en yüksek noktasına ulaşmış, MS 2. yy'ın 2. yarısında ise tüm dekorasyon okulları için standart bir uygulama haline gelmiştir¹⁶. KB1 ve KB3 no'lu başlıkların sadece iki cephesinde, alttan itibaren üç yaprak parmağının birbirine temas etmesi, MS 160-180 yıllarına tarihlenen Sagalassos Yukarı Agora Nymphaeumu'nun başlıklarında¹⁷ karşımıza çıkmaktadır. Laodikeia Septimius Severus Nymphaeumu¹⁸ ile Miletos Delphinion Stoası'nın kompozit başlıklarında¹⁹ akanthus yapraklarının tamamında olmasa bile büyük bir kısmında üç yaprak parmağının temas ettiği görülmektedir. Geç Antoninler-Erken Severuslar Dönemi'ne tarihlenen (MS 180-200) Aphrodisias Bouleuterionu'nun başlıkları ise tüm cephesinde üç yaprak parmağının birleşmiş olması bakımından KB4 no'lu başlıkla aynıdır²⁰.

Alt sıra yaprak dizisini oluşturan akanthus'lar, uç yaprakçık ile birlikte beş yaprakçıktan oluşmaktadır. Bu yaprakçıkların her biri dört parmaklı işlenmiştir. Aphrodisias Dekorasyon Okulu'nun özelliği olarak kabul edilen bu uygulamayı²¹ Anadolu'da, korinth ve kompozit düzende

inşa edilmiş yapılarda görmek mümkündür. Işıklar köyünde bulunan dört başlık ile Hacılar köyünde bulunan tek başlıkta görülen dört parmaklı yaprakçıklar Anadolu'da, M.S. 2. yy ortasından sonra inşa edilen yapılardan Pergamon Asklepeion Kutsal Alanı Büyük Latrina²², Oinoanda Agorası²³ ile Miletos Delphinion Stoası'nın başlıklarında²⁴ görülmektedir. Nysa Tiyatrosu'nun 1. katına ait korinth başlıkları ile 2. katına ait kompozit başlıkları²⁵, Hierapolis Tiyatrosu²⁶, Laodikeia Septimius Severus Nymphaeumu²⁷, Knidos Korinth Tapınağı²⁸, Ankyra Sütunlu Cadde²⁹ ve Miletos Stadion Kapısı'nın başlıklarında³⁰ da yaprakçıklar dört parmaklı işlenmiştir. Anadolu dışından bir yapı olan ve M.S. 153 yılında Aphrodisias Dekorasyon Okulu'na mensup ustaların çalıştığı Olympia Herodes Atticus Nymphaeumu³¹ dört parmaklı yaprakçıklarıyla, yukarıda sözü edilen yapılarla aynı grupta yer almaktadır.

KB4 no'lu başlıkta dikkat çeken en önemli detay, abakus çiçeğinin çift işlenmesidir (Res. 10). İç dolgu yapraklarının birleştiği noktadan çıkan ve yukarıya doğru kıvrımlı devam eden abakus çiçeğinin sapı, abakus'a ulaştığında iki filize ayrılmış, sol taraftaki filiz akanthus yaprağı benzeri dikenli bir bitkisel bezekle, sağ taraftaki filiz ise dört parmaklı rozet motifliyle son bulmuştur. Korinth başlıklarında pek yaygın olmayan çiftli abakus çiçeği, MS 150 civarına tarihlenen Pergamon Asklepeionu Büyük Latrina'ya ait C30 no'lu başlığın iki cephesinde görülmektedir³². Başlığın bir cephesinde kıvrımlı işlenen abakus çiçeği sapı abakus'a ulaştığında iki filize ayrılmakta, her iki filiz de rozet motifliyle son bulmaktadır. C30 no'lu başlığın arka cephesindeki abakus çiçeği ise birbirinin tersi yönlerde doğru işlenmiş, akanthus benzeri dikenli iki yapraklı oluşmaktadır. Başlığın sadece iki cephesinde abakus çiçeklerinin çift motiften oluşması, özellikle bu iki cepheyi vurgulama düşüncesinin ürünüdür. Büyük Latrina'ya ait C30 ve C31 no'lu başlıklar, heliks'ler yerine işlenen orak biçimli yaprakların varlığı sebebiyle de KB4 no'lu başlıkla ben-

¹⁵ Westholm 1963: 88, 92, 113; Crampa 1963: 125, nr. 5, Lev. 3; Heilmeyer 1970: 87, Lev. 25.3-4; İdil 1984: 13-14, Lev. 7, Res. 3; Stročka 1981: 31; Vandeput 1997: 171, Lev. 94.3; Köster 2004: Lev. 119.3-4, 120.1; Hellström 2007: 103-109.

¹⁶ Bu stilin gelişimi için bkz. Pülz 1989a: 116-118, Kadioğlu 2006: 101-102. Alt sıra akanthus yapraklarında yaprak uçlarının birleşmeye başlaması bazı araştırmacılar tarafından MS 2. yy ortalarından itibaren görülen bir yenilik olarak kabul edilmektedir. Bkz. Heilmeyer 1970: 97-101; Peschlow-Bindokat 1975: 373-375; İdil 1984: 27-29; Başaran 1997: 9-10; Başaran 1999: 25.

¹⁷ Vandeput 1997: 100-105, Lev. 43.3-4.

¹⁸ Şimşek 2013: 147-159, Res. 627.

¹⁹ Heilmeyer 1970: 100, Lev. 32.4; Köster 2004: Lev. 121.3.

²⁰ Yapının tarihi için bkz. Erim 1986: 64 (MS geç 1. yy-2. yy); Stročka 1996: 464, dn. 45 (MS 2. yy ortası); Bier 2008: 160-161 (Geç Antoninler-Erken Severuslar); Meinel 1980: 321; Balıy 1991: 517 (MS 2. yy-3. yy başı). Korinth başlıkları için bkz. Kadioğlu 2006: 117-118, dn. 623, Lev. 48.5.

²¹ Fischer 1990: 42; Kadioğlu 2006: 158, dn. 902-905; Kadioğlu/Görkay/Mitchell 2011: 174-175. Ayrıca Aphrodisias Dekorasyon Okulu için bkz. Squarciapino 1943: 80-102; Ward-Perkins 1948: 66-78; Heilmeyer 1970: 97-101; İdil 1984: 27-31; Kadioğlu 2006: 158, dn. 902-905.

²² Deubner 1938: 43, Res. 33; Rohmann 1998: 80-81, Lev. 45.5-6, 46.1-6. Tarihi için bkz. Stročka 2012: 269-271.

²³ Coulton 1986: 66-67, 84-90.

²⁴ Heilmeyer 1970: 100, Lev. 32.4; Köster 2004: Lev. 121.3.

²⁵ Kadioğlu 2006: 116-120, Lev. 14.6-9, 15.1-3, 31. 3, 5.

²⁶ De Bernardi Ferrero 1966: 59; Ritti 1985: 110, 138; D'Andria 2001: 108; Kadioğlu 2006: 118-119, dn. 173, Lev. 49.2; D'Andria 2008: 155-156; Sobrà 2008: 188, Res. 11; Masino 2008: 176, Res. 13.

²⁷ Şimşek 2013: 147-159, Res. 627.

²⁸ Mert 2002: 18-21, Res. 12-13; Mert 2005: 234-236, Res. 7-8.

²⁹ Kadioğlu/Görkay/Mitchell 2011: 159-177, Res. 104.

³⁰ Köster 2004: Lev. 128.3.

³¹ Bol 1984: 27, 98-100, 114-117, Kat. 5-6.

³² Rohmann 1998: 80-81, Lev. 45.5-6, 46.1-2. Tarihi için bkz. Stročka 2012: 269-271.

ISAURA ANTİK KENTİ'NDEN YAKININDAKİ YERLEŞİM ALANLARINA TAŞINMIŞ KORİNTH BAŞLIKLARI

Resim 11: KB5 no'lu Başlık / *Corinthian Capital no: KB5*

zerdir³³. Başlıkların sadece iki cephesinde görülen bu orak biçimli yapraklar, KB4 no'lu başlıkta olduğu gibi uzun sap kısmına sahiplerdir ve kalathos yüzeyinde yatay bir görünüm almışlardır. Orak biçimli yaprakların bu şekli, KB4 no'lu başlığın sadece bir cephesinde görülen yapraklarla büyük benzerlik içindedir. Çünkü, diğer üç cephede görülen orak biçimli yapraklar uç kısımlarının düğümlenmiş olması bakımından Pergamon örneklerinden ayrılmaktadır. Lotus-palmet dizilerinde Antoninler Dönemi'nden itibaren görülmeye başlanan³⁴, uç kısımları düğümlü yaprak motiflerinin korinth başlıklarında kullanımı pek yaygın değildir. Kyzikos'ta bulunan bir korinth başlığında görülen bu tip yapraklar, uzun sap kısımları ve etli görünimleri ile KB4 no'lu başlıkla benzerdir. Stilistik açıdan Geç Antoninler-Erken Severuslar Dönemi'ne tarihlendirilen bu başlıkta, tek sıra işlenen akanthus yaprakları yan yaprak uçlarıyla birleştirilmiş, böylece iki akanthus arasında üst üste beş adet geometrik şekilli kapalı boşluk oluşmuştur³⁵. Yaprak damarlarının derinliğini kaybetmesi ve prizma şeklindeki kaulis'lerin iyice kalathos zeminine gömülmüş olması da bu iki başlık arasındaki farklardır. Heliks'ler yerine işlenen uç kısımları düğümlü orak biçimli yapraklar, İsrail'de bulunan ve Severuslar Dönemi'ne tarihlenen iki korinth başlığında da görülmektedir³⁶. KB4 no'lu başlığa nazaran daha uzun işlenen bu yapraklar, uzun sap kısımları nedeniyle kalathos yüzeyinde yatay görünüm almış olmaları bakımından benzerdir.

İşıklar köyünde bulunan KB1, KB2 ve KB3 ve KB4 no'lu başlıklar hem yapısal hem stilistik açıdan M.S. 160-180 yıllarına tarihlenen Sagalassos Yukarı Agora Nymphaeu-

mu³⁷ ile Miletos Delphinion Stoa'sı³⁸, MS 178'den sonra inşa edilen Smyrna Agorası³⁹, Geç Antoninler-Erken Severuslar Dönemi'ne tarihlenen (M.S. 180-200) Aphrodisias Bouleuterionu⁴⁰, Laodikeia Septimius Severus Nymphaeumu⁴¹ ve MS 206/207 yıllarına tarihlenen Hierapolis Tiyatrosu'nun⁴² başlıklarıyla uyum içindedir. MS 211/212 yıllarına tarihlenen Sardis Hamam-Gymnasium kompleksinin⁴³ başlıklarında alt sıra akanthus yapraklarının sık dizimi benzer olmasına karşın, yaprakların keskin şematik hatları ve doğal dokuyu kaybetmiş olmaları bakımından bu başlıklardan ayrılmaktadır. Bu veriler doğrultusunda KB1, KB2, KB3 ve KB4 no'lu başlıkların MS 2. yy'ın son çeyreğine tarihlendiği söylenebilir.

KB5 no'lu başlığın akanthus yapraklarının işlenişinde yoğun ve sert (derin) bir matkap işçiliği gözlenmektedir (Res. 11). Akanthus yaprakları rölyef zemininden çözülmüş, böylece yüzeyde güçlü bir ışık gölge etkisi oluşmuştur. Yaprak parmakları üzerinde yer alan kanalcıklar orta damarın her iki yanında bulunan derin kanallara açılmakta iken, sadece yukarı yaprak kümesinin kanalcıkları orta damar üzerinde kalmaktadır. Yaprak orta damarını her iki

³⁷ Vandeput 1997: 100-105, Lev. 43.3-4.

³⁸ Heilmeyer 1970: 100, Lev. 32.4; Köster 2004: Lev. 121.3.

³⁹ Naumann/Kantar 1950: 107-108, Lev. 28 a-b; Stročka 1981: 21, dn. 61; Vandeput 1997: 173, Lev. 120.1-2; Kadioğlu 2006: 118, dn. 643, Lev. 49.1.

⁴⁰ Yapının tarihi için bkz. Erim 1986: 64 (MS geç 1. yy-2. yy); Stročka 1996: 464, dn. 45 (MS 2. yy ortası); Bier 2008: 160-161 (Geç Antoninler-Erken Severuslar); Meinel 1980: 321; Balty 1991: 517 (MS 2. yy-3. yy başı). Korinth başlıkları için bkz. Kadioğlu 2006: 117-118, dn. 623, Lev. 48.5.

⁴¹ Şimşek 2013: 147-159, Res. 627.

⁴² De Bernardi Ferrero 1966: 59; Ritti 1985: 110, 138; D'Andria 2001: 108; Kadioğlu 2006: 118-119, dn. 173, Lev. 49.2; D'Andria 2008: 155-156; Sobrà 2008: 188, Res. 11; Masino 2008: 176, Res. 13.

⁴³ Yegül 1986: 170; Stročka 1981: 22.

³³ Rohmann 1998: 80-81, Lev. 45.5-6, 46.1-6.

³⁴ Başaran 1995: 80-84.

³⁵ Krş. Başaran 1997: 15-16, Res. 19.

³⁶ Fischer 1990: 50-51, Lev. 34, Res. 189-190.

tarafından sınırlayan derin kanallar ile bu kanallar üzerinde yer alan köprücükler dönem için karakteristiktir. Heykeltıraşlıkta, saç biçimlendirmede kullanılan bu köprücüklerin Commodus Dönemi'nden önce görülmediği ifade edilmiştir⁴⁴. M. L. Fischer tarafından Aphrodisias Dekorasyon Okulu'nun bir motifi olarak kabul edilen⁴⁵, derin kanallar üzerindeki bu köprücükler MS 160-180 yıllarına tarihlenen Sagalassos Yukarı Agora Nymphaeumu'nun korinth başlıkları ile konsollu kornişlerinde vardır⁴⁶. Erken Severuslar Dönemi'ne tarihlenen İsrail'deki Askalon Bouleuterionu'ndan bir plaster başlığında bu köprücükler sayıca artmıştır⁴⁷. Laodikeia Kuzey Tiyatro'da in situ durumda bulunan bir paye başlığı, derin kanallar üzerinde yer alan köprücükleri bakımından yukarıda sözü edilen yapılarla benzeşmektedir⁴⁸. Bu köprücüklerin görüldüğü bir diğer örnek, Caracalla Dönemi'ne tarihlendirilen Ankyra Sütunlu Cadde'nin korinth başlığıdır⁴⁹. Derin kanallar üzerinde yer alan köprücükler, Roma'da bulunan bir kompozit başlıkta da karşımıza çıkar⁵⁰. Stilistik açıdan Septimius Severus Dönemi'ne tarihlendirilen Knidos Korinth Tapınağı'nın başlıklarında köprücükler olmamasına karşın, eğik geison-sima bloğu üzerindeki bezemelerde yoğunur⁵¹.

KB5 no'lu başlıkta akanthus yapraklarının yüksek kabartma olarak işlenmesi, özellikle yaprak parmaklarının uç kısımlarının rölyef zemininden çözülmüş olması ve yarık şeklindeki uzun gözler, MS 178 yılından sonraya tarihlenen Smyrna Agorası⁵², MS 206/207 yıllarına tarihlenen Hierapolis Tiyatrosu⁵³ ile MS 211/212 yıllarına tarihlenen Sardis Hamam-Gymnasium kompleksinin başlıklarıyla⁵⁴ uyum içindedir. Özellikle akanthus yapraklarının keskin şematik hat-

ları Sardis başlıklarına daha yakındır. Yaprak damarlarını belirleyen derin kanallar ile bu kanallar üzerinde yer alan köprücüklerin varlığı da dikkate alındığında, KB5 no'lu başlığın Erken Severuslar Dönemi'ne tarihlendiği söylenebilir.

Uç yaprakçık ile birlikte beş yaprakçıktan oluşan akantus'larda, orta yaprakçıkların dört parmaklı işlenmesi, Aphrodisias Dekorasyon Okulu'nun özelliği olarak kabul edilmektedir⁵⁵. Başlıkların basık ve geniş görünüşleri de yine aynı dekorasyon okuluna işaret etmektedir⁵⁶. Buna karşın, başlıkların tamamında iç dolgu yapraklarının kalathos yüzeyinde birleştirilerek, "M" şeklinde betimlenmesi ve heliks'ler yerine orak biçimli yaprak motiflerinin işlenmesi karakteristiktir. Çünkü, heliks'ler yerine bitkisel bezeklerin işlendiği korinth başlıklarına hem Anadolu'da⁵⁷ hem de Anadolu dışındaki bazı antik kentlerde rastlanmasına karşın⁵⁸, bu iki stilin tek bir başlıkta birleştirildiği örnekler sayıca çok azdır. Side Müzesi'nde sergilenen bir başlık⁵⁹ (Res. 12) ile Eumeneia antik kentinden getirilerek, Emirhisar Dedeköy Camii'nin avlusunda koruma altına alınan korinth başlığı⁶⁰ (Res. 13), hem iç dolgu yapraklarının kalathos yüzeyinde birleştirilmesi hem de heliks'ler yerine orak biçimli yaprak motiflerinin işlenmiş olması bakımından Işıklar'da bulunan başlıklarla yakın benzerlik içindedir. Denizli-Çivril Adliyesi'nin bahçesinden Hierapolis Arkeoloji Müzesi'ne taşınan üç korinth başlığı⁶¹ (Res. 14) ile Işıklı Jandarma Karakolu'nun bahçesinde bulunan bir başlık⁶² (Res. 15), bu iki stilin bir arada uygulanmış olması bakımından yukarıda sözü edilen örneklerle uyum içindedir. Bu tip başlıklar Anadolu dışında İsrail'de bulunmuştur. İsrail korinth baş-

⁴⁴ İnan/Alföldi-Rosenbaum 1979: 315; Kadioğlu/Görkay/Mitchell 2011: 175, dn. 52.

⁴⁵ Fischer 1990: 45.

⁴⁶ Vandeput 1997: 104-105; Kadioğlu/Görkay/Mitchell 2011: 175, dn. 54.

⁴⁷ Fischer 1990: 49, 55, no. 168, Lev. 29.

⁴⁸ Laodikeia Kuzey Tiyatrosu'nun orkestra kısmında yapılan temizlik çalışmalarında açığa çıkan mimari blokların bezemelerinden hareketle yapının sahne düzenlemesinin Geç Hadrian-Erken Antoninler Dönemi'ne tarihlendiği önerilmiştir (Şimşek/Sezgin 2012: 118, Res. 12; Şimşek 2013: 233, Res. 312-313). Yine Laodikeia Doğu Bizans Kapısı'nda devşirme malzeme olarak kullanılmış olan, aynı döneme ait bir çift yarım sütunlu paye başlığında da bu köprücükleri görmek mümkündür (Şimşek 2013: Res. 635).

⁴⁹ Kadioğlu/Görkay/Mitchell 2011: 174-177, Res. 104.

⁵⁰ Heilmeyer 1970: 101, Lev. 35.2.

⁵¹ Mert 2002: 21, Res. 21-22; Mert 2005: 234-236, Res. 14.

⁵² Naumann/Kantar 1950: 107-108, Lev. 28 a-b; Stročka 1981: 21, dn. 61; Vandeput 1997: 173, Lev. 120.1-2; Kadioğlu 2006: 118, dn. 643, Lev. 49.1.

⁵³ De Bernardi Ferrero 1966: 59; Ritti 1985: 110, 138; D'Andria 2001: 108; Kadioğlu 2006: 118-119, dn. 173, Lev. 49.2; D'Andria 2008: 155-156; Sobrã 2008: 188, Res. 11; Masino 2008: 176, Res. 13.

⁵⁴ Yegül 1986: 170; Stročka 1981: 22.

⁵⁵ Fischer 1990: 42; Kadioğlu 2006: 158, dn. 902-905; Kadioğlu/Görkay/Mitchell 2011: 174-175.

⁵⁶ Heilmeyer 1970: 97-101; İdil 1984: 27-31.

⁵⁷ Heliks'ler yerine orak biçimli yaprak motifleri işlenen korinth başlıklarından Pergamon Asklepieionu Büyük Latrina'da (Rohmann 1998: 80-81, Lev. 45.5-6, 46.1-6; Stročka 2012: 269-271), Ephesos'ta (Plattner 2014, 57, Res. 5), Kyzikos'ta (Başaran 1997: 11-13, Res. 10, 12) ve Tarsus Cumhuriyet Meydanı kazılarında (Zoroğlu 1996: 251, Res. 7) bulunmuştur. Bu örneklerin tamamında iç dolgu yaprakları kısa işlenmiştir.

⁵⁸ İsrail'de bulunan ve Severuslar Dönemi'ne tarihlenen Tip VEa(1-3) başlıkları (Fischer 1990: 50-51, lev. 32-34, Res. 181-192) ile Tip VIEa(III) (1-2) başlıklarında (Fischer 1990: 53, Lev. 36-37, Res. 200-206) heliks'ler yerine yaprak motifi işlenmiştir ancak bu örneklerin hiçbirinde iç dolgu yaprakları birleşmemektedir. Domitian Dönemi ile Alexander Severus Dönemi arasında tarihlendirilen İtalya'daki korinth başlıklarını değerlendiren Freyberger'in çalışmasında Küçük Asya tipinde yapılan başlıklar olarak adlandırılan Severuslar Dönemi başlıkları arasında heliks'ler yerine yaprak motifinin işlendiği örnekler de görülmektedir (Freyberger 1990: 127-128, Lev. 46).

⁵⁹ Side antik kentinde bulunan ve Müze bahçesinde koruma altına alınan korinth başlıklarından birinde iç dolgu yaprakları birleştirilmiş ve heliks'ler yerine yaprak motifleri işlenmiştir.

⁶⁰ Söğüt/Şimşek 2002: 279-299, Res. 2.

⁶¹ Söğüt/Sezgin/Dönmez 2008: 224, Res. 9.

⁶² Söğüt/Sezgin/Dönmez 2009: 366, Res. 3. Başlık, MS 2. yy sonu-3. yy başına tarihlendirilmiştir.

ISAURA ANTİK KENTİ'NDEN YAKININDAKİ YERLEŞİM ALANLARINA TAŞINMIŞ KORINTH BAŞLIKLARI

Resim 12: Side Müzesi'nde Sergilenen Başlık / *Corinthian Capital at Side Archaeological Museum*

Resim 14: Hierapolis Arkeoloji Müzesi'ndeki Başlık (Söğüt/Sezgin/Dönmez 2008: Fig. 9) / *Corinthian Capital at Hierapolis Archaeological Museum*

Resim 13: Emirhisar Dedeköy Camii'nin Avlusundaki Başlık (Söğüt/Şimşek 2002: Fig. 2) / *Corinthian Capital in the Courtyard of Dedeköy Mosque at Emirhisar Town*

Resim 15: Işıklı Jandarma Karakolu'nun Bahçesindeki Başlık (Söğüt/Sezgin/Dönmez 2009: Fig. 3) / *Corinthian Capital in the Gendarme Station at Işıklı*

İlklarının tipolojisini yapan M. L. Fischer'in çalışmasında, Tip III-E-Dc başlığı altında toplanan örneklerin tamamında iç dolgu yaprakları yüksek işlenerek, kalathos yüzeyinde birleştirilmiş ve heliks'ler yerine orak biçimli yaprak motifleri işlenmiştir⁶³. Antoninler Dönemi'ne tarihlendirilen bu başlıkların Aphrodisias Dekorasyon Okulu'nun stil özelliklerine sahip olduğu vurgulanmaktadır. Işıklar köyünde bulunan KB1, KB2, KB3 ve KB4 no'lu başlıklar ile Hacılar köyünde bulunan KB5 no'lu başlıkta tespit edilen karakteristik özelliklerden yola çıkarak, bu başlıkların yerel bir atölye mensubu ustalar tarafından, Aphrodisias Dekorasyon Okulu'nun etkisinde şekillendirildiği söylenebilir.

⁶³ Fischer 1990: 45-46, Lev. 22-23, Res. 124-132. Bu başlıkların tamamında ve diğer gruplarda yer alan başlıkların bir kısmında kaulis'ten çıkan dolgu yaprakları kalathos yüzeyinde birleştirilmiştir.

Çalışmada değerlendirilen başlıklar detayları bakımından farklılık göstermektedir. KB1, KB2, KB3 ve KB5 no'lu başlıklarda, kaulis kökünden çıkan iç ve dış dolgu yapraklarının alt kısımlarının çanak yaprağı gibi işlenmesi, iç dolgu yapraklarının yüzeyinin derince yivlendirilmesi ve uç kısımlarının sivri işlenmesi, heliks'ler yerine işlenen orak şekilli yaprakların biçimi, ustanın stilini yansıtan detaylar olmalıdır. Başlıklarda görülen bu sıra dışı detaylandırmaların aynısını Eumeneia antik kentinden getirilerek, Emirhisar Dedeköy Camii'nin avlusunda (Res. 13) ve Işıklar Jandarma Karakolu'nun bahçesinde koruma altına alınan korinth başlıkları (Res. 15) ile Çivril Adliyesi'nin bahçesinden Hierapolis Arkeoloji Müzesi'ne taşınan başlıklarda (Res. 14) da görmekteyiz.

KB4 no'lu başlık ise iç ve dış dolgu yapraklarının doğrudan kaulis kökünden çıkması, uzun işlenen iç dolgu yapraklarının ikinci sıra akanthus yapraklarının arkasındaki zemine bağlanarak, uç kısımlarının kalın işlenmesi, bu yaprakların yüzeyinin yivlendirilmemiş olması ve heliks'ler yerine işlenen orak biçimli yaprakların uç kısımlarının düğümlenmesi gibi detayları bakımından Side Müzesi başlığıyla oldukça benzerdir (Res. 12). Bu detaylar, Isaura antik kentinde, korinth düzeninde inşa edilen iki farklı yapıda iki farklı ustanın çalışmış olabileceğini göstermektedir.

Sonuç

Işıklar Köyü'nde bulunan KB1, KB2 ve KB3 no'lu başlıklar ölçü ve stil özellikleri bakımından birlik içindedir. Bu nedenle söz konusu üç başlığın aynı yapıya ait olduğu söylenebilir. Korinth başlıkları Isaura antik kentinden Işıklar köyü yakınındaki Köşk Mevkii'ne, oradan da Işıklar köyüne taşınmıştır. Taşrada yer alan bir kent olan Isaura'da mermer yapı malzemesi kullanılarak inşa edilen yapıların sayısı oldukça azdır. Öyle ki Roma Dönemi'nin en önemli propaganda amaçlı yapılarından olan ve İmparator Hadrian, Marcus Aurelius ve Severus Alexander'e⁶⁴ adanan zafer takları bile oldukça sade dekore edilmiştir. Bu nedenle KB1, KB2 ve KB3 no'lu başlıkların hem mermer olması hem de kaliteli işçilikleri ve boyutları, bunların Isaura antik kentindeki önemli bir yapıya ait olduğunun göstergesidir.

KB4 no'lu başlığın ölçüleri, Isaura antik kentindeki nekropol alanında yer alan Büyük Mezar'ın yayınlanan çizimindeki ölçülerle yaklaşık aynıdır⁶⁵. Büyük Mezar'ın mimari bezemelerinin korinth başlığı ile aynı döneme tarihlenmesi, KB4 no'lu başlığın bu mezara ait olabileceğini düşündürmektedir. Alanda yapılan incelemelerde, söz konusu mezara ait olabilecek başlık ya da başlık parçası ile karşılaşılmadığından, bu konuda kesin sonuca ulaşmak mümkün olmamıştır. Fakat KB4 no'lu başlık, Isaura antik kentinde, korinth düzeninde inşa edilen ikinci bir yapının varlığını göstermesi açısından önemlidir.

KB5 no'lu anta ya da plaster başlığına ait olabilecek parçanın ölçüleri alınamadığından yukarıda sözü edilen iki yapı ile de bağlantısı belirlenememiştir. Ancak başlıkta, kaulis kökünden çıkan iç ve dış dolgu yapraklarının biçimlendirilişi KB1, KB2 ve KB3 no'lu başlık ile aynıdır.

Isauria Bölgesi sınırları içinde kalan Bozkır ilçesine bağlı Işıklar ve Hacılar köyünde tespit edilen beş korinth başlığı, Roma İmparatorluğu hakimiyeti altındaki bölgenin mimari uygulamaları ve bölgesel etkileşimle-

riyle ilgili tespitlerde bulunmamıza yardımcı olmaktadır. Ele alınan mimari bloklar MS 2. yy'ın son çeyreği ile M.S. 3. yy başlarına tarihlenmektedir. Bu da İmparatorluğun refah düzeyine ve bölgedeki siyasi istikrara paralel olarak kentte imar faaliyetlerinin arttığına işaret etmektedir; Çünkü MS 2. yy'a kadar bölge sürekli el değiştirmiş, Hardian Dönemi'nde Kilikia Eyaletine dahil edilmiştir⁶⁶. Isaurialı'lar bunun üzerine Isaura antik kentinde Hadrian onuruna bir zafer takı inşa ettirmişlerdir⁶⁷. İmparator Antoninus Pius zamanında ise Isauria, Lykaonia ile birleşerek büyük bir eyalet olmuştur⁶⁸. Isaura antik kentinde Marcus Aurelius ve Severus Alexander adına inşa edilmiş olan zafer taklarının varlığı⁶⁹, bu dönemde yaşanan memnuniyetin ve refah düzeyinin yansımasıdır. Değerlendirdiğimiz korinth başlıklarının Geç Antoninler Dönemi ile Erken Severuslar Dönemi'ne ait olması, Isaura antik kentinde bu dönemde, önceki dönemlere nazaran daha yoğun bir yapılaşma süreci yaşandığına işaret etmektedir.

Çalışmada değerlendirilen mimari bloklar üzerindeki bezeme unsurları bölgenin jeopolitik konumunun getirdiği hareketlilik nedeni ile birçok etkiyi bünyesinde barındırmaktadır. Augustus Dönemi'nden sonra ikinci altın çağını Hadrian Dönemi'nde yaşayan Anadolu'da, Roma'ya bağlı olmakla birlikte her bölge özgün bölgesel özellikleriyle kendi biçim kronolojisini yaratmıştır. Isauria Bölgesi kendi biçiminin yanı sıra yaşadığı siyasi hareketliliğe paralel olarak komşu bölgelerden de etkilenmiştir⁷⁰. Isaura antik kentinden Işıklar ve Hacılar köyüne taşınmış olan korinth başlıklarında Anadolulu unsurlar uygulanmıştır. Korinth başlıklarının tamamında görülen, akanthus'larda yaprakçıkların dört parmaklı işlenmesi, Aphrodisias Dekorasyon Okulu'nun stildir. Buna karşın kaulis köklerinden çıkan iç dolgu yapraklarının kalathos yüzeyinde birleştirilerek "M" şeklinde betimlenmesi, bu yaprakların yüzeylerinin derince yivlendirilmesi ve heliks'ler yerine işlenen orak şeklindeki uzun yapraklar karakteristiktir. Başlıkların detaylarında görülen farklar, korinth düzeninde inşa edilen bu iki yapıda çalışan ustaların da farklı olduğunu düşündürmektedir. Bu ustaların yerel bir atölye mensupları mı yoksa dışarıdan gelen ustalar mı olduğu açık değildir; Ancak özellikle Hadrian Dönemi'nden itibaren bütün Anadolu'da görülen yoğun imar faaliyetleri sonucu oluşan pek çok yerel bezeme okulları dikkate alındığında⁷¹, bölgede faaliyet gösteren, küçük çaplı da olsa bir mimari bezeme okulunun varlığı düşünülebilir.

⁶⁶ Ramsay 1960: 417-423. Bu dönemde Isauria Bölgesi'nde imar faaliyetlerinde artış olmuştur (Mitford 1980: 1248).

⁶⁷ Swoboda/Keil/Knoll 1935: 131-132, Res. 54-56; Yılmaz 2005: 150-151, Res. 73a-c; Doğanay/Köker 2014: 207, Çiz. 1.

⁶⁸ Ramsay 1960: 418; Hall 1968: 60-62.

⁶⁹ Swoboda/Keil/Knoll 1935: 125-132, Res. 45-46, 48-49.

⁷⁰ Baldiran/Gider 2008: 124-125.

⁷¹ Heilmeyer 1970: 102-104; İdil 1984: 33-34; Pülz 1989b: 453; İdil 1997: 163; Vandeput 1997: 183-189.

⁶⁴ Swoboda/Keil/Knoll 1935: 125-132, Res. 45-46, 48-49, 54-56; Yılmaz 2005: 150-151, Res. 73a-c; Doğanay/Köker 2014: 207, Çiz. 1.

⁶⁵ Swoboda/Keil/Knoll 1935: 139-142, Res. 72.

Isauria Bölgesi'nin korsanlıkla uğraşması ve fakir olması gibi nedenlerden dolayı mimari yapılaşması diğer bölgelere nazaran daha azdır. Yine de bölgede inşa edilen yapılar için taş ustalarının sürekli başka bir bölgeden sağlanmış olması, hem zaman hem de ekonomik açıdan zordur⁷². Bu nedenle kentte inşa edilecek küçük ölçekli yapılarda yerel atölye mensubu ustaların çalıştığı söylenebilir ancak önemli projeler için dışarıdan ustaların getirilmiş olabileceği de göz ardı edilmemelidir. KB1, KB2 ve KB3 no'lu başlıkların Emirhisar Dedeköy Camii'nin avlusundaki korinth başlığıyla (Res. 13), KB4 no'lu başlığın ise Side Müzesi'nde sergilenen başlıkla (Res. 12) yakın benzerliği, kentteki mimari projelerde gezici atölye mensubu ustaların da görev almış olabileceği düşüncesini doğurmaktadır.

Katalog

KB1

Ölçüleri: Yük: 64 cm, Abk. Gen: 67 cm (kırık), Abk. Yük: 10 cm.

1. sıra akanthus yaprakları yük: 22 cm, 2. sıra akanthus yaprakları yük: 36 cm.

Bulunduğu Yer: Işıklar köyündeki Eski Camii'nin bahçesinde, alt kısmının az bir bölümü betona gömülü, bir cephesi duvara yaslandırılmış şekilde durmaktadır.

Tanımı: Mermerden yapılan başlığın dört cephesinde de abakus'un köşeleri kırıktır. Volüt sapları kısmen korunmuş olmasına karşın, abakus köşelerini alttan destekleyen volüt'ler ile dış dolgu yaprakları tahrip olmuştur. Alt ve üst sıra akanthus yapraklarının dışa bükümlü biçimlendirilen üst yaprak uçları ile başlığın dört cephesinde de abakus çiçeği kırıktır.

KB2

Ölçüleri: Yük: 64 cm, Abk. Gen: 76,4 cm, Abk. Yük: 10 cm.

1. sıra akanthus yaprakları yük: 22,5 cm, 2. sıra akanthus yaprakları yük: 33,7 cm.

Bulunduğu Yer: Işıklar köyündeki Yeni Camii'nin bahçesinde, bağımsız durmaktadır.

Tanımı: Mermerden yapılan başlığın bir cephesinin üst kısmı, dolgu yapraklarından itibaren kırık ve eksiktir. Abakus köşeleri ile volüt yüzeylerinde aşınmalar vardır. Akanthus yapraklarının dışa bükümlü biçimlendirilen üst yaprak uçları ve dört cephede de abakus çiçeği kırıktır.

KB3

Ölçüleri: Yük: 65 cm, Alt Çap: 46 cm, Abk. Gen: 72 cm, Abk. Yük: 10,5 cm.

1. sıra akanthus yaprakları yük: 23,7 cm, 2. sıra akanthus yaprakları yük: 38 cm.

Bulunduğu Yer: Işıklar köyünde, Eski Camii'nin karşındaki evin bahçesindeki ahırın hemen önünde, yan yatmış şekilde durmaktadır.

Tanımı: Mermerden yapılan başlığın birinci ve ikinci sıra akanthus yapraklarında, dış dolgu yapraklarında ve abakus profilinde kırıklar vardır. Başlığın bir köşesini destekleyen çapraz volüt'ler günümüze kadar ulaşmış olup, volüt'lerin yüzeyinde aşınmalar vardır. Sadece bir cephede abakus çiçeği korunmuştur. Başlığın görünen alt yüzeyinde dübel yuvası yoktur.

KB4

Ölçüleri: Yük: 43 cm, Alt Çap: 32 cm, Abk. Gen: 54 cm (kırık), Abk. Yük: 6 cm.

1. sıra akanthus yaprakları yük: 14,5 cm, 2. sıra akanthus yaprakları yük: 26 cm.

Bulunduğu Yer: Işıklar köyünde, Mehmet Ali Acar'ın evinin önünde, bağımsız durmaktadır.

Tanımı: Mermerden yapılan başlığın alt yüzeyinin yarısı, ilk sıra akanthus yapraklarının ortasına kadar kırıktır. Başlığın dört cephesindeki volüt'ler, abakus'un iki köşesi ve akanthus yapraklarının dışa bükümlü biçimlendirilen üst yaprak uçları kırıktır. Başlığın sadece iki cephesinde abakus çiçeği korunmuştur. Altta, 2x3,5 cm ölçülerinde, 3,2 cm derinliğinde dübel yuvası vardır.

KB5

Ölçüleri: Alınamamıştır.

Bulunduğu Yer: Hacılar (Acılar) köyünde, Mehmet Aladağ'a ait evin duvarında devşirme yapı malzemesi olarak kullanılmıştır.

Tanımı: Mermerden yapılan başlık iki parçadan oluşmaktadır. İlk parçada birinci sıra akanthus yapraklarından biri sağlam, diğerinde ise yaklaşık yarısı korunmuştur. Bunlar arasından çıkan ikinci sıra akanthus yapraklarının bir kısmı görülmektedir. Üstte kaulis kökü ile iç ve dış dolgu yapraklarının bir bölümü sağlam durumdadır. İkinci parçada alt sıra akanthus yapraklarından ikisi kısmen korunmuştur. Bunlar arasından çıkan üst sıra akanthus yaprağının bir bölümü görülebilmektedir.

⁷² Bölgede yapılan araştırmalarda yerel heykeltıraşlardan söz eden yazıtların bulunmuş olması (Şahin 1997: 75-87; Yılmaz 2005: 222-223), kentte faaliyet gösteren yerel bir atölyenin varlığını da mümkün kılmaktadır.

Kaynakça

- BALDIRAN, A/GİDER, Z. 2008.
“Mimari Bloklar Işığında Isauria Bölgesi’nin Mimari Uygulamaları”, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 20: 109-134.
- BALTY, J. CH. 1991.
Curia Ordinis. Recherches d’architecture et d’urbanisme antiques sur les curies provinciales du monde romain. Bruxelles.
- BALTY, J. CH. 1991.
Curia Ordinis. Recherches d’architecture et d’urbanisme antiques sur les curies provinciales du monde romain. Bruxelles.
- BAŞARAN, C. 1995.
Anadolu Mimari Bezemeleri: Roma Çağı Lotus-Palmet Örgesi. Erzurum.
- BAŞARAN, C. 1997.
“Kyzikos Korinth Başlıkları”, Türk Arkeoloji Dergisi 31: 1-52.
- BAŞARAN, C. 1999.
Anadolu Kompozit Başlıkları. İstanbul.
- BIER, L. 2008.
“The Bouleuterion”, Aphrodisias Papers 4 (Eds. Ch. Ratte/R.R.R. Smith): 145-168.
- BOL, R. 1984.
Das Statuenprogramm des Herodes Atticus-Nymphäums. OF 15. Berlin.
- COULTON, J. J. 1986.
“Oinoanda: The Agora”, Anatolian Studies 36: 61-90.
- CRAMPA, J. 1963.
“Nine Greek Inscriptions of Labrauda”, Labraunda I.2: 121-133.
- D’ANDRIA, F. 2001.
“Hierapolis of Phrygia: its Evolution in Hellenistic and Roman Times”, Urbanism in Western Asia Minor (Ed. D. Parrish). JRA Suppl. 45: 96-115.
- D’ANDRIA, F. 2008.
“Archaeology of the Theatre in Hierapolis (Pamukkale)”, Restoration and Management of Ancient Theatres in Turkey, Methods, Research, Results (Eds. F. Masino/P. Mighetto/G. Sobra). Lecce: 143-161.
- DE BERNARDI FERRERO, D. 1966.
Teatri classici in Asia Minore I. Roma.
- DEUBNER, O. 1938.
Das Asklepieion von Pergamon. Berlin.
- DOĞANAY, O. 2012.
“Zengibar Kalesi (Bozkır/Konya) 2010 Yılı Yüzey Araştırması”, 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı-III. Ankara: 403-422.
- DOĞANAY, O. 2013.
“Zengibar Kalesi (Bozkır/Konya) 2011 Yılı Yüzey Araştırması”, 30. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II. Ankara: 97-104.
- DOĞANAY, O./KÖKER, E. 2014.
“Zengibar Kalesi (Bozkır/Konya) 2012 Yılı Yüzey Araştırmaları”, 31. Araştırma Sonuçları Toplantısı-I. Ankara: 207-213.
- ER-SCARBOROUGH, Y. 1996.
“1994 Isaura Yüzey Araştırması”, 8. Araştırma Sonuçları Toplantısı-I. Ankara: 339-355.
- ERİM, K. T. 1986.
Aphrodisias: City of Venus Aphrodite. London.
- ERİM, K. T. 1990.
“Recent Works at Aphrodisias, 1986-1988”, Aphrodisias Papers 1 (Eds. C. Roueché/K. T. Erim): 9-36.
- FISCHER, M. L. 1990.
Das korinthische Kapitell im Alten Israel in der hellenistischen und römischen Periode: Studien zur Geschichte der Baudekoration im Nahen Osten. Mainz.
- FREYBERGER, K. S. 1990.
Stadtrömische Kapitelle aus der Zeit von Domitian bis Alexander Severus: Zur Arbeitsweise und Organisation stadtrömischer Werkstätten der Kaiserzeit. Mainz. Hall, A. S. 1968.
“Notes and Inscriptions from Eastern Pisidia”, Anatolian Studies 18: 57-92.
- HAMILTON, W. J. 1842.
Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia with some Account of their Antiquities and Geology, Vol. II. London.
- HEILMEYER, W. D. 1970.
Korinthische Normalkapitelle: Studien zur Geschichte der römischen Architekturdekoration, RM-EH 16. Heidelberg.

HELLSTROM, P. 2007.

Labraunda: Karya Zeus Labraundos Kutsal Alanı Gezi Rehberi. İstanbul.

HOEPFNER, W. 1966.

Herakleia Pontike – Ereğli, Forschungen an der Nordküste Kleinasien 2.1. Wien.

İDİL, V. 1979.

“Stratonikeia’da (Eskihisar) Kentin Kuzey Kapısının İç Kesimindeki Korinth Başlığı”, VIII. Türk Tarih Kongresi. Ankara: 477-486.

İDİL, V. 1981/82.

“Korinthische Kapitelle im Museum von İzmir”, Öjh 53: 149-186.

İDİL, V. 1984.

“Anadolu’da Roma İmparatorluk Çağı Korinth Başlıkları”, Anadolu/Anatolia XX: 1-49.

İDİL, V. 1989.

“Anadolu’da Roma İmparatorluk Devri Zafer Takları”, Festschrift für Jale İnan Armağanı (Eds. N. Başgelen/M. Lugal): 351-362.

İDİL, V. 1997.

“Kaunos’tan bir Korinth Başlığı”, Ekrem Akurgal’a Armağan. Anadolu/Anatolia XXIII: 159-165.

İNAN, J./ALFÖLDI-ROSENBAUM, E. 1979.

Römische und frühbyzantinische Porträtplastik aus der Türkei. Neue Funde. Mainz am Rhein.

JUTHNER, J./KNOLL, F./PATSCHE, K./SWOBODA, H. 1903. Vorläufiger Bericht über eine archäologische Expedition nach Kleinasien unternommen im Auftrage der Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen, Mitteilungen der Gesellschaft 15. Prag.

KADIOĞLU, M. 2006.

Die Scaenae frons des Theaters von Nysa am Mäander, Forschungen in Nysa am Mäander 1. Mainz am Rhein.

KADIOĞLU, M./GÖRKAY, K./MITCHELL, S. 2011.

Roma Dönemi’nde Ankyra. İstanbul.

KOENIGS, W./RADT, W. 1979.

“Ein kaiserzeitlicher Rundbau (Monopteros) in Pergamon”, Istanbul Mitteilungen 29: 317-354.

KÖSTER, R. 2004.

Die Bauornamentik von Milet. Die Bauornamentik der frühen und mittleren Kaiserzeit. Milet VII.1. Berlin.

MASINO, P. 2008.

“Projects for Presentation and Use of the Theatre in Hierapolis”, Restoration and Management of Ancient Theatres in Turkey, Methods, Research, Results (Eds. F. Masino/P. Mighetto/G. Sobra). Lecce: 163-182.

MEINEL, R. 1980.

Das Odeion. Untersuchungen an überdachten antiken Theatergebäuden. Frankfurt.

MERT, İ. H. 2002.

“Der korinthische Tempel in Knidos”, AA (2): 9-22.

MERT, İ. H. 2005.

“Knidos Korinth Tapınağı”, Ramazan Özgan’a Armağan (Ed. M. Şahin/İ. H. Mert): 229-248.

MITCHELL, S. 1995.

Cremna in Pisidia. An Ancient City in Peace and War. Chippenham.

MITFORD, T. B. 1980. (ST. ANDREWS)

Roman Rough Cilicia, ANRW II.7.2: 1230-1261.

NAUMANN, R./KANTAR, S. 1950.

“Die Agora von Smyrna”, Kleinasien und Byzanz: Gesammelte Aufsätze zur Altertumskunde und Kunstgeschichte, Istanbul Mitteilungen 17: 69-114.

OUTSCHAR, U. 1996.

“Zur Baudekoration und typologischen Stellung des Tetrapylons”, Aphrodisias Papers 3 (Ed. C. Roueché/R.R.R. Smith): 215-224.

PAUL, G. 1996.

“Die Anastylose des Tetrapylons in Aphrodisias”, Aphrodisias Papers 3 (Ed. C. Roueché/R.R.R. Smith): 202-214.

PESCHLOW-BINDOKAT, A. 1975.

“Zur Säulenstraße von Pompeiopolis in Kilikien”, Istanbul Mitteilungen 25: 373-392.

PLATTNER, G. A. 2014.

“Werkstatt und Muster. Zur Methode der Scheidung von Arbeitsprozessen und Stilelementen”, Antike Bauornamentik, Studien zur antiken Stadt 12: 53-68.

PÜLZ, S. 1989A.

Untersuchungen zur kaiserzeitlichen Bauornamentik von Didyma, Istanbul Mitteilungen-BH 35, Tübingen.

PÜLZ, S. 1989B.

“Zur Bauornamentik des Zeustempels von Euromos” Istanbul Mitteilungen 39: 451-453.

- RAMSAY, W. M. 1960.
Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası (Çev: M. Pektaş). İstanbul.
- RITTI, T. 1985.
Hierapolis scavi e ricerche 1: Le fonti letterarie ed epigrafiche. *Archaeologica* 53. Roma.
- ROHMANN, J. 1998.
Die Kapitellproduktion der Römischen Kaiserzeit in Pergamon. *Pergamenische Forschungen* 10. Berlin.
- RUGE, W. 1916.
"Isaura", *RE, Z IX.2*: 2055-2056.
- SOBRÀ, G. 2008.
"The Analysis of the Fragments from the Scaenae Frons of the Theatre in Hierapolis", *Restoration and Management of Ancient Theatres in Turkey, Methods, Research, Results* (Eds. F. Masino/P. Mighetto/G. Sobra), Lecce: 183-204.
- SÖĞÜT, B/SEZGİN, T/DÖNMEZ, B. 2008.
"Çivril'den Hierapolis Arkeoloji Müzesi'ne Taşman Mimari Eserler", 25. Araştırma Sonuçları Toplantısı III. Ankara: 217-232.
- SÖĞÜT, B/SEZGİN, T/DÖNMEZ, B. 2009.
"Işıklı Kasabası'ndaki (Denizli-Çivril) Mimari Bloklar", 26. Araştırma Sonuçları Toplantısı III. Ankara: 361-376.
- SÖĞÜT, B/ŞİMŞEK, C. 2002.
"Çivril ve Çevresindeki Arkeolojik Kalıntılar", *Dünden Bugüne Çivril Sempozyumu*. Ankara: 279-299.
- SQUARCIAPINO, M. 1943.
La scuola di Afrodisia, *Studi e Materiali del Museo dell'Impero Romano* 3. Roma.
- STERRETT, J. R. S. 1888.
The Wolf Expedition to Asia Minor, *Papers of the American Schools of Classical Studies* III. Boston.
- STRABON,
Strabon, Coğrafya (Çev: A. Pekman). İstanbul. 1987.
- STROCKA, V. M. 1981.
Das Markttor von Milet, 128. *Winckelmannsprogramm der archäologischen Gesellschaft zu Berlin*. Berlin.
- STROCKA, V. M. 1996.
"Datierungskriterien kleinasiatischer Girlandensarkophage", *AA* (3): 455-473.
- STROCKA, V. M. 2012.
"Bauphasen der kaiserzeitlichen Asklepieions von Pergamon", *Istanbuler Mitteilungen* 62: 199-287.
- SWOBODA, H/KEİL, J/KNOLL, F. 1935.
Denkmäler aus Lykaonien, Pamphylien und Isaurien. Wien.
- ŞAHİN, M. 1997.
"Grabdenkmäler aus Isaurien und Ihre Künstler", *Epigraphica Anatolica* 29: 75-87.
- ŞİMŞEK, C. 2013.
Laodikeia (Laodicea ad Lycum). *Laodikeia Çalışmaları* 2. İstanbul.
- ŞİMŞEK, C/SEZGİN, M. A. 2012.
"The West and North Theatres in Laodicea", *Restoration and Management of Ancient Theatres in Turkey, Methods, Research, Results* (Eds. F. Masino/P. Mighetto/G. Sobra), Lecce: 103-128.
- VANDEPUT, L. 1997.
The Architectural Decoration in Roman Asia Minor, *Sagalassos: a Case Study, SEMA I*. Turnhout.
- VON GERKAN, A/KRISCHEN, F. 1928.
Thermen und Palaestren, *Milet I.9*. Berlin.
- WARD-PERKINS, J. B. 1948.
"Severan Art and Architecture at Lepcis Magna", *JRS* 38: 59-80.
- WESTHOLM, A. 1963.
Labraunda: The Architecture of Hieron. *Labraunda I.2*. Lund.
- YEGÜL, F. 1986.
The Bath-Gymnasium Complex at Sardis. Cambridge.
- YILMAZ, M. 2005.
Bozkır Çevresinin (Hadım-Ahırlı-Yalıhüyük) Antik Tarihi ve Eserleri. Isauria. Konya.
- ZOROĞLU, L. 1996.
"Tarsus Cumhuriyet Alanı 1994 Yılı Çalışmaları", 17. Kazı Sonuçları Toplantısı-II. Ankara: 245-262.

ARKEOLOJİK VE ETNOGRAFİK VERİLER IŞIĞINDA DOĞU ANADOLU TANDIRLARI

ARCHAEOLOGICAL AND ETHNOGRAPHIC EVIDENCE ON EASTERN ANATOLIAN TANDIRS

Aylin Ü. ERDEM*

Anahtar Sözcükler: Tandır, Ekmek Fırını, Doğu Anadolu, Etnoarkeoloji, Ayanis

Keywords: Tandır, Bread Oven, East Anatolia, Ethnoarchaeology, Ayanis

ÖZET

Doğu ve Güneydoğu Anadolu köylerinde yaygın olarak karşımıza çıkan tandırlar, kırsal yaşamın bir parçası olarak kabul edilir. Bu bölgelerdeki köy hanelerinin mimari planlamasında genellikle tandırların kullanımına hizmet eden ayrı bir mekânın oluşturulduğu ve bunların “tandır evi” olarak tanımlandığı dikkati çeker. Yaz mevsiminde ise daha çok evin bahçesinde veya avlusunda yer alan “yazlık tandırlar” kullanılır. Tandırların bu bölgelerdeki arkeolojik kazılarda da yaygın olarak karşımıza çıktığı bilinir. Ancak arkeolojik kayıtlarda bunların üretim teknikleri ve/veya işlevleri gibi konular üzerinde pek fazla durulmamıştır.

Bu makalede ilk önce, günümüz tandırlarının üretim tekniği, fırın olarak inşa edilme yöntemleri, kullanım döngüsü ve sosyo- kültürel yapısı gibi etnografik veriler değerlendirilerek bazı bölgesel farklılıklar ortaya konmuştur. Ardından, arkeolojik veriler ışığında, tandır fırınlarının kronolojik olarak günümüze kadarki varlığı tartışılmış ve son olarak etnoarkeolojik değerlendirme yapılmıştır.

ABSTRACT

Tandır ovens which are still in use in Eastern and Southeastern Anatolia are usually seen as a part of pastoral life. Architectural plans of the village households in these regions indicate a separate room for tandır ovens was built and called as “tandır house” by the local people. In the meantime, some other tandır ovens in the courtyards are being used during the summer period. The existence of tandır ovens is also known from the archaeological excavations in these regions. However, in the archaeological records, no detailed information has been given about their producing techniques and/or functions.

In this paper, firstly the production techniques of modern tandırs, construction methods of the ovens, using process and socio-cultural structure were evaluated, and the regional diversities were determined. Additionally, the existence of tandır ovens from past to the present day have been discussed chronologically. Lastly, the ethnoarchaeological assessments have been provided.

* Yrd. Doç. Dr. Aylin Ü. ERDEM, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı
Bornova-İZMİR, e-posta: aylin.erdem@ege.edu.tr

Giriş

Doğu Anadolu kırsalında yaygın olarak karşımıza çıkan tandırlar, en basit ifadeyle, altı açık büyük boy kapların veya pişmiş toprak silindirlerin tabana gömülmesiyle oluşturulan kuyu biçimli fırınlardır. Kelime olarak Akkadça'daki tinûru¹ kelimesinden türediği düşünülür. Nitekim Arapça'da tannûr ve Farsça'da tanûr olarak geçen kelimelerin sadece "kilden yapılan kuyu biçimli fırınlar" için kullanılması, Akadça'daki kullanımın diğer türdeki fırınları kapsayıp kapsamadığı konusundaki şüpheleri ortadan kaldırır.

Tandır geleneğinin Anadolu, İran, Kafkasya, Azerbaycan, Mezopotamya, Suriye, Irak ve Levant bölgeleri gibi tüm Yakındoğu'yu kapsayan geniş bir kullanım alanı olduğu bilinir². Etnografik veriler, tandırların tek tipte karşımıza çıkmadığını, tandır fırınlarının inşasında birbirinden farklı metotların uygulandığını ortaya koyar. Dolayısıyla kelime olarak tandır, tek tip fırınları ifade etmekten ziyade, birden fazla üretim tekniğini barındıran bir kavram gibi görünmektedir. Buna göre tandırlar bazen tümüyle taban altına gömülürken, kimi zaman yarıya kadar gömülerek ya da tam tersi tamamıyla taban üzerine yerleştirilerek yapılmışlardır. Buna ek olarak, bazı örneklerde tandırın etrafında yine kilden yapılmış tandırla ilişkili mimari birimlerin olduğu uygulamalar da söz konusudur. Tüm bunlar, tandır fırınlarının homojen bir yapısı olmadığını, bölgeden bölgeye veya merkezden merkeze değişebilen bir gelenek olarak tanımlanabileceğini gösterir. Nitekim tandırlarla ilgili kavram karmaşasını gidermek için bazı araştırmacıların "tandır-benzeri fırınlar" veya "ekmek fırını" gibi farklı başlıklar altında değerlendirmeler yaptığı dikkati çeker³. Ancak nihayetinde farklı tekniklerle inşa edilmiş örnekler olsa da, tandır fırınlarının en temel özelliği kuyu biçimli olmalarından kaynaklanmaktadır.

Tandırın tek tipte bir gelenek olarak karşımıza çıkmayıp, arkeolojik kazılardaki tanımlamaların önemini arttırır. Tandır-benzeri birçok fırının veya birbirinden farklı tandır tiplerinin sadece tandır olarak tanımlanması gibi bir yaklaşımdan ziyade, tandırın hangi tipte inşa edildiğinin dikkatlice ele alınıp değerlendirilmesi büyük önem arz eder. Hatta kimi zaman büyük boy kaplara ait kırık parçalardan oluşturulmuş basit ocakların⁴ bile tandır algısı yaratması çok muhtemel. Bu bağlamda arkeolojik kayıtların önemi yadsınmaz.

Bu çalışmada, tandırların üretim zincirine dair etnografik veriler ele alındıktan sonra, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki tandırlar arkeolojik açıdan tartışılarak, tandırın en erken kullanımı saptanmaya çalışılacaktır. Son olarak tüm veriler etnoarkeolojik açıdan değerlendirilecektir.

Etnografik Verilere Göre Doğu Anadolu Tandırları

Doğu ve Güneydoğu Anadolu köylerinin çoğunda kullanımı devam eden tandırlar, gerek protohistorik çağlarda, gerekse günümüz modern dünyasında kentli yaşamın içinde fazlaca yer bulamamış bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özellikleriyle tandırların tümüyle kırsal yaşamı karakterize eden bir gelenek olduğu söylenebilir. Ancak daha çok kırsal yaşamın yerleşik kısmıyla ilişkilidir. Sabit yerleşimi olmayan göçebe kültürlerde bu tarzda sabit fırınların olması beklenemez. Ancak bazı örneklerde göçebelerin taşınabilir tandırları olduğu da bilinir⁵. Tüm bunlar genel özellikleri itibarıyla tandır fırınlarının kırsal ama daha çok yerleşik bir gelenek olarak tanımlanabileceğini gösterir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Erzurum, Bayburt, Van, Bitlis, Elazığ, Malatya ve Diyarbakır gibi farklı bölgelerinde yapılan etnografik araştırmalar, tandırların tüm bu bölgelerde yaygın olarak kullanıldığını gösterir. Ancak yapılan etnografik araştırmaların çoğunun genel bilgi niteliği taşıdığını ve bu konuyla ilgili kapsamlı bilgilerin az sayıdaki çalışmalardan ibaret olduğunu altı çizilmelidir. Gerek bahsi geçen etnografik çalışmalar, gerekse proje araştırmacısı olarak görev aldığım Van-Ayanis Köyü Etnoarkeoloji Projesi⁶ kapsamındaki veriler, buradaki etnografik değerlendirmenin temel kaynağını oluşturur. Özellikle Van-Ayanis ve Diyarbakır- Kenan-tepe'de yapılan etnoarkeolojik araştırmaların en kapsamlı veri tabanını oluşturduğu söylenebilir.

Tandır Üretimi

Doğu Anadolu'da tandır üretimine yönelik faaliyetlerin eskiden çoğu köyde yapıldığı bilinse de, günümüzde artık tandır üretimiyle meşgul olan köylerin/kişilerin sayısı gittikçe azalmıştır. Örneğin Ayanis Köyü'nde bir kuşak önce tandır üretimi yapan iki kadın olmasına rağmen, bu-

¹ Reiner 2006: 420.

² Tkáčová 2013: 3; Yakar 2007: 152, Res. 66; Karpuz 1986: 49-53.

³ Tkáčová 2013: 4-10.

⁴ Bu tarzda ocaklara Ayanis dışkent kazılarında rastlanmıştır.

⁵ Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Forbes, R.J. 1966, Heat and Heating: Refrigeration, the Art of Cooling and Producing Cold: Light. Studies in Ancient Technology. Vol. 6, Brill Online, e-book (Tkáčová 2013: 30).

⁶ Çilingiroğlu/Çevik/Erdem/Stone/Harmanşah/Erol-Işık/Zimansky/Batmaz 2009 (Tübitak Projesi). Araştırma boyunca, her türlü desteği veren Ayanis Köyü sakinlerine ve özellikle bu makalenin yazım aşamasında tandırlarla ilgili sorularımı sabırla cevap veren Azime Günini ile Veis Günini'ye teşekkürü borç bilirim.

gün bu kişiler çok yaşlı olduğu için köydeki tandır üretiminin tamamen sona erdiği ve tandır ihtiyacının şehirden satın alınarak giderildiği aktarılmıştır. Öte yandan bugün hala tandır üretimi yapan köylerin var olması, tandır üretimine tanıklık etme olanağı sağlamaktadır. Diyarbakır bölgesinde etnoarkeolojik araştırmalar yapan B. Parker, Bismil bölgesindeki Çarıklı ve Çöltepe köylerinde tandır üretimiyle uğraşan kadınların varlığından bahseder⁷. Benzer şekilde Erzurum bölgesindeki etnografik araştırmalarda Şık Köyü'nde tandır üretimi yapan kadınların varlığı rapor edilmiştir⁸. Tüm bu örnekler tandır üretim faaliyetlerinin niteliği ve organizasyonu hakkında fikir sahibi olmamızı sağlar.

Etnografik araştırmalar, tandır üretiminin oldukça zahmetli bir iş olduğunu gösterir. Tandır üretiminde kullanılacak toprağın (kil) köye taşınmasından, elenip su katılarak çamur halinde yoğrulmasına ve içine çeşitli katkı maddeleri eklendikten sonra şekillendirilmesine kadar uzun ve meşakkatli bir süreç söz konusudur. Özellikle ekmek pişirme sırasında ekmeğin tandır cidarına kolayca

yapışması için tandırın kaliteli üretilmesi oldukça önemlidir⁹. Bu uzun üretim sürecine dair evreler şu şekilde listelenebilir:

Tandır toprağının taşınması: Tandır üretimi için her toprağın uygun olmadığı ve belli bir kıvama gelebilmesi için killi bir toprak yapısının olması gerektiği bilinmektedir. Bu yüzden tandır üretimi yapan köylerin tandır toprağını belirli alanlardan temin ettiği dikkati çeker. Ayanis Köyü'nde tandır üretimi için uygun olan toprağın sadece bir yerden elde edildiği ve burasının da köye yaklaşık 2 km. mesafede olduğu belirtilmiştir (Res. 1). Benzer şekilde Diyarbakır Çarıklı Köyü'nde de tandır toprağının tek bir yerden sağlandığı ve burasının köye 1 km. mesafede olduğu rapor edilmiştir¹⁰. Bununla birlikte, tandır üretimi sadece kadınlar tarafından yapılan bir faaliyet olsa da, toprağın taşınması gibi bazı üretim evrelerinde erkeklerden destek alındığı bilinmektedir. Örneğin Van-Ayanis Köyü'nde veya Diyarbakır-Çarıklı Köyü'nde tandır toprağının köye getirilmesi için evin genç erkeklerinden yardım alındığı ifade edilmiştir¹¹.

Resim 1: Ayanis Köyü Tandır Toprağı (Yazarın Arşivi) / *Ayanis Village- Tandır Soil*

⁷ Parker/Uzel 2007: 10-11; Parker 2011: 605.

⁸ Köşklü 2005: 156; Köşklü 2006: 46.

⁹ Parker/Uzel 2007: 10.

¹⁰ Parker 2011: 607.

¹¹ Parker 2011: 607.

Toprağın elenmesi ve suyla yoğrulması: Tandır toprağının temininden sonra ikinci aşamada tandır toprağı elenir. Bu aşamadan itibaren kadın devreye girer. Elenen toprağın içine su eklenerek çamur halindeki toprak yoğrularak hamur kıvamına getirilir.

Yoğrulan hamurun dinlendirilmesi: Su karıştırılarak hamur haline getirilen killi toprak, mutlaka bir gün dinlen-

tilirken¹³, Diyarbakır Çarıklı Köyü'nde samanla birlikte, keçi kılı ve tuz eklendiği ifade edilmiştir¹⁴. Öte yandan Ayanis ve Şık Köyü sakinleri eskiden tandır hamuruna keçi kılı veya yöresel bitkilerden biri olan sığır kuyruğu eklediklerini de dile getirmişlerdir¹⁵. Dolayısıyla tandır hamuru içine eklenen katkı maddelerinin, bölgesel veya dönemsel faktörlere göre değişim sergilediği söylenebilir.

Resim 2: Evin genç erkekinden destek alınması- Diyarbakır Çarıklı Köyü (Parker 2011: Fig. 6) / *Young Man Support for the Tandır Producing- Diyarbakır Çarıklı Köyü*

dirilir. Bu sayede kil içindeki suyun emilmesi ve daha kıvamlı bir hal alması sağlanır.

Hamur içine saman eklenerek tekrar yoğrulması: Dinlenen hamura ertesi gün çeşitli katkı maddeleri eklenir ve yeniden yoğrulur. Ayakla yapılan yoğurma işlemi sırasında yine evin genç erkekinden destek alındığına dair veriler Diyarbakır Çarıklı Köyü örneğinde detaylı bir biçimde belgelenmiştir¹² (Res. 2). Hamura eklenen katkı maddesi olarak saman, değişmez bir unsur olarak karşımıza çıksa da, bazı örneklerde samanla birlikte farklı katkı maddelerinin de kullanıldığı dikkati çeker. Zira tandır üretiminin bu aşamasında ufak tefek bölgesel farklılıklar belirtmeye başlar. Örneğin Erzurum Şık Köyü ile Van Ayanis Köyü'nde hamura saman eklendiği belir-

Tandır Yapımı: Tandır hamurunun tamamlanmasından sonra tandırın şekillendirilmesi aşamasına geçilir. Bu aşama tümüyle kadın tarafından gerçekleştirilir. Gerek Erzurum Şık Köyü, gerekse Ayanis Köyü örneklerinde tandırın halka şerit tekniğinde üretildiği anlaşılr¹⁶. Buna göre tandır hamurundan önce ortalama 1'er m. uzunluğunda şeritler yapılır, daha sonra bu şeritler dipten başlayarak üst üste getirilerek birleştirilir. Ve son olarak ağız kenarı şekillendirilir (Res. 3-4). En altta hava deliği (külve deliği) yeri açılmasıyla tandır üretimi tamamlanır (Res. 5). Tandır üretiminde kullanılan hamurun miktarı ve halka şeritlerin sayısı üretilecek olan kabın boyutuna göre değişir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu ölçeğinde

¹³ Köşklü 2006: 156.

¹⁴ Parker/Uzel 2007: 11; Parker 2011: 607.

¹⁵ Köşklü 2006: 156, Ayanis Köyü sakinleriyle kişisel görüşme.

¹⁶ Köşklü 2005: 157.

¹² Parker 2011: 607, Res. 6.

Resim 3: Tandır Üretimi- Erzurum Şık Köyü (Köşklü 2005: Şekil 8) / *Tandır Producing- Erzurum Şık Village.*

Resim 4: Tandır Üretimi- Erzurum Şık Köyü (Köşklü 2005: Şekil 11) / *Tandır Producing - Erzurum Şık Village*

Resim 5: Tandır Hava Deliği - Ayanis Köyü (Yazarın Arşivi) / *Tandır Air Hole- Ayanis Village*

değerlendirildiğinde tandır boyutlarında sabit bir değer olmadığı ve bölgeden bölgeye değişim gösterdiği anlaşıyor. Örneğin Erzurum Şık Köyü'nde 3 farklı boyutta tandır olduğu rapor edilmiştir. Buna göre büyük boy tandırın ağız çapı 60-70 cm, taban çapı 1.10-1.30 cm, derinlik 1.40-1.60 cm olarak ölçülmüştür. Orta boy tandırda ise ağız çapı 45-55 cm, taban çapı 90-100 cm, derinlik 1.10-1.30 cm olarak verilmiştir. Küçük boy tandır ise 30-35 X 50-60 X 60-75 cm ölçülerindedir¹⁷. Benzer şekilde Van Ayanis Köyü'nde de üç farklı boyutta tandır tespit edilmiştir. Buradaki tandırlardan en büyük olanının ağız çapı 58-80 cm, taban çapı 1.10-1.30 cm,

¹⁷ Köşklü 2005: 157.

derinlik 1.25-1.60 cm'dir. Orta boy tandırlarda ağız çapı 50-55 cm, taban çapı 90-100 cm, derinlik 1.10-1.25 arasında değişir. Küçük boy tandırların ölçüleri ise ağızda 35-40 cm, tabanda 55-70 cm, derinlik 60-80 cm olarak ölçülmüştür.

Tandırın kurumaya bırakılması pişirilmesi: Tandıra şekil verildikten sonraki aşamada tandır kurumaya bırakılır. Kuruma işlemi gölgede gerçekleşir. Tandırın kuruması

günç yöntemler de geliştirilmiştir¹⁹. Tandırın kuruma süreci tamamlandıktan sonra, tandır tabana açılan çukura yerleştirilir. Diyarbakır Çarıklı Köyü sakinleri, tandırların çok ağır olduğunu (70-80 kg. civarında) ve bu yüzden tandırın çukura yerleştirilmesi esnasında erkeklerden destek alındığını belirtmişlerdir²⁰. Benzer şekilde Ayanis Köyü'nde de tandırın yerleştirilmesi veya tadilatı gibi süreçlerde evin erkeğinin devreye girdiğine tanıklık edil-

Resim 6: Tabana Gömülü Tandırlar- Ayanis Köyü (Yazarın Arşivi) / *Buried Tandır- Ayanis Village.*

için gerekli olan sıcak ve kuru hava sadece yaz mevsiminde görüldüğünden, tandır üretimi için özellikle yaz mevsiminin uygun olduğu belirtilmiştir. Nitekim köy evlerinde tandır değişimiyle¹⁸ ilgili tadilat işlerinin genellikle yaz mevsiminde olmasının bir sonucu olarak, tandır talebinin daha çok yaz ayında olması, üretim dönemiyle paralellik gösterir.

Tandırın kuruma süresi boyunca, perdahlama işlemi yapılır. Bu işlem düz ve parlak bir yüzey elde edilinceye kadar devam eder. Perdahlama işi için özellikle taşların yaygın olarak kullanıldığı bilinse de, Erzurum Şık Köyü örneğinde cam şişelerin kullanılması gibi son yıllarda il-

miştir. Yerleştirme işleminden sonra tandır ile çukur arasındaki boşluk doldurulur. Tandırın ısı etkisiyle genişlemesini ve çatlamasını önlemek için tandırın etrafı toprak yerine, daha dayanıklı dolgu malzemesiyle doldurulur. Söz konusu dolgu malzemesi bölgeden bölgeye değişim gösterebilir. Örneğin Erzurum Şık Köyü'nde kaba çakıl taşları, kül veya ahır gübresi kullanılırken, Diyarbakır Çarıklı Köyü'nde kırık tandır parçaları ve kerpiç tercih edilir²¹. Dolgu işlemi tamamlandıktan sonra bu dolgunun üzeri toprakla kapatılır ve balçıkla sıvanır²². Gerek doldurma gerekse çamurla sıvama işi yine kadınlar tara-

¹⁹ Köşklü 2005: 157.

²⁰ Parker 2011: 609.

²¹ Köşklü 2005: 157; Parker 2011: 609.

²² Günümüzde Erzurum Şık Köyü'nde bu işlem için izocam kullanıldığı kaydedilmiştir (Köşklü 2005: 157).

¹⁸ Tandır değişimi özellikle tandırın çatladığı durumlarda tercih edilir.

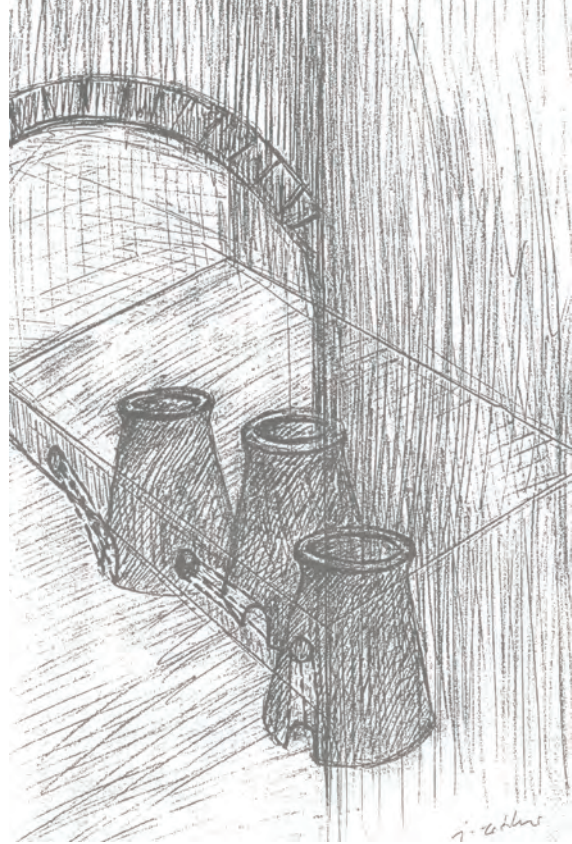

findan yapılır. Yerleştirilen tandırın kullanıma hazır hale gelmesi için önce kendisi pişirilir. Bu aşamada tandır cidarının daha kaliteli olması için Ayanis Köyü'nde tandırın iç yüzüne eritilmiş kuyruk yağı sürüldüğü belirtilmiştir. Pişme işleminin ardından tandır üretimi tamamlanır ve tandır kullanıma hazır hale gelir.

Tandır Fırını Tipleri

Tandırlar, üretim biçimleri ve formları göz önüne alındığında, boyutları dışında homojen bir görüntü sergiler. Tabii ki titiz bir tipolojik araştırmada, tandır formlarının boyut dışında cidarının açısına ve ağız dip çapı oranına göre birkaç farklı tipi olduğu anlaşılır²³. Ancak genel ölçekte değerlendirildiğinde tandırların birbirinden çok farklı form çeşitliliği olduğu söylenemez. Buna karşın, tandırın fırın olarak inşa edilmesi aşamasında çeşitli farklılıklar göze çarpar. Bu bağlamda, bölgeden bölgeye yerel özellikler taşıyan tandır fırınlarının değişmez/sabit bir fırın geleneği algısından uzak tutulması gerekir. Bu farklılıklar göz önüne alındığında tandır fırınlarının yapılışında başlıca iki yöntem gözlenir:

Tabana gömülü fırınlar: Doğu Anadolu'daki tandır fırınları içinde en yaygın grubu, ağız kenarına kadar tabana gömülen fırınlar oluşturur (Res. 6). Bu tip fırınlar çeşitli boylarda karşımıza çıkar. Van, Elazığ ve hatta Batı İran bölgesinde bu tarzda direk tabana gömülü olarak kullanılan tandır fırınları bulunmaktadır²⁴.

Resim 7: Yarıya Kadar Gömülü Tandırlar- Erzurum Şık Köyü (Köşklü 2005: Şekil 5) / *Half Buried Tandır- Erzurum Şık Village*

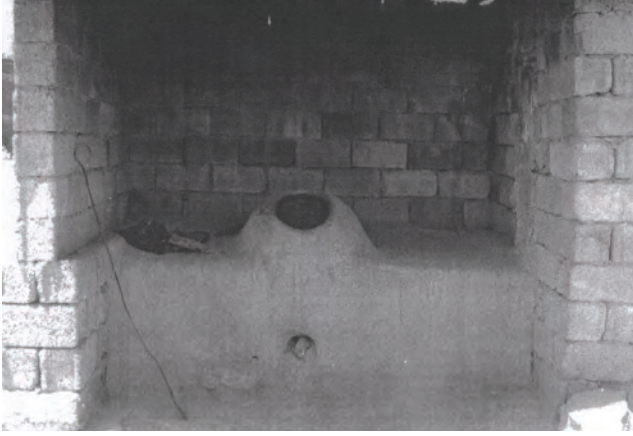
Resim 8: Yarıya Kadar Gömülü Tandırlar- Erzurum Şık Köyü (Köşklü 2005: Şekil 2) / *Half Buried Tandır - Erzurum Şık Village*

Bu grup fırınlar içinde bir alt grubu da yarıya kadar tabana gömülüp, diğer yarısı kille doldurulan fırınlar oluşturur. Özellikle Erzurum bölgesindeki etnografik araştırmalar dikkate alındığında, buradaki tandırların yarıya kadar tabana gömülüp, diğer yarısının kilden bir platformla yük-

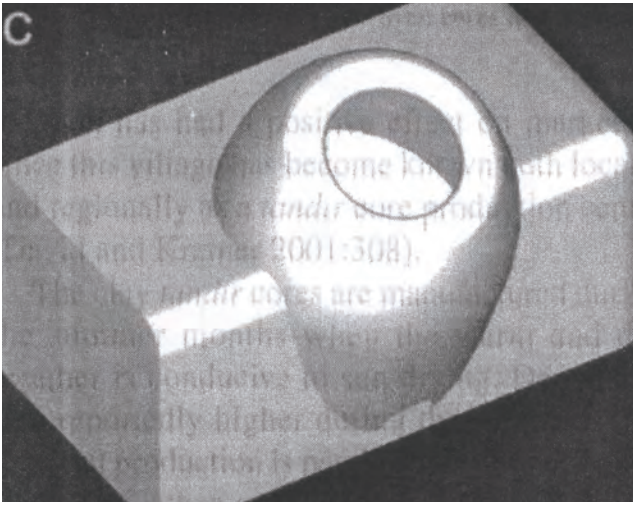
²³ Tkáčová 2013: 31, Res. 18.

²⁴ Türkoğlu 1969: 5491-5492; Peters 1972: 169, Lev. 139/2.

Resim 9: Bismil Bölgesi Tandır Fırınları- Dijital Rekonstrüksiyon (Parker 2011: Fig. 4) / *Tandır Ovens in Bismil*

Resim 10: Bismil Bölgesi Tandır Fırınları (Parker 2011: Fig. 2) / *Tandır Ovens in Bismil: Digital Reconstruction*

seltirerek doldurulduğu anlaşılr²⁵ (Res. 7-8). Bu sayede tandır fırınının bulunduğu alanın, mekânın diğer kısımlarından daha yüksekte ayrı bir alan olarak şekillendirildiği anlaşılr. Gerek bu gruptaki tandır fırınlarında, gerekse ilk gruptaki fırınlarda pişirme işlemi oturarak gerçekleştirilir.

Taban üzerine oturtulan fırınlar: Diyarbakır bölgesindeki etnografik araştırmalar, tandır fırını inşasının diğerlerine göre daha farklı olduğunu gösterir²⁶. Buna göre Bismil bölgesindeki tandır fırınlarının, tabana gömülme yerine, belli bir eğimle taban üzerine yerleştirilerek inşa edildiği anlaşılr (Res. 9-10). Bu tarzda inşa edilen tandır fırınlarının çevresi kille sıvanır ve adeta fırın görünümü kazandırılır. Ayrıca çekirdek fırın yapısının iki yanına, fırın tezgâhı olarak tanımlanabilecek kilden bir platform eklendiği de gözlenmiştir. Bu tarz fırınlar, bu bölgedeki tandır fırını inşasının biraz daha özenli olduğu anlamına gelebilir. Bu tip fırınlarda pişirme işlemi ayakta yapılır. Bu tarz fırınların özellikle Suriye bölgesinde yaygın olduğu bilinmektedir²⁷.

²⁵ Köşklü 2005: 156, Şekil 5.

²⁶ Parker 2011: Res. 2, 4.

²⁷ Tkáčová 2013: 30.

Resim 11: Taptaba Ekmeği- Ayanis Köyü (Yazarın Arşivi) / *Taptaba Bread- Ayanis Köyü*

Resim 12: Tandır'da Ekmek Pişirilmesi-Ayanis Köyü (Yazarın Arşivi) / *Bread Cooking in Tandır- Ayanis Village*

Tüm bu örnekler tandırın bazen tümüyle tabana gömüldüğünü veya yarıya kadar tabana yerleştirilip diğer yarısının ağız hizasına kadar kilden bir platform yükseltildiğini veya hiç gömülmeden direk taban üzerine yerleştirilerek fırın benzeri bir yapı oluşturduğunu ortaya koyar.

Tandır Kullanımı

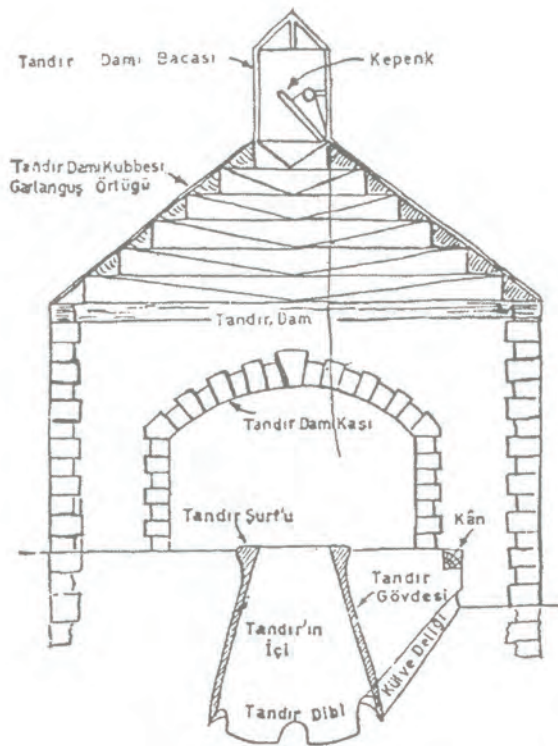
Tandır fırınlarının yaygın olarak ekmek pişirmede kullanıldığı bilinir. Hatta yukarıda da bahsedildiği gibi tandır fırınları için birçok yerde “ekmek fırını” gibi tabirlerin kullanıldığı da görülür²⁸. Gerçekten de gerek Diyarbakır bölgesinde, gerekse Erzurum ve Van bölgelerinde yapılan etnografik çalışmalar tandır fırınlarının özellikle ekmek pişirmede kullanıldığını ortaya koyar²⁹. Van-Ayanis Köyü sakinleri, yerel dilde lavaş ve taptapa olarak adlandırılan iki tür ekmeği tandırda pişirdiklerini belirtmişlerdir. Taptapa genellikle ortası delik olan yuvarlak biçimli bölgeye özgü somun ekmektir (Res. 11). Söz konusu ekmeklerin haftada veya on günde bir büyük boy tandır-

²⁸ Tkáčová 2013: 26.

²⁹ Parker/Uzel 2007: 8; Köşklü 2006: 45; Çilingiroğlu/Çevik/Er-dem/Stone/Harmanşah/Erol-Işık/Zimansky/Batmaz 2009: 60-62.

Resim 13: Yazlık Tandır-Ayanis Köyü (Yazarın Arşivi) / Outdoor Tandır- Ayanis Köyü

Resim 14: Erzurum'da Tandır Evleri (Köşklü 2005: Şekil 3) / Tandır House in Erzurum

larda pişirildiği aktarılmıştır³⁰. Tandır fırınlarında ekmek pişirme işlemi için öncelikle tandırın içinde ateş yakılır ve tandırın ısınması sağlanır. Bu aşamada yakıt olarak odun veya tezek kullanılır. Ayanis köyü sakinleri tezeğin (özellikle sığır tezeği) eskiden daha yaygın kullanıldığını ancak kötü kokusu ve dumanı yüzünden günümüzde çok fazla tercih edilmediğini belirtmişlerdir. Tandır ısındıktan sonra ekmekler “tandır yastığı” (yerel dilde mazraka) olarak tanımlanan dairesel bir yastığın üzerine yerleştirilir ve yastık yardımıyla hızlı bir şekilde tandırın iç çepine yapıştırılır (Res. 12). Pişen ekmekler yine hızlı bir şekilde elle tutularak alınır.

Tandır fırınları yazlık ve kışlık olmak üzere iki farklı alanda inşa edilir. Kışlık fırınlar genellikle “tandır evi” olarak adlandırılan bir mekân içinde yer alırken, yazlık tandırlar daha çok tandır evinin hemen önünde veya bahçede -ama eve yakın- konumlandırılmıştır (Res. 13). Özellikle yazın sıcak havalarda yazlık tandırın kullanıldığı bilinir. Yazlık tandırlara bazı örneklerde çardak benzeri derme çatma bir yapı içinde de rastlamak mümkündür.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erzurum, Van, Kars, Ağrı, Iğdır, Elazığ, Malatya, Muş ve Bitlis evlerinde, tandır evi önemli bir mimari birim olarak karşımıza çıkar³¹. Tandır

³⁰ Büyük ve küçük boy tandırların hangi sıklıkla yakıldığına aşağıda değinilmiştir.

³¹ Köşklü 2005: 159.

Resim 15: Ayanis Köyü Tandır Evi (Yazarın Arşivi) / *Tandır House in Ayanis Village*

Resim 16: Ayanis Köyü Tandır Evi-Dıştan (Yazarın Arşivi) / *Tandır House in Ayanis Village- From Outside*

Resim 17: Ayanis Köyü Tandır Evi-Tezeklik-Kiler (Yazarın Arşivi) / *Tandır House –Dung Cake Storage House- Kitchen (Food Storage Room) in Ayanis Village*

evlerinin mimari özelliklerine bakıldığında, inşa tekniği açısından bazı bölgesel farklılıklar gösterdiği anlaşıyor. Örneğin geleneksel Erzurum evlerinde veya Bayburt bölgesindeki evlerde tandır evi, mutfağa bağlı, kemerli ve bacalı özelliğiyle daha özenli bir mimari görünüm sergiler³² (Res. 10, 14). Buna karşın Van bölgesi örneklerinde, içinde sadece tandır olan daha basit bir mimari birim olarak karşımıza çıkar³³. Bu bölgedeki tandır evlerinin inşasında gözetilen hususlar ve diğer mimari birimlerle ilişkisi Ayanis Köyü'ndeki etnoarkeolojik araştırmalarda detaylı olarak ele alınmıştır. Kerpiç duvarlı ve dörtgen planlı tandır evlerinin tabanı sıkıştırılmış topraktan yapılmıştır. Penceresiz ve düz damlı inşa edilen tandır evlerinin üzerinde küçük bir havalandırma deliği bulunur³⁴. Bazı eski örneklerde, tandır evlerinin duvarlarında bulunan küçük nişlere gaz lambalarının yerleştirildiği aktarılmıştır (Res. 14). Dışarıdan bakıldığında kapı çerçeveleri üzerindeki isler, tandır evinin kolayca ayırt edilmesini sağlar (Res. 16). Benzer şekilde evin iç duvarları ve çatısı da isten dolayı tümüyle siyaha bürünmüştür. Ayanis Köyü'nde mimari birim olarak tandır evleri ya yaşam

evine bitişik olarak, ya da bağımsız bir yapı birimi olarak inşa edilmişlerdir³⁵. Mimari birimler ister birbirine bitişik isterse bağımsız olsun, tandır mekânlarının yaşam birimlerinin her zaman yanında veya yakınında yer aldığı saptanmaktadır. Her iki durumda da, kiler ve tezeklik gibi özel işlevli yapılarla bitişik veya kapı geçidiyle birbirine bağlantılı bir planlama söz konusudur (Res. 17). Bu uygulamanın altında, kadının tezek veya un temini gibi ihtiyaçlarını fazla uzağa gitmeden kolayca gidermesi yatmaktadır.

Ayanis Köyü'ndeki tandır evlerinde genellikle iki tandır bulunur. Bunlardan biri büyük, diğeri daha küçüktür (Res. 18). Büyük olan sadece haftada veya on günde bir ekmek yapımı için yakılırken, küçük olan yemek pişirmek, süt veya su kaynatmak gibi günlük pişirme işleri için neredeyse hergün yakılır. Kullanılmadığı zamanlarda ağızları bir teneke parçasıyla kapatılır. Ayanis tandırlarında yaklaşık 1 m. uzunluğunda hava kanalı bulunur ve bu kanal taban üzerinde bir delik olarak görünür. Söz konusu delikler mekân içine açılır, ancak bu açıklık daima kapıya yakın yere yapılır. Bu delikler, tandır kullanılmadığı zamanlarda herhangi bir tıkanıklık olmasın diye bir bez parçasıyla kapatılır (Res. 19). İşlevini tamamlayan çatlamış veya eskimiş tandırın çoğu

³² Karpuz 1986: 49-53; Köşklü 2005: 156.

³³ Türkoğlu 1969: 5491-5492.

³⁴ Erzurum bölgesinde daha gelişmiş özellikler sergileyen tandır evlerinde, tandırların bulunduğu alanın üzeri, bacası olan kemerli bir fırın görüntüsü sergiler (Köşklü 2005: Şekil 3-4).

³⁵ Çevik 2014: 286-287.

Resim 18: Ayanis Köyü Tandır Evi- Büyük ve Küçük Tandırılar (Yazarın Arşivi) / *Tandır House in Ayanis Village – Large and Small Tandırı*

Resim 19: Ayanis Köyü Tandır Evi- Hava Kanalı (Yazarın Arşivi) / *Tandır House in Ayanis Village – Air Hole*

Resim 20: Ayanis Köyü, İptal Edilen Tandır (Yazarın Arşivi) / *Ayanis Village, Unused Tandır*

zaman yerinden çıkartılmadığı ve taban seviyesine kadar içinin toprakla doldurulduğu kaydedilmiştir. Örneğin Ayanis Köyü'ndeki bir örnekte, tandır evi içinde, üç

tanesinin içi doldurularak iptal edilmiş, iki tanesi ise faal olarak kullanılan toplamda 5 tandır tespit edilmiştir. İçi doldurulan tandırların ağız kenarlarının dairesel hattı,

Resim 21: Ayanis Köyü Tandır Evi- Malzeme Dağılımı (Yazarın Arşivi) / *Tandır House in Ayanis Village – Distrubution of Materials*

Resim 22: Ayanis Köyü-Tandırda Ekmek Pişiren Kadınlar (Yazarın Arşivi) / *Ayanis Village- Women in Cooking Activity*

taban üzerinde kolayca farkedilir (Res. 20). Tandır evinin materyal kaydı arasında tandır külünü atmak için bulundurulmuş kürekler, tandır ateşinin karıştırıldığı demir çubuklar, pişirme yastığı ve ekmek yapımında kullanılan plastik leğenler sayılabilir³⁶ (Res. 21).

Tandırın Sosyal ve Kültürel Bağlamı

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki etnografik araştırmalar, tandırın üretimi ve kullanımının önemli bir kadın aktivitesi olarak şekillendiğini ortaya koyar. Etnografik çalışmalar, tandır üretiminde kimi zaman erkek desteğini ortaya koysa da, tandır fırınının kullanımı tümüyle kadına ait bir faaliyettir. Aynı şekilde, tandır evlerinin cinsiyete dayalı mekânsal kullanımı göz önüne alındığında, yaşam evi ve kilerle birlikte tandır evinin kadın tarafından en yoğun kullanılan mimari birimler olduğu anlaşılar. Hatta yaşam evi ve kilerle kıyaslandığında, tandır evleri erkeğin hemen hemen hiç girmedikleri bir yapı olarak tanımlanabilir.

Günümüzde yalnızca kadınlar tarafından kullanılan tandır evleri, ekmek ve yemek pişirme işlerinin yanı sıra kadınların bir araya gelerek sosyalleştiği bir aktivite alanı olarak da tanımlanabilir. Ayanis Köyü örneğinde, ekmekler haftada veya on günde bir toplu olarak yapıldığı için, bu zorlu işi en az iki haneden kadının bir araya gelerek yaptığı ve hatta kimi zaman bunu kendi aralarında belirli bir sıraya koydukları da görülür. Bu sayede, hem ekmeklerin daha kısa zamanda yapılması sağlanır, hem de kadınlar için bir sohbet ortamı yaratılır (Res. 22).

³⁶ Çilingiroğlu/Çevik/Erdem/Stone/Harmanşah/Erol-Işık/Zimansky/Batmaz 2009: 60-62.

Günümüz köylerinin çoğunda tandır evi artık sadece pişirme amaçlı kullanılsa da, eskiden (birkaç kuşak önce) yatak odası olarak veya oturma odası olarak kullanıldığı anlaşılar. Bugün köy hanelerini eskisi gibi geniş aileler yerine, daha çok çekirdek aileler karakterize etmektedir. Ancak yakın geçmişte iki-üç kuşağın bir arada yaşadığı dönemlerde, yer bulunmaması nedeniyle, özellikle evin bekâr gençlerinin tandır evlerinde uyumaları zorunlu hale gelmiştir. Ayanis Köyü sakinlerinin aktardığı bilgilere göre eskiden tandır evleri kış mevsiminde ısınma amaçlı oturma odası olarak kullanılmıştır. Hatta tandırın üzerine “iskemle” denilen bir ahşap düzeneğin yerleştirildiği ve bu iskemlenin üzerine yorgan veya battaniye serilerek aile fertlerinin bu örtü etrafında toplanıp ısındığı anlatılır³⁷. Örtü sayesinde ısıdan daha kolay faydalandıkları anlaşılar. Benzer uygulamanın İran bölgesindeki Aliabad Köyü'nde de var olduğu görülür. Aliabad Köyü'nde oturma odalarının ortasında yer alan çukur ocakların üzerine “kursi” denen ahşap bir düzeneğin yerleştirildiği ve üzerine örtü serilerek aile bireylerinin burada ısındıkları not edilmiştir³⁸. Bugün belki sadece pişirme amaçlı kullanılan tandır mekânlarının, “tandır evi” olarak adlandırılmasının gerisinde bir zamanlar bunların ana yaşam mekânı olarak kullanılmış olmaları yatıyor olmalıdır.

Tandır evinin kış mevsiminde oturma odası olarak kullanılması, bu mekânı, aile bireylerinin diğer hane üyeleriyle bir araya gelerek sohbet ettiği ve sosyalleştiği bir alan haline getirmiştir. Doğu Anadolu'da bütün üretim ve

³⁷ Çilingiroğlu/Çevik/Erdem/Stone/Harmanşah/Erol-Işık/Zimansky/Batmaz 2009: 59.

³⁸ Kramer 1982: 104.

Resim 23: Salattepe Orta Tunç Çağ Tandırı (Ökse 2015: Foto. 1c) / *Middle Bronze Age Tandır from Salattepe*

tadilat faaliyetlerinin bahar ve yaz mevsiminde yapıldığı göz önüne alındığında, fazlaca işin olmadığı karlı kış akşamlarını renklendiren sohbetlerin, hanelerin en sıcak odası olan tandır evinde gerçekleşmesi çok da şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla tandır evleri, en azından kış mevsiminde köy ahalisi için bir çeşit toplantı odası işlevini üstlenmiştir. Bu durum, günümüzde sadece kadınlar tarafından kullanılan tandır evlerinin, geçmişte kadın, erkek ve çocuk olmak üzere tüm aile bireylerinin vakit geçirdiği bir mekân olduğunu ortaya koyar.

Doğu Anadolu Tandırlarının Arkeolojisi

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki arkeolojik kazılar göz önüne alındığında, tandırların kullanımına yönelik çeşitli bilgiler elde edilir. Kuzeyde Erzurum bölgesinden itibaren, Van Gölü havzası, Elazığ-Malatya bölgesi ve Güneydoğu Anadolu bölgesi dahil olmak üzere tüm Doğu Anadolu'daki kazılardan sağlanan veriler, tandır kullanımının tarihi süreci hakkında kısmen aydınlatıcıdır.

Tandır kullanımına yönelik en erken bilgilerin Erzurum'daki Pulur verileri ışığında Geç Kalkolitik döne-

me kadar geriye gittiği öne sürülse de³⁹, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Geç Kalkolitik sürecine yönelik çalışmalar üzerine yaptığımız taramalarda, tandır fırınlarının varlığıyla ilgili herhangi bir bilginin bulunmadığı anlaşılmıştır. Nitekim, Pulur'da kazıcısı tarafından tandır olarak tanımlanan bir fırının varolduğu rapor edilse de, söz konusu tandırın I. Tabaka olarak adlandırılan en üstteki en geç tabakadan geldiği anlaşılmıştır⁴⁰. Dolayısıyla gerçekte Ortaçağ'a ait olan Pulur tandırının, Geç Kalkolitik döneme tarihlendiğiyle ilgili bilginin aktarımında hata olduğunun altı çizilmelidir. Buna göre, gerek Geç Kalkolitik, gerekse hemen ardından gelen Erken Tunç Çağ sürecinde, henüz tandır fırınlarının varlığına yönelik herhangi bir verinin bulunmadığını söyleyebiliriz. Zira her iki dönemde de ocak veya fırın tarzında bir geleneğin hâkim olduğu bilinir⁴¹.

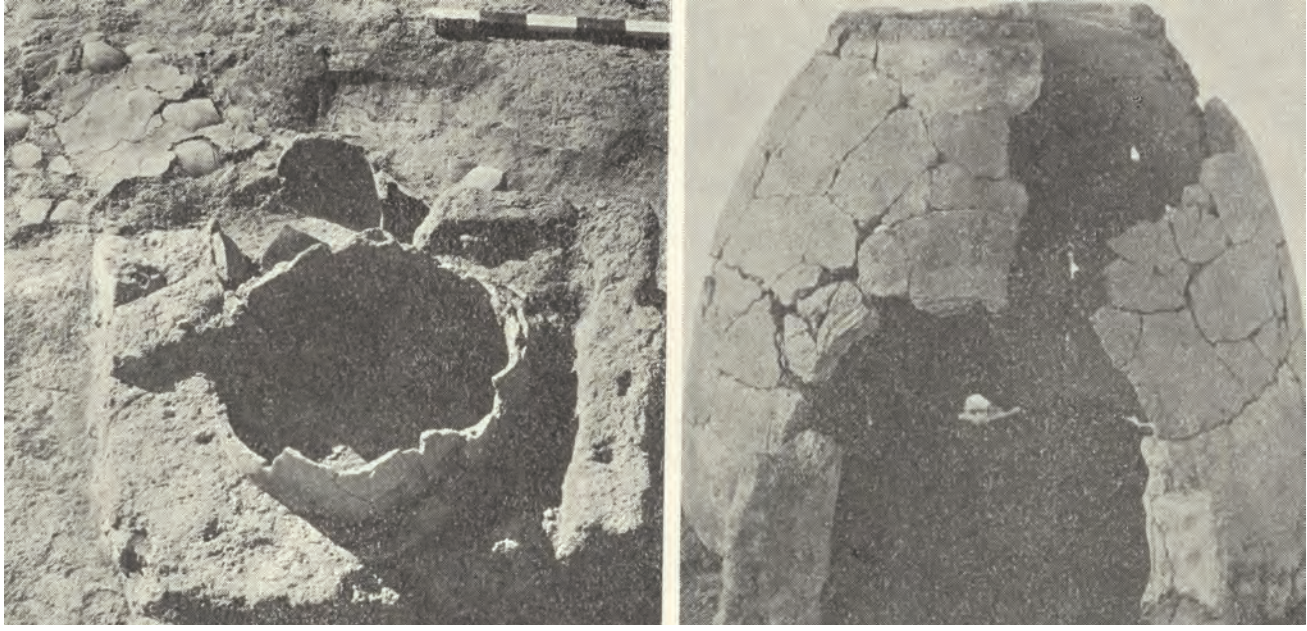
Doğu Anadolu'daki arkeolojik veriler tandır fırınlarının özellikle Demir Çağ'dan itibaren yaygın kullanımına işaret etse de, Güneydoğu Anadolu'daki birkaç merkez,

³⁹ Köşklü 2005: 158.

⁴⁰ Koşay/Vary 1964: 13-14.

⁴¹ Çilingiroğlu 1993: 471; Kozbe 2004: 39; Takaoğlu 2000: 11-15; Sagona/Sagona 2000: 58, 63, 64; Van Loon/Güterbock 1972: 79-81; Hauptmann 1972: 93-94; Esin 1974: 113; Behm-Blancke 1987: 119. Işıklı 2008: 329, 334.

Resim 24: Norşuntepe Erken Demir Çağ Tandırı (Hauptmann 1971: Lev. 53/2-3) / *Early Iron Age Tandır from Norşuntepe*

bunların Orta ve Geç Tunç Çağ'daki varlığıyla ilgili bilgiler sunar. Diyarbakır bölgesindeki Kenantepe ve Salattepe gibi merkezler tandırın Orta Tunç Çağ döneminde kullanıma girdiğine yönelik önemli veriler sağlar⁴² (Res. 20). Nitekim gerek Kenantepe, gerekse Salattepe tandır- ları detaylı bir şekilde değerlendirilerek yayınlanmıştır⁴³. Yine Güneydoğu Anadolu'da Siirt bölgesindeki Türbe Höyük'ün Geç Tunç Çağ (Orta Asur Dönemi) tabakasında tandır benzeri bir fırının bulunduğu ifade edilmiştir⁴⁴. Tüm bunlar, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki tandır ge- leneğinin Orta ve Geç Tunç Çağ dönemlerinde belirmiş olabileceğine işaret eder. Zira tandır fırınlarının, Suriye bölgesindeki bazı merkezlerin Tunç Çağ tabakalarında da tespit edilmesi⁴⁵, her iki bölgenin benzer kültürel coğrafyayı paylaşmasıyla ilişkili olmalıdır. Öte yandan Doğu Anadolu bölgesinde aynı dönemde tandırın varlığına yö- nelik herhangi bir veri bulunmaz. Bu durum, Doğu Ana- doli bölgesindeki arkeolojik verilerin yetersizliğinden kaynaklanır. Özellikle Van Gölü Havzası'nda, Orta ve Geç Tunç Çağ dönemlerine tarihlenen herhangi bir yerleşim evresinin bulunmayışı, söz konusu sürecin çok fazla bilinmemesine neden olmuştur. Erzurum ve Elazığ-Ma- latya bölgelerinden sağlanan bilgiler ise tandır fırınları- nın Orta ve Geç Tunç Çağlar'daki varlığına yönelik her- hangi bir bilgi vermez. Buna göre Erzurum bölgesindeki Sos Höyük'ün Orta Tunç Çağ tabakalarında yuvarlak ve "U" biçimli fırınların varlığından bahsedilir⁴⁶. Benzer

şekilde Elazığ-Malatya bölgesinde Norşuntepe, Korucu- tepe ve Tepecik gibi merkezlerin Orta ve Geç Tunç Çağ tabakalarında dörtgen ocakların ve kubbeli fırınların or- taya çıkarıldığı anlaşılar⁴⁷. Her ne kadar Norşuntepe'nin Eski Hitit Çağı'na denk gelen IV. tabakasında kubbey- le örtülü "tandırvari" bir ocağın varlığından bahsedilse de detaylı bir tanımlaması yapılmamıştır⁴⁸. Tüm bunlar Doğu Anadolu'nun Orta ve Geç Tunç Çağ sürecinde tan- dır fırınlarının kesin kullanımına işaret edecek verilerin yetersiz kaldığını gösterir.

Demir Çağlar'a gelindiğinde, tandırlarla ilgili arkeolojik veri- ler artık tüm Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden elde edilir. Bu durum tandır geleneğinin özellikle Demir Çağlar'la birlikte yaygın olarak kullanıma girdiğine işaret eder. Sadece Doğu Anadolu'da değil, Suriye ve Filistin bölgesinde de tandı- rın Demir Çağ'la birlikte yaygın olarak kullanıldığı anlaşılar⁴⁹. Tandırın Erken Demir Çağ sürecindeki varlığı az sayıda arke- olojik veriyle desteklense de, hem Doğu hem de Güneydoğu Anadolu'da varlık gösterdiği anlaşılar. Elazığ'daki Norşuntepe yerleşiminin Erken Demir Çağ tabakasında dörtgen ocaklar dı- şında "arı kovani biçiminde" bir adet tandır bulunduğu rapor edilmiştir. Söz konusu tandırın dip çapının 50 cm, derinliğinin ise 44 cm olduğu not edilmiştir⁵⁰ (Res. 24). Yine aynı bölge- de yer alan Değirmentepe'nin Demir Çağ tabakalarında 2 adet tandırın ele geçtiği belirtilmiştir⁵¹. Benzer şekilde, Güneydoğu Anadolu'daki Kenantepe kazılarının Erken Demir Çağ taba- kasında da tandırların varlığından bahsedilir⁵². Söz konusu

⁴² Dodd 2012: 219-220; Ökse 2013: 47-50; Ökse/Görmüş/Kaynak 2015: 43. B. Parker'ın, 2011 yılı yayınında tandırın ilk kez Er- ken Demir Çağ'da ortaya çıktığı belirtilse de, L. S. Dodd (2012: 219-220) Orta Tunç Çağ tabakalarındaki varlığından bahseder.

⁴³ Parker 2011: 603-627; Ökse/Görmüş/Kaynak 2015: 43-49.

⁴⁴ Sağlamtimur/Ozan 2007: 9.

⁴⁵ Tkáčová 2013: 13-14.

⁴⁶ Sagona/Sagona 2000: 65

⁴⁷ Hauptmann 1971: 72-73; Esin 1971: 113; Van Loon 1971: 52-53.

⁴⁸ Hauptmann 1971: 73

⁴⁹ Tkáčová 2013: 17.

⁵⁰ Hauptmann 1971: 76, Lev. 53/2-3; Hauptmann 1976: 50.

⁵¹ Esin 1987: 91.

⁵² Parker 2011: 617.

Resim 25: Ayanis Kalesi Orta Çağ Tandırı (Ayanis Kazısı Arşivi) / *Medieval Tandır from Ayanis Fortress*

dönem, Erzurum bölgesinde ve Van Gölü Havzası'nda sağlam arkeolojik kontekstle temsil edilmediğinden, bu bölgeler Erken Demir Çağ'daki tandır kullanımını aydınlatmaktan uzaktır.

Urartu Devleti'nin kurulmasıyla birlikte, Doğu Anadolu bölgesindeki yerleşim sayısında bir artış olur ve ilk kez sitadellerin çevresinde kentler belirmeye başlar. Doğu Anadolu'nun Orta Demir Çağı'nı karakterize eden bu

sürece dair arkeolojik veriler, tandır fırınlarının çok da yaygın olmadığına işaret eder. Bugün için Van bölgesinden elde edilen Orta Demir Çağ verileri, tandırdan ziyade ocak veya fırınların yoğun kullanımını ortaya koyar. Özellikle Urartu sitadellerinde fırın veya ocakların yaygın olarak kullanıldığı anlaşılar. Örneğin, Ayanis sitadeline sadece ocakların ve fırınların varlığı tespit edilmiş olsa da, dış kent kazılarında tandır fırınları ortaya

Resim 26: Artvin Bölgesi Ekmek Pişirme Kapları (K. Köroğlu Arşivi) / Bread Cooking Pots in Artvin Area

çıkarılmıştır. Norşuntepe kazılarında ise, Orta Demir Çağ tabakalarında da tandırın olmadığı, fırın veya ocakların kullanıldığı anlaşılmıştır⁵³. Tandır fırınlarının Urartu sitadellerindeki varlığıyla ilgili pek fazla bir şey bilinmese de, gerek Erzincan Altın-tepe’de, gerekse Ayanis dış kentinde bulunan tandırlar, Urartular’ın bu tip fırınları kullandığını doğrular⁵⁴. Dolayısıyla Urartu dönemi için, tandır fırınlarının kullanımında herhangi bir kesintiden bahsedemeyiz. Bu durum, kırsal yaşamın bir parçası olarak tanımlanan tandır fırınlarının, Urartu’nun kentli yaşamında da yer edindiğini göstermesi açısından dikkate değerdir. Benzer şekilde Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Ziyarettepe (Diyarbakır) ve Girnavaz (Mardin) gibi merkezlerin Yeni Asur Dönemi’ne tarihlenen tabakalarında tandır fırınlarının varlığına dair veriler elde edilmiştir⁵⁵. Özellikle Ziyarettepe’de bulunan tandırın tabana gömülü olmaması, günümüzde bu bölgede halen devam eden geleneğin geçmişteki uzantısı olarak tanımlanabilir. Tüm bunlar tandır fırınlarının Orta Demir Çağ sürecindeki

kullanımını gösteren arkeolojik verilerdir.

Tandır fırınlarının Demir Çağlar’dan sonraki kullanımına yönelik arkeolojik veriler oldukça fazladır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki arkeolojik kazıların çoğunda tandırlar, Ortaçağ tabakalarının değişmez mimari unsurlarından biri olarak karşımıza çıkar. Erzurum ve Van bölgelerindeki Pulur⁵⁶, Dilkaya⁵⁷ ve Ayanis⁵⁸ gibi merkezlerde bu döneme tarihlenen tandırlar bulunmuştur. Hatta Ayanis sitadeline tespit edilen ve M.S. 10. yüzyıla tarihlenen tandırlardan biri oldukça iyi korunmuştur. Ağız çapı 64 cm, derinliği 87 cm olan tandırın 1 m. uzunluğundaki kilden yapılmış hava kanalı tespit edilmiştir. Söz konusu kanal, tandırın alt ucunda yer alan 10x10 cm ölçülerindeki hava deliğine bağlıydı (Res. 25). Tümü net bir şekilde ortaya çıkarılan bu tandırın, Ayanis köyünün bugünkü tandırlarıyla birebir benzerliği, aynı geleneğin devamını göstermesi açısından önemlidir.

Güneydoğu Anadolu bölgesinde de tandırın Ortaçağ’da oldukça yaygın olduğu anlaşılmıştır. Urfa Lidar Höyük’te, en üstteki I. tabakada, havalandırma delikleri olan tandırlar bulunmuştur⁵⁹. Yine Urfa-Gre Vrike, Birecik-Zeytinli-

⁵³ Hauptmann 1976: 52; Hauptmann 1979: 45.

⁵⁴ Erzincan Altın-tepe’nin mutfak yapısında Urartu dönemi olduğu düşünülen tandırlar bulunmuştur (Karaosmanoğlu/Yılmaz 2013: 276); Stone/Zimansky 2001: 360, Res. 9.

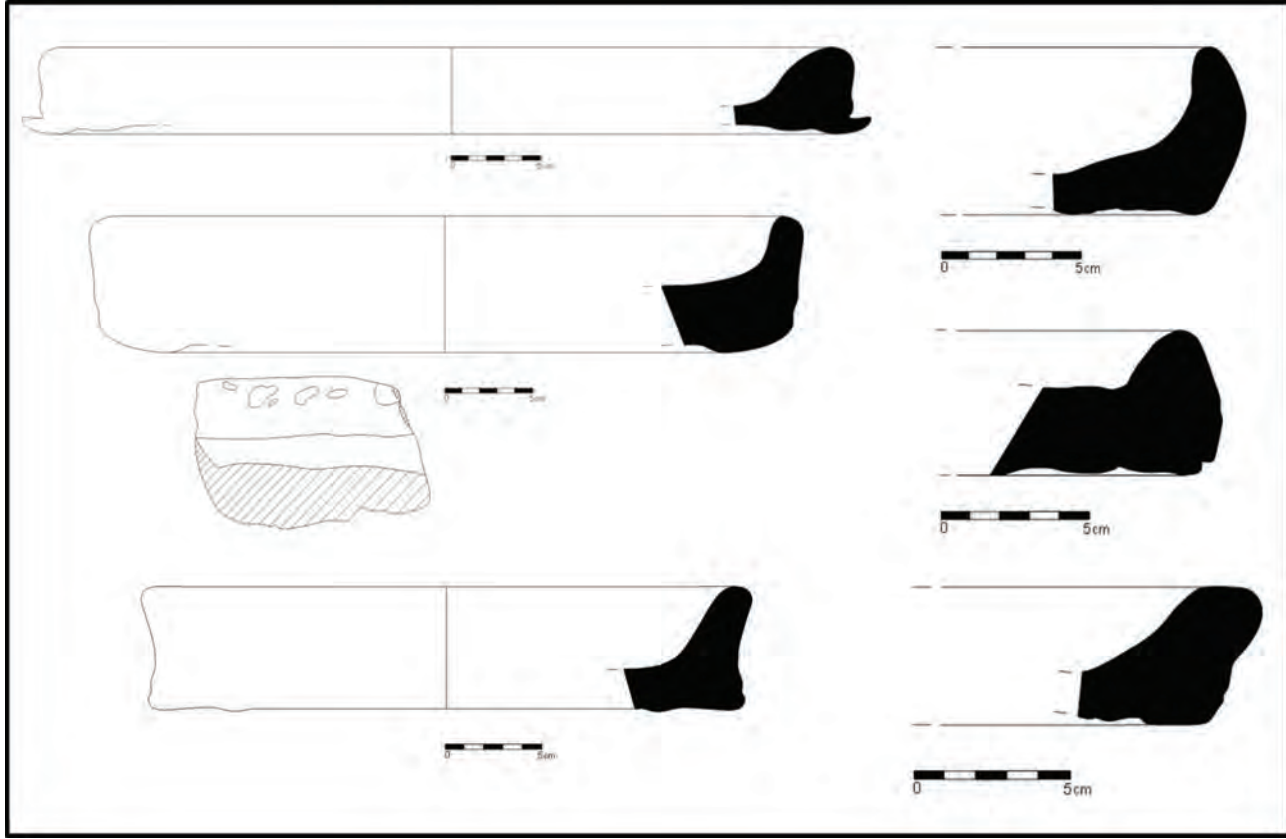
⁵⁵ Matney/Rainville 2005: 34; Matney/Greenfield/Hartenberger/Jalbrzikowski/Köroğlu/MacGinnis/Marsh/Manroe/Rosenzweig/Saver/Wicke 2011: 84-87; Erkanal 1998: 176.

⁵⁶ Koşay/Vary 1964: 13-14.

⁵⁷ Çilingiroğlu 2012: 90.

⁵⁸ Çilingiroğlu/Erдем 2010: 11.

⁵⁹ Hauptmann 1987: 252.

Resim 27: Ayanis Kalesi Lengerleri (Ayanis Kazısı Arşivi) / Lengers from Ayanis

bahçe ve Diyarbakır-Ziyarettepe ve Diyarbakır-Kavuşan Höyük gibi merkezlerde Ortaçağ tandırlarının bulunduğu rapor edilmiştir⁶⁰. Kavuşan Höyük'ün I. yapıkasında Ortaçağ'a tarihlenen insitu tandırlardan bahsedilir. Bu tandırların, dıştan küçük çakıl taşları ve çamurla desteklenerek tabana yerleştirildiği belirtilmiştir. Kavuşan Höyük'te bulunan tandırların boyutları göz önüne alındığında, iki farklı boyda oldukları anlaşılır. Büyük olanı 66 cm çapında ve 42 cm derinlikte; küçük olanı ise 42 cm çapında ve 15 cm derinlikte. Yine başka bir alanda tespit edilen tandırlardan büyük olanın çapı 54 cm, derinliği 39 cm olarak verilmiştir. 78 cm çapında, 38 cm derinlikte daha büyük boyutlu tandırların var olduğu da rapor edilmiştir. Ayrıca cidar kalınlığı 3-4 cm civarında olan tandırların oldukça dayanıksız bir yapıda olduğu ifade edilmiştir⁶¹. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki arkeolojik veriler göz önüne alındığında, tandır fırınlarının Orta Tunç Çağ'dan günümüze kadar kesintisiz olarak devam ettiği anlaşılır. Eldeki arkeolojik veriler, tandırların bölgedeki dağılımı üzerinden herhangi bir kronolojik yayılım veya köken yeri gibi önerilerde bulunmak için henüz yeterli değildir. Ayrıca geçmişte kullanılan tandır fırınlarının aynen günümüz köylerinde de kullanılması tipolojik bir gelişim sürecinin olmadığını ortaya koyar. Dolayısıyla tandırla-

rın, kronolojik ve tipolojik ayırmadan ziyade, ekonomik geçim şekli ve yaşam biçimiyle alakalı bir gelenek olduğunun altı çizilmelidir. Bugün nasıl yalnızca kırsal ekonomiye sahip köyleri karakterize ediyorsa, geçmişte de daha çok kırsal geçim şekline sahip yerleşimlerde yaygın kullanım gördüğü anlaşılır. Buna göre tandırlar, tüm dönemlerin "kırsal geleneği" olarak tanımlanabilir.

Etnoarkeolojik Değerlendirme

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki tandır fırınlarına dair etnografik araştırmalar, arkeoloji çalışmalarında ortaya çıkarılan tandırların ve tandır mekânlarının yorumlanmasına önemli katkılar sağlar. Arkeolojik verilere göre Tunç Çağlar'dan itibaren görülmeye başlayan tandır fırınlarının, günümüzde olduğu gibi geçmişte de bir kadın aktivitesi olduğu düşünülebilir. Ancak yine de, materyal kültür üzerinde tanımlama yapan arkeologlar için davranışa yönelik bilgilerin geçmişe uyarlanması mümkün olmadığının ve bu konuyla ilgili önerilerin hiçbir zaman ispatlanamayacağının altı çizilmelidir.

Göçebe kültürlerde bilinmeyen ve daha çok kırsal yerleşimleri karakterize eden tandır fırınlarının, Tunç ve Demir Çağlar'da da daha çok kırsal yaşantıyı yansıtan yerleşimler veya hanelerle ilişkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla arkeolojik olarak tandır fırınlarının ortaya çıkarıldığı yerleşimlerin/hanelerin, yerleşim modeli bakımından kırsal nitelikler taşıdığı düşünülebilir. Nitekim Urartu dönemiyle birlikte Doğu Anadolu'da belirlemeye

⁶⁰ Ökse 2004: 189; Frangipane/Balossi/diNocera/Palmieri/Siracusano 2004: 9; Matney/Greenfield/Hartenberger/Jalbrzikowski/Köroğlu/MacGinnis/Marsh/Manroe/Rosenzweig/Saver/Wicke 2011: 69.

⁶¹ Kozbe/Köroğlu/Sağlamtimur 2004: 466-467.

başlayan kentsel yaşam çerçevesinde tandırın çok da yaygın kullanım görmediği anlaşılar. Bu durum Urartulu elitlerin tandır ekmeği yerine daha çok ocaklarda veya diğer tip fırınlarda üretilen ekmeği tükettiklerine işaret edebilir. Günümüzde tandır fırınlarının yaygın olmadığı bölgelerde (Artvin, Trabzon ve Rize gibi) somun ekmeğinin, kaba yapım gösteren pişmiş toprak kaplarda pişirildiği anlaşılar⁶² (Res. 26). Özellikle Ayanis ve Bastam gibi Urartu sitadellerinde yoğun olarak karşımıza çıkan ve “lenger” olarak tanımlanan kaba yapım gösteren kapların, benzer şeklide ekmeğin üretimi için kullanıldığı düşünülebilir (Res. 27).

Arkeolojik verilerin yorumlanmasında kuşkusuz yegâne dayanak materyal kültürdür. Dolayısıyla günümüz tandır evlerinin materyal kaydı, geçmişteki tandır mekânlarının açıklanmasında oldukça önemlidir. Etnografik araştırmalar, tandır evlerinde en az iki tandır olduğunu ve bunlardan büyük olanının, ekmeğin pişirme veya ısınma için kullanıldığını gösterir. Dolayısıyla arkeolojik olarak birden fazla tandır barındıran mekânlarda, büyük tandırın ekmeğin pişirmek ve ısınmak için, küçük olanının ise günlük pişirme işleri için kullanıldığı sonucu çıkartılabilir. Öte yandan, kullanımı iptal edilip içi doldurulan tandırın da varolduğu göz önüne alındığında, tek bir mekânda birden fazla tandır yapısının olduğu anlaşılar. Örneğin yukarıda bahsedilen Ayanis Köyü örneğinde, tandır evi içinde 3 tanesinin içi doldurularak kullanım dışı bırakılan toplam 5 adet tandır tespit edilmiştir. Bu bağlamda, tek bir mekânda arkeolojik olarak 5 tandırın ortaya çıkartılmasının, bunların yorumlanmasında ne kadar karmaşık bir tablo sunacağına altı çizilmelidir.

Günümüzde tandır evlerinin, kalabalık bir materyal kaydı olmadığı dikkati çeker. Dolayısıyla tandır evleri, çok fazla eşyayı barındırmayan ve sadece pişirme işleminde kullanılan birkaç aleti içeren mekânlar olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, ek bir işlevi barındırmadığı sürece, arkeolojik olarak tandır mekânlarından yoğun bir buluntu grubu beklenemez.

Yukarıda belirtildiği gibi, etnografik araştırmalar tandır evlerinin birkaç kuşak önce, pişirme işlevi dışında, kışlık yaşam odası olarak da kullanıldığını göstermiştir. Merkezinde tandır olan bu mekânların, yaşam odası olarak kullanılmaları çok da şaşırtıcı değildir. Yakın geçmişte, İran bölgesindeki bazı köylerde, merkezinde çukur ocakları olan ve kışın ısınma amaçlı kullanılan bu tarz evlerin hala varolduğu bilinir⁶³. Dolayısıyla arkeolojik olarak tandır fırınlarının ele geçtiği mekânların, mutfak veya pişirme odası algısından ziyade, yaşam odası olarak kullanıldığı gerçeği de göz ardı edilmemelidir.

⁶² Bu tip pişirme yönteminin özellikle yaylalarda karşımıza çıktığı belirtilmelidir. Söz konusu bölgelerdeki ekmeğin pişirme kaplarına dair bilgilerini benimle paylaşan Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu'na içtenlikle teşekkür ederim.

⁶³ Kramer 1982: 104.

Kaynakça

- BEHM-BLANCKE, R. M. 1987.
“Hassek Höyük Kazıları, 1978-1979”, Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları, ODTÜ Aşağı Fırat Projesi Yayınları 3. Ankara: 117-144.
- ÇEVİK, Ö. 2014.
“İskan Düzeni ve Konut Döngüsüne ilişkin Etnografik Bir Model: Van-Ayanis Köyü”, Tematik Arkeoloji Serisi I: Yerleşim Sistemleri ve Mekan Analizi, (Eds. Ö. Çevik/B. Erdoğu). Ege Yayınları, İstanbul: 281-298.
- ÇİLİNGİROĞLU, A. 1993.
“Van-Dilkaya Höyüğü Kazıları Kapanış” XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı-I. Ankara: 469-489.
- ÇİLİNGİROĞLU, A/ÇEVİK, Ö/ERDEM, A. Ü/STONE, E/HARMANŞAH, Ö/EROL-IŞIK, N/ZIMANSKY, P/BATMAZ, A. 2009.
Van Ayanis (Ağartı) Köyü'nde Etnoarkeolojik Araştırma. Tübitak Projesi (106K224). İzmir.
- ÇİLİNGİROĞLU, A. 2012.
“Dilkaya Höyüğü”, Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları. İzmir: 77-94.
- ÇİLİNGİROĞLU, A/ERDEM, A. Ü. 2010.
“Ayanis Kalesi Kazıları, 2006-2008”, 31. Kazı Sonuçları Toplantısı. Ankara: 1-26.
- DODD, L. S. 2012.
“Filling a Niche: Settlement Expansion and Innovation in the Upper Tigris River Valley during the Middle Bronze Age”, Looking North. The Socioeconomic Dynamics of Northern Mesopotamian and Anatolian Regions during the Late Third and Early Second Millenium BC. Studien zur Urbanisierung Nordmesopotamiens, Band 1 (Eds. N. Laneri/P. Pfälzner/S. Valentini). Weisbaden: 213-228.
- ERKANAL, H. 1998.
“Girnava”, XXXIV. Uluslararası Assirioloji Kongresi. Ankara: 171-178.
- ESİN, U. 1971.
“Tepecik Kazısı, 1969”, Keban Projesi 1969 Çalışmaları. ODTÜ Keban Projesi Yayınları 1/2. Ankara: 107-117.
- ESİN, U. 1974.
“Tepecik Kazısı, 1971”, Keban Projesi 1971 Çalışmaları. ODTÜ Keban Projesi Yayınları 1/4. Ankara: 109-121.
- ESİN, U. 1987.
“Değirmen-tepe Kazısı, 1979”, Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları. ODTÜ Aşağı Fırat Projesi Yayınları 3. Ankara: 89-116.

FRANGIPANE, M/BALOSSİ, F/Dİ NOCERA, G. M/ PALMIERI, A/SIRACUSANO, G. 2001.

“Zeytinlibahçe Höyük’de (Birecik-Urfa) 2001 Kazı Sezonu: Ön Sonuçlar”, Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları (Eds. N. Tuna/J. Greenhalgh/J. Velibeyoğlu). Ankara: 1-56.

HAUPTMANN, H. 1971.

“Norşuntepe Kazısı, 1969”, Keban Projesi 1969 Çalışmaları. ODTÜ Keban Projesi Yayınları 1/2. Ankara: 71-90.

HAUPTMANN, H. 1972.

“Norşuntepe Kazısı, 1970”, Keban Projesi 1970 Çalışmaları. ODTÜ Keban Projesi Yayınları 1/3. Ankara: 87-118.

HAUPTMANN, H. 1976.

“Norşuntepe Kazıları, 1972”, Keban Projesi 1972 Çalışmaları. ODTÜ Keban Projesi Yayınları 1/5. Ankara: 41-59.

HAUPTMANN, H. 1979.

“Norşuntepe Kazıları, 1973”, Keban Projesi 1973 Çalışmaları. ODTÜ Keban Projesi Yayınları 1/6. Ankara: 43-78.

HAUPTMANN, H. 1987.

“Lidar Höyük Kazıları, 1979”, Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları, ODTÜ Aşağı Fırat Projesi Yayınları 3. Ankara: 249-264.

İŞIKLI, M. 2008.

“Erzurum Bölgesi’nde Karaz Kültürünün Başlangıcı. Son Dönem Araştırmalarının Genel Bir Değerlendirmesi”, Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı. Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları (Eds. B. Can/M. Işıklı). Erzurum: 325-350.

KARAOSMANOĞLU, M/YILMAZ, M. A. 2013.

“Altın-tepe Kalesi’nden Günümüze Yansımalar”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 6/25: 275-282.

KARPUZ, H. 1986.

“Eski Erzurum Evlerinde Tandirevi”, Köz Dergisi 6, Erzurum: 49-53.

KOŞAY, H. Z/H. VARY 1964.

Pulur Kazısı. Ankara.

KOZBE, G. 2004.

“Activity Areas and Social Organisation within Early Trans-Caucasian Houses at Karagündüz Höyük, Van” A View from the Highlands. Archaeological Studies in Honour of Charles Burney, Ancient Near Eastern Studies, suppl. N. 12 (Ed. A. Sagona). Louvain: 35-53.

KOZBE, G/KÖROĞLU, K/SAĞLAMTİMUR, H. 2004.

“Kavuşan Höyük 2001 Yılı Kazısı”, Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları (Eds. N. Tuna/J. Greenhalgh/J. Velibeyoğlu). Ankara: 463-503.

KÖŞKLÜ, Z. 2005.

“Eski Erzurum Mutfağında Tandır: Yapılışı, Kullanımı ve Doğu Anadolu’daki Yeri Üzerine”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 5/2: 155-177.

KÖŞKLÜ, Z. 2006.

“Household Clay Pit Ovens in Northeast Anatolia”, Ethnoarchaeological Investigations in Rural Anatolia 3 (Ed. T. Takaoğlu). İstanbul: 45-57.

KRAMER, C. 1982.

Village Ethnoarchaeology. Rural Iran in Archaeological Perspective. New York.

MATNEY, T/RAINVILLE, L. 2005.

“Archaeological Investigations at Ziyarettepe 2003-2004”, Anatolica XXXI: 19-68.

MATNEY, T/GREENFIELD, T/HARTENBERGER, B/JALBRZIKOWSKI, C/KÖROĞLU, K/MACGINNIS, J/MARSH, A/MONROE, M. W/ROSENZWEIG, M/SAUER, K/WICKE, D. 2011.

“Excavations at Ziyarettepe, Diyarbakır Province, Turkey, 2009-2010 Seasons”, Anatolica XXXVII: 67-114.

ÖĞÜN, B. 1987.

“Horis Kale Kazıları, 1978-1979”, Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları, ODTÜ Aşağı Fırat Projesi Yayınları 3. Ankara: 145-152.

ÖKSE, A. T. 2004.

“Gre Vrike 2001 Kazısı”, Ilısu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları, (Ed. N. Tuna/J. Greenhalgh/J. Velibeyoğlu). Ankara: 179-226.

ÖKSE, A. T. 2013.

“Salattepe Kitchens of the Middle Bronze Age”, Actual Archaeology 5: 48-50.

ÖKSE, A. T/GÖRMÜŞ, A/KAYNAK, G. 2015.

“Kitchen Furniture in the 2nd Millennium BC: Evidence from Salattepe”, SOMA 2011. Proceedings of the 15th Symposium on Mediterranean Archaeology, British Archaeological Reports International Series, (Eds. P. M. Militello/Hakan Oniz). Oxford: 43-49.

PARKER, B. J. 2011.

“Bread Ovens, Social Networks and Gendered Space: An Ethnoarchaeological Study of Tandır Ovens in Southeastern Anatolia”, *American Antiquity* 76/4: 603-627.

PARKER, B. J./UZEL, B. 2007.

“The Tradition of Tandır Cooking in Southeastern Anatolia: An Ethnoarchaeological Perspective”, *Ethnoarchaeological Investigations in Rural Anatolia 4* (Ed. T. Takaoğlu). İstanbul: 7-44.

PETERS, E. 1972.

“Altınova’daki Kerpiç Evler”, *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. ODTÜ Keban Projesi Yayınları 1/3 Ankara: 163-182.

REINER, E. 2006.

The Assyrian Dictionary, Vol. 18 (Ed. E. Reiner). Chicago.

SAGONA, A./SAGONA, C. 2000.

“Excavations at Sos Höyük, 1998-2000: Fifth Preliminary Report”, *Ancient Near Eastern Studies* 37: 56-127.

SAĞLAMTİMUR, H./OZAN, A. 2007.

“Siirt Türbe Höyük Kazısı Ön Rapor”, *Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi* X/2: 1-31.

STONE, E. C./ZIMANSKY, P. 2001.

“Survey and Soundings in the Outer Town of Ayanis”, *Ayanis I. Ten Years’ Excavations at Rusahinili Eiduru-kai 1989-1998. Documenta Asiana VI* (Eds. A. Çilingiroğlu/M. Salvini). Roma.

TAKAOĞLU, T. 2000.

“Heart Structures in the Religious Pattern of Early Bronze Age Northeast Anatolia”, *Anatolian Studies* 50: 11-16.

TKÁČOVÁ, L. 2013.

Near-Eastern Tannurs Now & Then: A Close-Up View of Bread Ovens with Respect to the Archaeological Evidence and Selected Ethnographical Examples from Khabur Region, (Yayınlanmamış Lisans Tezi). Masaryk Üniversitesi).

TÜRKÖĞLU, S. 1969.

“Van’da Tandır Adetleri”, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi* 245: 5491-5492.

VAN LOON, M. 1971.

“Korucutepe Kazısı, 1969”, *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*. ODTÜ Keban Projesi Yayınları 1/2. Ankara: 47-70.

VAN LOON, M./GUTERBOCK, H. G. 1972.

“Korucutepe Kazısı, 1970”, *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*. ODTÜ Keban Projesi Yayınları 1/3. Ankara: 79-86.

YAKAR, J. 2007.

Anadolu’nun Etnoarkeolojisi (Çev: S. Hırçın). İstanbul.

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE’SİNDE AKADEMİSYEN ARKEOLOGLARIN SOSYAL PROFİLİ VE TEORİK YÖNELİMLERİ ÜZERİNE BİR ANKET ÇALIŞMASI

A QUESTIONNAIRE STUDY ON SOCIAL PROFILE AND THEORETIC TENDENCIES
OF ACADEMICIAN ARCHAEOLOGISTS IN PRESENT TURKEY

Yücel KARADAŞ* – Timur DEMİR**

Anahtar Sözcükler: Arkeoloji, Teorik Boşluk, Sınıf, Akademisyen Arkeologlar, Bilim Sosyolojisi.
Keywords: Archaeology, Theoretical Gap, Class, Academic, Archaeologists, Sociology of Science.

ÖZET

Türkiye üniversitelerindeki arkeoloji bilimi, kurulduğu ilk zamanlardan günümüze, siyasal ve sosyal koşulların da etkisiyle kendi özerk alanını inşa edebilmiş nadir bilim alanlarından biridir. Bu özerk alanın bir paradigması olduğu gibi, paradigmaya bağlı olan bir sosyal karakteri ve üyelerinin de bir sınıfsal konumu vardır. Türk Tarih Tezi’nin 1931-1950 arası paradigmanın teori ayağını oluşturduğu, bu ayağa pozitivist bilim yapma pratiğiyle akademisyen arkeologların elit sınıf karakterinin eşlik ettiği bir gerçektir. 1950 sonrasında siyasal alanda yaşanan dönüşümle beraber tüm sosyal bilimlerde olduğu gibi arkeolojide de Türk Tarih Tezi’ni terk edilmiştir. Ne var ki diğer sosyal bilimlerde Türkçü-İslamcı bir eğilim hakim olmaya başlarken arkeolojide aynı durum görülmemektedir. Teorik boşluk diye ifade ettiğimiz olguyla akademisyen arkeologlar, Türk Tarih Tezi’nin boşalttığı teorik alana başka bir teori ikame etmemişlerdir. Teorisiz bir şekilde paradigmanın öteki ayakları diri tutularak siyasal ve sosyal etkilerden muaf bir özerk bilim alanı inşa edilebilmiştir. Günümüzdeki akademisyen arkeologların sosyal profilleri ve teorik yönelimleri ile ilgili yaptığımız dar kapsamlı bir anket çalışmasında elde ettiğimiz veriler; bazı değişiklikler olsa da arkeologların 1950’li yıllarda girdikleri yönelimin devam ettiğini göstermiştir. Çoğunlukla sınıfsal ve sosyal olarak orta-üst sınıftan gelen akademisyen arkeologlar, ağırlıklı olarak beş büyük şehrin şehir merkezleri doğumludurlar. Teorik boşluk diye tabir ettiğimiz durum ise büyük ölçüde günümüzde devam etmesine karşın, çeşitli etkenler ile teorik meselelere olan ilginin arttığı yine bu anket çalışması ile gözlemlenmiştir.

* Yard.Doç. Dr. Yücel KARADAŞ, Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, e-posta: yucelkaradas@gmail.com

** Arş.Gör. Dr. Timur DEMİR, Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, e-posta: timurdmr@gmail.com

ABSTRACT

Archaeology in Turkish universities has been one of the rarest fields of science, which has been able to could form its own autonomous area through the political and social effects since it was established. This autonomous area has a paradigm and social characteristics depending on this paradigm, and its members have a denominational position. It is true that elite class characteristic of academic archaeologists and the practice of doing positivist science accompanied the base of the paradigm, when Turkish Historical Thesis formed it between 1931-1950. Turkish Historical Thesis wasn't taken into consideration in all social sciences as well as archaeology with the political change after 1950. However, the same situation wasn't seen in archaeology when Turkist-Islamist tendency started to dominate. Academic archaeologists could not replace other theory for theoretical gap, which Turkish Historical Thesis left behind. It could establish an autonomous field of science free of political and social paradigms, sustaining other bases without theory. The data obtained from a comprehensive questionnaire study on social profiles and theoretical tendencies of today's academician archaeologists, showed that the tendency they had in the 1950s was prevailing even though some changes occurred. Academician archaeologists, mostly coming from the middle and higher social classes, were born in the centres of five metropolitans. Even though the situation we refer to as "theoretical gap" continues, this survey study focuses on the fact that the interest in theoretical issues is growing.

Giriş

Teori, ister doğa bilimi ister sosyal bilim olsun, bir bilim alanında ne tür bir işleve sahiptir? Bilimsel araştırma pratiğini süsleyen dekoratif bir unsur mu, yoksa olmazsa da olacak, bilimsel araştırmanın tali, önemsiz bir bileşeni mi? Ya da bilimsel araştırmaya hüviyetini kazandıran, onun varlık sebebi, birikimsel, sınıflandırılabilir bilgi oluşumunu sağlayan temel bir olgu mu? Bu sorular etrafında teorilerin bilim alanlarındaki işlevleri konusunda bilim camialarındaki sözlü muhabbetlerde yukarıdaki üç farklı soruya ‘evet’ cevabı verebilecek üç farklı görüş ortaya çıkabilir. Çok farklı bilim teorisyenleri, gelmiş oldukları entelektüel geleneğin etkisiyle teorinin araştırma sürecinin hangi aşamasında devreye gireceği konusunda, ya da teorinin araştırmaya etki düzeyi konusunda farklı görüşlere sahip olsalar da çoğunlukla teorilerin hayati rolünü yadsımaz. Ancak özellikle Türkiye’de değişik alanlardaki bilim pratiklerine baktığımızda teorik meselelerin belirgin şekilde geri planda kaldığı görülür.

Modern bilimi daha önceki çağların bilgi üretim süreçlerinden, teknik ilerlemeler konusunda yapılan çalışmalarından ayıran başlıca noktanın teorilerin varlığı olduğunu çarpıcı biçimde iddia edenlerden biri Alexandre Koyré’dir. Ona göre, “Çağcıl bilimin doğuşu ve gelişmesinin, aklın kuramdan praxise dönmesiyle açıklanabileceğini sanmıyorum. Ben hep bu açıklamanın XVII. yüzyıldaki de dahil bilimsel düşüncenin gerçek gelişmesi ile uyuşmadığını düşündüm; XIII ve XIV. yüzyıllardaki gelişmeye hiç uymaz görünüyor... Doğrusu, sabanın, koşumun, kaldırıcın, dümenin bulunuşunun bilimsel gelişme ile hiçbir ilgisi yoktur; Ortaçağ sonundaki gotik kemer, cam resimler, duvar ve kol saatlerinin sayıları ya da leğendeleri bunlara ilişkin bilimsel kuramların ilerlemesinin sonucu değildir; böyle bir ilerlemeye yol açmamışlardır. Ne denli ilginç görünürse görünsün, ateşli silahların keşfi gibi devrimci bir keşfin bile ne bilimsel bir temeli ne bilimsel etkisi olmuştur. Top güllerleri derebeyliği ve Ortaçağ şatolarını yerle bir etmiş, ama bunlara ilişkin Ortaçağ dinamiği değişmemiştir. Doğrusu kılgın ilgi deneysel bilimin... gelişmesinin gerekli ve yeterli koşulu olsaydı, bu bilim Robert Grosseteste’den – en az- bin yıl önce, Roma İmparatorluğu’nun, daha olmazsa Roma Cumhuriyeti’nin mühendislerince yaratılırdı”¹.

Koyré başka bir yerde şöyle devam eder:

“Salt deneycilik –hatta deneyci felsefe- hiçbir yere götürmez; bilim, kendisini hakikate götüren sonsuz yolda, görünüşte boş ve erişilmez olan amaçtan, gerçeğin bilgisine ulaşma amacından vazgeçerek değil, tersine, onu gözüpeklikle kovalayarak ilerler. Dolayısıyla çağcıl bilimin ilerleyişinin tarihi, hiç değilse deneysel yanına olduğu kadar, kuramsal yanına adanmalıdır... İkinci ilkinde sıkı sıkıya bağlı olmakla kalmaz, ondan önce gelir, yapısını belirler.

XX.yüzyılın büyük devrimleri –tıpkı XVII ya da XIX. yüzyıllinkiler gibi doğal olarak yeni olguların bulunmasına dayalı olsalar da, ‘deneyin verilerini’ birbirine daha iyi bağlamakla değil, bu ‘verilerin’ ardındaki derin gerçekliğe ilişkin yeni bir anlayış edinmekle sonuçlanan tepeden tırnağa kuramsal devrimlerdir”².

Teorinin işleviyle ilgili benzer ifadeleri Thomas Kuhn’da da görürüz. Ona göre teoriyi de içerecek şekilde paradigma olgusu, bilimlerin birikimsel biçimde ilerlemesini sağlayan temel unsurdur. Eğer paradigma olmasaydı bilgi üretim çabasının deneysel kısırdöngüden sıyrılıp ilerlemeci bir kanala akmasının imkanı yoktur. Kendisi bu konuda B. Franklin’in elektrik alanında ürettiği teorinin elektrikle ilgili bilimi nasıl geliştirdiği örneğini verir:

“On sekizinci yüzyıl başlarında, on yedinci yüzyıl ve daha öncesinde olduğu gibi, elektriğin doğası hakkında neredeyse önemli elektrik deneycilerinin... sayısı kadar farklı görüş bulunuyordu. Bütün bu farklı elektrik kavrayışlarında ortak bir yan vardı: Hepsi kısmen deneyden ve gözlemden, kısmen de o günün bütün bilimsel araştırmalarına kılavuzluk eden mekanik-parçacık felsefesinin şu ya da bu versiyonundan türüyorlardı. Yine de bu ortak unsurlar bu çalışmalara bir aile benzerliğinden öte bir şey katmıyordu... Yine de elektriğin Franklin’den önceki gelişimini inceleyen herkes rahatlıkla şu sonuca varabilir: Bu sahanın uygulayıcıları bilim insanı olsalar da faaliyetlerinin doğrudan sonucu bilim olmanın gerisindeydi. Olduğu gibi kabul edebilecekleri inanç külliyatı küçük olduğu için, elektrik konusunda deneyler yapanların her biri kendi sahasını temellerinden en baştan oluşturmak zorunda hissetti... Sonuç olarak, yüzyılın ilk yarısı boyunca, elektrik incelemeleri tekrar tekrar aynı zemine geri dönüp durma eğilimi gösterdiler. Sürekli olarak yeni etkiler keşfedildi, ama bunların bir çoğu hızla kaybedildi... Franklin’in değiştirdiği durum işte budur. Onun teorisi, kendisinden önceki çeşitli okulların kabul ettiği elektriksels etkilerden o kadar çoğunu... açıklıyordu ki bir kuşak sonra bütün elektrikçiler ona çok benzeyen çeşitli görüşleri kabul etmiş durumdaydılar... Franklin’in teorisi elektriğin ilk paradigmasıydı ve bu teorinin varlığı, onsekizinci yüzyılın son on yıllarındaki elektrik araştırmalarına yeni bir ton ve çeşni verdi. Okul içi tartışmaların son bulması temellerin sürekli olarak tekrarlanmasına da bir son verdi; doğru yolda olduklarına duydukları güven, elektrikçileri daha hassas, ezoterik ve tüketici bir çalışma kümesine doğru yönelmeye teşvik etti... Yeni oluşmuş grup, şimdi kendi seçtikleri fenomenlere çok daha ayrıntılı bir şekilde yönelebilir, işleri için çok özel teçhizatlar tasarlayabilir ve bunları elektrikçilerin o vakte dek hiç olmadıkları kadar inatçı ve sistemli bir şekilde kullanabilirlerdi”³.

Demek ki teori -ya da paradigma- bilimin olmazsa ol-

¹ Koyré 2010: 77.

² Koyré 2010: 89-90.

³ Kuhn 2010: 203-207.

mazı olan konu seçimi, verileri sınıflandırma ve onların arasında bağlantı kurma ile o alanda daha önce yapılmış ya da halihazırda yapılmakta olan çalışmalarla ilişkilendirilmesi, yani birikimsel bilgi üretim sürecine katkı sunulması olanağını verir. Dolayısıyla bir bilim alanının özerkliği veya bütünselliğinden bahsedilecekse bunu sağlayan başlıca unsurlardan biri o bilim alanında hakim olan teorilerdir.

Türkiye’de arkeolojinin kuruluşu on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Osman Hamdi Bey’e kadar götürülmesine karşın akademik yapı içinde sistemli bilgi üretimine olanak tanıyan bir bilim alanına dönüşmesi 1930’larda gerçekleşmiştir. Nitekim arkeoloji açısından bu sürecin özelliği, arkeoloji ve antropoloji başta olmak üzere tarih ve diğer sosyal bilimlerde paradigma işlevi gören Türk Tarih Tezi’nin (TTT) devletin resmi ideolojisi olarak kabul edilmesi idi. TTT 1930’lardan yaklaşık 1950’lerin ortalarına değin arkeoloji biliminin Türkiye’de sistemli bilgi üretimini motive eden temel teori olmuştur. Tabi ki teoriyi de içeren paradigmanın bilim üretim süreçlerine etki eden başka ayakları da mevcuttu. Bu ayakların ilki, akademik arkeoloji camiasına hakim olan sınıfsal havadır. Sınıfsal hava derken, bilim dışındaki toplumsal tabakalaşma sisteminin bilim alanına etkisi kastedilmektedir. İkinci olarak da yalnızca arkeolojinin değil, evrensel anlamda sosyal bilimlerin kimliğini kazanmasında belirleyici rolü olan pozitivizmdir. Dolayısıyla Türkiye üniversitelerinde arkeologların verileri toplaması, sınıflandırıp yorumlaması sürecine TTT ile birlikte pozitivist bilim anlayışının etkisi büyük olmuştur.

1950’lerde siyasi hayatta yaşanan dönüşümün etkisinin bilim alanlarına yansması oldukça hızlı olmuştur. Arkeoloji ve antropoloji hariç diğer tüm sosyal bilimlerde TTT terkedilmiş, yerine Türklük ve İslamı sentezleyen, Demokrat Parti ideolojisiyle uyumlu yeni akımlar ortaya çıkmıştır. Bu akımların sosyolojideki yansması olan Mümtaz Turhan, kültür konusundaki çalışmalarıyla Cumhuriyet’in modernist algısına ve İslam ile Osmanlı geleneğini reddeden TTT’ye karşı ilk ciddi sosyolojik eleştiriyi geliştirmiştir. Turhan’ın geliştirmiş olduğu serbest kültürel değişim ile zorlama değişim ayrımı aslında Cumhuriyet’in toplumu dönüştürmek için uyguladığı politikaları zorlama “kültür değişimi” kategorisine sokarak eleştirmiştir⁴.

Bu konuda dikkat çeken bir diğer nokta, 1950’lerle beraber akademik camiada ön plana çıkan sosyal bilimcilerin bir kısmının eğitimlerini aynı tarihlerde Fransa’da yapmış olmalarıdır. Fransa’da aynı arkadaş çevresine mensup olan bu doktora öğrencileri, Türkiye bilim camiasında Osmanlı geleneğinin etkisini devam ettirdiği 1930 öncesi dönemde Fransa’ya gitmiş kimselerden oluş-

maktaydı. Arkeolojide Remzi Oğuz Arık, sosyolojide Mümtaz Turan, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Nurettin Topçu’nun dahil olduğu⁵ bu çevrenin önemli özellikleri, Fransa’daki muhafazakar çevreyle girdikleri düşünsel etkileşimdi. Seküler bir içeriğe sahip olan TTT’nin kabulüyle bu grup kendini Türkiye akademisinin dışında bulmuştur. N. Topçu tümenden akademinin dışında kalırken R. O. Arık, uzun süre müzede görev yaptıktan sonra akademide yer bulabilmiştir. M. Turhan ise uzun yıllar yurtdışında kaldıktan sonra, ancak TTT’nin terk edildiği Demokrat Parti iktidarıyla Türkiye’ye gelmiştir. R. O. Arık’ın 1949’da arkeolojiyi terk ederek Sanat Tarihi alanına geçmesi⁶ Demokrat Parti’nin İslamcı Türkçü teorik tercihiyle uyumlu bir yaklaşımın arkeolojide hayat bulmamasının bir nedeni olabilir.

TTT’nin terki ve İslam’la daha barışık bir Türkçülüğün 1950 sonrasında kabul edilmesinin etkisi arkeoloji ve antropoloji hariç tüm sosyal bilimlerde gözlemlenir. TTT zamanında arkeolojiyle beraber sosyal bilim hiyerarşisinin tepesine oturtulan antropoloji bu süreçte gözden düşmesine karşın, arkeolojinin hiyerarşideki konumu sarsıl-sa da itibarı büyük oranda korunmuştur. Türkçü-İslamcı bir perspektife yönelmeden itibarını nasıl koruyabildiği daha önce bir çalışmamızda ele alınmıştır⁷. Demokrat Parti ile Türkiye’nin yaşadığı siyasal dönemeçte arkeoloji de TTT’yi terk etmesine rağmen, yerine başka bir teori ikame edilmemiştir. DP ile popülerleşen anlayışı arkeolojiye taşıyabilecek olan R. O. Arık gibi isimlerin arkeoloji dışı alanlara yönelmesi –ya da yönlendirilmesi- arkeolojinin teorisi bir özerk alan inşa etmesine vesile olmuştur. ‘Teorik boşluk’ kavramıyla ifade ettiğimiz bu duruma göre, arkeoloji TTT ile beraber inşa ettiği bilim alanını⁸ ve bununla bağlantılı olan özerkliğini teori hariç uzun yıllar korumuştur. TTT’nin 1950’lerde terk edilmesinden sonra paradigmanın teori ayağını oluşturacak başka teori –ya da teoriler- onun yerine ikame edilmemiştir.

Günümüze kadar bir şekilde etkisini devam ettiren bu sürecin ana noktaları şunlardır:

1. Taşranın merkeze tepkisinin bir ifadesi de olan DP’nin bilim alanlarındaki ilk uygulaması, mevcut üniversitelerdeki akademik kariyer olanaklarını taşraya, kırsal alanlara ve alt sınıflardan gelenlere açmasıdır. Çoğunlukla kendilerini muhafazakar cemahtan gören - daha az bir kısmı, 1960’lardan sonra sosyalist düşüncenin içinde yer alan - bu yeni akademisyen neslinin arkeolojide görünür bir

⁴ Turhan 2002: 131-202.

⁵ Çongur 2001: 32.

⁶ Çongur 2001: 64.

⁷ Karadaş/Demir 2013.

⁸ Burada Bourdieu’nun kullandığı bilim alanı kavramından ilham alınmıştır (Bourdieu 2013: 77-81). Konuyla ilgili daha önce bir çalışmamızda Bourdieu’nun bilim alanı kavramsallaştırmasının Türkiye akademisindeki arkeoloji pratiğine yansması meselesine uzun uzadıya değinilmiştir (Karadaş/Demir 2013).

karşılığı olmadığını söyleyebiliriz. Akademide yaşanan bu teorik ve sınıfsal dönüşümün izlerinin sosyal bilimlerde en açık görüldüğü bilim dalları Tarih ve Türk Dili ve Edebiyatı'dır.

2. 'Teorik boşluk' nedeniyle akademik arkeolojide, teori-den uzak duran bir bilim geleneği oluşmaya başlamıştır.

3. Arkeologlar mevcut siyasal iktidar ile çatışma konusu olabilecek Erken Hristiyanlık, Bizans, Osmanlı gibi dönemleri çalışmaktan kaçınmışlardır. Bu dönemler Sanat Tarihi'ne havale edilmiştir⁹. Dolayısıyla yalnızca Anadolu'nun Hristiyan geçmişi değil, İslam, Heterodoks, Ermeni, Rum, Gürcü, Kürt vb. geçmişleri de arkeolojinin ilgi alanının dışında kalmıştır.

4. Bu süreçte kazı ve materyal odaklı gelişen arkeoloji pratiğinde pozitivismle bağlantılı olarak nesne odaklı bir bilim anlayışı hakim olmuştur.

Günümüzde Değişen Ne? Bir Anketin Sonuçları

Türkiye'de akademisyen arkeologların en önemli buluşması, elde edilen arkeolojik verileri-deneyimleri paylaşma etkinliği, hiç kuşkusuz her yıl Kültür Bakanlığı tarafından organize edilen Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'dur. Uzun yıllardır Kültür Bakanlığı tarafından organize edilen sempozyum Türkiye'de olduğu kadar Dünya'da da önemli yeri olan bir bilimsel etkinliktir. Sempozyum Türkiye sınırları içerisinde kazı, yüzey araştırması yapan arkeolog ve sanat tarihçiler ile arkeolojik veriler üzerine çalışma yapan çeşitli alanlardan bilim insanlarını bir araya getirmesi açısından büyük önem taşır.

2-6 Haziran 2014 tarihleri arasında Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi'nde düzenlenen "36. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu", günümüzde Türkiye üniversitelerinde çalışan arkeologların sosyal profilleri ve teorik meselelere bakış açıları konusunda bir betimleme yapılabilmesi için hazırladığımız anket formunu uygulama olanağı yaratmıştır¹⁰. Sempozyuma diğer bilim dallarından ve akademisyen hüviyetine sahip olmayan lisans ve lisansüstü öğrenciler de katıldığından, anket formu

kişilere verilmeden arkeolog olup olmadıkları, akademisyen olarak çalışıp çalışmadıkları sorulduktan sonra anket uygulanmaya çalışılmıştır. Katılımcılardan akademisyen arkeolog vasfına sahip kişilerin hemen hemen tamamına anket uygulanması teklif edilmiş, bir kısmı kabul etmemiştir. Kabul edip de anket uygulanabilen akademisyen arkeolog sayısı 53'tür.

Bu çalışma küçük bir grup üzerine yapılmış bir anket çalışmasından derlendiği için buradan hareketle tüm Türkiye üniversitelerinde çalışan arkeologlar için kesin genellemeler yapmanın güç olduğu vurgulanmalıdır. Uyguladığımız bu anket çalışmasında, temel hedefimiz Türkiye'de arkeolojinin tarihi ve akademisyen arkeologlar üzerine planladığımız uzun soluklu projemizin ilk ayağını oluşturacak olan Türkiye üniversite yapısı içindeki arkeolog akademisyenlerin genel profili hakkında bir fikir ve Turizm oluşturabilmektir. Türkiye üniversitelerinde görev alan akademisyen arkeolog sayısının 400 civarı –belki daha az olduğu düşünüldüğünde uyguladığımız örneklemin %15'e yakın olduğu da bir gerçektir. Bunun yanında, anketin Türkiye'nin çoğu üniversitesinden akademisyenin katıldığı bir sempozyumda uygulanmış olması, örneklemin evreni temsil kabiliyetini arttırmıştır. Nitekim Türkiye'nin çok farklı üniversitelerinden akademisyenlerle görüşme imkanı yakalanmıştır. Ancak akademisyen arkeologlar camiasında anket uygulamanın zorluğu da ayrıca vurgulanmalıdır, anketlerin uygulanmasında özellikle emekli olmuş veya emekliye yaklaştırmış akademisyenlerin genellikle gönülsüz oldukları belirtilmelidir. Sempozyum programı incelendiğinde Türkiye üniversitelerinde görev yapan arkeolog akademisyenlerden yaklaşık 153 kişinin sunumu olduğu görülmekte, bunlardan bazılarının gelmeyip hiç sunum yapmadığı, bazılarının da gelmemelerine rağmen, lisansüstü öğrencilerine sunum yaptırdıkları hesaba katıldığında sunum yapan kişi sayısının 153'ün daha da altına düştüğü muhakkaktır. Dolayısıyla uyguladığımız anket sayısı anket analizlerine dahil etmediğimiz anketleri de hariç tutarsak 53'tür ve bu da oran olarak sunumu olanların 3'te 1'inden fazlasına denk gelmektedir. Yani hem nicel olarak hem de evreni temsil kabiliyeti açısından azımsanacak bir oran değildir.

Anketin uygulandığı kişilerden¹¹ 11'i (% 20.8) Profesör, 6 kişi (% 11.3) Doçent, 20 kişi (% 37.7) Yardımcı Doçent, 5 kişi (% 9.4) Öğretim Görevlisi, 11 kişi de (% 20.8) Araştırma Görevlisidir. Yani anketin uygulandığı kişiler, camianın hiyerarşik yapısını temsil eder niteliktedir.

Anket, 19 kadın, 30 erkekle uygulanmış, 4 kişi cinsiyetini belirtmemiştir. Anketin uygulandığı kişilerden altısı 1948-1959 arası; 6 kişi 1960-69 arası; 26 kişi 1970-1979;

⁹ Konu ile ilgili tartışma için bkz. (Karadaş/Demir, 2013). Ancak bu arzu edilmeyen geçmişin reddi meselesinin Türkiye'ye özgü olmadığı muhakkaktır. Örneğin yakın zamanda İspanya'nın Sevilla kentine yaptığımız bir seyahatte, bir anlamda Sevilla'yı Sevilla, İspanya'yı İspanya yapan Endülüs Emevi uygarlığının benzer şekilde görmezlikten gelindiğini gördük. Sevilla'da Müslüman dönemde inşa edilen, Müslümanlıktan sonra da kullanılmaya devam edilen Real Alcazar (Alcazar Sarayı)'ın tanıtım kitapçıklarında Müslümanlık dönemi ile ilgili bilgiler kısaca geçiştirilirken Hristiyan dönem oldukça ayrıntılı anlatılmıştır. Aynı şekilde Müslüman dönemin şehir planı ve diğer büyük mimari yapıların günümüze yansımalarının ne olduğu konusunda da döneme dair körlük nedeniyle bilgi toplayamadık.

¹⁰ Anket formunu dolduran tüm akademisyenlere ve formun uygulanmasında bize yardımcı olan Yard. Doç. Dr. Eyyüp Ay ile Öğr. Gör. Çağrı M. Tarhan ve Zeugma Müzesi Müdür Yardımcısı Emine Öztürk'e teşekkürlerimizi sunarız.

¹¹ Anket sonuçlarında yüzde hesapları ilgili soruyu cevaplayanlar üzerinden yapılacak, soruyu boş bırakanlar hesaplama dışı bırakılacaktır.

13 kişi de 1980-1983 arası doğumludur. 2 kişi doğum tarihini belirtmemiştir. Yani anketin yaklaşık %50'si 1970-79 arası doğumlu olan, genç kuşak diye nitelenebilecek kuşağa dahildir. 1980-83 arası doğumlular dahil edildiğinde sayı 39'a, oran da %75'e çıkmaktadır.

Anketi cevaplayanlardan 6 kişi (% 11.3) kasabada, 6 kişi köyde (%11.3), 41 kişi (% 77.4) şehir merkezinde doğduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla şehirli kesim camia içinde ciddi anlamda baskınlığını koruyor olsa da az derecede kırsal kesim doğumunun olduğu görülmektedir. Doğdukları şehir sorusuna 9 kişi (% 19.1) Ankara, 8 kişi (% 15) İstanbul, 8 kişi (% 15) İzmir, 2 kişi Adana, 2 kişi Bursa, 4 kişi Ankara haricindeki Orta Anadolu (Aksaray, Kayseri, Sivas), 4 kişi Adana haricindeki Akdeniz (Mersin, Hatay, Antalya), 1 Afyon, 1 Aydın, 1 Samsun Bafra, 1 Mardin, 1 Tunceli ve 1 Gaziantep, 6 kişi de yurtdışı doğumludur. Demek ki anketi uygulayanların %50'den fazlası (27 kişi) 5 büyük şehir (Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Adana) doğumludur. 10 kişi Marmara Bölgesi, 12 İç Anadolu, 9 Ege Bölgesi, 5 Akdeniz, 1 Karadeniz, 1 Doğu Anadolu, 2 Güneydoğu Anadolu doğumludur. 3 kişi soruyu cevaplamamış, 3 kişi ise yurtdışı doğumludur, bu kişiler istatistiğin dışında tutulmuştur.

Yalnızca bu anket sonuçlarına bağlı kalarak, akademisyen arkeoloji camiasında Marmara, İç Anadolu, Ege ve bir nebze kadar Akdeniz bölgeleri doğumlarının baskın bir konuma sahip oldukları, Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu doğumlarının camia içinde kendilerine yer bulamakta zorlandıkları söylenebilir. Bu veriler, doğduğu yerleşim türü verisiyle birleştirildiğinde akademisyen arkeoloji camiasının şehirli (ama özellikle Ege-Marmara-İç Anadolu ve Akdeniz'in büyük şehir merkezlerinden) oluştuğu görülmektedir.

Anket uygulananlardan 3 kişi (% 5.6) ebeveynlerinin alt gelir grubuna; 10 kişi (% 18.8) alt-orta; 29 kişi (% 54.7) orta; 11 kişi (% 20.8) orta-üst gelir grubuna mensup olduğunu belirtmiş. Üst gelir grubunu kimse işaretlememiştir. 37 kişinin (% 69.8) annesinin mesleği ev hanımı; 4 kişinin (% 7.5) işçi, memur veya sekreter; 2'sinin annesi emekli; 1 terzi (esnaf); 8 kişinin (% 15) annesi de profesyonel meslekler (avukat, desinatör, öğretmen üyesi, okutman, Türkolog vb.) mensubudurlar. Anket uygulananlardan 5'i (%9.4) baba mesleğini çiftçi; 8 kişi (% 15) işçi; 4 kişi emeklilikten önceki mesleği belirtmeden emekli; 4 kişi (% 7.5) esnaf; 1 kişi tüccar; 17 kişi (% 32) profesyonel meslek (mühendis, ekonomist, öğretim üyesi, bürokrat, subay vb.); 5 (% 9.4) serbest meslek; 8'i (% 15) memur, 1'i tekstilci olarak belirtmiştir.

Ankette annelerin eğitim durumu sorusuna 20 kişi (% 40.8) ilkokul; 13 kişi (% 26.5) lise; 3 kişi (% 6.1) ortaokul; 9 kişi (% 18.3) üniversite veya üstü; 4 kişi (%

8.1) eğitimi yoktur seçeneğinin işaretlemiş, 4 kişi soruyu cevaplandırmamıştır. Baba eğitim durumu sorusuna ise 18 kişi (% 36) ilkokul (ya da ilkokul terk); 12 kişi (% 24) lise; 4 kişi (% 8) ortaokul; 16 kişi (% 32) lisans ve lisans üstü eğitim aldığını belirtmiş; 2 (% 4) kişi de babasının ilkokul dahil herhangi bir eğitim kurumuna gitmediklerini belirtmişler; 1 kişi ise soruyu cevaplandırmamıştır. 49 kişi (% 94.2) ilkokulu devlet, 3 kişi (% 5.7) özel ya da kolejde okumuştur. 1 kişi ise durumunu belirtmemiştir. 44 kişi (% 84.6) ortaokulu devlet, 8 kişi (% 15.4) kolej ya da özel okulda okumuş, 1 kişi belirtmemiştir. Liseyi ise 46 kişi (% 86.8) devlet okulunda, 7 (%13.2) kişi kolej ya da özel okulda bitirmiştir. Ankete katılanlardan devlet okullarında okuyanlardan 4 kişi (% 9.7) lise türü olarak Anadolu lisesinden, 31 kişi (%75.6) düz liseden, 6 kişi de (% 14.7) Meslek ya da Ticaret Meslek lisesinden mezun olduğunu ifade etmiş, 8 kişi ise konu ile ilgili cevap vermemiştir.

Katılımcıların tamamı en az bir yabancı dil bilmekte, 19 kişi (% 35.9) iki yabancı dil, 5 kişi de (% 9.4) üç yabancı dili kullanabilmektedir.

Bütün bu sıralanan veriler, akademisyen arkeologların sosyal ve sınıfsal profili hakkında genel bir fikir vermektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun ebeveynlerinin orta sınıf ve üstüne mensup olduğunu söylemesi, hala bu sosyal kesime mensup olan kişilerin arkeoloji camiasına hakim olduğunu göstermektedir. Ne var ki ebeveynlerini alt, alt-orta olarak nitelendiren 13 kişinin (% 24.5) varlığı, arkeolojide eskiye nazaran sosyal sınıf konusunda bir çeşitlenme ve bir tabana yayılımın olduğunu göstermektedir.

Sınıfsal çeşitlenme ve tabana yayılımın diğer göstergelerini, anne-baba meslekleri ve eğitim durumları vermektedir. Annelerin büyük çoğunluğunun mesleğinin ev hanımı olarak ifade edilmesi, sınıfsal konum ile ilgili olarak fazla bilgi vermeyebilir. Nitekim annelerin 13'ü lise, 9'u üniversite ve üstü eğitim görmüştür. Ne var ki ev hanımlarından subay eşi olan bir anne üniversite mezunu; mühendis gibi profesyonel meslek mensubu erkeğin eşi olan 3 anne ortaokul mezunu; tüccar, bütün eksper, mühendis, bürokrat-avukat gibi profesyonel mesleklerle mensup babalar ile evli olan 7 ev hanımı anne bulunmaktadır. Yani kendileri eğitim düzeyleriyle paralel profesyonel bir meslek icra etmedikleri görülmektedir.

Babaların çoğunun profesyonel meslek, serbest meslek, esnaf vb. meslekleri olmasına rağmen 5'i çiftçi, 8'i işçi olmak üzere 13 kişinin emekçi diye tabir edilebilecek bir konumda bulunması yukarıda bahsedilen sınıfsal taban genişlemesiyle bağlantılı okunabilir. Annelerin içinden üçünün işçi olması da bu genişlemeyle bağlantılıdır.

Ancak bu genişlemenin fazla abartılmaması da gerekmektedir. Nitekim çalışan annelerin üçü işçiye, 8'i profesyonel meslek mensubudur. Özellikle babaların eğitimi ve meslekleri, akademisyen arkeologların ebeveynleriyle ilgili ifade ettikleri orta ve üstü sınıfsal konumla uyusmaktadır. Akademisyen arkeologların çoğu devlet okullarından mezun olsa da aralarında emekçi çocukların tercih ettiği meslek lisesi mezunu oldukça az; çoğunlukla taşralı Sünni çocukların tercih ettiği imam hatip lisesi mezunu ise hiç yoktur. Meslek lisesi mezunu azlığı, imam hatip lisesi mezununun yokluğu, akademisyen arkeologların sosyal profili hakkında bir ipucu verebilir. Kişilere yabancı dil bilgisi ile ilgili sorulan sorunun amacı da sosyal konumu açığa çıkarmaya yöneliktir. Çünkü bazı istisnalar olsa da birden çok yabancı dile –hatta tek bir yabancı dili iyi bilmek- sahip olmak sınıfsal konumun bir göstergesi olarak görülebilir. Sorulara cevap verenlerin 24'ü iki ve üstü yabancı dil bilmektedir. Tek yabancı dil bildiğini söyleyenlerin çoğu da o dili iyi bildiklerini ifade etmişlerdir.

Dolayısıyla akademisyen arkeoloji camiasında sosyal sınıf yönünden eskiye göre bir taban genişlemesi bulunmasına karşın, baskın unsur ayrıcalıklı sınıflara mensup şehirli, çoğunlukla beş büyük şehirden, bölgesel olarak da Marmara-Ege-İç Anadolu-Akdeniz bölgelerindendir. Anket uygulananlardan 7'sinin (% 13.7) lisansı Ankara Üniversitesi, 13'ü (% 25.4) Ege Üniversitesi, 9'u (17.7) İstanbul Üniversitesi, 6 (%11.7) Selçuk Üniversitesi, 3 (5.9) Atatürk Üniversitesi, 3 (%5.9) kişi de Trakya, Adnan Menderes ve Dicle gibi taşra üniversitelerindendir¹². Arkeoloji camiası açısından Selçuk ve Atatürk üniversiteleri, taşra kategorisinde olmaktan çok merkez ya da merkezin hemen çeperi konumuna sahip olduklarından bu iki üniversiteyi taşra diye nitelemek doğru olmayabilir. 5 (%9,8) kişi Dokuz Eylül, Bilkent, Hacettepe, Anadolu gibi merkezi şehirlerde bulunan ama arkeoloji camiası açısından merkezde değil, merkezin çeperinde bir konuma sahip olan üniversitelerden, 3 kişi de yurtdışından mezun olmuştur. Burada dikkat çekici olan nokta, arkeolojide akademik kariyer yapanlar arasında çoğunlukla taşralı öğrencilerin okuduğu taşra üniversiteleri mezunlarının azlığıdır. Bunda taşra üniversitelerinin birçoğunun yakın tarihlerde kurulmuş ve bu nedenle kurumsal kimliklerinin yerleşmemiş olmasından dolayı mezun sayılarının az olmasının etkisi olsa da asıl nede-

nin merkez-taşra ikiliği olduğu söylenebilir. Selçuk Üniversitesi'nin taşralıların akademik kariyer yapmasında özel bir işlevi olduğu Atatürk, Ege ve Ankara İstanbul üniversitelerinde ise taşranın temsiliyet oranının azaldığı görülür. Özellikle İstanbul Üniversitesinde ibrenin merkeze döndüğü hatta çoğunlukla İstanbul kökenlilerle sınırlandığı görülmektedir. Atatürk Üniversitesi'nde lisans bitiren 3 kişiden biri taşralıdır (Kayseri). Lisansını Selçuk Üniversitesi'nde bitirdiğini ifade edenlerin tamamı (Aksaray, Sivas, Mersin, Gaziantep, Antalya) taşralıdır. Lisansını İstanbul Üniversitesi'nde tamamladığını ifade edenlerin 2'si taşralı (Hatay, Osmaniye); 1'i beş büyük şehirden biri sayılan Bursa, 6'sı İstanbul doğumludur. Ege Üniversitesinde de taşranın temsiliyeti sınırlıdır. Nitekim burada lisans bitirenlerin 4'ü İzmir, 1'i Ankara, 4'ü yurtdışı, 2'si taşralıdır (Tunceli, Mardin). Ankara Üniversitesinde lisans bitirenlerin 4'ü Ankara, 1'i Adana, 4'ü taşra doğumludur.

Ancak bu konuda daha doğru bir veri doktora eğitime kabulden alınabilir. Nitekim doktora ancak akademisyen olması düşünülen kişiler kabul edildiğinden burada eğitim görecektik kişilerin bilinçli bir seçiciliği söz konusudur. Bu nedenle taşralı ya da merkezden olmanın camiaya kabulde bir etkisinin olup olmadığı doktora eğitiminden daha iyi anlaşılabilir. Ankara Üniversitesi'nde doktora yapanların 2'si Ankara doğumlu, 1'i yurtdışı, 3'ü de taşralıdır. Atatürk Üniversitesi'nde doktora yapanların 1'i Ankara, 1'i Adana, 2'si de taşralıdır. Ege Üniversitesi'nde doktora yapanlardan 5'i İzmir, 3'ü taşra, 3'ü yurtdışı doğumludur. İstanbul Üniversitesi'nde doktora yapanların 1 Adana, 1 Ankara, 6'sı İstanbul doğumludur. Selçuk Üniversitesi'nde doktora yapanların tamamı taşralıdır.

Ebeveynlerin sınıf konumu ile üniversitelerde doktora yapma arasında bir bağ olup olmadığı incelendiğinde; Ankara Üniversitesi'nde 3 kişi alt-orta, 3 kişi orta; Atatürk Üniversitesi'nde 1 kişi alt-orta, 3 kişi orta, Ege Üniversitesi'nde 2 kişi alt, 2 kişi alt-orta, 5 kişi orta, 3 kişi; İstanbul Üniversitesi'nde 7 kişide orta; Selçuk Üniversitesi'nde 3 kişi orta, 3 kişi alt-orta ve 1 alt kesim seçeneklerini işaretlemişlerdir. Bu verilerden hareketle, Selçuk'ta alt sınıflardan gelenlerin akademik kariyer yapma olanağının yüksek olduğu, bunu Ankara'nın, sonra Atatürk'ün takip ettiği; Ege'de ve özellikle İstanbul'da alt sınıf mensuplarının akademik kariyer yapma olanaklarının diğerlerine göre daha az olduğu söylenebilir. Gazi, Hacettepe, Bilkent, Pamukkale gibi üniversitelerde doktora yapanlardan az sayıda kişiyle görüşme yapıldığı, ayrıca birbirleriyle ortak kategoride birleştirme olanağı olmadığından bu üniversitelerde doktora yapanlarla söz konusu durumla ilgili bir çıkarsama yapılamamıştır.

Çalışılan üniversite ile sınıfsal konum bağlantısı değerlendirildiğinde; İstanbul Üniversitesi'nde çalışanların ebe-

¹² Bu çalışmada hem üniversiteleri hem de şehirleri tanımlamak için sık sık merkez-taşra kavramları kullanılmaktadır. Şehirler odaklı kullanımda merkez kavramı İstanbul, Ankara ve İzmir'e ek olarak Adana ve Bursa'yı tanımlamaktadır. Taşra ise bunların dışında kalan şehirleri içermektedir. Üniversite odaklı kullanımda ise bulundukları şehirlerle beraber, kuruluş tarihleri ve arkeoloji bölümlerinin sahip oldukları kadro sayıları, arkeolojik araştırmalar ve doktora mezunlarının sayıları dikkate alınmıştır. Dolayısıyla üniversitelerde merkezi İstanbul, Ankara ve Ege Üniversiteleri oluşturmaktadır.

veynlerinin 5'i orta, 1'i orta-üst kesim; Ege, Üniversitesi'nde çalışanların 1'i alt, 1'i alt-orta, 3'ü orta, 1'i orta-üst kesime mensuptur. Anketi cevaplayan Atatürk Üniversitesi'nde çalışan 2 kişi de orta kesime mensuptur. Ankara Üniversitesi'nde çalışan 2 kişi de orta kesimden- dir. Selçuk Üniversitesi'nde çalışan 3 kişiden biri orta, 2'si alt-orta kesime mensuptur. Ankara-İstanbul-İzmir üniversiteleri ile Eskişehir-Kocaeli gibi merkezin yakın çeperi olan şehirler haricindeki –taşra diye nitelenebilecek- şehir üniversitelerinde (Pamukkale¹³, Gaziantep, Karaman, Nevşehir, Yozgat, Hatay, Muğla, Edirne, Uşak, Adıyaman, Bitlis, Aksaray, Batman, Isparta) çalışanlar ile ilgili verilere bakıldığında; 17 kişi kendini orta kesim, 8 kişi orta-üst, 7 kişi alt-orta, 2 kişi de alt kesim içinde tanımlamıştır.

Yani taşrada görev yapan arkeolog akademisyenlerinde de orta ve orta-üst kesimin baskınlığı vardır. Taşra-merkez kökenine bakıldığında, 9 kişi üç büyükşehirden, 12 kişi de taşradan, 3 kişi de yurtdışı doğumludur. Bursa ve Adana gibi beş büyük şehir içinde sayılanları çıkardığımızda taşra doğumlu sayısı 10'a düşmekte, 6 büyük şehir doğumlu sayısı 11'e çıkmaktadır. Taşrada doğmuş bu 10 kişi arasında Karadenizli hiç yoktur (en azından doğum yerini belirtmişler arasında), Doğu ve Güneydoğu doğumlu kişi sayısı 3'tür (Gaziantep, Mardin, Tunceli). Şehir büyüklüğü bakımından Türkiye'nin en büyük altı şehirden (Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Bursa, Gaziantep) olan taşra üniversitesi akademisyen sayısı 12'e, oran da (doğum yerini belirtmiş toplam 24 kişi olduğuna göre) %50'ye çıkmaktadır. Bu sayılardan çıkaracağımız sonuç, yalnızca merkez ve merkezin çeperi şehir üniversitelerinde değil, taşra üniversitelerinde de sınıfsal olarak Orta ve Üst-orta kesimden gelenlerin baskın olduğu; doğum yerleri referans alındığında –yurtdışı doğumlular da hesaba katıldığında- çoğunluğun merkez şehirlerden geldiği görülmektedir. Sınıf konumu ve merkez-taşra meselesinde taşra üniversitelerindeki akademisyen arkeolog profili, merkez veya çeperi şehir üniversitelerinden (Ankara, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Eskişehir) az da olsa daha geniş bir sosyal tabanı işaret ediyor olsa bile bu fark abartılabilecek bir düzeyde değildir.

Anket Sonuçlarının Teoriye Dair Söyledikleri

Ankette doktora hangi anabilim dalında yaptınız veya yapıyorsunuz sorusuna cevap veren 20 kişi (% 44.4) doktorasını Klasik Arkeoloji, 7 kişi (%15.6) Prehistorya'da, 18 kişi de (% 40) Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi'nde doktora yaptığını belirtmiştir. (Eğer varsa) Doktora tezinizin konusu hangi coğrafi bölge/bölgeleri ve dönem/dönemleri kapsamaktadır? Sorusuna cevap verenlerin arasında 3 kişi Marmara, 4 kişi İç Anadolu, 8

kişi Akdeniz, 15 kişi Batı Anadolu, 11 kişi Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde çalıştıklarını belirtmiştir. Bu veriler, arkeolojik kazı ve bilgi üretiminin yoğunlaştığı bölgelerin Batı Anadolu ve Akdeniz ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu olduğunu göstermektedir. Batı Anadolu ve Akdeniz bölgeleri üzerine doktora çalışmalarının çoğu Klasik Arkeoloji'de, Doğu ve Güneydoğu Anadolu üzerine yapılan doktora çalışmaları ise ağırlıklı olarak Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi konularında yapıldığı görülmektedir. Prehistorya'da doktora yapanların ise Akdeniz ve Orta Anadolu üzerine çalıştıkları gözlemlenmektedir. Bölgesel dağılımda Karadeniz Bölgesi üzerine doktora çalışmalarına rastlanmaz. Doktora çalışmalarında materyal kültürlerin dağılımı etkili olduğu kadar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da çok sayıda kurtarma kazısının bilgi üretimine yaptığı katkının da etkili olduğu düşünülebilir.

Doktora çalışmalarında dikkat çekici husus, Ortaçağ ile ilgili uzmanlaşmış kimsenin olmamasıdır. Az sayıda Klasik Arkeolog Hellen ve Roma'yı saydıktan sonra Bizans'ı da ifade etmesinden Bizans'ın Roma'nın bir uzantısı olarak işlev gördüğü erken dönemini kapsadığını düşünebiliriz. Açık bir şekilde Bizans ve İslami dönemler arkeolojinin bağımsız bir alanı olarak Türkiye üniversitelerinde yer bulamamıştır. Kazı Sempozyumu'nda Bizans ve İslam dönemleri ile ilgili sunum yapanların tamamının Sanat Tarihçisi olması da arkeologların Ortaçağ konusuna uzaklıklarının bir kanıtı olarak algılanabilir. Dolayısıyla, 1930'larda Türk Tarih Tezi ile başlayan Ortaçağ ile ilgili çalışmama durumunun akademik arkeolojinin dönüşüm yaşadığı 1950'lerden günümüze kadar –nedenleri değişmiş olsa da - varlığını devam ettirdiğini göstermektedir.

Arkeologların katıldıkları kazılarda hangi bilim dallarından kişilerle çalıştıkları sorusuna verdikleri cevaplar, arkeoloji ile teorinin bağına kuracak olan sosyal bilimlere ne kadar uzak olduklarını göstermektedir. G. Arsebük'ün daha önce ifade ettiği¹⁴ arkeolojinin temel sorunlarından birinin sosyal bilimlerle ilişkisinin zayıflığı durumu günümüzde de etkisini devam ettirmektedir. Ankette soruyu cevaplayan arkeologların birçoğu kazılarda Antropolog, Jeolog, Mimar, Biyoloji, Botanik, Kimya, Restorasyon, Jeofizik, Metalürji, Coğrafya, Toprak Bilimi, Jeodezi, Moleküler Biyoloji vb. alanlardan kişilerin en az biri ile çalıştığını belirtmişlerdir. Arkeologların en çok beraber çalıştıkları sosyal bilimin" Antropoloji ile Sanat Tarihi olduğu görülmektedir. Katıldıkları kazılarda sosyologla beraber çalıştığını söyleyen 1 kişi, Tarihçi ile çalıştığını söyleyen de 2 kişinin mevcut oluşu arkeolojinin diğer sosyal bilimlerden uzak olduğunu açıkça kanıtlamaktadır. "Sosyoloji, psikoloji, iktisat gibi sosyal bilimlere, arkeologların bilim nesnelerini yorumlamasında önemi büyüktür"; "Kazıda elde edilen verilerin sosyal teoriyle

¹³ Pamukkale Üniversitesi, arkeoloji alanında giderek bir taşra üniversitesinden merkezin çeperi konumuna geldiği belirtilmelidir.

¹⁴ Erdur/Duru 2003: 281.

bağlantısının kurulması için bir sosyoloğun bulunması gerekir”; “Kazılan bir yerleşim yerinde eskiden insanların gündelik hayatlarını nasıl devam ettirdikleri, evlilik, din, devlet yönetimi konusundaki durumlarını elde ettiğim buluntulardan yorumlamaya çalışıp yaptığım yayınlarda kullanırım” sorularına çok az sayıda katılımcı dışında katılımcılar Çok Katılıyorum veya Katılıyorum seçeneğini işaretlemesine karşın bu isteğin kazılara katılan diğer sosyal bilimciler dikkate alındığında pratiğe yansımadağı görülmektedir. Sosyal bilimlere karşı bu durum TTT ile birlikte kendi özerk alanını inşa etmiş, Teorik boşluk dönemi ile bir şekilde bu alanı büyük oranda korumuş olan Türkiye’deki akademik arkeolojinin bilinçli veya bilinçsiz tutumlarının bir sonucu olabilir. Ancak özel görüşmelerimizde bazı arkeologlar, sosyolojinin arkeolojiyle ilişkisi olacaksa bunun kazı alanında değil, kazı sonrasında, yani verilerin yorumlanmasında kurulabileceğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla bu negatif eğilim, özde sosyolojiye genelde sosyal bilimlere dair bir uzaklığı işaret etse de sonucu bu uzaklığa indirgemek yanlıştır.

44 kişi arkeolojide teorik tartışmaları takip ettiğini ifade ederken, 8 kişi de konuyla ilgili soruya ‘hayır’ cevabını vermiştir. Teorileri takip ile ilgili sorunun sağlaması niteliğinde sorduğumuz ‘kendinizi yakın hissettiğiniz üç teori ismi yazar mısınız’ sorusuna arkeologların büyük bir çoğunluğu cevap vermemiştir. Bu soruyu toplam 24 kişi cevaplamış; bunlardan 15’i az çok arkeolojinin içindeki teorilerden örnek vermiş, 8’i ise teoriler ile ilgisini kurmadığımız cevaplar vermiştir. Dolayısıyla teoriyle alakalı tüm sorular birlikte düşünüldüğünde, akademisyen arkeolog camiasında teoriye yönelme konusunda bir niyet olsa da bu niyetin pratiğe döküldüğü söylenemez.

Sonuç ve Yorum

Anket sonuçları baz alındığında, akademisyen arkeologların 1950’lerde girdiği paradigmatik yönelimin –bazı değişikliklere uğramış olsa da– devam ettiği görülmektedir. M. Özdoğan’ın belirttiği “1968-1970 yıllarına kadar Türkiye’de arkeolojinin bir avuç çok iyi eğitim görmüş, tüm zamanlarını mesleklerine ayırabilen ve her türlü olanağa sahip “elit-aydın” uğraşısıyla sınırlı olduğu, geniş bir tabana yayılmadığı da unutulmamalıdır. 1968’lerden itibaren arkeoloji hızla geniş bir tabana yayılmaya başlamış, elit –aydın hobisi olmaktan çıkmıştır”¹⁵ durumu, bu anket sonuçlarıyla bir ölçüye kadar desteklenmektedir. Ancak arkeologlar sosyal ve sınıfsal olarak daha geniş bir tabandan gelmeye başlasalar da ağırlık yine de şehirli, orta ve üst-orta gelir grubuna mensup, ağırlıklı olarak beş büyük şehir kökenlilerden gelmektedir. Tabanın genişlemesinde özellikle taşra illerinde üniversiteleşmenin artışının da etkili olduğu düşünülse de bu durum sosyal profili çok fazla değiştirmemiştir. Nitekim yeni üniversitelerdeki akade-

misyen profili de eskilerinden çok farklı değildir. Ancak dikkat çeken bir nokta, muhafazakar kimliği ile ön planda olan Selçuk Üniversitesi’nin hem taşralı hem de alt sınıf mensuplarına akademik kariyer olanağı tanınması konusundaki ayrı yeridir. Arkeoloji bölümünün farklı bir duruşu olsa da üniversitenin genel havası ile Selçuk Üniversitesi’ndeki bu durum, Türkiye muhafazakârlığının kırsal nüfusa ve alt gelir gruplarına dayanmasının bir sonucu olarak görülebilir.

Akademisyen arkeologların bu sınıfsal özelliği belki de akademiye tercih konusunda geliştirilmiş olan bir elekten kaynaklanmıyor olabilir. Aynı zamanda akademinin basamakları olan yüksek lisans ve doktora öğrenci olarak kabulde sınıfsal bir elemin yapıldığını iddia etmek, yalnızca bu anket sonuçlarından hareket ederek zordur. Arkeoloji eğitimi elit kesimlerin tercih ettiği, yani öğrencilerin büyük bir çoğunluğu bu kesimlere mensup olduğu için akademisyen kuşakları da bu çoğunluk içinden seçiliyor da olabilir. Örneğin Bourdieu bir çalışmada sınıf ve sosyal konumun gençlerin üniversite eğitimi tercihlerinde etkili olduğunu ifade etmiş, alt sınıftan gelenlerin 5 temel fakülteden (Eczacılık, Tıp, Fen, Hukuk ve Edebiyat fakülteleri) ikisinin –Fen ve Edebiyat fakültelerini tercih ettikleri; Edebiyat Fakültesi içinde Sosyoloji, Psikoloji ve Filolojiyi üst sınıftan gelen öğrencilerin ehvenişer (yani başka fakültelere giremeyen ya da orada tutunamayan) olarak tercih ettiklerini yazar¹⁶.

Bourdieu’nun yazdıklarının ışığında Türkiye’de arkeoloji bölüm öğrencileri üzerine bir değerlendirme yapılabilir mi? Bölüm öğrencilerini bölümün kendisinin seçtiği 1940-50 Türkiye’sinde Ekrem Akurgal’ın bölüme öğrenci alımında sınıfsal bir eleği işlettiği, elit olmayanları öğrenci olarak bölüme almadığını bizzat kendisi ifade etmiştir¹⁷. Günümüzde toplumsal sınıf ile arkeoloji eğitimi arasında bir bağın olup olmadığı konusu araştırılmaya muhtaçtır. Dolayısıyla Türkiye arkeolojisinde akademisyen seçiminde özel bir sınıfsal eleğin mi devrede olduğu, yoksa öğrencilerin çoğunluğu üst ve üst-orta sınıf aile mensuplarından oluştuğu için akademisyenlerin de mecburen bu öğrenciler arasından tercih edildiğini tam olarak bilmek için, özellikle lisanüstü arkeoloji öğrencilerinin sosyal profillerine dair de bir anket uygulaması yapmak gerekir. Böyle bir anket çalışması sonucunda daha sağlıklı bir karşılaştırma yapılabilir.

Taşra arkeoloji bölümlerinin hem taşra kökenli hem de alt kesimden gelenlerin arkeoloji bölümlerine kayıt yapmalarını hızlandırdığını varsaysak bile bu üniversitelerin söz konusu kesimlerin akademisyenliğe geçişinin önünü

¹⁵ Özdoğan 2006: 56.

¹⁶ Bourdieu 2014: 20.

¹⁷ Akurgal 2002: 69-71.

açtığını iddia etmek zordur. Nitekim anketin uygulandığı kişiler arasında lisansını taşrada bölümlerinde bitirenlerin sayısı 53 kişi içinde yalnızca 3'tür. Taşra üniversitesi bölümünde doktora yapan kişi sayısı ise 2'dir. Bunun altında yatan sebeplerden biri doktora programlarının merkez üniversite bölümlerinde daha fazla kurumsallaşması olabilir, Ancak bu ihtimal taşrada arkeoloji okuma fırsatı bulan öğrencilerin akademik basamakları yükselmesinin merkez üniversite bölüm öğrencilerine - yani bunların içindeki şehirli, üst sınıf mensubu gençlere- nazaran çok daha zor olduğu gerçeğini değiştirmez.

Teori konusunda ise, Türkiye akademisyen arkeologların teorik meselelere ilgi göstermeye başladıkları açıktır. Genel olarak arkeologların teorilere bakış açılarının öğrenilmeye çalışıldığı yüzeysel sorulara olumlu cevaplar vermelerine rağmen bu cevapların içerikli doldurmaları talep edildiğinde bundan kaçındıkları görülmüştür. Böylelikle arkeologların TTT'yi terk ettikleri 1950'li yıllardan beri içinde bulundukları 'teorik boşluk' durumunu kısmen devam ettirdikleri söylenebilir. Ancak özellikle 2000'li yıllar ile teorinin Türkiye arkeolojisinde yer bulmaya başladığını görmekteyiz.

Anket verilerinin dışında, konu ile ilgili kaynaklara bakıldığında İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nün (özelde Prehistorya ABD'nin) teori meseleleri ile farklı bir noktada durduğu görülür. 1960'lı yıllardan başlayarak geliştirdiği uluslararası bilimsel ilişkiler ve 1968 öğrenci hareketlerinin İstanbul Üniversitesi arkeoloji bölümünde teoriye doğru bir yönelim başlattığı iddia edilebilir. Tahminimizce üniversitede var olan Darülfünun geleneği, 1933 Üniversite Reformu ya da TTT'nin üniversitedeki etkisini zayıflatan bir paravan işlevi gördüğünden arkeoloji bölümünün yeni alternatif eğilimlere açık olmasını sağlamıştır. Bu süreçte özellikle dünyada arkeoloji disiplininin şekillenmesinde önemli bir isim olan R. J. Braidwood'un İstanbul Üniversitesi Prehistorya kürsüsünden H.Çambel ile birlikte 1963 yılından itibaren ortak arkeoloji projeleri geliştirmesinin de büyük bir etkisi vardır. Yine aynı dönemde İstanbul Üniversitesi'nde görev yapan genç arkeologlar A.Dinçol ve S.Kantman'nın "Analitik Arkeoloji" kitabını 1969'da yayınlaması, teorik meselelerden uzak duran Türkiye arkeolojisinin İstanbul Üniversitesi merkezli olarak farklılaşmaya başladığını gösterir. Bu farklılaşma İstanbul Üniversitesi arkeoloji bölümünün birçok kazı ve yüzey araştırmasını üstlendiği 1970'li yıllarda Doğu Anadolu'da gerçekleştirilen uluslararası projelerde farklı ekollerden gelen bilim insanları ile bir arada çalışılması sayesinde daha da artmıştır.

İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nde 1960'lar da başlayan teoriye yönelim Türkiye üniversitelerinde 2000'li yıllar ile yaygınlaşmaya başlamıştır. Özellikle 1980 sonrası yurtdışında eğitim görmüş veya Türkiye'de yabancı araştırmacıların çalışmalarına katılmış arkeolog-

ların, özellikle Anglo-Sakson arkeoloji geleneğinde ön plana çıkan teorik tartışmalara olan ilgisinin arttığı gözlemlenir. Bu süreçte özellikle arkeolojide teorik tartışmaların merkezindeki önemli isimlerden I.Hodder'ın Çatalhöyük kazılarını üstlenmesi ve birçok Türk arkeolog ve arkeoloji öğrencisi ile çalışması, Türkiye arkeolojisinde -apayrı bir çalışmanın konusu olabilecek- "I.Hodder etkisi" veya adeta bir okul işlevi gören "Çatalhöyük etkisi" olarak isimlendirebileceğimiz bir etki yaratmıştır. Bu etki Türkiye üniversitelerinde görev yapan arkeologların teorik konulara olan ilgilerini daha da arttırmış, gerçekleştiren arkeolojik çalışmalarda materyal kültür kadar toplum, sınıf, hane, ekonomi, iktidar, ideoloji gibi birçok konuya da değinilmeye başlanmıştır. Son yıllarda teorik konulara ilginin artışında, bürokratik nedenler ile Türkiye'de arkeolojik arazi çalışmalarının yapılmasının güçleşmesi ile birçok akademisyen arkeologun masa başı çalışmalara daha çok zaman ayırmaya başlaması da önemli bir nedendir. Bu süreçte ağırlıklı olarak İstanbul merkezli üniversitelerde görev yapan veya lisansüstü öğrenim gören çoğunlukla genç akademisyenlerin başlattığı, sonradan diğer üniversitelerden de katılımların olduğu Toplumsal Arkeologlar Grubu (TAG) arkeolojide teorik çalışmaların Türkiye'de sistematik bir şekilde örgütlenmesi açısından önemli bir adımdır.

Teoriye eğilimin İstanbul Üniversitesi'nde var olması da ayrıca dikkat çekicidir. Nitekim yalnızca anket verilerine bağlı kaldığımızda İstanbul Arkeolojinin elit pozisyonunu en çok muhafaza eden bölüm olduğu açığa çıkmıştır. Bu durum Bourdieu'nun Fransa üniversiteleri özelinde ifade ettiği, elit kesim mensuplarının aileden getirdikleri kültürel sermaye sayesinde teorik meseleleri tartışmaya daha eğilimli olduğu şeklindeki tespitini hatırlatmaktadır. Ona göre üst sınıfa mensup olan öğrenciler, diğer katmanlardan gelen öğrencilere nazaran teorik meselelere yönelmeye daha çok eğilimlidirler. Bu kesim mensuplarının doğumlarından itibaren yaşadıkları sosyal ortam -evde kütüphane bulunması, tiyatro, konser, sanatsal etkinliklere katılım, müze seyahati vb.- sayesinde kültürel sermayeleri diğerlerine nazaran daha gelişmişti. Dolayısıyla bu kesim mensupları sahip oldukları kültürel sermaye sayesinde eğitim hayatına diğerlerinden birkaç adım önce başlamaktadırlar¹⁸. Bu tespiti İstanbul Üniversitesi odaklı başlayan Toplumsal Arkeoloji Grubu'na ya da teorik meselelere ilgi duyup İstanbul'da çalışan ya da eğitimini orada tamamlayıp başka üniversitede çalışmaya giden akademisyenlere uyarlayabilmek için bu kesime dair özel bir araştırma ihtiyacı olsa da İstanbul odaklı teorileştirme faaliyeti ve elit konum arasındaki bağ, incelenmeye değer bir bağdır.

¹⁸ Bourdieu 2013: 37.

Kaynakça

AKURGAL, E. 2002.

Bir Arkeoloğun Anıları. Türkiye Cumhuriyeti Kültür Tarihinden Birkaç Yaprak. Ankara.

BOURDIEU, P. 2013.

Bilimin Toplumsal Kullanımları. Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin (Çev. L. Ünsaldı). Ankara.

BOURDIEU, P/J.C. PASSERON 2014.

Varisler. Öğrenciler ve Kültür (Çev. L. Ünsaldı/A. Sümer). Ankara.

ÇONGUR, R. 2001.

Profesör Remzi Oğuz Arık. Ankara.

ERDUR, O/DURU, G. 2003.

“Yeni Arkeoloji”den Türkiye’de Eleştiri’ye: Güven Arsebük ile Söyleşi”, Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne İçin? (Eds. O. Erdur/G. Duru), İstanbul: 275-89.

KARADAŞ, Y/T. DEMİR, 2013.

“Türkiye’de 1930-1970 Arası Arkeoloji Paradigmasının Bilim Sosyolojisi Açısından Bir Betimlemesi”, İnsan Bilim Dergisi 2/2: 1-16.

KOYRÉ, A. 2010.

Yeniçağ Biliminin Doğuşu- Bilimsel Düşüncenin Tarihi Üzerine Düşünceler (Çev. K. Dinçer). Ankara.

KUHN, T. 2010.

“Bilimsel Araştırmada Doğmanın İşlevi”, Bilim Sosyolojisi İncelemeleri”, (Eds. V.S.Öğüt/B. Balkız). Ankara: 196-220.

ÖZDOĞAN, M. 2006.

Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç olarak Arkeoloji. İstanbul.

TURHAN, M. 2002.

Kültür Değişimleri. Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik. İstanbul.

TÜBA-AR 16. SAYI HAKEMLERİ

Prof. Dr. Engin AKDENİZ

(Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Aydın)

Prof. Dr. Şevket DÖNMEZ

(İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, İstanbul)

Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL

(Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Mersin)

Prof. Dr. Yılmaz Selim ERDAL

(Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Ankara)

Prof. Dr. Burçin ERDOĞU

(Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Edirne)

Prof. Dr. Musa KADIOĞLU

(Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Ankara)

Prof. Dr. Gürcan POLAT

(Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İzmir)

Prof. Dr. İbrahim Tunç SİPAHİ

(Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Ankara)

Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN

(Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Ankara)

Prof. Dr. Tayfun YILDIRIM

(Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Ankara)

Prof. Dr. Turgut Hacı ZEYREK

(Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölüm, Trabzon)

Doç. Dr. Özlem ÇEVİK

(Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Edirne)

Doç. Dr. İsmail HİRA

(Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Sakarya)

Yrd. Doç. Dr. Aslıhan YURTSEVER BEYAZIT

(İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, İstanbul)

TÜBA-AR GENEL YAZIM KURALLARI

TÜBA-AR, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından yıllık olarak yayımlanan uluslararası süreli bir dergidir. Derginin yayın politikası, kapsamı ve içeriği ile ilgili kararlar (Türkiye Bilimler Akademisi –TÜBA) Akademi Konseyi tarafından belirlenen Yayın Kurulu tarafından alınır.

DERGİNİN KAPSAMI

TÜBA-AR dergisi ilke olarak, dönem ve coğrafi bölge sınırlaması olmadan arkeoloji ve arkeoloji ile bağlantılı tüm alanlarda yapılan yeni araştırma, yorum, değerlendirme ve yöntemleri kapsamaktadır. Dergi arkeoloji alanında yeni yapılan çalışmalara yer vermenin yanı sıra, bir bilim akademisi yayın organı olarak arkeoloji ile bağlantılı olmak koşulu ile kültürel miras yönetimi, koruma, doğa, fen ve diğer sosyal bilim alanları ile ilgili tüm uzmanlık alanlarında yeni yorum, yaklaşım, analizlere açıktır; bu alanlarda bir forum oluşturma işlevini de yüklenmiştir.

Kazı ve yüzey araştırmaları da dahil olmak üzere yeni yorum ve açılım getirmeyen, yalnızca malzeme tanıtımı içeren, kazı ön rapor niteliğindeki yazılar dergi kapsamının dışındadır. Ancak, kültür tarihi açısından önemli bir yenilik getiren, özgün buluntular “haber” olarak dergiye kabul edilebilir.

YAYIN İLKELERİ

Dergide basılmak için verilen yazılar Türkçe, İngilizce, Almanca ya da Fransızca olabilir; Türkçe yazılara İngilizce, diğer dillerde yazılmış olanlara da Türkçe ve İngilizce bir özet eklenmesi gerekmektedir. Resim alt yazıları, biri Türkçe olmak üzere mutlaka çift dilde yazılmalıdır. Anahtar sözcükler ve özetler ise, İngilizce ve Türkçe olan yazılarda Türkçe ve İngilizce olarak çift dilde, diğer dillerde yazılan makalelerde makale dilinin yanı sıra Türkçe ve İngilizce olarak üç dilde verilmelidir.

Yazarlar dergiye gönderdikleri makalenin özgün olduğunu, başka bir dilde dahi olsa makalenin daha önce yayımlanmadığını ya da yayımlanmak üzere bir başka dergiye gönderilmemiş olduğunu kabul etmiş sayılırlar.

TÜBA-AR hakemli bir yayındır. Gelen yazıların önkabulü üzerine yayın kurulu görüş bildirir ve hakem önerir. Her yazı en az iki hakeme gönderilir. Hakemlerin önerileri, eleştiri ve düzeltmeleri yazara hakem adı gizlenerek yollanır; yazarlar hakem görüşüne uymayı kabul etmek yükümlülüğündedir. Yazarların, gerekçe göstererek görüşlerinde ısrarcı olmaları durumunda yayın kurulu yeni bir değerlendirme yapar.

Hakem görüşleri doğrultusunda yayın kurulu tarafından basılabilir kararı verilen yazılar, yazı düzeni, yazım kuralları, kaynakça, görsel malzeme ile yazının ilişkilendirilmesi gibi konular da dahil olmak üzere gözden geçirildikten sonra, önemli bir aksaklık bulunmaz ise son gözden geçirme yayın koordinatörü tarafından yapılır.

YAZIM KURALLARI

Makaleler: Makale metni bilgisayar ortamında yazılmalıdır. Başlık iki kademeli kullanılabilir ve ikinci satıra yazılan başlık ‘alt başlık’ olarak değerlendirilir. Sayfa sayısı için belirli bir sınır bulunmamakla beraber üst sınır 50000 vuruş olarak kabul edilmektedir. Makaleler iki aşamalı olarak teslim edilmelidir; ilk olarak hakeme gönderilecek şekilde tek dosyada metin, kaynakça, düşük çözünürlükte görseller ve resim alt yazıları, ikinci aşamada, makalenin kabulünden sonra ise ayrı dosyalar halinde olmak üzere metin, kaynakça, yüksek çözünürlükte görseller ve resim alt yazıları olarak teslim edilmelidir. Metin, ‘microsoft word’ kelime işlem programında yazılmalıdır. Metin içindeki birinci derece başlıklar büyük harf bold, ikinci derece başlıklar büyük harf normal, üçüncü derece başlıklar sözcük ilk harfleri büyük olmak üzere küçük harf bold, dördüncü kademe başlıklar sözcük ilk harfleri büyük olmak üzere küçük harf ve italik yazılmalıdır.

Örnek yazılım:

GİRİŞ

KÜLTÜREL EVRELER

Kuzey-Orta Anadolu

İkiztepe

Metin içinde geçen yabancı sözcük ve terimler, örneğin ‘in situ’ italik olarak yazılmalıdır. Metin içinde Milattan Önce, Milattan Sonra gibi çok alışlagelmiş kısaltmalar dışında kısaltma kullanılmamalı ve açık yazılmalıdır. Ancak metinde çok sık geçen adlamalar, ilk olarak açık yazılıp yanında kısaltması parantez içinde belirtildikten sonra kısaltma olarak kullanılmaya devam edilebilir; örneğin Maden Tetkik Arama (MTA). Geçerli bazı kısaltmalar:

Milattan Önce’nin kısaltması: MÖ ve tarihten önce; örneğin MÖ 475

Milattan Sonra’nın kısaltması: MS ve tarihten önce; örneğin MS 456

Günümüzden önce: GÖ

Uyarlanmış (kalibre) tarihler: cal. M.Ö.; örneğin cal. MÖ 475

Belirli bazı dönem adları kısaltılabilir; örneğin Erken Tunç Çağı, ETÇ; Geç Demir Çağı, GDC

Bölge adlarının ilk harfleri büyük yazılmalı; örneğin İç Anadolu, Orta Amerika, Güneydoğu Anadolu, Orta Asya, Yakın Doğu gibi. Aynı şekilde yer, coğrafya ve kurum adlarının da ilk harfleri büyük yazılır; örneğin Avrupa, Akdeniz Bölgesi, Barbaros Bulvarı, Kızılırmak, Fırat Nehri, İstanbul Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu gibi.

Görseller: Resimler dijital olmalıdır. Görsellerin yüksek çözünürlükte ve imaj boyutunun büyük olması gerekmektedir. Genelde 20 sayfalık bir metin için 6-8 resim sayfasına girecek şekilde tercihen 15 resim üst sınırdır. Yazı hangi dilde olursa olsun resim alt yazıları biri Türkçe olmak üzere mutlaka çift dilde yazılmalıdır. Görsellerde ve metin içi göndermelerinde tek bir numaralandırma uygulanmalıdır. Fotoğraf, resim, çizim hepsi Res.1,2,3... / Fig. 1,2,3... olarak sıralanmalı ve metnin sonunda verilmelidir. Tablo-çizelgeler, görsellerden ayrı olarak Çizelge 1,2,3.../ Tablo 1,2,3... olarak numaralandırılmalı ve metin sonunda verilmelidir.

Her türlü görsel malzemenin sayfa mizanpajında rahat kullanılabilmesi için, yatay ya da dikey A4 normun oranlarına uygun olması gerekmektedir.

Yazara/yazarlara ait olmayan görsellerin kaynağı belirtilmeli, yayım için telif hakkı anlaşması gerektiren googleeearth gibi görseller kullanılmamalıdır.

Dipnotlar: Dipnotlar aşağıdaki örneklerdeki gibi olmalıdır;

Özgüç 1978; Garstang/Gurney 1959; Forlanini 2007: 151.

Kaynakçada verilen tüm kaynaklara metinde gönderme yapılmalıdır.

Kaynakça yazım kuralları aşağıdaki gibidir:

Makale:

ALKIM, U.B. 1979.

“İkiztepe Kazısı 1978 Çalışmaları”, Belleten XLIII/72: 890-892.

Kitap Bölümü:

HAMSHERE, J.D. 1987.

“Data Sources in Historical Geography”, Historical Geography: Progress and Prospect (Ed. M. Pacione). London: 46-69.

Kitap:

HAZENBOS, J. 2003.

The Organisation of the Anatolian Local Cults During the 13th Century BC Leiden.

BRYER, A/WINFIELD, D. 1985.

Byzantine Monuments and Topography of Pontus. Washington.

PUBLICATION RULES

TÜBA-AR (Turkish Academy of Sciences, Journal of Archaeology) is an international periodical that is published annually by Turkish Academy of Sciences. The Editorial Board appointed by the TUBA Academy Council makes the decisions as to the publication policy, extent and content of the journal (Turkish Academy of Sciences - TÜBA).

SCOPE OF THE JOURNAL

The journal TÜBA-AR principally involves new research, comment, evaluation and methods conducted in the field of archaeology and in archaeology-related fields without any periodic and geographic area restriction. The journal includes newly conducted studies in the field of archaeology, but as a science academy house organ, it is also open to new comments, approaches and analyses in the areas of expertise like cultural heritage management, protection, nature, science and other fields of social science as long as these areas are related to the archaeology.

Excavational working paper-like reports which only offer a material advertisement or lack of new comments and initiatives about excavation and surface research lie beyond the scope of the journal. However, unique findings that break new ground in terms of cultural history can be accepted to the journal as “news.”

EDITORIAL PRINCIPLES

The manuscripts may be in Turkish, English, German or French; for Turkish manuscripts an English summary must be added and for the manuscripts that are written in other languages, both a Turkish and an English summary must be provided. The official subtitles must certainly be written in two different languages, one of which is to be Turkish. The keywords and summaries for English and Turkish manuscripts must be offered in Turkish and English; the manuscripts written in other languages must be provided in Turkish and English, as well, apart from the source language of the manuscripts.

The authors are assumed to acknowledge that the manuscripts they write for the journal are authentic and have never been published previously even in another language or have not been submitted for publication elsewhere.

TÜBA-AR is a refereed journal. The editorial board expresses an opinion about the preliminary acceptance of the manuscripts and hand it over to the referees. The manuscripts are referred to at least two referees. The suggestions, criticism and corrections made by the referees are redirected to the authors provided that the referees' names remain anonymous; the authors are obliged to take referees' consult. In case the authors are insistent upon their own manuscripts, the editorial board re-evaluates them.

In accordance with the referees' opinions, the manuscripts cleared for publication by the editorial board are reviewed for their format, spelling rules, references and visual materials; the final assessment is conducted by the editorial coordinator provided there is no crucial defect.

SPELLING RULES

Articles: The articles should be prepared in computer environment. Titles up two lines are allowed; the first line as the 'Title' and the second line as the 'Sub-Title.' Although there is no exact limit on the length of the articles, the average length should not exceed 50000 characters. The articles should be delivered in two phases: first, in a single file, with references and low-resolution illustrations and image subtitles, then in the second phase, once they are cleared for publication, they should be presented in separate files with the text itself, references, high-resolution illustrations and image subtitles. The texts should be prepared in a Microsoft Word processing format. The titles in the texts should be written in bold capitals, the subtitles in capitals, third degree titles in bold, in lower case except for the first letter of the words, and the fourth degree titles in italics, in lower case except for the first letter of the words.

Example:

INTRODUCTION

CULTURAL STAGES

North-Central Anatolia

Ikiztepe

Foreign words and terms found in the texts like “in situ” should be written in italics. Except for the conventional abbreviations like “Before Christ” and “Anno Domini” the abbreviations should not be used and the term should be written in full length. However, frequently-used expressions should first be written in full length with the abbreviations in parentheses, then the abbreviated forms can be used for the rest of the text; for example, General Directorate of Mineral Research and Exploration (MTA). Valid abbreviations:

Abbreviated form of Before Christ: BC and the date, e.g. 475 BC

Abbreviated form of Anno Domini: AD and the date, e.g. AD 456

Before present: BP

Calibrated dates: cal. BC; e.g. cal. 475 BC

Certain period names can be abbreviated; for example, Early Bronze Age, EBA; Late Iron Age (LIA)

The first letter of region names should be in capitals; for example, Central Anatolia, Central America, South-east Anatolia, Central Asia, Near East, etc. Similarly, the first letter of place names, geographic and institutional names is in capitals; e.g. Europe, Mediterranean Region, Barbaros Bulvarı, Kızılırmak, Euphrates, Istanbul University, Turkish Historical Society, etc.

Illustrations: The visuals should be in digital format. They should be in high-resolution and the image size should be large. The maximum image number should be 15 in the way that 6-8 images should be selected for print for a 20-page text. No matter what the language of the text is, one of the image subtitles should definitely be in two different languages, one of which is to be Turkish. All the illustrations and intra-textual references should be numbered in the same format. Pictures, images, drawings, etc. should be numbered as Pic.1,2,3..... /Fig. 1,2,3... and given at the end of the text. Apart from the illustrations, tables-charts should be numbered as Chart 1,2,3.../Table 1,2,3.... and given at the end of the text.

Every kind of illustrations, whether in horizontal or vertical form, should be suitable for A4 format sizes in order to be used comfortably in the page lay-out.

All the illustrations that may or may not belong to the author should be credited and the ones that require a copyright agreement like googleearth should not be used.

Footnotes: The footnotes should be given as in the examples:

Özgüç 1978; Garstang/Gurney 1959; Forlanini 2007: 151

All the resources presented in the references should make a reference within the text.

Rules for Reference List:

Article:

ALKIM, U.B. 1979.

“İkiztepe Kazısı 1978 Çalışmaları”, Belleten XLIII/72: 890-892.

Book Section:

HAMSHIRE, J.D. 1987.

“Data Sources in Historical Geography”, Historical Geography: Progress and Prospect (Ed. M. Pacione). London: 46-69.

Book:

HAZENBOS, J. 2003.

The Organisation of the Anatolian Local Cults During the 13th Century B.C. Leiden.

BRYER, A/WINFIELD, D. 1985.

Byzantine Monuments and Topography of Pontus. Washington.

